

ISSN 1392–8295

UK
Uniwersytet
Humanistyczno – Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach

mokslo darbai   transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2011 Nr. 19 (24)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 19 (24)

MOKSLINIS TĘSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose du kartus per metus (balandžio 25 d. ir spalio 25 d.)

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Wydział Humanistyczny Filia Uniwersytetu Wileńskiego w Kownie i Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach. Ukazuje się dwa razy w roku: 25 kwietnia i 25 października.

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published twice a year (April 25, October 25) by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences Faculty of Humanities in Kielce

Įregistruotas tarptautinėse duomenų bazėse / Indeksowane w międzynarodowych bazach danych / Abstracted and indexed by the international databases:

Balcan Rusistics (2004) http://www.russian.slavica.org	Russian Language, Literature and Cultural Studies
CEEOL (2005) http://www.ceeol.com	Central and Eastern European Online Library
EBSCO (2006) http://www.ebsco.com	Humanities International Complete Current Abstracts Humanities International Index TOC Premier
MLA (2007) http://www.mla.org/	Modern Language Association International Bibliography
Index Copernicus (2008) http://www.indexcopernicus.com	Index Copernicus

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial board

Žurnalas „Respectus Philologicus“
Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 8, Kaunas LT-44280, Lietuva

Tel. +370 37 750 536

El. paštas / E-mail respectus@gmail.com

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage <http://filologija.vukhf.lt>

Moksliniai ir kalbos redaktoriai / Redakcja naukowa i językowa / Scientific editors

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / the Lithuanian language)
Kazimierz Luciński, Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / the Polish language)
Živilė Nemickienė (anglų kalba / język angielski / the English language)
Eleonora Lassan, Viktorija Makarova (rusų kalba / język rosyjski / the Russian language)

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

ISSN 1392-8295

© Vilniaus universitetas, 2011

© Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2011

 REDAKTORIŲ KOLEGIJA – KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lassan** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotojas*
 Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska, *zastępca redaktora naczelnego*
- Irina Oukhvanova-Shmygova** Baltarusijos valstybinio universiteto profesorė (04H), Baltarusija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotoja*
 Profesor (04H) Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, Białoruś, *zastępca redaktora naczelnego*
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
 Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa, *sekretarz kolegium*
- Daiva Aliūkaitė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
 Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Danutė Balšaitytė** VU Užsienio kalbų instituto profesorė, dr. (04H), Lietuva
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Instytut Języków Obcych, dr (04H), Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (05H), Lenkija
 Profesor zw. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (05H), Polska
- Renato Corsetti** Romos universiteto „La Sapienza“ profesorius, habil. dr. (04H), Italija
 Profesor Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza“, dr hab. (04H), Włochy
- Anatolij Chudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius (04H), Rusija
 Profesor (04H) Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego, Rosja
- Hans-Jürgen Diller** Bochumo Ruhro universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Vokietija
 Profesor Uniwersytetu Ruhry w Bochum, dr hab. (04H), Niemcy

- Aloyzas Gudavičius** Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa
- Laima Kalėdienė** Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja,
profesorė, dr. (04H), Lietuva
Wiodący pracownik naukowy, profesor w Instytucie Języka
Litewskiego, dr (04H), Litwa
- Juris Kastinš** Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija
Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H),
Lotwa
- Asta Kazlauskienė** Vytauto Didžiojo universiteto profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, dr (04H), Litwa
- Jurij Kleiner** Sankt Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H),
Rusija
Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H),
Rosja
- Aleksandras Krasnovas** VU KHF docentas, dr. (04H), Lietuva
Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jadvyga Krūminienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent, Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jurgita Mikelionienė** Kauno technologijos universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent Uniwersytetu Technologicznego w Kownie, dr (04H),
Litwa
- Gerald E. Mikkelson** Kanzaso universiteto profesorius, dr. (04H), JAV
Profesor, Uniwersytetu w Kansas, dr (04H), USA
- Olegas Poliakovas** VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
w Kownie, dr hab. (04H), Litwa
- Marek Ruskowski** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų uni-
versiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija
Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana
Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska
- Yuri Stulov** Minsko valstybinio lingvistikos universiteto profesorius,
Europos „Amerikos studijų asociacijos“ Baltarusijos filialo
prezidentas, dr. (04H), Baltarusija
Profesor Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego w
Mińsku, dr (04H), prezes białoruskiej filii Europejskiego Sto-
warzyszenia Studiów Amerykanistycznych, Białoruś
- Leona Toker** Jeruzalės Žydų universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Izraelis
Profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, dr hab.
(04H), Izrael

 EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Oukhvanova-Shmygova	Professor (04H), Belarusian State University, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Daiva Aliūkaitė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Danutė Balšaitytė	Professor (04H), Vilnius University (Institute of Foreign Languages), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Renato Corsetti	Professor (04H), Sapienza University of Rome, Italy
Anatolij Chudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Hans-Jürgen Diller	Professor (04H), Ruhr University Bochum, Germany
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Laima Kalėdienė	Professor (04H), Chief Researcher, Institute of Lithuanian Language, Lithuania
Juris Kastinš	Professor (04H), Latvian University, Latvia
Asta Kazlauskienė	Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jurgita Mikelionienė	Associate Professor (04H), Kaunas University of Technology, Lithuania
Gerald E. Mikkelsen	Professor (04H), the University of Kansas, USA

Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruskowski	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Leona Toker	Professor (04H), The Hebrew University of Jerusalem, Izrael

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

Michał Mazurkiewicz (Lenkija / Polska). Sport a religia	11
Наталья А. Кузьмина (Rusija / Rosja). Книга стихов как сверхтекст.....	19
Jonė Grigaliūnienė (Lietuva / Litwa). Possessive Constructions as a Purely Linguistic Phenomenon?.....	31

II. FAKTAI IR APMASTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

Aleksandras Krasnovas, Aldona Martinonytė (Lietuva / Litwa). Įvaizdžių simbolinimas Juozo Apučio novelėse.....	40
Jūratė Kumetaitytė (Lietuva / Litwa). Eskapizmo tradicija ir metamorfozė (bėgimas „nuo“ ar „į“?) moderniojoje ir postmodernistinėje norvegų literatūroje	51
Наталья В. Ковтун (Rusija / Rosja). Трикстер в окрестностях современной традиционной прозы	65
Павел С. Глушаков (Latvija / Łotwa). Семантические процессы в структуре поэтики Василия Шукшина.....	81
Tatayna Kamarovskaya (Baltarusija / Białoruś). Adam and the War	93
Virginija Paplauskienė (Lietuva / Litwa). Moters kalbos pasaulis Liūnės Sutemos rinkinyje „Graffiti“.....	99
Jolanta Chwastyk-Kowalczyk (Lenkija / Polska). Sposoby e-komunikowania społeczności polskiej na Wyspach Brytyjskich i w Irlandii	111
Vilma Bijeikienė (Lietuva / Litwa). How Equivocation Depends on the Way Questions are Asked: a Study in Lithuanian Political Discourse	123
Виктория Макарова (Lietuva / Litwa). Кто называет вещи, тот овладевает ими: <i>русский vs. россиянин, русский vs. российский</i> в дискурсе президентов России.....	136
Dorota Polowniak-Wawrzonek (Lenkija / Polska). Frazeologizmy wywodzące się z filmowej sagi „Gwiezdne wojny” we współczesnej polszczyźnie	144
Ilona Mickienė, Inesa Birbilaitė (Lietuva / Litwa). Moterų įvardijimas XVIII amžiaus pradžioje: Telšių bažnyčios krikšto metrikų studija	158
Людмила Гарбуль (Lietuva / Litwa). Отражение результатов межславянских языковых контактов в русской деловой письменности первой половины XVII века (синхронный и диахронический аспекты). 2 часть	168
Vilhelmina Vitkauskienė (Lietuva / Litwa). Frankofonija Lietuvoje	179
Natalia V. Yudina (Rusija / Rosja). On the Role of the Russian Language in the Globalizing World of the XXI Century	189
Maria Lojko (Baltarusija / Białoruś). Teaching Legal English to English Second Language Students in the US Law Schools.....	200

III. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

- Елена В. Савич** (Baltarusija / Białoruś). К вопросу о построении интегративной методики анализа дискурса 212
- Marek Weber** (Lenkija / Polska). Lexical Analysis of Selected Lexemes Belonging to the Semantic Field ‘Computer Hardware’ 220

IV. MOKSLININKAI APIE MOKSLININKUS / NAUKOWCY O NAUKOWCACH

- Олег Поляков** (Lietuva / Litwa). О женском факторе в лингвистике и вокруг него 228

V. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY

- Bernard Sypniewski** (JAV / USA). Gyvatė žolėje. II dalis. *Vertė / Tłum. Jurga Cibulskienė*.....239

VI. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

Konferencijų apžvalgos / Omówienie konferencji

- Tatiana Larina** (Rusija / Rosja), **Laura Alba-Juez** (Ispanija / Hiszpania). Report and reflections of the 2010 *International Conference on Intercultural Pragmatics and Communication* in Madrid.....246

Knygų recenzijos / Recenzje książek

- Александра М. Пономарева** (Rusija / Rosja). ЧЕРВИНСКИЙ, П. П., 2010. *Номинативные аспекты и следствия политической коммуникации* 252
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** (Lietuva / Litwa). PAPLAUSKIENĖ, V., 2009. *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos kelias*.....255
- Юрий В. Шатин** (Rusija / Rosja). Содержательные кривые. ГРИНБАУМ, О. Н., 2010. *Роман А.С. Пушкина «Евгений Онегин»: ритмико-смысловый комментарий*.....259

Mokslinio gyvenimo dienoraštis / Z życia naukowego

- Daiva Aliūkaitė** (Lietuva / Litwa). Spausdintinių reklamų duomenyno idėja: projektas „Reklamų sociolingvistika“ 263
- Loreta Vaicekauskienė** (Lietuva / Litwa). Projektas „Kalba Vilnius: Vilniaus kalbos vaidmuo šiolaikiniėje Lietuvoje, 2010“ 265
- Daiva Aliūkaitė** (Lietuva / Litwa). Projektas „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“: kalbos idealai paprastų kalbos bendruomenės narių akimis 267

- Anonsai / Zapowiedzi 269

VII. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS / ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI 270

VIII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY 278

CONTENTS

I. PROBLEMS AND SOLUTIONS

Michał Mazurkiewicz (Poland). Sport versus Religion.....	11
Natalia A. Kuzmina (Russia). Poetry Book as a Supertext.....	19
Jonė Grigaliūnienė (Lithuania). Possessive Constructions as a Purely Linguistic Phenomenon?	31

II. FACTS AND REFLECTIONS

Aleksandras Krasnovas, Aldona Martinonytė (Lithuania). Symbolizing of Images in Juozas Aputis Stories.....	40
Jūratė Kumetaičienė (Lithuania). Tradition and Metamorphosis of Escapism (Running “from” or “into”) in the Modern and Postmodern Norwegian Literature	51
Natalia V. Kovtun (Russia). Trickster in the Vicinity of Traditional Modern Prose	65
Pavel S. Glushakov (Latvia). Semantic Processes in the Structure of Vasily Shukshin’s Poetics.....	81
Tatyana Kamarovskaya (Belarus). Adam and the War	93
Virginija Paplauskienė (Lithuania). Woman’s Language World in Liune Sutema’s Collection “Graffiti”	99
Jolanta Chwastyk-Kowalczyk (Poland). The Models of e-Communication in the Polish Society of Britain and Northern Ireland	111
Vilma Bijeikienė (Lithuania). How Equivocation Depends on the Way Questions are Asked: a Study in Lithuanian Political Discourse	123
Viktorija Makarova (Lithuania). The One Who Names the Things, Masters Them: <i>Ruskij</i> vs. <i>Rosijanin</i> , <i>Ruskij</i> vs. <i>Rosijskij</i> in the Discourse of Russian Presidents.....	136
Dorota Polowniak-Wawrzonek (Poland). Idioms from the Saga Film “Star Wars” in Contemporary Polish Language	144
Iłona Mickienė, Inesa Birbilaitė (Lithuania). Women’s Naming in Telsiai Parish in the First Decades of the 18 th Century	158
Liudmila Garbul (Lithuania). Reflection of Results of Interslavonic Language Contacts in the Russian Chancery Language of the First Half of the 17 th Century (Synchronic and Diachronic Aspects). Part II.....	168
Vilhelmina Vitkauskienė (Lithuania). Francophonie in Lithuania	179
Natalia V. Yudina (Russia). On the Role of the Russian Language in the Globalizing World of the XXI Century	189
Maria Lojko (Belarus). Teaching Legal English to English Second Language Students in the US Law Schools	200

III. OPINION

- Elena V. Savich** (Belarus). On Generation of an Integrative Method of Discourse Analysis 212
- Marek Weber** (Poland). Lexical Analysis of Selected Lexemes Belonging to the Semantic Field ‘Computer Hardware’ 220

IV. SCIENTISTS ABOUT SCIENTISTS

- Oleg Poljakov** (Lithuania). On the Female Factor in Linguistics and Around It 228

V. OUR TRANSLATIONS

- Bernard Sypniewski** (USA). Snake in the Grass. Part II.
Translated by Jurga Cibulskienė 239

VI. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE

Conferences

- Tatiana Larina** (Russia), **Laura Alba-Juez** (Spain). Report and reflections of the 2010 *International Conference on Intercultural Pragmatics and Communication* in Madrid 246

Books reviews

- Aleksandra M. Ponomariova** (Russia). ЧЕРВИНСКИЙ, П. П., 2010. *Номинативные аспекты и следствия политической коммуникации* 252
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** (Lithuania). PAPLAUSKIENĖ, V., 2009. *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos kelias* 255
- Yuri V. Shatin** (Russia). Meaningful Curves. ГРИНБАУМ, О. Н., 2010. *Роман А.С. Пушкина «Евгений Онегин»: ритмико-смысловый комментарий* 259

Journal of scientific life

- Daiva Aliūkaitė** (Lithuania). The Idea of the Database of Printed Advertisements: the Project “Sociolinguistics of Advertisements” 263
- Loreta Vaicekauskienė** (Lithuania). The Project “Vilnius is Speaking: The Role of Vilnius Language in the Contemporary Lithuania, 2010” 265
- Daiva Aliūkaitė** (Lithuania). The Project “Lithuanian Language: Fractures of Ideals, Ideologies and Identities”: Language Ideals from the Point of View of Ordinary Speech Community Members 267

- Announce** 269

VII. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION 270

VIII. OUR AUTHORS 278

I. PROBLEMAS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

Michał Mazurkiewicz

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach

Samodzielny Zakład Neofilologii

ul. Kościuszki 13, Kielce, Polska

E-mail: michalmazurkiewicz@op.pl

Zainteresowania naukowe: kultura Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Polski

SPORT A RELIGIA

W niniejszym artykule autor dokonuje syntezy wybranych opracowań dotyczących porównywalności dwóch ważnych sfer życia człowieka – sportu i religii. Kwestia związków sportu z religią z pewnością należy do wyjątkowo skomplikowanych i trudnych do jednoznacznych ocen i analiz. Należy tu podkreślić, iż związek ten istniał od czasów antycznych, gdy greckie igrzyska były ekspresją religijnego stosunku człowieka do wyznawanych wówczas bóstw. Również w bliższych nam czasach w wielu społecznościach rytuał religijny był i jest powiązany z zawodami sportowymi. Jeśli chodzi o współczesny sport, mamy tu do czynienia ze swoistą i spontaniczną „para-religią” oraz związanym z nią rytuałem, czego wyraz znajdujemy głównie na widowni współczesnego sportu, jak również w mediach. Niektórzy badacze – co zostało przedstawione w artykule – uznają, iż współczesny sport sam w sobie posiada pewne znamiona religii, a więc jest jakąś specyficzną formą religii lub wręcz religią w pełni znaczenia tego słowa. Autor analizuje liczne podobieństwa między sportem a religią, zastanawiając się, czy w sporcie, tak jak w religii, występują emocje, które można uznać za transcendentne.

SŁOWA KLUCZOWE: sport, religia, rytuał, kibic.

Na przestrzeni wieków można było dostrzec liczne związki sportu z religią. Wojciech Lipoński zauważa, że sport w swoich pierwotnych formach wykazywał związek ludyczności z wierzeniami i rytuałem, a więc religią, co dotyczy zarówno okresów pogaństwa, jak i wszystkich późniejszych „wielkich religii” (judaizmu, chrześcijaństwa i islamu). Gry często są pozostałościami po dawnych rytuałach. Różne formy współzawodnictwa cielesnego wiążą się z religią w związku z istnieniem dualizmu dobra i zła, a więc walką dobrych i złych bóstw, imitowaną potem przez ludzi; w Egipcie na przykład uczyło to ludzi zachowań moralnych i pokazywało zachowanie niegodne, które należało zwalczać (Lipoński 2004, s. 159).

Igrzyska w starożytnej Grecji stanowiły wspólne pole sportu i religii. Był to wielki obrzęd religijny, któremu patronowały bóstwa. Jest rzeczą niezwykle ważną, iż sprzeciw wobec pogańskiego powiązania sportu z religią leżał u podstaw wielowiekowej niechęci chrześcijaństwa do sportu, jako że sport był traktowany jako przejaw pogańskiego kultu ciała. Sprzeciw chrześcijaństwa wobec pogaństwa nie oznaczał jednak zaplanowanego unicestwienia go. Chrześcijaństwo wchłaniało liczne elementy pogańskich tradycji religijnych, aby ułatwić asymilację nowych wiernych. Lipoński odnotowuje jednak niedobłą konsekwencję owego procesu – chrześcijaństwo zabiło znaczną część starożytnej kultury ludycznej (s. 160-161).

W średniowiecznych miastach rytuał religijny powiązany był z zawodami bractw kurkowych, które odbywano wyłącznie w dni świąteczne, z okazji Zielonych Świątek, zakończenia żniw (tzw. strzelania żniwne), a np. w Poznaniu z okazji obchodów świętego Marcina, gdzie religia stanowiła rytualną oprawę (Lipoński, s. 167).

W przypadku zaś znanych dawniej w Polsce biegów z kołatkami lub klekotkami religia odgrywała ważniejszą rolę. Zawody te były organizowane w niektórych wsiach wielkopolskich w Wielki Piątek, Wielką Sobotę i rano przed rezurekcją w dzień Zmartwychwstania Pańskiego. Lipoński opisuje zachowaną do dziś tradycję rozgrywania w Bukówcu Górnym owych zawodów pomiędzy dwiema grupami chłopców, którzy biegnąc upamiętniali śmierć Chrystusa (s. 168). Jest to „świadomy hołd społeczności wiejskiej składany Bogu”, „ekspresja zbiorowej łączności z Bogiem” (s. 176).

W niniejszym artykule spróbujemy się jednak zastanowić, czy sport jako rytuał sam w sobie posiada pewne znamiona religii, a więc czy jest – a jeśli tak, to w jakim stopniu – jakąś formą religii.

Analizując sport, możemy doszukać się w nim pewnych podobieństw do religii; jest tam „element mistyczny”, co zauważył Howard Slusher, dostrzegający liczne podobieństwa między sportem i religią, a w wielu epokach ich wzajemną koegzystencję, widoczną zwłaszcza w rytuale (Slusher 1967, s. 133) – przy czym głębokie przeżycia, zdaniem Lipońskiego, bardziej odczuwalne są w sportach wymagających dużego wysiłku (s. 175). Jest ceremoniał, są rytuały, podział na zło i dobro (a więc „złe” i „dobre” drużyny, jak w palancie), zaangażowanie kibiców, traktowanie przez kibiców rozgrywek z najwyższą powagą,

wzmacnianie więzi społecznej, by wymienić tylko niektóre. Są to również elementy występujące w zjawiskach religijnych. Wojciech Lipoński dostrzega w niektórych grach coś więcej niż element ludyczny:

W różnych grach z pewnością odnajdziemy różne natężenie wyższych odczuć i wartości: w niektórych z nich przeważa prosty element ludyczny, w innych jednak, nawet na poziomie plebejskim, dostrzegamy poczynania ludzkie wiążące człowieka z wyższym wymiarem egzystencji i refleksji nad nią, często – świadomie lub nie – wiążące go z wyższym niż egzystencja do czasu wymiarem uniwersum (s. 178).

W podobnym tonie wypowiada się Kendall Blanchard, według którego sport jest identyfikowaniem się z czymś większym niż własne życie, co jest wyjaśnieniem siły zarówno sportu, jak i religii (Blanchard 1995, s. xvii).

Na potwierdzenie tych słów należy odnotować, iż niektórzy sportowcy dochodzą do podobnych wniosków. Zbigniew Boniek tak mówi o roli piłki nożnej we Włoszech: „Futbol, podobnie jak w Brazylii, jest we Włoszech religią i trudno znaleźć człowieka, który nie byłby jej wyznawcą” (Boniek 1986, s. 83). I dalej: „We Włoszech piłka nożna to coś więcej niż sport. To swoista religia, której popularność jest niezmienna ‘od zawsze’” (s. 29).

Są również ludzie związani z baseballiem, którzy uznają sport za religię. Tak właśnie ocenia Ron Luciano stosunek trenera Earla Weavera do tej dyscypliny sportowej: „Baseball jest religią Earla” (Luciano, Fisher 1982, s. 66)¹. I dalej: „Earl Weaver uważał stadion za piękną kaplicę” (s. 66)².

¹ Tłumaczenie własne – Michał Mazurkiewicz.

² Tłumaczenie własne – M. M.

Część badaczy jednak stanowczo się z tym poglądem nie zgadza. Według Joan M. Chandler, sport nie jest religią, bowiem powody, które sprawiają, że ludzie biorą udział w sporcie, są diametralnie różne od powodów wkroczenia na ścieżkę religijności. Jej zdaniem, tylko religia zaspokaja fundamentalne potrzeby człowieka i daje odpowiedzi na ostateczne pytania (Chandler 1992, s. 55-59). Powszechnie uznaje się, że religia pomaga ludziom odpowiedzieć na ostateczne pytania związane z życiem, ale nie jest czymś łatwym stwierdzenie, czym owe ostateczne pytania są, jako że dla jednych mogą dotyczyć życia doczesnego, dla innych zaś życia po śmierci. Słowo religia nie oznacza więc dla każdego tego samego. Trzeba przyznać, że nie ma w tej kwestii zgody także wśród naukowców.

Równie stanowczy jak Joan M. Chandler jest J. J. Coakley, mający zbliżone do niej poglądy, który twierdzi, że sport i religia znajdują się na przeciwstawnych biegunach ludzkiego doświadczenia (Coakley 1986). Ale np. stanowisko Roberta J. Higgisa jest mniej nieprzejednane: sport i religia w wielu aspektach są takie same, ale w wielu różnią się znacznie i nie można tych zjawisk traktować jednakowo (Higgs 1983, s. 59-85).

Niektórzy badacze skłaniają się jednak ku traktowaniu sportu jako religii lub zjawiska quasi-religijnego, mającego pewne cechy religii. Np. Shirl J. Hoffman, analizując sport amerykański, stwierdza, że sport tworzy i kształtuje wartości uważane za części składowe systemu wartości społeczeństwa amerykańskiego, takie jak wyrabianie charakteru, walor ciężkiej pracy samej w sobie, upór w dążeniu do celu, duch rywalizacji współlistniejący z umiejętnością pracy w zespole. Każda z tych

cech generuje oczywiste korzyści społeczne, przywiązują one bowiem jednostkę do wartości wyznawanych przez daną społeczność. Tym sposobem tworzą środowisko, zwykle grupę, w obrębie której można dać upust swoim emocjom, często niezwykle intensywnym. Jego zdaniem, w przypadku sportu rzecz ma się identycznie jak w przypadku zgromadzeń religijnych. Wydarzenie sportowe jest zatem przeżyciem, które może być okazją do wyrażania uczuć religijnych (Hoffman 1992, s. 6-7). Nasuwa się tu więc analogia do poglądów Émile'a Durkheima, który postrzegał religię jako zjawisko wzmacniające więź społeczną poprzez rytuały, a emocje, jakie religia wyzwała, uważał za podstawę kolektywnego poczucia świętości (zob. Durkheim 2001). Jak zauważa Hoffman, „... możliwe, że gloryfikując sport poprzez starannie przeprowadzane rytuały, Amerykanie w rzeczywistości oddają cześć amerykańskiemu społeczeństwu” (s. 7)³. Jak świętość zaczynają być traktowane same boiska, na których odbywają się zawody (Elias, Dunning 1986).

Według Catherine L. Albanese, system religijny tworzą nakazy (np. poprzez dogmaty, teologię), zasady postępowania (np. w formie etycznych i moralnych systemów wartości), czynności kultowe (czyli rytuały), a wreszcie społeczności, a więc grupy ludzi powiązanych ze sobą trzema pierwszymi elementami (Albanese 1999, s. 8-10). W konsekwencji, Albanese nadaje sportowi rangę kulturowej religii, do czego predestynują go: wydzielona przestrzeń, czas różny od codziennego, potocznego, dramatyczny przebieg akcji, odgrywający przypisane role ludzie występujący w specjalnych strojach, symbolika tworząca

³ Tłumaczenie własne – M. M.

inny świat znaczeń. Podobnie jak religia tradycyjna, jest owa kulturowa religia oknem na świat transcendencji, porządkuje życie codzienne człowieka i nadaje mu sens (s. 465-476).

Michael Novak uznaje sport za pewną, wprawdzie nie najwyższą, formę religii – a więc nie taką jak np. chrześcijaństwo, islam, judaizm czy buddyzm, lecz naturalną religię, odpowiedź na naturalny boski impuls, podobną w formie do tradycyjnych religii, pociągającą nas, mających potrzebę wolności, szacunek dla rytuału, pragnienie symboliki. Impuls ten może być wyrażony poprzez np. ascezę i wyrzeczenia w czasie przygotowań, poczucie szacunku dla tajemnic własnej duszy i ciała, jak i dla sił nadprzyrodzonych, poczucie szacunku dla czasu i miejsca rywalizacji, poczucie przeznaczenia, braterstwa i uczestniczenia w odwiecznym rytmie natury. W dążeniu do doskonałości kierujemy się wzorami, których dostarczają nam sportowcy. Podobnie jak religia, sport wiąże się z pragnieniem: piękna, poczucia jedności ze wszechświatem i innymi ludźmi (Novak 1992, s. 35-42).

Ponadto sport, tak samo jak religia, jest – zdaniem Novaka – zorganizowany i udramatyzowany. Początki sportu, tak jak początki dramatu, mają swoje źródła w religijnych uroczystościach. Nawet w naszych, w dużym stopniu zlaicyzowanych czasach nadal funkcjonują rytuały sportu, a sam sport spełnia funkcje religijne: zaspokajają głęboki ludzki głód emocjonalny, uświadamia człowiekowi sens jego życia na świecie, dostarcza przeżycia przynajmniej pogańskiego poczucia pobożności; są tu rytuały, specjalne stroje i nerwowe poczucie oczekiwania. Sportowiec może być, zdaniem Novaka, poganinem, ale sport jest naturalną religią (tamże).

James A. Mathisen określa sport mianem ludowej religii, z uwagi na zawarty w nim unikalny zbiór mitów, wartości i wyznawanych zasad oraz kultowego uczęszczania, czyli rytuałów, jak też poczucie historycznej kontynuacji i tradycji, co wszystko razem wzięte funkcjonuje w sposób podobny do religii (Mathisen 1992, s. 17-30).

Z kolei Harry Edwards widzi w sporcie coś na kształt świeckiego zjawiska pseudoreligijnego, (Edwards 1973, s. 90), jako że sport ma swoich świętych, patriarchów, bogów, świątynie, gdzie miliony zbierają się, aby zmanifestować swoją wiarę (s. 261-262).

John W. Loy wraz ze współpracownikami twierdzi, że sport może funkcjonować jako obywatelska religia lub quasi-religijna instytucja, która zastępuje wyznaczenie religijne w jego funkcji wzmocnienia integracji społecznej (Loy, McPherson, Kenyon 1978, s. 301).

M. Murphy i R. White widzą w sporcie wielką siłę w wynoszeniu nas poza zwyczajność oraz zdolność wywoływania sił, które można uznać za mistyczne lub religijne. Podczas zawodów sportowych odczuwamy więc coś na kształt przeżycia religijnego, zatem sport jest, ich zdaniem, zjawiskiem niemal religijnym (Murphy, White 1978, s. 5).

Natomiast Joseph L. Price w swojej analizie meczu Super Bowl traktuje futbol amerykański w kategoriach wydarzenia religijnego, gdzie celem meczu jest zdobycie terytorium przeciwnika, podbicie jego ziemi, niosąc rytualny przedmiot – piłkę – i umieszczając ją w wyznaczonym miejscu, zachowując się w zgodzie z zasadami gry, gdyż w przeciwnym razie grożą kary. Mamy tu do czynienia z dwoma mitami: ustanowienia się narodu i wyrażania nadziei narodowych, co stanowi analogię do mitu

początków Ameryki – niesienia kultury na ziemię niczyją (Price 1992, s. 13-15).

Wreszcie Charles S. Prebish w pełni uznaje już sport za religię (co w jakimś sensie uwiarygadnia cytowane przez nas na początku tego artykułu słowa Zbigniewa Bońka i wielu innych sportowców oraz ekspertów wypowiadających się np. na temat piłki nożnej w Brazylii). Zdaniem Prebisha, sport zawiera te same pojęcia co każda religia, a mianowicie: odprowadzany publicznie i prywatnie rytuał, zaangażowanie, poświęcenie, dyscyplina, uwielbienie, ostateczność (wieczność)⁴, komunია (posłużmy się tu wprowadzonym przez Victora Turnera pojęciem *communia*, *communitas*) – którą w przypadku sportu jest zbiorowa euforia – wiara, świątynia, śpiewy, koronacja, resakralizacja. Swoje legendy i mity mają zarówno sport, jak i tradycyjne religie, które nadają każdemu z nich szerszą perspektywę – nie tyle może historyczną, ile nieco zamgloną, w której prawda historyczna miesza się z rzekomymi, nie do końca potwierdzonymi informacjami. Z kolei legendarni herosi to wzorce do naśladowania, bohaterowie kultury, prawdziwe archetypiczne modele dla przyszłych pokoleń wiernych (Prebish 1992, s. 43-53).

Podobnie do wielkich religii z ich zbiorem dogmatów i teologią, sport ma swoje seminaria, gdzie tajniki „teologii” zgłębiają przyszli sędziowie i trenerzy. Jak wierni do świątyni wyznawcy przynoszą na mecz swoje symbole wiary: flagi, proporce, emblematy, bluzy. Podobnie jak tradycyjne

religie sport jest sposobem ostatecznej transformacji (*ultimate transformation*), w efekcie której człowiek całkowicie zmienia swoje życie za sprawą doświadczenia ostateczności. Religijne doświadczenie dostępne jest w sporcie dla każdego, o każdej porze i w każdym miejscu, tak jak w tradycyjnych religiach, istnieje jedność z bezosobowym absolutem, a więc z Bogiem. Sport zмага się z tymi samymi trudnościami etycznymi, co tradycyjne religie, tak samo walczy o poprawę kondycji ludzkości, poprzez działalność charytatywną i społeczne zaangażowanie. Prebish posuwa się nawet do twierdzenia, iż wyznawcy sportu nie mogą uważać się za chrześcijan czy żydów, mogą jedynie nawiązywać do tych nazw jako do kulturowego dziedzictwa. Co więcej, sport – jego zdaniem – to najszybciej rozprzestrzeniająca się religia (s. 53).

Ciekawie swoje spostrzeżenia formuluje Alyce Cheska, który również uznaje sport za religię:

Wielu Amerykanów oddaje religijną cześć w kościele sportu. Nabożeństwa odbywają się dla potrzeb wierzeń indywidualnych członków, mogą to być futbol, wyścigi, golf czy nurkowanie. Przyprawiająca o dreszcz jest doniosłość tej chwili i piękno otoczenia. Na ścianach wiszą rekwizyty i przedmioty sławiące dawnych bohaterów. Ofiara, którą bezgranicznie pragnie się złożyć, jest radośnie składana. Występy barwnie ubranych muzyków pobudzają do działania. Silnie przemawiający obraz pokonywania przeciwnika jest ukazywany z dramaturgią. Tutaj każdy doświadcza swojego spełnienia. Kiedy człowiek opuszcza to miejsce, rozmyśla – dobrze, że tu byłem, gdyż poczułem moc (Cheska 1979, cyt. za: Krawczyk 2006, s. 134).

Arnold R. Beisser, opisując zachowanie kibica, również czyni analogię do uczestniczenia w nabożeństwie:

⁴ W pewien sposób świadczą o tym, co miał w tym miejscu na myśli Prebish wypowiedzi piłkarzy, np. Zbigniewa Bońka: „W porażce drużyny jest coś z wyroku śmierci. I ja to odczuwam” (Boniek, s. 91), czy Toni Schumachera: „Nie wylapany strzał to przegapiona szansa na wieczność” (zob. Schumacher 1988, s. 10).

...każdej niedzieli kibic sportowy usadawia się przed swoim elektronicznym ołtarzem, tak jak wierny kiedyś w kościele ... patrząc jak bardzo wytrenowani zawodnicy odgrywają ceremonię ... podnosi się czasem z krzesła ... aby dopingować, tak jak kiedyś wyznawcy wstawali ze swoich ław, by ... śpiewać hymny. [...] kiedy rytuał jest zakończony, kibic jest odnowiony; wszystko przebiegło dobrze... (Beisser 1977, s. 143, cyt. za: Mangan, Holt 1996, s. 175)⁵.

Za celne podsumowanie mogą posłużyć słowa Zbigniewa Krawczyka, który stwierdza, iż sport

pozostaje [...] jednocześnie i mitem, i religią, i sztuką. Stąd poddaje się interpretacjom w kategoriach doświadczenia sakralnego czy parasakralnego, jest wyrazem dążenia do osiągnięcia nieosiągalnego oraz wyraża ideę piękną rozumianą według kanonów najbardziej wyrafinowanych współczesnych koncepcji estetycznych. (Krawczyk, s. 118)

W tym miejscu należy przypomnieć, iż prawie każda religia uznaje pojęcie świętości, sfery świętej, tajemniczej, z którą ob-

cuje się jedynie czasem i nad którą nie ma się kontroli. Jest ona przeciwna sferze *profanum*, tej, z którą stykamy się w naszym codziennym, zwyczajnym życiu. Święte mogą być także czas – ten, w którym obcujemy ze świętością – i miejsca – te, w których objawia się świętość. Z *sacrum* związane jest wreszcie pojęcie transcendentności, a więc czegoś nadnaturalnego, nie z tego świata. Jako transcendentne można zatem traktować przedmioty pierwszorzędnej wagi, te, które traktujemy jako kluczowe dla naszej egzystencji, nawet jeśli należą do sfery kultury zwyczajnej, ziemskiej. Np., zdaniem Hoffmana, jeśli Amerykanizm podnosi się do statusu religii, przez analogię można przyjąć za rzecz świętą flagę, a ideały, które w oczach Amerykanów reprezentuje – wolność, sprawiedliwość, pragnienie szczęścia – stają się w ten sposób wartościami transcendentnymi (s. 6). Ponieważ ludzie nie czują się dobrze bez odwołania do sfery transcendentnej, przenoszą elementy transcendentności do życia codziennego, a więc też na stadion. Mamy tam do czynienia z emocjami, które możemy uznać za transcendentne (Berger 1979).

⁵ Tłumaczenie własne – M. M.

Bibliografia

ALBANESE, C. L., 1999. *America, Religions and Religion*. Belmont, CA: Wadsworth.

BEISSER, A. R., 1977. *The Madness in Sports*. Bowie: Charles Press, cyt. za: Mangan J. A., Holt R., Epilogue: Heroes for a European Future. In: Red. R. HOLT; J. A. MANGAN; P. LAFRANCHI. *European Heroes. Myth, Identity, Sport, special issue of The International Journal of the History of Sport*. Vol. 13, No. 1 (March 1996).

BERGER, P., 1979. *The Heretical Imperative*. Garden City, NY: Anchor Press.

BLANCHARD, K., 1995. Preface. In: K. BLANCHARD. *The Anthropology of Sport*.

An Introduction. Westport, Connecticut: Bergin & Garvey.

BONIEK, Z., 1986. *Prosto z Juventusu*. Bydgoszcz: Pomorze.

CHANDLER, J., 1992. Sport is Not a Religion. In: Red. S. J. HOFFMAN. *Sport and Religion*. Champaign, Illinois: Human Kinetics.

CHESKA, A. T., 1979. Sport Spectacular: A Ritual Model of Power. *International Review of Sport Sociology*, 14 (2), cyt. za: KRAWCZYK, Z., 2006. Sport i symbol. In: Red. J. KOŚCIEWICZ. *Sport, kultura, społeczeństwo. Księga pamiątkowa w 75-lecie urodzin prof. Z. Krawczyka*. Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomii.

COAKLEY, J. J., 1986. *Sport and Society: Issues and Controversies*. St. Louis: Times Mirror/Mosby.

DURKHEIM, É., 2001. *The Elementary Forms of Religious Life*. Tłum. C. Cosman. Oxford: Oxford University Press.

EDWARDS, H., 1973. *Sociology of Sport*. Homewood, IL: Dorsey Press.

ELIAS, N., DUNNING, E., 1986. *The Quest for Excitement*. New York: Basil Blackwell.

HIGGS, R. J., 1983. Muscular Christianity, Holy Play, and Spiritual Exercises: Confusion about Christ in Sports and Religion. *Arete*, 1 (1).

HOFFMAN, S. J., 1992. Sport as Religion. In: Red. S. J. HOFFMAN. *Sport and Religion*. Champaign, Illinois: Human Kinetics.

KRAWCZYK, Z., 2006. Sport i kultura. In: Red. J. KOSIEWICZ. *Sport, kultura, społeczeństwo. Księga pamiątkowa w 75-lecie urodzin prof. Z. Krawczyka*. Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomii.

LIPONSKI, W., 2004. *Rochwist i palant. Studium etnologiczne dawnych sportów i gier ruchowych na tle tradycji europejskiej*. Poznań: Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu.

LOY, J. W.; MCPHERSON, B. D.; KENYON, G., 1978. *Sport and Social Systems*. Reading, MA: Addison-Wesley.

LUCIANO, R. D.; FISHER D., 1982. *The Umpire Strikes Back*. New York: Bantam Books.

MATHISEN, J. A., 1992. From Civil Religion to Folk Religion: The Case of American Sport. In: Red. S. J. HOFFMAN. *Sport and Religion*. Champaign, Illinois: Human Kinetics.

MURPHY, M.; WHITE, R., 1978. *The Psychic Side of Sport*. Menlo Park: Addison-Wesley.

NOVAK, M., 1992. The Natural Religion. In: Red. S. J. HOFFMAN. *Sport and Religion*. Champaign, Illinois: Human Kinetics.

PREBISH, CH. S., 1992. 'Heavenly Father, Divine Goalie': Sport and Religion. In: Red. S. J. HOFFMAN. *Sport and Religion*. Champaign, Illinois: Human Kinetics.

PRICE, J. L., 1992. The Super Bowl as Religious Festival. In: Red. S. J. HOFFMAN. *Sport and Religion*. Champaign, Illinois: Human Kinetics.

SCHUMACHER, T., 1988. *Gryźć trawę*. Tłum. R. Turczyn, Warszawa: Iskry.

SLUSHER, H., 1967. *Man, Sport and Existence*. Philadelphia: Lea & Febiger.

Michał Mazurkiewicz

Jono Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: amerikiečių, britų ir lenkų kultūros

SPORTAS VERSUS RELIGIJA

Santrauka

Šiame straipsnyje autorius analizuoja debatus apie dviejų labai svarbių žmogaus gyvenimo sferų derinimą. Sporto ir religijos santykis priklauso labai sudėtingų klausimų kategorijai, todėl nelengva jį vertinti ir analizuoti objektyviai. Iš pirmo žvilgsnio šios dvi sritys kai kam gali pasirodyti nesuderinamos. Tačiau, be abejo, tai tik iliuzija, kuri, įsigilinus labiau, išsisklaido. Pažymėtina, kad šis santykis egzistavo dar Antikoje, kai graikų olimpinės žaidynės buvo žmogaus religinio požiūrio į tuo metu garbintas dievybes išraiška. Artėjant

Michał Mazurkiewicz

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: American, British and Polish culture

SPORT VERSUS RELIGION

Summary

The author of this article analyses ongoing debate on the question of comparability of two very important spheres of human life – sport and religion. The matter of relations between sport and religion undoubtedly belongs to extremely complex and difficult problems in unambiguous assessments and analyses. At first glance, these two realms might seem utterly incomparable to some people. However, on the other hand, this is just an illusion, which vanishes after taking a closer look at the matter. It needs to be emphasized

prie dabarties laikų, daugeliui bendruomenių religiniai ritualai buvo ir vis dar yra susiję su sporto rungtynėmis. Straipsnyje analizuojama specifika ir spontaniška „parareligija“ — tiek, kiek su ja siejasi šiuolaikinis sportas, taip pat su ja susijęs ritualas, svarbus šiuolaikinio sporto auditorijai ir žiniasklaidai. Kai kurie straipsnyje minėti mokslininkai mano, kad šiuolaikinis sportas turi tam tikrų religijos požymių ir todėl galimas vadinti religijos forma arba tiesiog religija tikrąja žodžio prasme. Pasak šių drąsiausių interpretacijų, tikrasis sirgalius stadioną laiko bažnyčia ir labai rimtai dalyvauja sporto įvykiuose. Tai tarsi apeigos, susijusios su aktyviu dalyvavimu jose, kupinos stiprių emocijų, persmelktos dramatiškumu, galiausiai suteikiančios pilnatvės jausmą, sudarančios dalyviui tam tikros permainos, juntamos po apeigų išpūdį. Mokslininkai, pritariantys šiai teorijai, net tvirtina, kad žmogus, tuo pat metu tikėdamas sportu, negali būti krikščionis ar musulmonas, ir atvirkščiai. Tačiau būtina turėti omenyje, kad jų teiginiai yra diskusijų klausimas. Kita vertus, nors tokios išvados galėtų atrodyti šiek tiek perdėtos, egzistuoja daug elementų, paverčiančių sportą išskirtiniu reiškiniu; ne lėkštu pasilinksminimu, bet kažkuo itin svarbiu daugeliui žmonių visame pasaulyje. Straipsnio autorius nuolat analizuoja daugybę sporto ir religijos panašumų, svarstydamas, ar sporte, kaip ir religijoje, egzistuoja emocijos, kurios galėtų būti laikomos transcendentaliomis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: sportas, religija, ritualas, sirgalius.

that this relation has existed since ancient times, when Greek Olympic Games were an expression of a religious attitude of a man towards the deities worshipped at that time. Likewise in more recent times, in many communities religious ritual was and still is connected with sports contests. As far as the contemporary sport is concerned, the article deals with a peculiar and spontaneous “para-religion” and related ritual to it which is mostly found among the audience of contemporary sport, as well as in the media. Some of the researchers – presented in the article – hold an opinion that contemporary sport has in itself certain hallmarks of religion, and therefore it is some specific form of religion or simply religion in the full sense of this word. According to these bravest interpretations a true supporter of sport considers a stadium like a church and participates in sporting events very seriously. This is like a service connected with active participation, filled with very strong emotions, pervaded with a sense of drama, and ending in a sense of fulfilment and some kind of change felt by the participants afterwards. The researchers who favour this theory go as far as to maintain that one cannot be a Christian or Muslim being at the same time a believer in sport and vice versa. However, it should be borne in mind that their claim is a matter of argument. On the other hand, although such conclusions might seem – at least to some extent – exaggerated, there are numerous elements which make sport an extraordinary phenomenon, not trivial entertainment, but something of great significance to many people all over the world. All in all, throughout the article the author analyses numerous similarities between sport and religion, pondering whether in sport – like it is in religion – exist the emotions which can be regarded as transcendent.

KEY WORDS: sport, religion, ritual, supporter.

Gauta 2010 10 30

Priimta publikuoti 2011 01 15

Наталья А. Кузьмина

Омский государственный университет им. Ф. М. Достоевского

пр. Мира, 55-а, 644077 Омск, Россия

E-mail: natalya_kuzmina@mail.ru

Область научных интересов автора: семиотика, философия языка, лингвокультурология, художественная речь

КНИГА СТИХОВ КАК СВЕРХТЕКСТ

Авторская книга стихов рассматривается в статье как разновидность сверхтекста. Понятие «сверхтекст» определяется в соответствии с общей теорией интертекста как текстовой семиотической культуросферы, характеризующейся процессами порождения, понимания/интерпретации и взаимодействия текстов. Все процессы в интертексте совершаются относительно стрелы времени, и все они измеряются и определяются фигурой Человека-Творца (Homo creans). Именно позиция субъекта определяет возникновение некоторых текстовых ансамблей, объединенных усматриваемой субъектом общей идеей. При этом одно и то же произведение может входить в несколько ансамблей, а сами текстовые ансамбли подвижны и зависят только от выбранной субъектом концептуальной доминанты. Таким образом, в интертексте постоянно возникают сверхтексты – совокупности текстов, которым присущи такие общие качества интертекста, как целостность, сложность, интегративность, способность к самоорганизации, единство хронотопа и языкового кода, заданная автором многовариантность рецепции.

В статье анализируется книготворчество современного русского поэта Веры Павловой, в частности итоговая лирическая книга «Письма в соседнюю комнату: Тысяча и одно объяснение в любви», смысловой доминантой которой является рукотворность (воспроизводится рукописный текст) и связанные с ней поликодовость и интермедальность: в организации книжного пространства, кроме вербальной системы, участвуют графика (детский рисунок) и фотография. Характеризуя содержательные, языковые и структурно-композиционные особенности книги, исследователь приходит к выводу, что ее можно рассматривать как наиболее полную репрезентацию идеи сверхтекста.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: книга стихов, сверхтекст, целостность, интегративность, самоорганизация.

Термин *сверхтекст* в лингвистике начинает свой отсчет, по-видимому, с публикации в 1994 г. работы Н. А. Купиной и Г. В. Битенской «Сверхтекст и его разновидности», в которой авторы ввели понятие сверхтекста как особого «культурно-системного речевого образования». Под сверхтекстом предлагается понимать совокупность высказываний,

ограниченную темпорально и локально, объединенную содержательной и структурно, характеризующуюся цельной модальной установкой, достаточно определенными позициями адресанта и адресата, с особыми критериями нормального и аномального (Купина; Битенская 1994, с. 215).

Следует заметить, что, хотя сам тер-

мин появился в указанной статье, однако, как это обычно бывает, понятие множества текстов, обладающих высокой степенью общности, опирается на широкий филологический и философский контекст, созданный в трудах по цикловедению, лингвистике текста, семиотике, лингвокультурологии, дериватологии, когнитивной лингвистике и психолингвистике, рецептивной эстетике, психологической герменевтике, прагматике, теории интертекстуальности. Можно назвать имена А. Белого, М. М. Бахтина, Ю. Н. Тынянова, Л. В. Пумпянского, Г. А. Гуковского, Ю. М. Лотмана, В. Н. Топорова, Б. М. Гаспарова, В. С. Библера, Р. Барта, Ж. Женетта и др. Существуют и современные работы по теории сверхтекста и изучению отдельных типов сверхтекстов – литературных, медийных, политических (Н. Е. Меднис, А. Г. Лошаков, А. П. Чудинов, Л. В. Енина, А. П. Люсый, О. С. Лепехова, М. Ю. Кочкин и др.).

Прежде чем обозначить общие признаки сверхтекста, отметим, что в современной филологии существует ряд терминов, близких к нему по значению и нередко эквивалентных по употреблению, – *гипертекст*, *интертекст*, *архитекст*, *супертекст*, *мегатекст*, *надтекст*, два первые являются наиболее распространенными.

Оставим термину *гипертекст* сферу электронных коммуникаций, с одной стороны, и постмодернистской философии – с другой. Кроме того, как справедливо заметила Н. Е. Меднис, есть между ними и смысловое различие – «составляющие гипертекста могут порой ничего «не знать» друг о друге, объединяясь в целое лишь некой текстовой рамой, не позволяющей им рассыпаться, разле-

таться и осесть в других рамах. Понятие «сверхтекст», как правило, прилагается к текстам центрически организованным и в силу этого обладающим сильно выраженным внутренним центростремительным движением» (Меднис 2003).

Что же касается *интертекста*, то здесь соотношение понятий иное. В наших работах конца 90-х гг. были предложены основы общей теории интертекста, который мы трактуем как текстовую семиотическую культуросферу, характеризующуюся процессами порождения, понимания/интерпретации и взаимодействия текстов (Кузьмина 1999). Все процессы в интертексте совершаются относительно стрелы времени, и все они измеряются и определяются фигурой Человека-Творца (*Homo creans*). Между отдельными фрагментами (текстами) интертекстуального универсума устанавливается множество непосредственных и опосредованных связей, которые подвергаются постоянным изменениям вследствие непрерывного продуцирования новых текстов. Всякий новый текст вызывает некоторые возмущения, колебания, волнения в универсуме интертекста. С другой стороны, тексты из хронологически ранних культурных пластов могут «оживать» в связи с изменившимися условиями их восприятия и обретают способность воздействовать на литературный процесс: «в свете трансформированного настоящего и прошлое меняет свой облик» (Лотман 1996, с. 385). Именно позиция субъекта определяет возникновение некоторых текстовых ансамблей, объединенных усматриваемой субъектом общей идеей. При этом одно и то же произведение может входить в несколько ансамблей, а сами текстовые ансамбли подвижны и

зависят только от выбранной субъектом концептуальной доминанты.

Таким образом, в интертексте постоянно возникают сверхтексты, понятие *интертекст* оказывается шире, чем *сверхтекст* – совокупность текстов, осмысливаемых как «целостно-единое словесно-концептуальное («сверхсемантическое») образование» (Лошаков 2008, с. 100). Динамические процессы, происходящие в сверхтексте, регулируются общими законами интертекста:

- Возможность и закономерность появления сверхтекстов определяется интертекстуальностью, рассматриваемой нами как онтологическое свойство любого текста (прежде всего художественного). Интертекстуальность – способность текста формировать свой собственный смысл посредством ссылки на другие тексты. В культурологическом (общеэстетическом) смысле интертекстуальность соотносима с понятием культурной традиции – семиотической памяти культуры.
- Возникновение сверхтекста может быть описано как образование новой сложной системы путем интеграции развивающихся в разном темпе структур в эволюционную целостность. До момента создания сверхтекста автор и тексты (прототексты) существуют каждый в своем темпоре, в своей системе координат, не ориентированных относительно друг друга. Границы сверхтекста, его количественный и качественный состав определяются «внеаходимостью» субъекта по отношению к конструируемому сверхтексту, его взглядом, направленным вглубь интертекста, против стрелы времени,

и его когнитивной базой. По словам М. М. Бахтина, «внеаходимость — необходимое условие для сведения к единому формально-эстетическому ценностному контексту различных контекстов...» (Бахтин 1979, с. 332). Когда волей субъекта отдельные тексты интегрируются в сверхтекст, вступают в силу законы когерентности: пространственные и временные характеристики начинают ориентироваться относительно друг друга. Если воспользоваться выражением Р.О. Якобсона, происходит проекция с оси селекции на ось комбинации. «Синхроничность, своего рода симультанность, является необходимым условием восприятия сверхтекста в его текстовом качестве и столь же необходимым требованием при аналитическом описании, воссоздании того или иного сверхтекста», – пишет Н. Е. Меднис (Меднис 2003). При этом прототексты как «кирпичики» новой системы сохраняют свою «историю» – память о мире и времени «первосказания». «Каждая синхроническая система имеет свое прошлое и будущее как неотделимые структурные элементы системы» (Тынянов 1977, с. 282).

- Важнейшими свойствами сверхтекста являются его смысловая *целостность*, предполагающая общность пространственных и временных особенностей входящих в него текстов и обязательную общность языкового кода, и *центрированность* – актуализованность, выдвинутость некоторого пучка смыслов (семантического принципа, смыслового инварианта), которые обнаруживаются во всех компонентах сверхтекста.

- Интеграция текстов в новое целое «запускает» механизмы смыслообразования: каждый из текстов, входящих в сверхтекст, резонирует с другими, в результате чего актуализируются или возникают новые смыслы, создаются условия для множественности интерпретаций.
- Поскольку сверхтекст представляет собой пример формирования сложной структуры из простых, в нем одновременно действуют центробежные и центростремительные тенденции. Их взаимодействие является необходимым условием существования сверхтекста как динамической, открытой и подвижной структуры.
- Сверхтекст – результат текстовой деятельности субъекта. А поскольку субъект интертекста – Человек творящий в двух его ипостасях – автор/ читатель, существуют авторские и неавторские (читательские) сверхтексты. Современная филология в последнее время сосредоточила свое внимание именно на читательских сверхтекстах: *пушкинский, блоковский* и проч. «именные», по Н. Е. Меднис, сверхтексты в русской литературе, *петербургский, московский, крымский* и другие «локальные» сверхтексты, политический сверхтекст (политический нарратив) – совокупность политических текстов, имеющих общую прагматико-функциональную природу (сверхтекст лозунгов, сверхтекст одного политического события и т.п.).

А теперь обратимся к такому языковому феномену, как авторская лирическая книга, которую мы предлагаем рассмотреть как сверхтекст на примере дискурсивной практики одного совре-

менного поэта – Веры Павловой. По нашему глубокому убеждению, Павлова мыслит книжной формой, тщательно продумывая ее архитектонику, порядок следования стихотворений, их объединение в более мелкие общности, выбор и гармонию заглавий, цикло- и книгообразующие принципы (см. об этом в: Кузьмина 2010). На сегодняшний день у нее вышло 14 книг. Уже после первых публикаций критики отмечали, что все книги В. Павловой «выстроены» и являются собой цельный художественный мир, они «по сути, «поэмы», сложно организованные композиции, характеризуя которые хочется употреблять архитектурные либо музыковедческие термины» (Андрей Немзер). Вместе с тем для поэта чрезвычайно важно ощущение своего существования во времени: девять книг кроме заглавия имеют подзаголовок, фиксирующий время создания, при этом шесть осмыслены как «событие», отражающее короткий, точечный, отрезок пути (не более двух лет), две другие – итоговые – очерчивают период в 18 и 25 лет. Ср. «Небесное животное. Стихи 1987–1997 гг.», «Второй язык. Стихи 1998 года», «Четвертый сон. Стихи 1999–2000 гг.», «Вездесь. Стихи 2000–2002 гг.», «По обе стороны поцелуя. Стихи 2003–2004 гг.», «Ручная кладь. Стихи 2004–2005 гг.» – «Совершенство. Избранные стихи 1983–2001 гг.», «Из восьми книг. Избранные стихотворения. 1983–2008 гг.».

В «событийных» книгах «время сгущается и становится формой пространства» (Топоров 1983, с. 232), как в мифопоэтическом хронотопе: неслучайно в заглавие вынесены предметные и пространственные реалии (*сон, вездесь, по обе стороны, небесное животное*),

в итоговых «динамика важнее статики» (Андрей Немзер).

Обратимся к одной из последних итоговых книг – «Письма в соседнюю комнату: Тысяча и одно объяснение в любви». М., АСТ, 2006. Это тысяча и одно стихотворение, написанное от руки каллиграфическим почерком отличницы. Именно рукотворность становится архитектурной доминантой книги, определяющей другие содержательные и формальные доминанты. Рукописный текст очень личный, интимный («красивый почерк – разновидность ласки»). Из акта коммуникации изымается опосредующее механическое начало – бездушный и бесстрастный печатный станок, нивелирующий индивидуальные черты автора, выставляющий напоказ, на всеобщее обозрение интимные переживания. Только руке можно доверить некоторые «принципиально непечатные» стихотворения, которые говорятся «на ушко», «из первых рук, из рук в руки». Рукописный текст сразу же вводит в поле зрения читателя неязыковые фактуры: графическую, фактуру «начертания», фактуру «раскраски».

Графическая фактура – это прежде всего расположение текста в пространстве страницы, книги. Существенно, что единицей рецепции в книге В. Павловой является не страница, а разворот, причем нумерация страниц отсутствует. В то же время цифра появляется вместо названия стихотворения как его идентификационный знак – от 1 до 1001.

Фактура начертания – это аккуратный, без малейшей помарки почерк (ассоциирующийся с детством-юностью-школой, а потому так резко контрастирующий с обнаженной интимностью и физиологической откровенностью неко-

торых описаний и единичными обценными лексемами), это выделенные (многократно обведенные пером) слова, это стихотворения без знаков препинания, начинающиеся со строчной буквы, – будто продолжение единого, постоянно пишущегося текста.

Фактура раскраски – это не просто цвет букв, но и цвет фона, и соотношение этих переменных: кроме основного, привычного – черного на белом, есть еще и черное на сером, белое на сером, серое на белом. Словесные тексты В. Павловой делятся на два типа, названных автором в аннотации, – стихотворения и дневниковые заметки, причем различие между ними подерживается именно «фактурными» средствами: дневниковые фрагменты не включены в нумерацию, цвет букв не черный, а серый, будто бы выцветавший после промокашки – иконический знак дополнительности («вторые») по отношению к основной теме. Однако ни по содержанию, ни по наличию/отсутствию рифмы, ни по объему, ни по длине и соразмерности строк эти тексты не различаются. Ср. стихотворение под номером 88: *рука в руке/ две линии жизни / крест накрест*¹ и текст на этой же странице: *Татуировка: / линии твоей ладони –/ на моей*. «Выцветавшим» текстом могут быть написаны и отдельные стихи, однако в качестве регулярного приема эта фактура использована для удвоения, умножения стихотворных текстов, причем «двойчатки» никогда не симметричны: они могут располагаться под острым или прямым углом друг к другу, быть сдвинутыми друг относительно друга, пересекать книжный раз-

¹ Орфография и пунктуация автора сохранены.

ворот по прямой или лесенкой, изгибаться, накладываться, подобно палимпсесту (базовый и верхний слои часто различны по масштабу) и т.п. (*графическая фактура*). Иногда оба текста сохраняют «отдельность» и отчетливо видны, но нередко часть «первичного» текста «проступает» не полностью, создавая некоторое ощущение процессуальности. Если искать аналогию в музыкальных законах, то можно увидеть в подобной организации принцип так называемой имитационной полифонии (на котором основаны формы канона и фуги): разрабатывается одна и та же тема, имитационно переходящая из голоса в голос.

Материальная, вещественная доминанта «втягивает» в организацию книжного пространства другие графические системы – *детский рисунок и фотографию*, отмеченные тем же знаком принадлежности к «личному пространству» автора: это, как явствует из интервью, рисунки ее дочери Лизы, сделанные в возрасте четырех лет, и работы любимой подруги – фотографа Валерии Балод. Впрочем, даже в том случае, если читателю неизвестны эти внешние обстоятельства, он безошибочно улавливает личностное начало – это фотографии самой поэтессы в разных ракурсах, а Лиза как действующее лицо появляется уже на первых страницах в «дневниковых» записях (– *Лиз, а ты бы хотела быть мальчиком?*).

При этом каждая система обнаруживает свои собственные закономерности и внутреннюю иерархию и одновременно коррелирует с другими системами по некоторым правилам (автономность и изоморфизм, подобные устройству языка как «системы систем»). Обе графические системы коррелируют друг с

другом и с главной – вербальной. Так, фотография и рисунок могут сталкиваться на развороте (например, рисунок мужчины и фотография женщины, фотография женщины – рисунок, изображающий женщину-девушку). Само их соположение со стихами и дневниковыми записями на пространстве одной книжной страницы или разворота заставляет искать смысловые соответствия, ибо в искусстве любая случайность осмысливается как закономерность. В результате создается ощущение ритмического музыкального рисунка, графической полифонии, отражающей содержательную многомерность, многосоставность, сложность, преодолевающую плоскость книжного листа и линейность восприятия текста. Это особенно важно для данной книги, поскольку самый объем ее – 1001 стихотворение – необычен для поэтической традиции и обуславливает центробежные тенденции. Компенсаторной стратегией, обнаруживающей желание автора запрограммировать восприятие книги читателем как единства, в котором последовательность элементов определена единственно возможным образом, является отсутствие оглавления, позволяющего легко найти отдельные стихотворения. Не обычный перечень заглавий и даже не перечень первых строчек, которые по традиции выступают в функции заглавия и обеспечивают «отдельность», «самость» стихотворения, – в книге у В. Павловой единственный идентификационный знак стиха – его номер от 1 до 1001.

Таким образом, стихотворный текст в книге рассчитан на линейное развертывание и восприятие, а невербальные элементы придают ему целостность и полифоничность звучания.

Избранная поэтессой графическая доминанта книги оказывает воздействие и на такие сугубо книжные, полиграфические ее составляющие, как переплет, форзац, оформление титульного листа и оборота, предвыпускные и выпускные данные, аннотация и послесловие. Прежде всего, все они написаны от руки, включая ISBN, УДК, ББК, номер санитарно-эпидемиологического заключения и адрес издательства. Даже качество бумаги, на которой напечатана книга, и общий вес рукописи (*взвесила рукопись на напольных весах: 7 кг.*) оказываются небезразличны для содержания: *бумага, которую я выбрала из десятков наименований за плотность и белизну, называется «Future».*

В поэтическом мире нет случайностей: *Будущее*, которое неожиданным и случайным образом возникло в названии бумаги, появилось в *после-словии*, на *последней* странице книги – в момент, когда *настоящее* становится *прошлым*, свершившимся. Именно время – та составляющая, которая актуализована в хронотопе книги. Время для поэтессы – «простая гамма, которая состоит из больших и малых секунд», где «каждый миг – каких-то поцелуев юбилей», именно в эти минуты «чувствуешь на себе, что вселенная расширяется» и «пространство становится временем». Продолжительность временных интервалов в мире Павловой определяется их субъективной значимостью: *Который час?– Лучшее время моей жизни! Абсолютную ценность для героини представляет настоящее, прошлое чаще всего «горчит», в нем разлуки, расставанья и «прошлогоднее веселье», будущее неопределенно, оно может обманывать, но, тем не менее, именно с ним связаны*

надежды. В сущности, вся книга – это история любви, осмысленная как история жизни, любовь есть точка отсчета, она для героини является *местным временем, / началом времен, / единственным местоимением / для сотни имен.* Первое стихотворное слово в книге – *начало*. Это утро нового дня:

*Начало жилища:
две глиняных чашки,
две мокрых рубашки
в единой упряжке,
на теплой подушке,
где след от виска,
два неодинаковых волоска*

Последнее стихотворение – *ночь после любви* – соединяет прошлое, настоящее и будущее, женское и мужское («*последние слова – твои*» – замечено в послесловии), стихотворение и еще более интимную и личную дневниковую запись (*последнее, тысяча первое стихотворение, – разбитая на строчки дневниковая запись*, как сказано в послесловии), конец и начало, ведь *ночь* – еще и зарождение будущего дня (не случайно завершающее стих и всю книгу многоточие):

*Раскинувшись
после любви:
– Смотри –
весь потолок
в звездах!
– И на одной,
может быть,
есть жизнь...*

Мы уже говорили, что графическая доминанта заставляет автора пересмотреть роль внешних по отношению к стихотворному тексту элементов книжного аппарата. Первое, с чем знакомится читатель, открывающий книгу, – переплет, который сконструирован по принципу

триптиха и – соответственно – может «прочитываться» как единая картина, состоящая из лицевой стороны, корешка и оборота, в то же время каждый элемент сохраняет отдельность и некоторую самостоятельность. Сразу же «заявлены» «скрепы» – маркеры целостности книжного пространства, как бы перетекающие из одного фрагмента триптиха в другой: фотография, детский рисунок, неязыковые фактуры (почерк, цвет и яркость букв etc) и комментирующее их стихотворение (дневниковая запись?) на задней сторонке переплета: *От руки. / Из первых рук. / Из рук в руки.*

Имя автора никак не выделено и расположено в правом верхнем углу лицевой стороны обложки. Центральное место занимает фотография в профиль, которую обрамляет первый компонент заголовка *Письма в соседнюю комнату*, многократно повторенный, «сломаный» углами фотоснимка и почти неразличимый. Заметна только вторая часть заголовка *Тысяча и одно объяснение в любви*, помещенная в самом низу обложки. Именно она подключает интертекстуальный слой, поддержанный эпиграфом «*И Шахраду застигло утро, и она прекратила дозволенные ей речи*» *Тысяча и одна ночь*.

Три компонента переплета, рассмотренные по отдельности, обнаруживают повторяющиеся, однако не абсолютно симметричные элементы и создают ощущение музыкального ритма. Форма триптиха, думается, использована не случайно: в авторской аннотации подчеркнуто, что *от руки в наши дни пишутся только церковные записки и экзаменационные работы*. Вместе с тем, в отличие от религиозных канонических текстов, направление движения взгля-

да читателя при знакомстве с новым «триптихом» не задано жестко: можно двигаться справа налево – от лицевой стороны к оборотной, от изобразительных компонентов к строчкам, но можно, уловив предлагаемую игру, и наоборот, разогнув переплет, рассматривать слева направо – так, как смотрят картину, и в этом случае строчки окажутся своего рода камертоном, настраивающим слух и зрение читателя, а оба компонента заголовка выстроятся в нужном порядке.

Передний и задний форзацы также необычны и информативно нагружены: на черном фоне проступают написанные от руки (тенью? мелом?) имена в традиционной для посвящения форме дательного падежа. В списке более трехсот имен, причем одни повторяются, иногда даже стоят рядом (*Вере, Вере; Марии, Марии*), сигнализируя о том, что принадлежат разным субъектам, другие образуют своего рода группы (*Альгису, Пятрасу, Гайлуте; Гидону, Ваграму, Ануш; Шэрон, Полу, Барбаре*), заставляя думать о некоей национальной, профессиональной или неформальной дружеской общности, третьи сами по себе достаточно необычны и, резонируя с культурными коннотациями «посвященного» читателя, обретают уникальную, единичную референцию (*Дмитрию Александровичу, Бахыту, Тимуру или Фазлию, Марлену*). Итак, с одной стороны, список создает у внимательного («своего») читателя впечатление неслучайного отбора, с другой – он может быть понят и как попытка обратиться лично к каждому (как заметил один из критиков, «твое имя наверняка тоже тут есть»), ведь не зря даны только имена без фамилий – определенные индексы переменных субъектов.

Таким образом, книга В. Павловой обладает такими важнейшими качествами сверхтекста, как целостность, интегративность, единство хронотопа и языкового кода. Все «формальные» (издательские, технические) элементы издания участвуют в смыслообразовании и выступают как своего рода ключ к интерпретации книги как целостного поэтического феномена, как многократная трансляция в разных кодовых системах вербального лейтмотива, который, по свидетельству самой поэтессы, нельзя «доверить Гуттенбергу»: *От руки. / Из первых рук. / Из рук в руки.*

Рассмотрим теперь тезис о «преодолении» диахронии в сверхтексте лирической книги.

В авторской рукописной аннотации В. Павлова утверждает: книга «писалась двадцать два года и два месяца переписывалась автором от руки», а в послесловии отмечает, что она «одновременно дописывалась и переписывалась», подчеркивая тем самым, что перед нами не *избранное* за 22 года, а уникальный Текст, сложно построенный смысл. Вместе с тем внимательный читатель может обнаружить, что большинство стихотворений публиковалось в составе более ранних «событийных» книг, при этом даже порядок их следования в новом сверхтексте отчасти определяется естественной хронологией: в начале больше всего стихотворений из первой книги «Небесное животное» (№ 3, 6, 9–12, 15, 24, 26, 28, 30 и т.д.), в конце – из последней, предшествующей «Письмам» «Ручной клади» (№ 769, 781–783, 798, 800–801, 803, 810, 996, 998–1001).

В качестве воспроизводимой смысловой единицы может выступать не только отдельное стихотворение, но и

их сцепление. Создается ощущение, что движение жизни воспринимается поэтом как своего рода смысловой континуум, который она оконтуривает, вербализует, вычленяя значимые для нее доминантные смыслы, и эта вербализация представляется некоей готовой формой, формулой, которая может воспроизводиться в дальнейшем в ином смысловом окружении. При этом новая конфигурация «первоэлементов», согласно законам существования сложных систем, включает механизм самодоотраивания, самовырастания целого в результате самоусложнения этих частей. «Сам поток мыслей и образов в силу своих собственных потенций усложняется и спонтанно выстраивает себя» (Князева; Курдюмов 1994, с. 117).

Приведем только один пример. Выше мы анализировали финальное стихотворение «Раскинувшись после любви...», показывая, каким образом его взаимодействие с другой сильной позицией книги – началом – актуализирует семантику соединения времен, конца и начала, настоящего и будущего, возвышая телесное до вечного, космического и духовного. В «Ручной клади» это стихотворение продолжает «высокую» тональность предшествующего ему текста: *Отче, благослови/ влюбленности собирательство/ бортничество любви!/ Мы – паства Спаса медового.* Тем резче контраст со следующим стихом, спускающим с небес на землю, причем в самый ее «телесный низ»:

*Ёб твою мать! – сказал отец,
и я сказала: Молодец!*

Общенное слово, вдобавок введенное в игру с синкретичной грамматической семантикой (междометное и/или

глагольное высказывание о происшедшем событии), оказывается сильным модальным оператором, определяющим ироническую интерпретацию предыдущего стихотворения.

Позиция автора «Писем» – это описанная Бахтиным «вненаходимость», взгляд на события из другого времени, и именно это позволяет поэту переосмыслить собственный опыт, зафиксированный-вербализованный в ранних книгах-событиях и создать новый, уникальный сверхтекст.

Ближайшая аналогия для поэтессы, ее «второй язык» – музыка (Вера Павлова – музыковед по образованию и мыслит музыкальными образами). Как в музыке существует семь нот, которые объединяются в некие целостности – голос, мотив, тему, мелодию, аккорд, а они, в свою очередь, способны формировать сложные полифонические музыкальные формы, так и в поэзии: если стихотворение, по словам В. Павловой, сочиняется, как fuga или хорал (Павлова 2006), то книга возникает по законам циклических музыкальных форм (симфонии или сонаты) – симфонист выстраивает единый мелодический рисунок своего произведения, а потом усложняет его, проводя мотив через разные вариации. Таким образом, именно Книга может быть признана единицей поэтического мышления Веры Павловой, наиболее полно воплощающей ее представление о механизме смыслообразования. Она удовлетворяет таким характеристикам сверхтекста, как целостность, интегративность, принцип смысловой центрации, динамичность, «самовозрастание» смысла в новом целом.

В 2008 г. издательство АСТ невольно поставило некий научный эксперимент:

стремясь максимально удешевить издание, оно выпустило новый вариант «Писем», отказавшись «от каллиграфии, картинок, дорогой бумаги» (из письма Веры Павловой). В результате все архитектурные доминанты «Писем-1», которые обеспечивали целостность сверхтекста, были утрачены. И тогда Павлова фактически из того текстового материала создала новую книгу, семантической доминантой которой стала пространственная метафора *любовь-лабиринт*, а формальной – система перекрестных ссылок: более половины стихотворений книги (точнее – 552) включают ссылки, вводимые знаком сноски с указанием на номер стихотворения, к которому отсылают. К одному «месту» может быть до 3-х сносок, в отдельном стихотворении – до 7. Естественно, изменился и общий смысл сверхтекста: «Письма-1» – книга о любви как истории, любви-объяснении, любви интимной, *через руку, на ухо, от сердца*, «Письма-2» – о любви-странствии, неожиданных ходах, запутанных дорогах, столкновениях.

Можно ли считать, что перед нами доказательство «открытости» авторского сверхтекста и подвижности его границ? На наш взгляд, нет: две книги – не варианты целого, а два разных «литературных факта», два самостоятельных сверхтекста, связанных друг с другом деривационными отношениями. Диссипативность сверхтекста обнаруживается в его интерпретации читателем, причем интерпретации, программируемой, допускаемой самим автором. Так, обе книги Павловой можно читать линейно (тем более что это «задается» возрастающей нумерацией стихотворений и отсутствием оглавления), а можно нелинейно, сле-

дую логике невербальных систем первой книги или перекрестных ссылок второй.

Практика Павловой не отменяет общего положения о подвижности границ авторского сверхтекста: это свойство обнаруживается в «деривационной истории» сверхтекста – изменении его состава при разных публикациях. Однако главное, что определяет самоидентичность сверхтекста, – своеобразие его основного – центрирующего – принципа.

Важно отметить, что опыт книгостроительства Веры Павловой неединичен. Обратившись к истории, мы можем назвать имена Е. Баратынского, К. Случевского, почти всех поэтов серебряного века – А. Блока, М. Кузьмина, В. Брюсова, А. Белого, Б. Пастернака, А. Ах-

матовой, Вяч. Иванова, В. Ходасевича. В современной поэзии это Г. Айги, В. Соснора, В. Кальпиди, Г. Сапгир, С. Завьялов и многие другие.

Таким образом, подводя общие итоги, можно сказать, что книга стихов осмысливается современными авторами как сверхтекст – многосоставный «монтажный» текст, преодолевающий традиционную «линейность» рецепции. Кстати заметим, что книга стихов (как и книга в целом) сегодня активно перемещается в сферу электронных коммуникаций, в Интернет, предоставляющий автору и читателю совершенно новые возможности, рождаемые «встречей» сверхтекста с гипертекстом. Однако это уже тема другого исследования.

Литература

БАХТИН, М. М., 1979. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа. *Ип: Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство, 281–307.

КНЯЗЕВА, Е. Н.; КУРДЮМОВ, С. П., 1994. Интуиция как самодостраивание. *Вопросы философии*, № 2, 109–122.

КУЗЬМИНА, Н. А., 1999. *Интертекст и его роль в процессах функционирования поэтического языка*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та; Омск: Омск. гос. ун-т.

КУЗЬМИНА, Н. А., 2010. Книга стихов как единица поэтического мышления (Вера Павлова). *Имидж-диалог-эксперимент. Поля русской поэзии*. Тгег (в печати).

КУПИНА, Н. А.; БИТЕНСКАЯ, Г. В., 1994. Сверхтекст и его разновидности. *Ип: Человек-текст-культура*: Коллективная монография. Под ред. Н. А. Купиной, Т. В. Матвеевой. Екатеринбург: Институт развития регионального образования, 214–233.

ЛОТМАН, Ю. М., 1996. *Внутри мыслящих миров: Человек – Текст – Семiosфера – История*. Москва: Языки русской культуры.

ЛОШАКОВ, А. Г., 2008. Сверхтекст: проблема целостности, принципы моделирования. *Известия Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена*. № 11(66): Общественные и гуманитарные науки (философия, языкознание, литературоведение, культурология, экономика, право, история, социология, педагогика, психология). Санкт-Петербург: РГПУ им. Герцена, 100–109.

МЕДНИС, Н. Е., 2003. *Сверхтексты в русской литературе*. Новосибирск: изд-во НГПУ. Режим доступа: <http://rassvet.websib.ru/text.htm?no=35&id=3> (См. 12.12.2010)

ПАВЛОВА, В., 2006. *Интервью Радио «Свобода» в программе «Американский час» с А. Генисом*. Режим доступа: <http://www.svobodanews.ru/content/article/1973408.html> (См. 12.12.2010)

ТОПОРОВ, В. Н., 1983. Пространство и текст. *Ип: Текст: семантика и структура*. Москва: Наука, 227–285.

ТЫНЯНОВ, Ю. Н., 1977. *Поэтика. История литературы. Кино*. Москва: Наука.

Natalia A. Kuzmina

Omsk State University n. a. F. M. Dostoevsky,
Russia

Research interests: semiotics, language philo-
sophy, linguoculturology, artistic speech

POETRY BOOK AS A SUPERTEXT**Summary**

The article analyzes a poetry book as a type of supertext. The concept of “supertext”, arising from the basic theory of intertext, is described as a textual semiotic culture sphere characterized by the processes of the outcome, understanding/interpretation and interaction of the text. All processes in the intertext occur in conformity with the time pointer and they are measured and determined by the figure of Human-Creator (*Homo creans*). Just the position of the subject determines the appearance of textual assemblies which are consolidated by a visional idea of the subject. Moreover, one and the same writing can be a part of several assemblies, and the text assemblies themselves may be mobile and depend only on the conceptual prerogative chosen by the subject. Thus, supertexts (totality of texts) constantly emerge from the intertext, having such general characteristics as integrity, complexity, wholeness, ability of self-organization, unity of language code and chronotopes, the perception multi-variability attributed by the author. The paper analyzes the creation of a contemporary Russian

poet, Vera Pavlova (Вера Павлова), namely, the compendious lyrical book “Letters to the Next Room: One Thousand and One Confession of Love” («Письма в соседнюю комнату: Тысяча и одно объяснение в любви»). The article proves that the notional prerogative of the book is manuscript (restoration of manuscript text) and multicodification and intermediality related to it: besides the verbal system, graphics (a picture of a child) and photography are involved in the spatial organization of the book. Furthermore, each system reveals its own inner hierarchy and models and, at the same time, correlates with other systems. The text of poems is intended for linear development and understanding while non-verbal elements add to the fullness and polyphony.

It is interesting to note that, Pavlova’s book has its own “derivative story”: most of the poems were published in earlier books, although, the author emphasises her preface that “the book has been written for twenty two years and it had been being re-written by the author’s hand for two months”, i.e. finally it composes a unique and complete text. Describing the peculiarities of the structure and composition, the language, and the content of the book, the researcher concludes that the book can be treated as a demonstration of the supertext idea, i.e. a multiple “assembly” text which overcomes the traditional “linear” perceptions.

KEY WORDS: poetry book, supertext, integrity, entireness, wholeness, self-organization.

Gauta 2010 09 15

Priimta publikuoti 2011 01 15

Jonė Grigaliūnienė

Vilnius University

Department of English Philology

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 5 268 7228

E-mail jone.grigaliuniene@gmail.com

Research interests: contrastive linguistics, semantics, corpus linguistics, learner language, English language teaching, political discourse, philosophy of language

POSSESSIVE CONSTRUCTIONS AS A PURELY LINGUISTIC PHENOMENON?

Possession in language is such an elusive and vague notion that some linguists even think that scholars researching possession should “go beyond language” and look into how such concepts as theft, inheritance, donation or acquisition affect the way possession is encoded in language (Heine 2001). A philosopher and psychoanalyst E. Fromm (1976) speaks about two modes of existence: that of being and that of having and argues that the distinction between the two modes is so crucial that it influences and determines our views and actions. He also writes about the orientation of modern societies towards the having mode, the essence of which is our inclination towards possessing, owning, consuming, making everything and everybody our property. He uses linguistic evidence to support his claims and notes the growing use of nouns and the decreasing use of verbs in Western languages. An attempt will be made in this paper to revisit a definition of the concept of possession based on the analysis of the construction with the verb to have plus a verbal noun, i.e. constructions such as to have a drink, a smoke, a walk etc., which according to Fromm, is an erroneous use, because processes and activities cannot be possessed, they can only be experienced. The possessive character of the construction will be discussed, the difference between the construction to have a drink, a smoke, a walk etc. and the corresponding verb to drink, to smoke, to walk, etc. will be addressed in the paper. The question of whether such linguistic expressions can tell us anything about some extralinguistic (e.g. psychological, philosophical) aspects of possession will be considered. The data for this research comes from the British National Corpus (BNC) and the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language, compiled at the Centre of Computational Linguistics of the University of Vytautas Magnus in Kaunas.

KEY WORDS: possession, possessive constructions, having, being.

Introduction

Possession is a category that interests many scholars working in different fields: not only linguists, but also philosophers, lawyers, psychologists, psychoanalysts, etc. It is such an elusive and complex category that one of the most outstanding authori-

ties on the concept of possession in different languages Heine started questioning whether it is possible to study possessive constructions as a purely linguistic phenomenon, he even argued that we should “start from the opposite end and examine how human behaviour influences the lin-

guistic form possession takes. For example, to look at how such concepts as theft, inheritance, donation, or acquisition affect the way possession is encoded linguistically" (Heine 2001, p. 311).

Back in 1976, a philosopher and psychoanalyst Fromm spoke about two modes of existence: that of *being* and that of *having*. He was deeply impressed and influenced by the works of the great Masters of Living (Jesus, Buddha, K. Marx). According to Fromm, the distinction between those two modes of existence is so crucial that it determines "the differences between the characters of individuals and various types of social character" (Fromm 1976, p. 16). Fromm was seeking to explore the distinction looking for empirical basis in the study of individuals and groups by the psychoanalytic method. It is interesting to note that exploring this distinction between those two modes of existence he used data from literature as well as linguistics. Thus, he used examples from a Japanese poet Basho and a 19th century English poet Tennyson to explain the difference between *having* and *being*. They both describe their reactions to a flower they see while having a walk. Tennyson reacts to the flower by wanting to *have* it: he plucks it "root and all" (Fromm 1976, p. 17). Tennyson, as Fromm claims, may be compared to the Western scientist who seeks the truth by dismembering life. Basho's reaction to the flower is entirely different: "he does not want to pluck it; he does not even touch it. All he does is "look carefully" to "see" it" (Fromm 1976, p. 17). Fromm claims that the "difference between *being* and *having* is not essentially that between East and West". The difference is rather between a society centred around persons and one centred around things (Fromm 1976, p. 19).

Thus, Fromm wrote about the orientation of modern societies towards the *having* mode and used linguistic data to support the statement: "A certain change in the emphasis on having... is apparent in the growing use of nouns and the decreasing use of verbs in Western languages in the past few centuries. A noun is the proper denotation for a thing. I can say that I **have** things: for instance that I have a table, a house, a book, a car. The proper denotation for an activity, a process, is a verb: for instance I am, I love, I desire, I hate, etc. Yet ever more frequently an activity is expressed in terms of having: that is, a noun is used instead of a verb. But to express an activity by **to have** in connection with a noun is an erroneous use of language, because processes and activities cannot be possessed; they can only be experienced (Fromm 1976, p. 20).

In this paper I am going to concentrate on the construction with the verb *to have* plus a verbal noun, i.e. sentences in the *have a N v* frame. An attempt will be made to prove the possessive character of the construction and reveal other semantic and functional peculiarities of such sentences as (1) *She had a drink, a chat, a talk*, etc.

2. The concept of Possession

Possession, as many linguists would agree, is a universal domain and any human language can be expected to have conventionalised expressions for it. This is maybe the only thing that most scholars would agree, as the problems start right from the very beginning, i.e. with the definition of the concept itself. There is no definitive theory on the notion of possession. In contemporary linguistic theory there exist two tendencies in the interpretation of this category. On

the one hand, possession is understood as ownership proper (Hawkins 1981), in other words, only sentences meaning 'having, being in possession of sth' are considered possessive. Such a view, however, is not widely held and the majority of linguists adhere to a broader interpretation of possession (Langacker 1978, Seiler 1983, Warren 1984, Heine 1997, Herslund *et al.* 2001, Селиверстова 1983).

The majority of linguists adhering to the broader interpretation agree that there exists some semantic invariant uniting all types of possession. Nevertheless, scientists searching for this invariant come to different points of view and different conclusions. Sometimes possession is given an extremely broad interpretation (Seiler 1983, Warren 1984). For example, Seiler defines possession as a relationship between two substances (Seiler 1983). Such an interpretation is too broad and has the result that the concept of possession loses its specific character and gets lost in the sea of various relations that exist between two substances. For example, in (2) He is throwing a ball we can speak about the relationship between two substances, nevertheless, it is quite obvious that there is no possessive relationship here. In his later work Seiler revisited his 1983 approach to possession and gave the following definition: POSSESSION is a relation under permanent construction. It is the EGO's gradual proactive and retroactive appropriation of the things of the external WORLD (Seiler 2001, p. 29). There exists an even broader interpretation of possession where all the relations between a feature and its owner/ carrier, an action and its performer are considered possessive. For instance, Warren (1984) claims that phrases like 'professional ladies' are

possessive as they can be understood as 'ladies having professions'. The author of this article, however, thinks that these expressions cannot be regarded as possessive, because here we have a relation between an object and its feature (see also Balkevičius 1998, p. 52, Paulauskienė 1989, p. 86). I adhere to the opinion that not any relation between two substances can be regarded as possessive. The sphere of possession can be understood as the sphere of influence of X, i.e. to say that a subject (X) has an object (Y) is simply to say that the object falls within the sphere of influence, power (moral, physical, spiritual) of the subject X or that it contains at least an element (part of X) that is dependent on X, derivative from X (cf. Heine 1997, Селиверстова 1990, Григалиуниене 1989). The notion of 'control' has often been used when dealing with possession and trying to delimit this domain and define its status vis-à-vis other ontological entities. The concept, though, is debatable, especially in the case of inalienable possession (e.g. Jane's father, or Jane has four aunts) or in the case of inanimate possessors (e.g. the legs of the table, the table has four legs).

This concept of possession is quite indefinite, but indefiniteness is in the character of the phenomena described. Possession belongs to the kind of concepts that tend to be described as being inherently vague or fuzzy (Heine 1997, p. 1, Herslund *et al.* 2001, p. 1). It is a concept that is realised through a definite list of variants. Possession is not a homogenous concept but it is fairly uniform and cohesive. It seems moreover that when we speak about possession, the owner (POSSESSOR) is always at the centre of attention. The idea is connected with the concept of assimilation, with the idea of a person trying to assimilate

the world that surrounds him to his own schemata, to make the world his own. That is why we can say: my bus, my crow, my hill, my lake, my world or (3) He owns the world — it's always his blackbird that's singing, his spider that has made a web in the corner (Murdoch 1982, p. 447).

A distinction should be made between the two types of possessive relations: central and peripheral (cf. Heine 1997, Stassen 2009, Григальюнене 1989). In other words, there exist relations like whole-part relation, kinship relations and others, which are usually understood as possessive. Besides, there are instances of occasional usage, i.e. they get such an interpretation only occasionally — in such cases we can speak about the periphery of the possessive relationship.

Thus, it can be stated that possession is the relation between two substances or things. However, not every relation between two substances is an example of possession but only the relation where X has some power, influence, control over Y, or is a part of X. The peculiarity of the concept of possession is that at the basis of it there is no grammatical category, but a semantic invariant uniting all the elements of the field. The centre is associated with the most typical relations: the whole-part relations, the relations of ownership and some kinship relations. At the periphery there are other relations, which can be interpreted as possessive only under certain specific circumstances (cf. Григальюнене 1989).

Bearing in mind the concept of possession presented here, let us now discuss the arguments in favour of regarding the sentences like *He had a drink, a chat, a walk...* etc. as possessive.

3. The construction *to have a Nv* as a possessive construction

Though the relationship between the action and its performer is not necessarily possessive, a potential possibility of regarding it as such exists. The relationship between the action and its doer is very similar to the relation between the result, the product of the action and its performer, which is often regarded as possessive (5) Lith. *Jis yra/turi parašęs daug straipsnių*. Eng. 'He has written substantially on this topic'. The difference lies in the fact that in the sentences like *He had a walk, a chat, etc.* we speak about insubstantial things. In order to prove the fact that such a potential possibility is actually realised, we must find and define some peculiarities of the usage that ensue from the general meaning of possession. The analysis of the data taken from the BNC shows that only such verbal nouns that imply the action oriented towards the agent are mostly used in the *to have a Nv* frame: to have a drink (293 occurrences in the BNC); to have a chat (129 occurrences); to have a talk (58 occurrences); to have a guess (49 occurrences); to have a laugh (48 occurrences); to have a shower (48 occurrences); to have a walk (18 occurrences); to have a wash (13 occurrences); to have a smoke (17 occurrences); to have a swim (8 occurrences) etc.

Furthermore, such prepositions as **for**, **to** indicating towards whom is the action directed are not used in the *to have a Nv* frame. Thus, it is not correct to say *He had a talk *for you, *to you*, though the corresponding verbs have no such restrictions: (6) *I've been talking just for you*. However, some other prepositions, as can be seen from the data collected from the BNC, are possible: (7) *But then, a week*

later, she **had a visit** from a strange man enquiring for her father, and who, after being told of his demise, informed her he had been asked to sell the property for which he had felt able to assure her father he would get a good price, seeing that land around was scarce. (Cookson 1992); (8) “Shortly after Sarah’s call I **had a visit** from Laura Passmore.” (Burley 1987); (9) A few days later I **had a visit** from her. (Wells 1993); (10) And Bell **had a visit** from his French-born ex-wife Helen. (The Daily Mirror 1992). (11) In June or July we **had a visit** from “Trust Me” Ali. (Morrell, McCarthy).

Finally, in the to have a Nv frame there can be only one experiencer – the agent himself. One could say (12) Go and have a wash or (13) He had a quick shave and then dressed but one cannot say: (14) *I am going to have a wash of my son or (15) *The barber had a shave of the customer.

It is interesting to note that Fromm connects the trend of the substitution of nouns for verbs with “the prevailing high degree of alienation” in our society. For example, he claims that “by saying “I have a problem” instead of “I am troubled” subjective experience is eliminated: the I of experience is replaced by the it of possession” (Fromm 1976, p. 21–22).

Summing up, a conclusion can be drawn that though the relationship between the action and its performer is not necessarily possessive, a potential possibility of interpreting it as such exists and the above-mentioned facts prove that such a possibility actually takes place.

It has already been noted that possession is not usually presented in isolation but in connection with other semantic elements of the expression.

The attempts to show the systematic character of the sentences in the to have a

Nv frame have been made by a number of scholars (Wierzbicka 1988, Nickel 1968, Brugmann 1988, Stein, Quirk 1991). Thus, Wierzbicka (1988, p. 293) states that “sentences in the to have a Nv frame are not a jungle of idiosyncracies, but exhibit orderly and systematic behaviour, governed by strict semantic rules. These rules can be stated in precise formulae with full predictive power”. She maintains that the action described in the to have a Nv frame must be: 1) short, anti-durative; 2) agentive, experiencer-oriented; 3) atelic, reiterative; 4) lacking external goal, conducive to feeling good.

Though the analysis presented by Wierzbicka is insightful and interesting, there are some things that cannot be taken for granted. Besides, the classification of subtypes of the construction under consideration is mainly based on the lexical meaning of the noun; an attempt will be made to present a different one based on grammatical rather than lexical meaning of the construction.

First of all, it is doubtful whether one can consider the element ‘anti-durative’ as one of the components of the semantic invariant of the construction. Sentences like (16) ... of course there was no mistaking her, I had quite **a long look** at her before she saw me (Wain, The Contenders) are quite normal and even sentences (17) He **had a long walk** and (18) He **had a long swim** in his tiny pool marked by Wierzbicka as unacceptable, have been treated by native speakers as quite normal. The BNC provides the following examples: (19) They **had a long walk** over the moor to Bingley and Alfred Carter couldn’t afford to wait for them. (Elvi 1992); (20) He **had a long walk** before him. (Yeovil 1990); (21) “You’ve **had a long walk**, Mr Bumble,” she

said, “and you must be thirsty”. (Rogers, Dickens 1992); (22) *Next day we went ashore near Kapp Lee on Edgeøya, and had a long walk up through Rosenbergdalen, a fine valley which was much more vegetated than any...* (Tulloch 1991).

Wierzbicka also states that the element ‘performing the action for pleasure or feeling a kind of relief after the action are almost always present in sentences of this type. However, sentences like (23) *My students are missing classes so I must have a talk with them* does not necessarily imply that the talk will be pleasant as well as sentences like (24) *She had a cough but didn’t feel any better* don’t suggest any ‘relief’ which, as Wierzbicka postulates, is the necessary component of the *to have a cough, to have a vomit* subtype.

The research showed that the expressions under consideration are not homogeneous from the lexical as well as grammatical point of view.

It was the Russian scholar Amosova (Амосова 1963, c. 117), who was the first to draw attention to the fact that in some cases a simple verb has a slightly different lexical meaning than a construction with the verb *to have*. She writes that the verb *to walk* means ‘to pass over through, or along on foot’, while the noun means ‘a journey on foot, esp. for exercise or pleasure’.

The analysis of the examples showed that the majority of combinations under consideration, namely: *to have a walk, a chat, a swim, a drink* etc. have a slightly different meaning than a corresponding verb. All of them point to a complex of actions, united around the central one (the central action is expressed by a verbal noun). For example, *to have a walk* means ‘to walk for pleasure in order to rest a little, to communicate with smb.’; *to have a smoke* — does not simply

denote the action of smoking, but also a kind of ‘pastime when one sits, smokes, talks and has a good time’.

When we use the construction *to have a Nv* instead of a simple verb we cease to be active persons, active subjective experience is eliminated, and while we speak of leisure-activities, we would better call them (using Fromm’s terminology) leisure-time passivities.

It also turned out that some other things are connected with the change in lexical meaning, namely: the possibility of appearing in Continuous tenses. As the language material shows, sentences in the *to have a Nv* frame tend to be used in the Past Simple tense. The change in the meaning makes it possible to use the construction in the Continuous tense. In such cases where no change in meaning occurs, the Continuous tense is unacceptable: (25) *I knew that all the men standing there were ill with consumption. With sincere sympathy I looked at the man who *was having a cough.*

The fact that the construction with the verb *to have* expresses a complex of actions makes it possible to treat such events as consisting of separate actions. In this sense, the construction with the verb *to have* can be opposed to the Continuous tense of simple verbs, which shows only the duration of the action. That is why *having a talk* may not necessarily mean that the subject performs the action ‘talk’ at some definite moment. For example, the sentence (26) *When you rang me up I was having a talk with my son about his achievements at school* may mean that at that particular moment when the phone rang, my son was talking, though the situation is described by *I was having a talk* while the sentence *I was talking* cannot be interpreted as *my son was talking*.

As already mentioned, we can single out a group of constructions where no change occurs — in this case, the difference between the construction with the verb *to have* and a simple verb is mainly grammatical. Though the action is not momentary, the construction is not used in the Continuous tense. This group includes *to have a cough*, *to have a try* and a few others. All of them present the action as a whole — that is why they cannot be used to describe this or that moment in the development of the action. Using the above-mentioned group of constructions, we concentrate our attention on the result of the action and do not use them to describe the moment the action takes place: (27) *Oh! I remember now, — I began. Everyone looked *had a look towards me wearily* (Christie 1985).

Thus, a different division to subtypes based on grammatical rather than lexical peculiarities of the construction is given in the paper.

Conclusions

The analysis shows that the component ‘possession’ is preserved in all the sentences

in the *to have a Nv* frame. That is why the construction under consideration can be regarded as possessive, though very often the construction occupies only a peripheral place.

In some cases a simple verb has a slightly different lexical meaning than a construction with the verb *to have*. The results of the research produce extra proof to the existing hypothesis that absolute synonyms in a language are an extremely rare phenomenon. In this case, the pairs *to have a walk* and *to walk*, *to have a smoke* and *to smoke* reaffirm the old principle that the natural condition of a language is to preserve one form for one meaning, and one meaning for one form.

To have a Nv constructions can be divided into two groups: those that can be used in the Continuous tenses and those that cannot.

The academic cross-fertilization and revisiting of old problems could, hopefully, lead to a better understanding of the notion of possession, which is essentially non-linguistic in nature.

Sources

BURLEY, W. J., 1987. *Wycliffe and the Scapegoat*. London: Corgi Books.

CHRISTIE, A., 1985. *Murder in Mesopotamia*. London: Collins.

COOKSON, C., 1992. *The Rag Nymph*. London: Corgi Books.

ELVI, R., 1992. *Ruth Appleby*. London: Corgi Books.

MORRELL, J.; MCCARTHY, J., 1993. *Some Other Rainbow*. London: Transworld Pubs Ltd.

MURDOCH, I., 1982. *A Fairly Honourable Defeat*. Harmondsworth: Penguin Books.

ROGERS, R.; DICKENS, CH., 1992. *Oliver Twist: Oxford Bookworms edition*. Oxford: OUP.

The Daily Mirror, 1992. London: Mirror Group Newspapers.

TULLOCH, B., 1991. *Migrations: Travels of a Naturalist*. London: Kyle Cathie Ltd.

WELLS, A.; SURREY, R., 1993. *Viking Magic*. Mills & Boon.

YEOVIL, J. B., 1990. *Crocodile Tears*. GW Books Ltd.

References

- BALKEVIČIUS, J., 1998. *Lietuvių kalbos predikatinų konstrukcijų sintaksė*. Vilnius: MELI.
- BRUGMAN, C., 1988. Mental Spaces, Constructional Meaning and Pragmatic Ambiguity. In: G. FAUCONNIER, G.; SWEETER E., eds. *Spaces, World and Grammar*. Chicago/ London: University of Chicago Press, 29—56.
- FROMM, E., 1976. *To Have or to Be?* New York; London: Continuum, 16—22.
- HAWKINS, R., 1981. Towards an Account of the Possessive Constructions: NP's N and N of NP. *Journal of Linguistics*, 17 (2), 247—269.
- HEINE, B., 2001. Ways of Explaining Possession. In: M. HERSLUND, BARON I., SØRENSEN F., eds. *Dimensions of Possession*. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins, 311—327.
- HEINE, B., 1997. Possession. *Cognitive Sources, Forces and Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HERSLUND, M.; BARON, I.; SORENSEN, F., 2001. *Dimensions of Possession*. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins.
- LANGACKER, R., 1978. The Form and Meaning of the English Auxiliary. *Language*, 54, 853—882.
- NICKEL, G., 1968. Complex Verbal Structures in English. *International Review of Applied Linguistics*, 6, 1—21.
- PAULAUŠKIENĖ, A., 1989. *Gramatinės lietuvių kalbos vardažodžių kategorijos*. Vilnius: Mokslas.
- SEILER, H., 2001. The Operational Basis of Possession. A Dimensional Approach Revisited. In: M. HERSLUND; I. BARON; F. SØRENSEN, eds. *Dimensions of Possession*. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins, 27—40.
- SEILER, H., 1983. *Possession as an Operational Dimension of Language*. Tübingen: Narr.
- STASSEN, L., 2009. *Predicative Possession*. Oxford: Oxford University Press.
- STEIN, G.; QUIRK, R., 1991. On Having a Look in a Corpus. In: K. ALJMER; B. ALTENBERG, eds. *English Corpus Linguistics*. London: Longman, 197—203.
- WARREN, B., 1984. *Classifying Adjectives*. Goteborg: Minab; Gotab.
- WIERZBICKA, A., 1988. *The Semantics of Grammar*. Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins.
- АМОЦОВА, Н. Н., 1983. *Основы английской фразеологии*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
- ГРИГАЛЮНЕНЕ, Й., 1989. Некоторые проблемы синтаксического посессива в современном английском языке. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*, 48 (3), 244—252.
- СЕЛИВЕРСТОВА, О. Н., 1983. *Экзистенциальность и посессивность в языке и речи*. Диссерт. докт. филол. наук. Москва.
- СЕЛИВЕРСТОВА, О. Н., 1990. *Контрастная синтаксическая семантика*. Москва: Наука.

Jonė Grigaliūnienė

Vilniaus universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: kontrastinė kalbotyra, semantika, tekstynų lingvistika, politinis diskursas, kalbos filosofija, mokinio kalba, anglų kalbos dėstymas

AR GALIMA TYRINĖTI POSESYVUMO SAŲOKĄ TIK KAIP KALBOS KATEGORIJĄ?

Santrauka

Posesyvumas yra universali kategorija, kurią tiria įvairių sričių specialistai: teisininkai, filosofai, psichologai, kalbininkai ir pan. Kalboje pose-

Jonė Grigaliūnienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: językoznawstwo kontrastywne, semantyka, lingwistyka korpusowa, dyskurs polityczny, filozofia języka, język ucznia, nauczanie języka angielskiego

CZY POSESYWNOŚĆ JEST KATEGORIĄ WYŁĄCZNIE JĘZYKOWĄ?

Streszczenie

Posesywność jest uniwersalną kategorią, którą badają specjaliści z różnych dziedzin: prawnicy, filozofowie, psychologowie, językoznawcy itp.

syvumą kaip kategoriją apibrėžti sudėtinga. Kai kurie tyrėjai kalba apie tai, kad posesyvumas yra tokia plati kategorija, jog norint ją nusakyti, reikia „išeiti už kalbos ribų“ ir pradėti vertinti tai, kokią raišką kalboje įgauna tokie santykiai, kaip nuosavybės netekimas, vagystė, paveldėjimas, dovanojimas ir pan.

Filosofas E. Frommas kalba apie du priešingus egzistavimo būdus: **turėjimą**, kurio esmė — materialijų vertybių vaikymasis ir kaupimas, vartotojiškumas, valdžios siekimas ir agresija; ir **buvimą**, pagrįstą meile, atjauta, kitų žmonių interesų paisymu, troškimu dalytis produktyvia ir prasminga veikla su kitais. Įdomu, kad Frommas, tirdamas šiuos du žmogaus egzistavimo būdus, empirinių faktų ieško kalboje. Jo nuomone, **turėjimo** ir **buvimo** sąvokų prasmės keitimasi per pastaruosius kelis šimtmečius Vakarų kalbose atspindi vis dažnesnis daiktavardžių ir vis retesnis veiksmožodžių vartojimas. Tokius teiginius, kurie gali būti svarbūs posesyvumo suvokimui, šiandien galima patikrinti remiantis tekstynais.

Šiame straipsnyje analizuojama konstrukcija *to have a Nv* (pvz., *to have a smoke, walk, etc.*), kuri, kaip teigia E. Frommas, yra kalbos klaida, kadangi procesų ir veiksmų turėti neįmanoma; juos galima tik patirti. Straipsnyje pateikiami argumentai, įrodantys posesyvinį minėtos konstrukcijos pobūdį, aptariamai analizuojamos konstrukcijos ir atitinkamų veiksmožodžių (pvz. *to smoke, to walk*) reikšmės ir vartojimo skirtumai. Straipsnyje taip pat pasitelkiami kitų akademinų disciplinų (filosofijos, psichoanalizės) tyrimų rezultatai siekiant geriau suprasti posesyvumo sąvoką, kuri iš esmės nėra lingvistinė kategorija. Darbe naudojama britų nacionalinio tekstyno (British National Corpus) ir dabartinės lietuvių kalbos tekstyno, sukaupto Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre, duomenimis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: posesyvumas, posesyvinės konstrukcijos, turėjimas, buvimas.

Określenie kategorii posesywności w języku jest dość trudne. Niektórzy badacze twierdzą, że posesywność jest tak szeroką kategorią, że chcąc ją wyrazić należy „wyjść poza granice języka” i badać postać, jaką zyskują w języku takie relacje, jak utrata własności, kradzież, dziedziczenie, darowizna itp.

Filozof E. Fromm mówi o dwóch przeciwnych sposobach egzystencji: **posiadaniu**, którego istotą jest pościg za dobrami materialnymi i ich gromadzenie, konsumpcja, dążenie do władzy i agresja; i **byciu**, opartego na miłości, współczuciu, uwzględnianiu interesów innych ludzi, pragnieniu dzielenia się efektywną i sensowną działalnością z innymi. Ciekawe, że badając te dwa sposoby istnienia człowieka Fromm poszukuje faktów empirycznych w języku. Jego zdaniem, w ciągu ostatnich kilkuset lat w językach zachodnich zaszły zmiany w znaczeniach pojęć **posiadania** i **bycia**, co znajduje odzwierciedlenie w coraz częstszym użyciu rzeczowników i coraz rzadszym – czasowników. Takie twierdzenia, które mogą być ważne dla zrozumienia posesywności, dziś można zbadać na podstawie materiałów zgromadzonych w korpusach językowych.

W niniejszym artykule przedstawiono analizę konstrukcji *to have a Nv* (np. *to have a smoke, walk, etc.*), która, jak twierdzi E. Fromm, jest błędem językowym, gdyż procesów i czynności nie da się objąć w posiadanie, można ich jedynie doświadczyć. W artykule przytoczono argumenty wskazujące na posesywny charakter wspomnianej konstrukcji, omówiono różnice znaczeniowe między analizowaną konstrukcją a odpowiednimi czasownikami (np. *to smoke, to walk*). Wykorzystano również wyniki badań innych dyscyplin akademickich (filozofii, psichoanalizy) w celu lepszego zrozumienia pojęcia posesywności, która właściwie nie jest kategorią językową. W pracy wykorzystano dane Brytyjskiego Korpusu Narodowego (British National Corpus) i Korpusu Współczesnego Języka Litewskiego, zgromadzonego w Centrum Lingwistyki Komputerowej Uniwersytetu im. Witolda Wielkiego w Kownie.

SŁOWA KLUCZOWE: posesywność, konstrukcje dzierzawcze, posiadanie, bycie.

II. FAKTAI IR APMAŠTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

Aleksandras Krasnovas

Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva
Tel. +370 37 422 604
El. p. aleksandras.krasnovas@vukhf.lt
Moksliniai interesai: hermeneutika,
receptijos teorija, literatūros kritika,
XX a. lietuvių literatūros istorija

Aldona Martinonytė

Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva
Tel. +370 37 422 604
El. p. aldonam7@gmail.com
Moksliniai interesai: hermeneutika, recepti-
jos teorija, prozos interpretacija

ĮVAIZDŽIŲ SIMBOLINIMAS JUOZO APUČIO NOVELĖSE

Šio straipsnio tikslas — išnagrinėti, kaip, kokiais būdais ir priemonėmis grožiniame kūrinyje (pasirinktas Juozo Apučio novelių triptikas „Žalias laiko vingis“) konstruojama įvaizdžio simbolinė prasmė, kokią funkciją simboliai atlieka visoje kūrinio sąrangoje, taip pat kaip, kokia suvokimo strategija, kokiais kodais remdamasis skaitytojas atpažįsta ir iššifruoja simbolines prasmes. Metodologiniai atramos taškai — hermeneutikos ir receptijos teorijos siūlomos interpretavimo strategijos.

Nustatyta, kad daugelis įvaizdžių ir žodžių triptike jau savaime yra potencialūs simboliai, bet kad ta simbolizavimo potencialija išsiskleistų ir taptų aktuali, būtinos nuoseklios kuriančiojo (kūrimo stadijoje) ir skaitančiojo (suvokimo stadijoje) pastangos. Bene svarbiausia įvaizdžio pavertimo simboliu priemonė yra artimiausiame įvaizdžio kontekste pavartoti panašaus semantinio kryptingumo žodžiai ir įvaizdžiai, kurie pamažu kondensuoja, stiprina pirminį įvaizdžio simboliškumą, kol galiausiai tų įvaizdžių tarpusavio atspindžių sistema suformuoja antrinę simbolinę prasmę, susijusią su esmingiausiais, archetipiniais žmogaus patirties elementais. Pavyzdžiui, iš aštuonių pirmųjų novelių triptiko sakinių sudarančių žodžių net keturi potencialiai yra susiję su „pabaigos“, „ribos“ konceptais. Taip pirmuoju sakiniu pateikiamas savotiškas skaitymo raktas — žodžiai ir frazės suvoktini pirmiausia tiesiogine prasme, bet jų gelmėje švyti bendresnė, abstraktesnė, į vieningą prasmę „pabaigos“ branduolį orientuota reikšmė. „Pabaigos“, „ribos“ semantinis laukas ir toliau stiprinamas kitos pastraipos pradžioje išnirusiu vakaro horizonto įvaizdžiu. Pastarasis siejamas su mirtimi, o mirtis, savo ruožtu, su anapusiniu pasauliu, dangumi ir dieviškumu. Nei vieno pirmojo sakinio žodžio ar žodžių junginio iš pradžių negalima vadinti simboliu, bet prasmės koncentracija viena kryptimi pranašauja atitinkamos prasmės simbolio atsiradimą tekste. Šis anticipacinis lūkestis realizuojasi triptike dominuojančiu, refreniniu debesų simboliu, kuriame susitelkia anksčiau minėtas daugiareikšmių prasmių kompleksas. Tai konkretus, įtekstin-tas pirminio retrospekcinio (nukreipto į teksto praeitį) ir anticipacinio (nukreipto į teksto ateitį) sąmonės judesio ir simbolinės prasmės atskleidimo pavyzdys.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: įvaizdis, simbolis, įvaizdžių simbolinimas, prasmė, receptija, anticipacija, mirtis, pasaulio samprata.

Apskritai apie simbolius ir simboliką pasaulio ir lietuvių literatūrologijoje pakankamai daug rašyta, tačiau pats simbolinio mechanizmas beveik netyrinėtas, juo labiau remiantis recepcijos teorijos premisomis. Simbolio analitikai vieningai pripažįsta, kad kalba pati savaime yra ženklinės ir simbolinės prigimties, kiekvienas žodis žymi ne kokį nors konkretų daiktą ar reiškinį, bet tam tikrą jų grupę ar klasę. Semantikos požiūriu žodžio pagrindą sudaro leksema. „Leksema — tai prasmų visuma, potencialiai priklausanti tam pačiam garsų kompleksui. Žodis — tai leksema, susieta su tam tikromis žodinių asociacijų grupėmis, tarp jų ji suvokiama kaip vientisos prasmės įkūnijimas“ (Виноградов 1976, c. 372). Konkrečioje kalbinėje praktikoje išgirdę ar perskaitę žodį mes paprastai nesusimąstome, kad renkamės ne savaime suprantamą, o tik vieną iš daugelio to žodžio reikšmės invariantų, ir pasirinkimą dažniausiai lemia artimiausias žodžio kontekstas.

Simbolio daugiareikšmiškumas yra kur kas sudėtingesnės prigimties. Be kita ko, pats simbolio atpažinimas, t. y. simbolinės reikšmės priskyrimas žodžiui beveik visada yra tam tikras pažintinis aktas, reikalaujantis sutelkto dėmesio ir intelektualinių pastangų. Simbolio tyrinėtojas hermeneutikas Paulis Ricoeuras sako: „Simboliu vadinu kiekvieną reikšmės struktūrą, kurioje tiesioginė, pirminė, raidiška prasmė savo pertekliumi žymi dar ir kitą — netiesioginę, antrinę, perkeltinę prasmę, kuri negali būti suvokta kitaip, kaip tik per pirmąją“ (Ricoeur 2001, p. 16). Šis dvilypę prasmę turinčių išraiškų išskirstymas konstatuoja tikrąjį hermeneutikos lauką. Tai verčia mus įsijungti į kovą, dinamiką, kurioje simbolizmas veržiasi pranokti pats save. Tam, kad būtų galima kaskart įsisavinti kuria

nors konkrečią simboliką, reikia palikti tolimo ir nesuinteresuoto stebėtojo poziciją (ten pat, p. 46—47).

Atpažinti simbolį ir jo prasmų lauką sudėtinga ir dėl kitos P. Ricoeuro nurodytos simbolio ypatybės — jo sąsajų su tuo, kas išeina už tiesioginės žmogiškosios patirties ribų ir todėl beveik nesileidžia išreiškiami įprastine sąvokine kalba. „Atrodo, tam tikros pamatinės žmogaus patirtys sukuria tiesioginę simboliką, valdančią elementariausią metaforikos lygmenį. Ši pirminė simbolika atrodo tvirtai susijusi su nekintamiausiu žmogaus buvimo pasaulyje būdu — nesvarbu, ar būtų kalbama apie viršų ir apačią, ar pasaulio kryptis, dangaus vaizdą, geografinę lokalizaciją, namus, kelius, ugnį, vėją, akmenis ar vandenį. Jei dar pridursime, kad ši antropologinė ir kosminė simbolika slaptais ryšiais susijusi su mūsų libido pasauliu, o per jį, Freudo žodžiais tariant, su gigantų kova, eroso ir mirties gigantomachija, paaiškės, kodėl metaforinė tvarka turi paklusti tam, ką galėtume pavadinti šios simbolinės patirties įsakymu veikti“ (Ricoeur 2000, p. 78). Taigi simbolis savo šaknimis siekia archetipines žmogiškosios patirties gelmes, mumyse jis žadina miglotą suvokimą apie visatos ir žmogaus pasaulio sąrangą, apie visuotinį reiškinių sąryšį, perėjimą iš vieno būvio į kitą ir kitus universalius dalykus.

Esinius ar žodžius, tvirtai susijusius su ta pamatinės žmogiškosios patirties sfera, daugelis tyrinėtojų vadina pirminiais simboliais. „Pavyzdžiui, M. Eliade tokius konkrečius esinius, kaip medžiai, labirintai, kopėčios ar kalnai laiko simboliais, nes jie simbolizuoja erdvę ir laiką arba skrydį ir ribos peržengimą ir nurodo kažką visiškai kitą, esantį už jų ir jais pasireiškiantį“ (Ricoeur 2000, p. 67). Tokie pamatiniai

žodžiai jau savaime yra įkrauti simboli-
nės prasmės, ji prasišviečia pro tiesioginę
reikšmę net ir tada, kai kalbantysis nesie-
kia žodžių vartoti simboliškai prasme. Kiti
žodžiais ar jų junginiais reiškiami vaizdi-
niai neturi tiesioginių sąsajų su jau minė-
tomis archetipinės patirties gelmėmis, ta-
čiau viename ar kitame kontekste gali įgyti
simbolinio galių. Ir vienu, ir kitu atveju
klausančiajam ar skaitančiajam iškyla su-
dėtingas simbolio atpažinimo, simbolinės
prasmės šifravimo uždavinys. Pavyzdžiui,
kaip atskirti, kada grožiniame tekste pa-
vartotas žodis ar įvaizdis, tarkim, kelmas,
vartojamas tiesiogine prasme, nenurody-
damas į nieką kitą, tik į patį save, o kada
jis nurodo į kažką kitą ir turi simboli-
nę prasmę.

Šio straipsnio tikslas — išnagrinėti,
kaip, kokiais būdais ir priemonėmis gro-
žiniame kūrinyje (pasirinktas J. Apučio
novelių triptikas „Žalias laiko vingis“)
konstruojama įvaizdžio simbolinė prasmė,
kokią funkciją simboliai atlieka visoje kū-
rinio sąrangoje, taip pat kaip, kokia suvo-
kimo strategija, kokiais kodais remdamasis
skaitytojas atpažįsta ir šifruoja simbolines
prasmes. Metodologiniai atramos taškai —
hermeneutikos ir recepcijos teorijos siūlo-
mos interpretavimo strategijos.

Novelių triptike „Žalias laiko vingis“
pasitelkus simbolius, gilinimasi į žmogaus
psichologiją, pasaulėvoką. Išanalizavus
simbolių reikšmes ir pasitelkus retrospek-
cinę ir anticipacinę kūrinio analizę, galima
išsiskverbti į egzistencinės kūrinio proble-
matikos plotmę.

Viena iš pagrindinių temų J. Apučio
novelių triptike yra laiko tema. Laikas čia
nėra pastovus, nuolatinis grįžimas į praeitį
susipina su ateities nuojauta. Laiko kaita
triptike tarp pasakojamų momentų suku-
ria takoskyrą, bet kartu skatina ieškoti tarp

jų sąsajų. „Žalią laiko vingį“ sudaro trys
tematiškai susijusios novelės. Pirmojoje
novelėje pagrindinis, aktualusis veiksmas
vyksta vakare, temstant, antrosios — nak-
tį, o trečiosios — rytą. Bet visose trijose
novelėse aktualiosios dabarties įvykiai ir
veikėjo apmąstymai atsiremia ir susisieja
su daugiau ar mažiau tolimos praeities įvy-
kiais. Todėl skaitytojas priverstas šifruoti,
kaip laiko plotmės paaiškina ir papildo
viena kitą. Taigi, aiškindamasis kūrinio
prasmes, skaitytojas priverstas pasitelkti
retrospekcijos ir anticipacijos procedūras.

Retrospekcija ir anticipacija — tai prie-
šingi, tačiau tarpusavyje grįžtamuoju ryšiu
susiję reiškiniai. Tradicinėje literatūros te-
orijoje retrospekcijos ir anticipacijos sąvo-
kos tyrinėtos palyginti nedaug, daugiausia
nagrinėjant siužeto sąrangą, įvykių eigą.
Retrospekcija suvokiama kaip linijinės
chronologinės įvykių eigos suardymas,
skaitytojo nukėlimas į veiksmą, vykusį
anksčiau nei dabar pasakojamas momen-
tas. Kitaip sakant, tai šuolis į veiksmo prie-
šistorę. Anticipacija — priešingos krypties
procedūra, kai dabartiniams įvykiams už-
bėgama į priekį ir imama vaizduoti (ar už-
siminti apie) tai, kas dar įvyks. Epiniuose
kūriniuose dažniausiai aptinkama antici-
pacijos formulė — „o, kad jis būtų žino-
jęs, kokius padarinius šis poelgis sukels
rytoj“.

Tačiau be šio siužetinio, pavaizduoto
pasaulio laiko yra ir kitas specifinis skai-
tymo laikas. Maždaug iki XX amžiaus
vidurio šis laikas buvo tarsi iškritęs iš li-
teratūrologinių tyrinėjimų lauko, tarsi kū-
rinys būtų perskaitomas momentaliai, per
vieną akimirką. Vienas pirmųjų į skaitymo
laiko dinamiką atkreipė dėmesį recepcijos
teorijos pradininkas Romanas Ingardenas.
Skaitymo procesą jis suskaidė į tris fa-
zes. Pirmoji — skaitymo dabartis. „Skai-

tant kūrinį sakinyse po sakinio kiekvienu momentu tiesiogiai ir gyvai suvokiame tik tuo metu skaitomą kūrinio dalį. Kitos dalys, perskaitytos anksčiau ar palyginti neseniai, galutinai neišnyksta iš mūsų aktualaus suvokimo, tik priblésta, pasitraukia į pasyviąją atmintį, iš kurios gali būti ištrauktos tik specialiomis valios pastangomis“ (Ingarden 1976, p. 98). Skaitymo praeitis — tai, kas perskaityta anksčiau, skaitymo ateitis — kas bus perskaityta vėliau. Taigi retrospekcijos ir anticipacijos sąvokas Ingardenas pritaikė skaitymo suvokimo analizei.

Kalbant apie retrospekcijos ir anticipacijos koreliaciją, J. Apučio triptike neišvengiamai susiduriame su aktualių skaitomo kūrinio momento suvokimu ir pasyviąją atmintimi. Pavyzdžiui, pirmojoje novelėje „Arkliai akyse“ nuolat kartojamas debesų motyvas. Pakartojamas jis kaskart primena tą kūrinio epizodą, kuriame debesys jau buvo minėti anksčiau. Tuo pačiu tai tampa užuomina, kad debesų motyvas tolesniame kūrinio vyksme įgis svaresnę reikšmę. Taigi pasikartojantys motyvai — tai vienas iš retrospekciją ir anticipaciją siejančių elementų. Į pasikartojimą žiūrima iš dabarties perspektyvos — tai vienu metu žvilgsnis į teksto praeitį ir į ateitį. Receptinė retrospekcija — tai šuolis atgal į jau perskaitytą tekstą, skatinantis pažvelgti į jį nauju žvilgsniu, o receptinė anticipacija — tarsi lūkestis, smalsumo skatinamos teksto ateities, to, ką perskaitysime ateityje, spėlionės, tikėjimasis atrasti už dabartinių iš pirmo žvilgsnio paprastų įvaizdžių slypinčias simbolines prasmes, ateities nujautimas, viltis, nuogaštavimas, pastangos suprasti tai, kas turėtų išaiškėti tik po kurio laiko. Pasak Wolfgango Iserio, lūkesčiai yra svarbiausia sąlyga kurti iliuzijas (plg. Iser 1982, p. 264).

Kaskart novelėje pasikartojus debesų ar arklio akių motyvui, neišvengiamai kyla noras spėlioti, kokia prasmė už to slypi, kaip tai bus susieta novelės ir viso triptiko pabaigoje. Skaitant prisimenamas novelės pavadinimas, kuris pačioje pradžioje suponuoja anticipaciją, leidžia skaitytojui tikėtis iš kūrinio tiek, kiek leidžia jo „lūkesčių horizontas“. Aptikus motyvą, kuris jau buvo išstumtas į pasyviąją atmintį, jis atrandamas iš naujo, suvokiamas dabartinio skaitymo momento kontekste ir koreguojamas atsižvelgiant į reikšmę, nugrimzdusią pasyviojoje atmintyje. Pasikartojantis simbolis kaskart apvelkamas skirtingomis subjektyviomis interpretacijomis. Tai lemia vis kita situacija, kurioje pasikartoja tas pats įvaizdis. Įvaizdis gali būti tas pats, tačiau jis niekada nebebus toks pat, nes skaitytojas iš praeities nešasi atradimų ir suvokimo progreso bagažą. Tam tikru laiko momentu išryškėjęs simbolis atsikartoja jau kitų žodžių, kitų frazių apsuptyje, skatindamas skaitytoją atgaivinti ir kartu atitinkamai pakoreguoti anksčiau patirtą įspūdį, suteikti jam konkretesnę reikšmę. Pasak Martino Heideggerio, bet kokio supratimo sąlyga yra išankstinis supratimo horizontas. Išankstinė prielaida turi būti atvira, kitaip tariant, suvokimo procese ji turi būti nuolat tikslinama ir plėtojama (žr. Maraldo 1974, p. 115—119).

Novelės skaitymas bei analizė retrospekcijos ir anticipacijos požiūriu — tai nuolat pasikartojančių, kaskart iš naujo ir šiek tiek kitaip suvokiamų įvaizdžių ir motyvų suma. Bet tai ne mechaniška suma, o sudėtingas daugialypis ir daugiašakis teksto prasmės plėtojimas, turtėjimas, niuansavimas. Pirmą kartą perskaitytas įvaizdis ar motyvas ne tik suformuoja skaitytojo sąmonėje su tiesiogine žodžio reikšme susijusį vaizdinį, bet kartu siejamas su anticipacija,

nes nauji motyvai, simboliai, įvaizdžiai pradžioje tik įveda į veiksmo eigą, jų kol kas nėra su kuo palyginti. Vėliau skaitymo procese anticipacija susipina su retrospekcija, o galiausiai aktualus išlieka tik pastarasis reiškiny. Sumuodamas aptiktų simbolių reikšmes ir pasikartojančių motyvų prasmę, netiesiogiai (mintyse) ar tiesiogiai, t. y. versdamas knygos puslapius atgal, skaitytojas susiduria su retrospekcija. Novelės pabaigoje prisimenant nueitą skaitymo kelią, susiformuoja bendras viso kūrinio vaizdas.

Pats pirmasis žodis, įvedantis skaitytoją į novelių triptiką, yra žodis „brėkstant“. Tiesiogine prasme tai yra žodžių „temstant“ ar „vakarėjant“ sinonimas, iš pirmo žvilgsnio neturintis jokių perkeltinių prasmų ar simbolinių konotacijų. Iš pradžių šis žodis ir suvokiamas tiesiogine pažodine prasme, kaip nuoroda į novelės veiksmo laiką — vėlyvą vakarą. Tačiau bendresne prasme tai yra nuoroda į vakarą, o vakaras — tai dienos pabaiga. Su pabaiga visuomet ateina jausmas, kad baigėsi kažkoks etapas, kažkas svarbaus negrįžtamai prarasta. Simbolikoje vakaras paprastai siejamas su nuovargiu, liūdesiu, nebūties prieangiu (Buivydas 1995, p. 131). Tačiau pirmuoju skaitymu žodis „brėkstant“ siejasi su „vakaru“ tik tiesiogine žodžio prasme, o sąsajos su simbolinėmis jo konotacijomis lieka sąmonės periferijoje kaip kol kas nerealizuota žodžio prasmės potencialas. Tačiau pirmajame novelės sakinyje „Brėkstant jis atsisėdo giraitės pakrašty ant seno kelmo“ (Aputis 1986, p. 236) yra ir kitų tos pačios semantinės paradigmos žodžių, kurie nejučia, tarsi nesąmoningai kreipia žodžių prasmės dekodavimą į jau minėtą vakaro, pabaigos simbolinį planą. Jei „brėkstant“ reiškia dienos pabaigą, tai „kelmas“ žymi kadaise čia augusio medžio vietą ir kartu buvusios medžio gyvybės pabaigą. Žodis „pakrašty“

taip pat susijęs su baigtinumu, jis žymi ribą tarp dviejų erdvių — laukų ir girios; viena erdvė baigiasi, kita prasideda. Su pabaigos semantika sietinas ir būdvardis „senas“. Taigi iš aštuonių pirmąjį sakinį sudarančių žodžių net keturi potencialiai yra susiję su „pabaigos“, „ribos“ konceptais. Taip pirmuoju sakiniu pateikiamas savotiškas skaitymo raktas — žodžiai ir frazės suvoktini pirmiausia tiesiogine prasme, bet jų gelmėje švyti bendresnė, abstraktesnė, į vieningą prasminį branduolį orientuota reikšmė. Kol kas nei vieno pirmojo sakinio žodžio ar žodžių junginio negalima vadinti simboliu, bet prasmės koncentracija viena kryptimi tarsi pranašauja atitinkamos prasmės simbolio atsiradimą tekste. Tai konkretus, įtektintas pirminio anticipacinio (nukreipto į teksto ateitį) sąmonės judesio pavyzdys.

Tolesnei įvaizdžių simbolinimo analizei labai pravarčios P. Ricoeuro išvalgos apie simbolio tvarką. Aptardamas simbolio struktūrą blogio simbolikos pavyzdžiu, jis skiria pirminius simbolius, kuriems būdingas dvejetainis intencionalumas. „[...] blogio simbolio atspirties taškas visada yra pirmojo laipsnio signifikantas, kurį teikia susidūrimas su gamta: sąlytis, žmogaus vieta erdvėje. Šią elementarią kalbą aš vadinu pirminiais simboliais, kad atskirčiau ją nuo mitinių simbolių, kurie yra daug sudėtingesni: pastariesiems būdingas pasakojimo matmuo, veikėjai, fabulos erdvė ir laikas, jie pasakoja apie Pradžią ir Galą patirties, kurią išpažįsta pirminiai simboliai. Pirminiai simboliai aiškiai parodo intencionalinę simbolio struktūrą. [...] Simbolio nukreiptume slypi dvejetainis intencionalumas: pirmiausia pirminis, arba tiesioginis, intencionalumas; kaip ir kiekvienas reikšminis intencionalumas, jis suponuoja sutartinio ženklo pergale prieš natūralų ženklą: tokie sutartiniai ženklai yra dėmė,

nukrypimas, našta — žodžiai, nepanašūs į tai, ką jie žymi. Tačiau šiuo pirminiu intencionalumu remiasi antrinis, kuris per materialią dėmę, nukrypimą erdvėje ar sunkumo patirtį nurodo tam tikrą žmogaus padėtį šventybės atžvilgiu. Ir ši padėtis, kurią nurodo pirmojo laipsnio prasmė — tai sutepta, nuodėminga, kalta būtis. Taigi tiesioginė akivaizdi prasmė nurodo į kažką už savęs, kas *panašu* į dėmę, nukrypimą, sunkumą. Taigi priešingai negu visiškai skaidrūs techniniai ženklai, kurie sako tik tai, ką nori pasakyti steigdami signifikatą, simboliniai ženklai yra neperregimi, nes pati pirminė, tiesioginė, akivaizdi prasmė analogijos būdu nurodo į *antrinę prasmę, kuri yra duota tik pirminės dėka*. Neperregima yra paties simbolio gelmė, kuri, kaip matysime, neišsemiamą“ (Ricoeur 2001, p. 35—36).

Anksčiau minėtas *pabaigos, ribos* semantinis laukas ir toliau stiprinamas kitos pastraipos pradžioje išnirusiu *vakaro horizonto* įvaizdžiu: „jis ėmė žiūrėti į vakaro horizontą, graudžiai paraudusį ir vėsus“ (Aputis 1986, p. 236). Horizontas — tai riba tarp dangaus ir žemės, link tos ribos slenka debesis, pranašaudami mirtį. Anapusybės supratimą stiprina ir erdvės, kurioje debesis slenka, t. y. dangaus simbolinės konotacijos. Dangus daugelyje kalbų yra ir debesų, žvaigždynų karalystė, ir dievų (arba Dievo) bei jų išrinktųjų mirusiųjų žmonių buveinė (Biedermann 2002, p. 79). Slegianti netekties nuotaika vis stiprinama novelėje kartojant tamsių atspalvių debesų motyvą: „Nuo vakaro horizonto sunkiai ėmė plėstis mėlynai juodas debesis, jis kilo aukštyn dangumi, varomas šalto vėjo“ (Aputis 1986, p. 237). Epitetu „šalto vėjo“ stiprinamas tamsios debesų spalvos šaltumas. Mėlyna spalva priklauso šaltų spalvų spektrui, ji siejama su gyvo-

jo pasaulio skleidžiamai šilumai priešingu mirusių kūnų šalčiu.

Vakarų pusėn pažeme skriejančių debesų motyvas intensyvėja persikėlus į veikėjo vaikystės laikus: „Tada ir jis ima žiūrėti į vakarus; pažeme dideliu greičiu skrieja juodi, stori debesis, taip lekia, kad nuo žiūrėjimo net ima svaigti galva, toks nesu-prantamas kažko ilgėjimasis užgula vaikui krūtine, jis nori rėkti, šaukti tokiu balsu, koku dar nešaukė, jis labai stipriai jaučia, kad tuose debesyse kažkas yra, ko jis negali suprasti, yra kokia paslaptis tuose juoduose kamuoliuose, kurie virsta vienas per kitą, lenda vienas kitam į pilvus ir skuba, skuba, lyg bijotų pasižiūrėti į tą pusę, kur leidžiasi saulė“ (Aputis 1986, p. 238).

Iki šios novelės vietos minėtieji gamtos įvaizdžiai — vakaras, senas kelmas, vakaro horizontas, tamsūs debesis, saulėlydis — asociatyviais ryšiais susiję su pabaigos, ribos pirminiais simboliais, buvo aprašomi kaip savarankiški gamtos ir pasaulio dėmenys, nesiejant jų su žmogaus pasauliu. Cituotame sakinyje pirmą kartą atsiranda ryšys tarp šių įvaizdžių ir žmogaus, jo išgyvenimų, gyvenimo slėpinių suvokimo. Dabar tai, kad debesis reiškia kažką daugiau negu tik debesis, supranta ne tik veikėjas vaikas, bet ir skaitytojas. Tarp žmogaus pasaulio ir gamtos pasaulio atsiranda sąsajos, jie pradeda veikti vienas kitą, generuodami papildomas simbolines prasmes. Debesis personifikuojami, jie „lyg bijotų pažvelgti į tą pusę, kur leidžiasi saulė“, o vaikas savo ruožtu juose stengiasi išvelgti tai, kas rūpi jam pačiam (tuose debesyse kažkas yra, ko jis negali suprasti).

Ši vieta pažadina skaitytojo atmintyje analogiją, kuri priverčia mus atlikti retrospekcinį šuolį ir iš naujo grįžti prie jau perskaityto įvaizdžio novelės pradžioje. Sėdėdamas ant seno kelmo, keleivis mato „daž-

nai nuvažiuojančius automobilius įstrižai per vakaro žaras, tolyn, lyg į kokią kitą kraštą ar žemę, buvusią nežinia kur. [...] Mirkėdamas slinko asfaltu mažos ugnelės, ir tų ugnelių akys žmogui irgi buvo klausimas — iš kur jis eina ir ko ieško“ (Aputis 1986, p. 236). Taip tarp trijų įvaizdžių grupių — per vakaro žaras tolyn, į „kitą žemę“ slenkančių automobilių švieselių, saulėlydžio link skriejančių juodų debesų ir žmogaus ėjimo bei gyvenimo apskritai („iš kur jis eina ir ko ieško“) — nutiesiamos glaudaus prasminio paralelizmo gijos. Po šios semantinės operacijos saulėlydžio link skriejančių debesų įvaizdis ima reikšti ne vien tai, ką jis tiesiogiai reiškia, bet ir tampa kitos prasmės — žmogaus „ėjimo“, gyvenimo prasmės reiškėju. Taip pirminis sudėtinis įvaizdis „saulėlydžio link skriejantys debesys“ sudėtingos įvaizdžių tarpusavio atsispindėjimo sistemos dėka tampa antriniu simboliu, simbolizuojančiu žmogaus gyvenimą.

Bet ir čia simbolinės prasmės generavimo, turtinimo procesas nesibaigia. Kone visi anksčiau nagrinėti įvaizdžiai yra susiję su pabaigos, ribos semantika, ir skaitytojas turi pagrindo numanyti, kad visi jie potencialiai artimi mirties, absoliučios individualaus žmogaus „pabaigos“, prasminiam laukui. Šis anticipacinis lūkestis netrunka pasitvirtinti. Jau antrajame novelės puslapyje išskyla mirties įvaizdis, ir ne individualios, o apibendrintos — kaip neišvengiamos kiekvieno žmogaus „pabaigos“. Pavakary sėdėdamas ant seno kelmo keleivis nugarimzta į meditaciją ir tarsi regi vizijas, apibendrintus žmogaus gyvenimo vaizdinius. „Žmonės, kurie dabar čia gyveno ir prietemoj keleivio nematė, nebūtų gyvenę be jo ir nei jis be jų; jie keliavo tą gyvenimo gabalą kartu — keikdamiesi, išdavinėdami, sušildydami ir priglausdami nakvynės; kiti vie-

toj šilumos svaidė negyvus žodžius, o jau kiti lėtai lėtai slinko tais graudžiais takais prie kapinių tvoros“ (Aputis 1986, p. 237). Taip abstrakčią pabaigos ir ribos reikšmę turintys įvaizdžiai — vakaras, horizontas, senas kelmas, ir pirmiausia saulėlydžio link skriejantys debesys — papildilo žmogaus mirties reikšmę. Pastarasis įvaizdis, sakytume įvaizdis–frazė, tampa viso žmogaus gyvenimo kaip ėjimo į mirtį simboliu. Tačiau simbolinimo procesui esminga tai, kad prasmė plečiasi ne viena kryptimi — antrinio simbolio plėtimosi, gilėjimo kryptimi, bet ir pats pirminis simbolis — vakaras, horizontas, senas kelmas — apauga papildomomis prasmės dimensijomis, analogijomis su žmogaus gyvenimu.

Novelėje debesų įvaizdis, skaitytojo akyse jau įgijęs daugiaprasmio simbolio pavidalą, ir toliau kartojasi. Pasakotojas pabrėžia, kad link saulėlydžio skriejantys debesys kelia keistą nerimą ne tik berniukui, bet ir jo tėvui, kumelei Jūrai ir šuniui. Į šį dangaus reiškinį reaguoja visi gyvūnai, vadinasi, visą gyvųjų pasaulį apima nuojauta, kad Mirtis reiškiasi kaip neišvengiamybė, kaip nenumaldomas kosminis dėsnis. Visa tai sufleruoja skaitytojui atsakymą į klausimą, kurį šioje novelėje nuolat sau kelia keleivis — kur jis eina. Jis eina į mirtį, ir šios paskutinės tiesos akivaizdoje nublinksta visi kiti galimi atsakymai į klausimą.

Vėliau novelėje atsiranda debesų analogija: Milašiaus „pypkė varydavo į dangų mėlynus dūmus“ (Aputis 1986, p. 239). Milašius — vienintelis veikėjas, kuris leidžia į dangų iš pypkės dūmus kaip debesų analogą. Dūmai ir debesys spalva bei konsistencija yra panašūs, taigi dangaus ir jame judančių debesų simbolinė reikšmė tiesiogiai susijusi su tuo, kas leidžia į dangų mirtį pranašaujančius dūmus. Tarp tamsių debesų, keliaujančių dangumi į pa-

saulio pakraščius ir dūmo kilimo į dangų galima išvelgti sąsają ir su vėlės keliavimu iš šio pasaulio. Nors tamsūs debesys daugeliui novelės veikėjų kėlė neapsakomai slegiantį, bauginantį jausmą, bet senajam Milašiui dūmų leidimas iš pypkės siejosi su ramybe: „pūsdamas mėlyną dūmą, ramus jodavo link savo namų“ (Aputis 1986, p. 240). Šis veikėjas iš karto atkreipia į save dėmesį tuo, kad jis vienintelis mirties simbolių apsuptyje jaučiasi ramus. Skaitytojui tarsi užmenama mįslė, kodėl taip yra, juo labiau, kad vėliau paaiškėja, kad į anapilį Milašius iškeliauja anksčiau už visus kitus veikėjus. Pirmojoje novelėje mįslės įminimo raktas nepateikiamas, į tai netiesiogiai atsakoma visa triptiko įvaizdžių ir simbolių tarpusavio atspindžių sistema.

Pirmojoje novelėje saulėlydžio kryptimi lekiančių debesų simbolis yra dominuojantis, ir atrodo, kad gyvenimo kaip ėjimo į mirtį supratimas atitinka visatos sąrangą ir jos dėsnius. Kitaip sakant, novelėje tarsi konstatuojama „galutinė tiesa“ — mirtis yra nenugalima, ir šios tiesos akivaizdoje visos kitos tiesos, visos žmogaus pastangos praranda prasmę. Antrojoje novelėje „Troboj prie upės“ prabylama apie keleivio naštą, kurios jis trokšta atsikratyti, ir tarpais susidaro išpūdis, kad jis linkęs rinktis egzistencialistų dažnai svarstytą gyvenimo naštos atsikratymo būdą — savižudybę. Tačiau jau pirmojoje novelėje atsiranda miglotų ir tiesioginių, ir simbolių užuominų, kad minėtoji „galutinė tiesa“ toli gražu nėra galutinė. Pirmiausia išskyla graži metafora, tarsi sukeičianti vietomis žemę ir dangų ir oponuojanti dominuojančiam „tuščio dangaus“ motyvui. „Žmogui rodėsi, kad jį, parištą už pažastų, nuleido kažkas iš dangaus ant storos virvės ir pakabino virš tų dvasios laukų ties senu kelmu“ (Aputis 1986, p. 237). Kai

pasakojimas persikelia į vaikystės laiką, pradžioje keičiasi ir dangaus skliauto vaizdavimas. Atsiranda vaivorykštės lankas, be tiesioginės reikšmės turintis ir simbolinę — vaivorykštė paprastai simbolizuoja santarvę tarp Dangaus ir Žemės, tiltą tarp Rojaus ir Žemės (Buivydas 1995, p. 133). Kartu su vaivorykštės motyvu švysteli ir anapusinio pasaulio šviesioji pusė, supratimas, kad gyvųjų ir mirusiųjų pasauliai yra susieti harmoningais ryšiais ir ten, kur mirtingieji dažnai išivaizduoja esant tik šaltį ir baimę, egzistuoja santarvė, šviesa ir gėris. Net tamsūs debesys, kuriuose vaikas išvelgia paslaptį, kreipia veikėjo mintis į vaivorykštės skleidžiamą optimistinę nuotaiką: „tenai, toje pusėje, kur taip skuba debesys, turi kažkas būti, koks nors gerumas, kokio viltis, kas nors ne taip kaip čia“ (Aputis 1986, p. 236).

Šiose užuominose slypi nuojauta, kad mirtis nėra *pabaiga*, o tik *riba*, skirianti vieną egzistencijos tarpsnį nuo kito, ir kad būtent toks gyvenimo nebaigtinumo pojūtis leis nugalėti pirmojoje novelėje visą gyvąjį pasaulį paralyžiuojančią mirties baimę. Ši nuojauta stiprinama antrojoje novelėje „Troboje prie upės“, o trečiojoje novelėje „Žalios laiko vingis“ ta nuojauta virsta suvokimu ir įsitikinimu. Tai realizuojama triptike dominuojančio debesų simbolio reikšmės pakeitimu. „Žaliame laiko vingyje“ vaizduojama šviesi saulėta diena, ir debesys simbolizuoja jau ne mirties neišvengiamybę, kaip anksčiau, o gyvenimo nebaigtinumo, kosminės vienybės, šiapusybės ir anapusybės ryšio idėjas. „Balti debesėlių kamuoliukai vienas prie kito glaudėsi taip aukštai danguje, jog tarpais atrodydavo, kad jie yra anapus saulės. Buvo toks išpūdis, lyg iš tų švelnių debesėlių sroventų kokia galinga šiltų akių šviesa“ (Aputis 1986, p. 254).

Kita vertus, ši antrinė debesų prasmė, simbolizuojanti anapusybę ir gyvenimo nebaigtinumo idėją, neištrina ir neanuliuoja kitos to paties simbolio prasmės — gyvenimo kaip neišvengiamo ėjimo į mirtį idėjos. Triptikas baigiasi tokiais žodžiais: „Kaip netikėtai žaliu laiko vingiu atėjau prie pradžios, — pamanė keleivis, atsisukdamas į ežerą. Tolokai nuo čia liūdna moteris keliu stūmė vežimėlį į saulėlydžio pusę“ (Aputis 1986, p. 255). Nepaisant šviesios trečiosios novelės tonacijos ir migloto suvokimo, kad dangus ne tuščias, kad iš jo srovena „galinga šiltų akių šviesa“, neišnyksta ir saulėlydžio refrenas, juo novelė kaip tik ir baigiama. Taigi simbolio daugiaprasmiskumas yra ne tik potencialus, t. y. tas pats įvaizdis gali simbolizuoti skirtingus dalykus skirtinguose kūriniuose ir skirtinguose kontekstuose; viename kūrinyje jis tuo pat metu gali simbolizuoti skirtingus, o šio J. Apučio triptiko atveju net ir iš dalies priešingos reikšmės idėjas.

Apibendrinant įvaizdžių simbolinimo analizę J. Apučio novelių triptike „Žalias laiko vingis“ galima teigti, kad daugelis įvaizdžių ir žodžių jau savaime yra potencialūs simboliai, bet kad ta simbolizavimo potencialija išsiskleistų ir taptų aktuali, būti-

nos nuoseklios kuriančiojo (kūrimo studijoje) ir skaitančiojo (suvokimo studijoje) pastangos. Bene svarbiausia įvaizdžio pavertimo simboliu priemonė yra artimiausiame įvaizdžio kontekste pavartoti panašaus semantinio kryptingumo žodžiai ir įvaizdžiai, kurie pamažu kondensuoja, stiprina pirmąją įvaizdžio simboliškumą, kol galiausiai tų įvaizdžių tarpusavio atspindžių sistema suformuoja antrinę simbolinę prasmę. Tikrasis antrinis simbolis, pavyzdžiui, J. Apučio triptike — saulėlydžio link skriejantys debesys, paprastai savo šaknimis susiję su archetipinėmis žmogiškosios patirties gelmėmis, šiuo konkrečiu atveju su mirties patyrimu ir vertinimu. Kita vertus, jis, tariant P. Ricoeuro žodžiais, „nurodo tam tikrą žmogaus padėtį šventybės požiūriu“ (2001, p. 36). Šventybę šiame konkrečiame kūrinyje atitinka netiesioginis pripažinimas, kad anapus mūsų pažinimo ribų egzistuoja būtybė ar galia, iš dangaus aukštybių skleidžianti „galingą šiltų akių šviesą“, ir tikėjimas ta galia leidžia įveikti mirties ir pabaigos baimę. Simbolinės prasmės teikimas įvaizdžiui beveik niekada nebūna momentinis veiksmas. Tai procesas, kuriam būdingas nuolatinis judėjimas retrospekcinu—anticipaciniu ratu.

Literatūra

APUTIS, J., 1986. *Gegužė ant nulūžusio beržo*. Vilnius: Vaga.

BIEDERMANN, H., 2002. *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis.

BUIVYDAS, R., 1995. *Ezoterinis simbolių pasaulis: sąvadinis ezoterinių reikšmių žodynas*. Sud. R. Buivydas. Vilnius: Spaudos kontrolės valdyba.

INGARDEN, R., 1976. *O poznawaniu dzieła literackiego*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.

ISER, W., 1984. *Leservorgang*. In: ISER, W. *Rezeptionaesthetik*. Muenchen: Faber Verlag.

MARALDO, J. C., 1977. *Hermeneutische Zirkel*. Freiburg/ Muenchen: Verlag Karl Alber.

RICOEUR, P., 2000. *Interpretacijos teorija. Diskursas ir reikšmės perteklius*. Vilnius: Baltos lankos.

RICOEUR, P., 2001. *Egzistencija ir hermeneutika. Interpretacijų konfliktas*. Vilnius: Baltos lankos.

ВИНОГРАДОВ, В., 1976. *Поэтика русской литературы*. Москва: Наука.

Aleksandras Krasnovas

Vilnius University, Lithuania

Research interests: hermeneutics, reception theory, literature criticism, history of Lithuanian literature of the XX century

Aldona Martinonytė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: hermeneutics, reception theory, interpretation of prose

SYMBOLIZING OF IMAGES IN JUOZAS APUTIS STORIES**Summary**

The aim of this article is to examine how, in what ways, and by what means the image of the symbolic meaning is being constructed in the piece of fiction (in this case, Juozas Aputis triptych of stories “The Green Time Twist”); to analyze the function symbols perform throughout the whole writing framework; also, to find out the strategy of perception, the codes that readers base on to decode the symbolic meanings. Methodological points of reference are the hermeneutics and the strategies proposed by the reception theory of interpretation.

It was determined that many images and words in the triptych are potential symbols in their own accord; however, to make that symbolizing potency unfold and become relevant, some successive endeavour is necessary for both the creator (in the phase of creation) and the reader (in the phase of reading). Perhaps the most instrumental device in changing an image into a symbol is latent in the nearest context of the image where words and images are of similar semantic direction, which slowly condensates and reinforces the initial symbolism of the image, where, eventually, the inter-reflection system of those images forms a secondary symbolic meaning, associated with the to the most essential archetypal elements of human experience. For example, four of eight words creating the first sentence of the triptych are potentially related to the concept of “end” and “boundary”. A particular reading key is presented in the very first sentence. Words and phrases are perceived first literally, but a more general and abstract meaning, orientated into one notional

Aleksandras Krasnovas

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: hermeneutyka, teoria recepcji, krytyka literacka, historia literatury litewskiej XX w.

Aldona Martinonytė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: hermeneutyka, teoria recepcji, interpretacja prozy

SYMBOLIZACJA OBRAZÓW W NOWELACH JUOZASA APUTISA**Streszczenie**

Celem niniejszego artykułu jest analiza sposobów i środków, za pomocą których jest konstruowana symbolika obrazu w utworze literackim, a mianowicie w tryptyku nowel Juozasa Aputisa *Žalias laiko vingis* („Zielony zakręt czasu”). Omówiono funkcje, jaką pełnią symbole w całej strukturze utworu, jak też strategię percepcji i kody, na podstawie których czytelnik rozpoznaje i rozszyfruje znaczenia symboli. Podstawę metodologiczną badania stanowią strategię interpretacyjne proponowane przez hermeneutykę i teorię recepcji.

Ustalono, że wiele obrazów i słów użytych w analizowanym tryptyku same w sobie są potencjalnymi symbolami, jednak do rozwinięcia i uaktualnienia tych symboli konieczne są konsekwentne wysiłki twórcy (w stadium tworzenia) i czytelnika (w stadium recepcji). Bodaj najważniejszym środkiem przekształcenia obrazu w symbol są słowa i obrazy o podobnym zakresie semantycznym, zastosowane w najbliższym kontekście obrazu, które stopniowo wzmacniają pierwotną symboliczność obrazu. Ostatecznie system wzajemnych relacji tych obrazów tworzy wtórne znaczenie symboliczne, związane z fundamentalnymi, archetypowymi elementami doświadczenia człowieka. Na przykład, z ośmiu wyrazów tworzących pierwsze zdanie tryptyku aż cztery są potencjalnie związane z pojęciami „końca”, „graniczy”. Zatem już w pierwszym zdaniu podano swoisty klucz do lektury — słowa i frazy należy odczytywać przede wszystkim w znaczeniu dosłownym, ale w ich głębi jawi się ogólniejsze, bardziej abstrakcyjne znaczenie, krążące wokół jednego obszaru znaczeniowego

nucleus of the “end”, is radiating from the inside. The semantic field of the concepts “end” and “limit” is further strengthened at the beginning of another paragraph by the image of evening horizon. The latter is associated with death, and death, in turn, with the world beyond, heaven and divinity. None of the first sentence words or phrases initially could be called a symbol, but one directed concentration of meaning predicts the emergence of the appropriate symbolic meaning in the text. This anticipatory expectation in the triptych is realized as a dominant, refrain symbol of clouds, which concentrates the complex of polysemous meanings mentioned above. It is a specific, text example of the disclosure of the initial retrospective (directed to the past of the text) and anticipatory (directed to the future of the text) motion of consciousness and symbolic meaning.

KEY WORDS: image, symbol, image symbolizing, meaning, reception, anticipation, death, world conception.

„końca”. Dalej pole semantyczne „końca”, „graniczy” jest wzmacniane obrazem wieczornego horyzontu, opisanego na początku następnego akapitu. Obraz ten jest wiązany ze śmiercią, z kolei śmierć – z zaświatami, niebem i boskością. Żadne ze słów lub połączeń wyrazowych występujących w pierwszym zdaniu nie można od razu określić jako symbol, jednak intensyfikacja znaczenia w jednym kierunku zapowiada pojawienie się w tekście symbolu o odpowiednim znaczeniu. To antycypacyjne oczekiwanie w tryptyku realizowane jest za pomocą dominującego, refrenowego symbolu obłoków, skupiającego wspomniany już zespół wieloznacznych sensów. Jest to konkretny, zrealizowany w tekście przykład ukazania pierwotnego, retrospekcyjnego (odwołującego się do przeszłości tekstu) i antycypacyjnego (skierowanego ku przyszłości tekstu) nurtu świadomości i znaczenia symbolicznego.

SŁOWA KLUCZOWE: obraz, symbol, symbolizacja obrazów, znaczenie, recepcja, antycypacja, śmierć, pojęcie świata.

Gauta 2010 10 12
Priimta publikuoti 2011 01 15

Jūratė Kumetaitienė

Vilniaus universitetas

Skandinavistikos centras

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Tel. +370 5 268 72 35

El. p. jurate.kumetaitiene@zebra.lt

Moksliniai interesai: šiuolaikinė skandinavų literatūra, šiuolaikinė norvegų proza, H. Ibseno kūryba

ESKAPIZMO TRADICIJA IR METAMORFOZĖ (BĖGIMAS „NUO“ AR „Į“?) MODERNIOJOJE IR POSTMODERNISTINĖJE NORVEGŲ LITERATŪROJE

Tyrimo objektas — kintantis civilizuotos visuomenės ir „kitokio“ individo ryšys, sutelkiant dėmesį į tradicinę norvegų literatūroje temą, išgarsintą moderniosios norvegų literatūros klasiko Knuto Hamsuno (Nobelio premija 1920 m.) prozoje, būtent — individo vidinio pasaulio žvalgymas ir jo ontologinės sąsajos su gamta paieškos, instinktyviai ar sąmoningai pasirenkant eskapizmą — bėgimą nuo socialinių visuomenės konfliktų į pirmąją, menkai civilizuotą gamtą ir savo iliuzinį saugių būsenų pasaulį.

Tyrinėjant šios tradicinės (po Hamsuno) norvegų literatūros temos evoliuciją moderniojoje ir postmoderniojoje naujausioje norvegų prozoje, platesnei literatūrinei analizei pasirinkti šiuolaikinės norvegų prozos tekstai: Tarjeijo Vesaaso (1897—1970) romanas „Paukščiai“, Ingvaro Ambjørnseno (g. 1956) romanų tetralogija apie nepritampantį prie visuotinai priimtinių kanonų keistuolį Elingą — romanai „Žvilgsnis į rojų“ („Utsikt til paradiset“, 1993), „Paukščio šokis“ („Fugledansen“, 1995), „Kraujo broliai“ („Brødre i blodet“, 1996), vadinami XX a. paskutiniojo dešimtmečio norvegų literatūros šedevrais. Tyrimo rezultatai leidžia kalbėti apie eskapizmo kaukių evoliucijos ir „kito“ arba „kitokio“ žmogaus charakteringų įsikūnijimų grandį norvegų rašytojų romanuose: „keistuolis“, „originalas“, „autsaideris“, „kvailelis“, „nevykėlis“, „nepritapėlis“, „atsiskyrėlis“, „eskapistas“ ir t. t. Darbe atkreipiamas dėmesys ir į visiškai naują eskapizmo tradicijos kryptį — „nukrypėlio“ ir „atsiskyrėlio“ galimybių sugrįžti į civilizuotą visuomenę žvalgymas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kitoks, eskapizmas, keistuolis, autsaideris, nepritapėlis, socialinis pralaimėtojas, atskirtis, socialinis vaidmuo, egzistencinis nerimas, krizė, gamta ir civilizacija, integracija, sutrikusi psichika, fobijos.

1. Teorinės problemos tautinės literatūros interpretacijoje

Didieji teoriniai perversmai, vykę nuo XX a. antrosios pusės Vakarų Europos ir JAV istoriografijoje, antropologijoje, kai imta moksliai domėtis etnosais ir jų istorijos ir kultūros specifika, deja, iki šiol

neįgavo ryškesnės išraiškos literatūros teorijoje. Šią situaciją ryškiai, gal kiek polemiškai, išsakė Terry Eagletonas *Įvade į literatūros teoriją* (angl. 1996, vertimas į liet. k. 2000) konstatavęs, kad „iš esmės „literatūros teorijos“ ta prasme, kuria ji siejama išskirtinai su literatūra ir vien tik

jai taikoma, nėra. Nė vienas čia aptariamų metodų — nuo fenomenologijos ir semiotikos iki struktūralizmo ar psichoanalizės — tiesiogiai (išskirta — T. E.) nesietinas su „literatūrine“ kūryba. Atvirkščiai, visi šie metodai atėjo iš kitų humanitarinių sričių ir toli gražu neapsiriboja literatūra“ (Eagleton 2000, p. 7). Kitaip sakant, literatūros teorijos suartėjimas su pačia literatūra, kuri gimsta tik tautinės kalbos pavidalu, tebelieka svarbiausia problema pačiai literatūros teorijai. Ir neatrodo, kad ši problema artimiausiu laiku bus išskoduota ar išspręsta. Universalistinės tradicinių literatūros teorijų ambicijos ir metodologijos, sugėrusios visus geriausius XX a. struktūralizmo, semiotikos ir hermeneutikos pasiekimus, dažniausiai pasirodo bejėgės analizuoti, apibūdinti ir įvertinti tautinės literatūros savitumą pasaulio literatūros kontekste. O juk tautinės (šiuo atveju — norvegų prozos) savitumas ir originalumas pasaulinės literatūros fone yra (kaip ir atskiro individualaus rašytojo kūrybos originalumas) svarbus kriterijus, norint nustatyti ir įvertinti kūrėjo vietą šiek tiek platesniame tautiniame ar tarptautiniame diskurse.

Taigi tautinės literatūros, o ypač jos problemų originalumo ir meninės specifikos, tyrinėtojo laukia pirmiausia konkretus darbas su tautine literatūra, šiuo atveju su moderniąja ir postmoderniąja norvegų proza, ryškinant jos pačios iškeltas ir toliau vystomas temas, problemas. Pasirinktosios temos analizė nepretenduoja pateikti plačių išvadų apie tautinį norvegų literatūros savitumą. Straipsnyje siekiama patyrinti eskapizmo tradiciją, suvokiant ją kaip vieną originalesnių norvegų literatūros paradigmų.

„Lyginamoji literatūra — tai mokslas apie ryšius tarp dviejų ar daugiau literatūros kūrinių“ (The Concise Oxford Dictio-

nary of Literary Terms 1990, p. 36). Egzistuoja mažiausiai aštuonios sritys, kurios dažniausiai pasirenkamos atliekant lyginamąją analizę (Chandler 1966, p. 56). Gali būti analizuojama literatūros kūrinių: tematika, kai lyginama kūrinių idėja, siužetas, veikėjai; žanrų skirtumas; socialiniai, politiniai aspektai; ištakos ir folkloras; įtaka vienas kitam, t. y. ką kūriny perėmė iš kito kūrinių ar kokie to kūrinių bruožai sutinkami kituose kūriniuose, ir t. t.

Visi tekstai, kaip teigia R. Gaaslandas, yra ankstesnių tekstų variantai ir kombinacijos (1999 p. 35). Rašytojas jungia, derina daugumą tekstų ar tekstų fragmentų, su kuriais yra susipažinęs anksčiau. Tad dauguma literatūros kūrinių susipina tarpusavyje. Pasak tyrinėtojo, tarp lyginamų tekstų gali būti vertikalūs ir/ arba horizontalūs ryšiai (Gaasland 1999, p. 102). Vertikaliaji analizė tiria konkrečius tekstus, kurie remiasi vienas kitu. Horizontalioji analizuoja skirtumus ir panašumus tekstų, kurie nėra vienas kitam pagrindas. Horizontaliųjų tekstinių ryšių analizė remiasi kelių kūrinių lyginimu pasirinktu aspektu, t. y. gali būti ieškoma veikėjų charakterių ir temų panašumų, motyvų, charakterių, stiliaus ar socialinių ir politinių aspektų bendrumų. Lyginimo pagrindas yra objektai ar fenomenai, atsikartojantys skirtingų epochų arba to paties laikotarpio skirtingų autorių kūriniuose.

Šiame darbe apsiribojama lyginamuoju tyrimu (horizontaliaja analize), taip atsekant, kaip „jaunesni“ tekstai (modernieji ir postmodernistiniai) gali transformuoti pasikartojančią „senesnių“ tekstų (šiuo atveju K. Hamsuno kūrinių) temą vienos tautinės literatūros raidoje. Tradicinės komparatvistikos diskursas, reikalaujantis platesnių tarpnacionalinių Skandinavijos ar Europos literatūrinių reiškinių lyginimo, būtų an-

trasis etapas ir jau kito straipsnio objektas tyrinėjant eskapizmo tradiciją ir metamorfozes ne tik moderniojoje ar postmodernistinėje norvegų, bet ir kitų Europos tautų literatūrose.

2. Tradicija: norvegiškoji literatūros herojaus koncepcija

Norvegiškas literatūrinis herojus — pernelyg plati sąvoka, todėl šiame straipsnyje apsiribosime „Kito“ arba „kitokio“ literatūrinio personažo samprata, nes analizuojamuose šiuolaikiniuose romanuose kalbama būtent apie nepritapėlius, autsaiderius, eskapistus. Toks personažas nėra modernių ar postmodernių autorių atradimas, jie laikytini tos norvegų literatūros tradicijos tęsėjais, kuriai pamatus padėjo K. Hamsunas. Naujaisi jo kūrybos tyrinėjimai plėtoja postulata, kad rašytojas buvo savo laiką aplenkęs modernistas (M. Humpal, J. Dragvoll, Th. Seiler, A. Doma ir kt.).

Pažymėtina, kad modernistinės tendencijos, ypač ryškios ankstyvuosiuose Hamsuno romanuose, vėliau išnyksta, bet lieka personažas-klajūnas, kurio su visuomene beveik niekas nesieja. Norint įsitikinti, kad Hamsunas yra eskapizmo tradicijos norvegų literatūroje pradininkas, pakanka pažvelgti į jo ankstyvųjų kūrinių herojus. Po klajonių po tuometinę Kristianiją badaujantis personažas išplaukia laivu į nežinią — tokia atvira *Bado* pabaiga. Originalas, keistuolis ir eskapistas yra *Misterijų* protagonistas Juhanas Nagelis. Nežinoma jo praeitis, neperprantama dabartis, nepaaiškinami keisti poelgiai. Rodos, jis siekia šokiruoti mažo pakrantės miestelio bendruomenę. Psichologiškai paaiškinamas charakterių kūrimo principas Hamsunui nepriimtinas, klasikiniams norvegų literatūros tipažams — vientisiems, statiškiems,

nedaugialypiams — jis kaip prieštarą iškelia „daugialypį necharakterį, temperamentiną žmogų, įvairialypę ir disharmonišką sielą (Nettum 1970, p. 55). Iracionalių herojaus poelgių rašytojas nelaiko nukrypimu nuo normos, nes norma jam tiesiog neegzistuoja.

Neatsitiktinai savo programiniame straipsnyje „Iš sąmoninio sielos gyvenimo“ („Fra det ubevisste sjeloliv“) rašytojas skelbė būtinybę atidžiau žvelgti į kiekvieno individo slėpiną, bet lemtingą pasaulį: „Ar nevertėtų literatūrai apskritai labiau domėtis dvasinių būsenų vaizdavimu, o ne sužadėtuvėmis, puotomis, išvykomis į gamtą ir nelaimingais įvykiais? Reikėtų liautis aprašinėti „tipus“, kaip daugelis yra rašę anksčiau, — „charakterius“, kuriuos galima sutikti kasdien žuvų turguje. Taip greičiausiai būtų prarasta dalis skaitytojų, kurie skaito tik tam, kad sužinotų, ar herojus ir herojė gauna vienas kitą. Tačiau vietoj to knygoje atsirastų daugiau individualybių ir jos gal labiau atspindėtų tą dvasinį gyvenimą, kurį gyvena šių laikų žmogus.

Tada liktų mažiau lėkštos išoriškos psichologijos knygų, kurios niekada nekelia į aukštesnę būseną, kurios niekada nepanyra į sielos pažinimą¹ (Hamsunas 1996, p. 80).

Šis Hamsuno manifestas dabartiniiais laikais iš dalies gali būti vertinamas kaip

¹ “Hva om nå litteraturen i det hele tatt begynte å beskjeftige seg litt mer med sjelelige tilstander enn med forlovelser og ball og landturer og ulykkehendelser som sådanne? Man måtte da ganske visst gi avkall på å skrive ”typer”, — som alle sammen er skrevne før, — ”karakterer”, som man treffer hver dag på fisketorget. Og for så vidt ville man kanskje miste en del av det publikum som leser for å se om helten og heltinne får hverandre. Men det ble til gjengjeld flere individuelle tilfeller i bøkene, og disse for så vidt kanskje mer svarende til det sinnsliv som modne mennesker i nåtiden lever. Og da ville da bli færre bøker med den billige ytre psykologi, som aldri trevler en tilstand opp, aldri dukker ned i den sjelelige ransakelse”.

priesaka norvegų rašytojams, kaip svarbi ir brangintina tradicija, kurią būtina tęsti. Šio straipsnio vienas iš tikslų taip pat yra parodyti, kaip ir iki kokių ribų hamsuniška tradicija transformuojasi šiuolaikinėje norvegų prozoje.

3. Dabartinė situacija: „norvegiškosios tradicijos“ metamorfozės

Norvegų literatūros klasikai, ypač H. Ibsenas ir K. Hamsunas, yra sulaukę nemažo lietuvių literatūrologų susidomėjimo. Ibseno kūrybai skirta R. Gamziukaitės monografija, M. A. Pavilionienės, E. Jakentaitės, I. Varnaitės straipsniai. Hamsuno kūrybą savo straipsniuose yra analizavę R. Gamziukaitė-Mažiulienė ir S. Gaižiūnas. Deja, iš šiuolaikinės norvegų literatūros tyrimų Lietuvoje minėtinos tik proginės jubiliejinės autorių kūrybos apžvalgos ir įvadiniai straipsniai apie naujai išverstus romanus (A. Petrauskaitė apie E. Loe, I. Varnaitė apie T. Vesaasą ir pan.).

Straipsnyje svarstomos šiuolaikinės norvegų literatūros tradicijos transformaciją tik fragmentiškai atspindi norvegų literatūros kritika. Herojaus eskapizmo problema — herojaus nepritapimas visuomenėje, pasitraukimas iš jos ir mėginimas į ją sugrįžti — ši tematika beveik nenagrinėjama kritikoje, specialių straipsnių šia tema išvis nepavyko rasti. Šiame straipsnyje remiamasi tais darbais, kuriuose vienokiu ar kitokiu aspektu kalbama apie T. Vesaaso, I. Ambjørnseno ir E. Loe romanus. Daugiausia remiamasi Sverre's Wilando straipsniu „Keliai į kūrinių. Apie Tarjeijo Vesaaso „Paukščius“ („Veier til verket. Om Fuglane av Tarjei Vesaas“) ir Marianne's Thordarson Eilertsen knyga *Poetas ir socialinis analfabetas — penki*

romanai apie autsiderį (Poet og sosialt analfabet — fem romaner om outsideren), kuri plačiau nagrinėja kitokio žmogaus — nepritapėlio ir pabėgėlio — klausimus. Tačiau apie Ingvaro Ambjørnseno romanus paminėtinos tik trumpos recenzijos pasirodžius knygai.

Romanas *Dopleris* yra vienas naujausių E. Loe romanų. Apie jį rašyta norvegų dienraščiuose „Aftenposten“ ir „Dagbladet“, taip pat periodiniuose leidiniuose „Vagant“ ir „Bokvennen“. Straipsniuose (Bendik Wold „Elg! Elg!“, Henning Howlid Wærp „Alt menneskelig er meg fremmed“) pabrėžiamas veikėjo nusigręžimas nuo visuomenės ir pasitraukimas į gamtą. Henningo Howlido Wærpo straipsnyje „Alt menneskelig er meg fremmed“ (2005) aptariamas romanas *Dopleris* kaip civilizaciją kritikuojantis kūrinys. Tam galima iš dalies pritarti. Romane žmogaus krizė suvokiama ir pateikiama ne tiek sociologiniu, kiek egzistenciniu lygmeniu. Pagrindinį romano veikėją Doplerį krizė ištinka susidūrus su buities trapumu po tėvo laidotuvių.

Nagrinėjant kitokio žmogaus asmenybiskumą, pačioje eskapizmo problemoje mėginta išryškinti tris prieštarigus šios koncepcijos aspektus: 1) švelnųjį eskapizmą, 2) radikalųjį eskapizmą ir 3) eskapizmo aklavietę.

3.1. „Švelnusis eskapizmas“ — žmogus gamtos globoje

Tarjeijas Vesaasas laikomas vienu garsiausių XX amžiaus skandinavų rašytojų (romanai, novelės, dramos, lyrika). Labiausiai rašytojas paveikė romano ir novelės žanrus. „Jis priklausė J. Borgeno, A. Sandemosės, S. Hoelio ir J. Bjørneboe kartai, kuri, pasak literatūrologų O. Hagebergo,

T. Christopherseno ir kitų, savo drąsiais eksperimentais atnaujino norvegų romaną“ (Varnaitė 1998, p. 223—224).

Vesaasas vadinamas ir poetinio realizmo skandinavų literatūroje atstovu, ir vienu geriausių moderniosios skandinavų literatūros kūrėjų (Norges litteraturhistorie, bind I. 1996, p. 144). Vesaasui įtaką darė Hermanas Hesse, Franzas Kafka, Samuelis Becketas, Albert'as Camus. Norvegas gebėjo perteikti šių autorių stilistiką, alegorines formas, pasakojimų glaustumą ir simboliką, sugebėjo atskleisti asmenybiškumo gelmes tiesioginėje žmogaus, jo bendruomenės ir gamtos būtiškumo pagavoje.

Romano *Paukščiai* pagrindinis veikėjas Matis vaizduojamas kaimo aplinkoje. Jis gyvena atokiau nuo visų kaimo gyventojų su seserimi Hėge. Nors Mačiui jau trisdešimt septyneri, jis visiškai priklausomas nuo sesers. Kadangi yra protišcai neįgalus, kaimo žmonės jį vadina Kvaileliu. Ši negalia lemia protagonisto ir visuomenės atskirtį, jo egzistencijos formą — visuotinę izoliaciją ir pasitraukimą į paties susikurtą pasaulį, nes sutrikusi psichika uždaro kelius į „protingųjų“ ir „sveikųjų“ visuomenę. Mačio likimas tragiškas — jis žūva neradęs tikrojo savęs įprasminimo.

Dėl priverstinės atskirties kaimo žmonės Matį ir jo seserį prilygina nudžiūvusiems medžiams; jis „nudžiūvęs“, nes nefigūruoja kaip pilnateisis visuomenės narys: „Tuoj pat už tvoros iš žalio eglyno stirksėjo dvi nudžiūvusios epušės belapėmis, baltomis viršūnėmis. Jos augo labai arti viena kitos, todėl žmonės jas praminė Mačiu ir Hėge, nors į akis to nesakydavो...“ (Vesaas 1998, p. 8). Vis dėlto tikras visuomenės autsaideris yra tik Matis, nes pasikeitus aplinkybėms, Hėgė neapsiriboja sesers vaidmeniu, jai būdingas visaverčio gyvenimo siekimas.

Mačiui taip pat nėra svetimas noras vaduotis iš „visuomenės atstumtojo“ vaidmens. Tokią galimybę jis sieja su nepažįstamais žmonėmis pravažiuojančiose mašinos, nežinančiais apie jo psichikos sutrikimą. Personažas suvokia, kad kaimo bendruomenės nuomonės pakeisti nebeįmanoma, o nieko apie jį nežinantys galėtų jį laikyti tokiu, kokiu pats Matis sau norėtų atrodyti. Kad tai ne vien tuščia svajonė, parodo epizodas su Ana ir Ingere. Tą nepamirštamą dieną jis bendrauja su dviem nepažįstamomis merginomis, kurios neturi išankstinės nuomonės apie Peru prisistačiusį Matį, todėl visai nelaiko jo kvaileliu, nors ir pastebi jo elgesio keistenybių. Tikras Mačio triumfas yra grįžimas su merginomis į prielauką: „Dabar jau prielaukoje stovėjo daugiau žmonių, — jie matė, kad čia Kvailelis, bet visai kitoks Kvailelis. Buvo verta sustoti ir pasižiūrėti į šį atplaukimą: kaip nugalėtoja iš toli atplaukė blizganti valtis, nutvieksta saulės, o jos gale sėdėjo dvi įdegiusios mergaitės, lėtai ir draugiškai modamos prielaukos pusėn. O Matis vadovavo ir žinojo viską apie irklavimą, ir vairavo tvirtai ir saugiai, ir buvo visiškai nekuoktelejęs“ (Vesaas 1998, p. 118). Taigi veikėjo atskirtis yra nulemta išankstinės nuomonės apie jį ir kartais gali būti įveikta. Toji diena — tai Mačio „sekmadienis“, palikęs gilų pėdsaką personažo sąmonėje.

Savirealizacija įmanoma sapnų ir svajonių pasaulyje, todėl nesugebėdamas įgyvendinti savo norų realioje tikrovėje, Matis juos projektuoja į irealią sferą. Ten jis tampa stiprus, geidžiamas ir protingas — trys savybės, apie kurias nuolat svajoja. Kita vertus, Mačio priešinkai įvardijami kaip „stiprūs“ ir „protingi“, ir tai ne visada teigiama charakteristika, nes bendriausia prasme stiprūs ir protingi yra normalūs,

tvirtai ant žemės stovintys, pragmatiškai mąstantys individai, bet jiems nebūdingi poetiniai polėkiai, jie nejautrūs gamtai. Jiems puikiai sekasi ravėti ropes, bet su jais nepakalbėsi apie neįprastu keliu praskrendančią slanką. O Matis lyg užburtas stebi naktinį slankos skrydį virš jų su Hėge namo. Tai, kad paukštis pasirinko šį kelią, žadina Mačio sieloje neaiškias viltis, nuojautą, kad kažkas jo gyvenime turės pasikeisti į gera. Bet štai pasirodo jaunas, stiprus vaikas ir nušauna paslaptinę ją slanką. Svarstyklės krypsta „silpnojo“ Mačio pusėn — „stiprus“ nebūtinai yra pozityvi savybė. Hamsuno *Pano* į miškus pasitraukęs herojus Tomas Glanas niekada nešaudavo dviejų tetervinių, jei numalšinti alkiui jam užtekdamo vieno. *Paukščių* vaikas nužudo slanką vien norėdamas prieš kitus pasipuikuoti taikliu šūviu, ir tuo šūviu sugriauna nedrausiai puoselėjamą Mačio iliuziją.

Mačio gyvenime vis dėlto įvyksta permainų. Jis suvokia darbo svarbą ir tai, kad nieko neveikdamas tampa vis didesne našta seseriai, todėl priima Hėgės siūlymą tapti keltininku. Įvyksta mažas, o gal didelis stebuklas — Matis puikiai geba atlikti šį darbą, irklavimas sutampa su jo minčių srautu nesukeldamas destruktijos. Matis įsivaizduoja, kad dabar jis jau ne kitoks, kad perėjo į aukštesnį būties lygmenį ir tapo tokiu kaip visi kiti. Naujasis — dirbančio žmogaus — statusas leidžia jam pasijusti net pranašesniu už Hėgę, be paliovos mezgančią megztninius. Viskas būtų gerai, jei Mačio naujasis statusas nebūtų pasirodęs iliuzinis. Darbą jis atlieka iš tikrųjų gerai, bet skaudus paradoksas ir likimo ironija yra tai, kad niekas, išskyrus vieną vienintelį kelevių, nepageidauja keltis per ežerą. „Silpnas“ ir „neprotingas“ Matis savo nelaimėi, o Hėgės laimėi per-

kėlė iš kito kranto tikrąja to žodžio prasme stiprų medkirtį Jorgeną. Šis apsigyveno brolio ir sesers namuose, tad nuo šiol Hėgė jau priklauso ne vien Mačiui. Tai sukelia jam didelį egzistencinį nerimą, baimę, kad šie vienas kitą suradę žmonės išvyks ir jis liks vienas. Supratęs, kad tarp „stipriųjų“ ir „protingųjų“ jam vietos neatsiras, Matis ieško būdo pasitraukti iš šio pasaulio:

„Vėjas ėmė šiaušti baltas bangų ketaras, jos tuoj pripildys Mačio burną vandens, ir jis ims dusti. Tada iškart paleis irklus.

— Mati! — sušuko jis apdūjęs ir apimtas baisios nevilties; tuščiam ežere tai nuskambėjo kaip nežinomo paukščio riksmas. Didelio ar mažo paukščio, to negalėjai suprasti“ (Vesaas 1998, p. 221).

Būdas ne itin originalus — panašiai žūva susidvejines Hesse's apysakos *Kleinas ir Vagneris* (*Klein und Wagner*) herojus, Hamsuno *Misterijų* protagonistas Juhanas Nagelis, keistuolis ir nepritapėlis, taip pat panoręs baigti gyvenimą šokdamas į jūrą. Hamsunas — mėgstamiausias Vesaso rašytojas, tad dėsninga ieškoti hamsuniškojo pėdsako jo kūryboje.

Paukščiai yra ne tik „gražiausias ir tragiškiausias“ (Hageberg 1994, p. 69) Vesaso kūrinys. Tai poetinis pasakojimas apie kitokį žmogų — naivų, keistą, vienišų, nesugebantį atsilaikyti prieš „stipriųjų“ ir „protingųjų“ pasaulį.

3.2. „Radikalusis eskapizmas“ — žmogus vienvėdis kolboje

Erlendas Loe — tai garsus šių laikų norvegų rašytojas ir kritikas, nacionalinių ir tarptautinių premijų laureatas. Jo romane *Dopleris* matome kiek kitokią eskapizmo formą. Čia pagrindinis herojus savo noru pasitraukia iš visuomenės į gamtą, pats pasirenka „keistuolio“, „nepritapėlio“ pozi-

ciją. Doplerio gyvenimas vaizduojamas po jį ištikusios krizės (tėvo mirties). Nukritęs nuo dviračio ir susitrenkęs galvą, pagrindinis personažas ima mąstyti apie daugelį dalykų. Gulėdamas ant žemės ir stebėdamas vėjo blaškomas šakas, jis pirmą kartą pajunta ramybę ir tylą. Visos iki tol kamavusios problemos išnyksta akimirksniu: „Buvo tik miškas. Įprastinis mišinys visokiausių sudėtingų jausmų ir minčių, o išipareigojimų ir planų nebelikę“ (Loe 2004, p. 24). Tuomet jis supranta, kad galbūt gyvenimas miške yra išeitis, padėsianti įveikti jį ištikusią krizę ir atrasti naują, tvirtą gyvenimo pagrindą.

Pasitraukimo, bėgimo į gamtą motyvas nėra naujas. Pasak J. Minkevičiaus, į gamtą traukiamasi ne tiek dėl jos pačios, kiek dėl nesutarimo su visuomene (1987, p. 73). Dar Jeanas–Jacques’as Rousseau kritikavo civilizaciją, teigdamas, kad civilizacijos pažanga turi žmogui priešišką veidą, todėl būtina sugrįžti į gamtą ir atrasti prarastą laisvę, laimę (Sikora 2004, p. 297). Loe tęsia Hamsuno tradiciją — aprašinėja keistuolį, pasitraukiantį iš visuomenės į gamtą ir ten kuriantį savo pasaulį (Hamsuno *Pano* transformacija: leitenantas Tomas Glanas yra tipiškas eskapistas, pabėgantis nuo civilizacijos į žmogaus veiklos dar mažai paliestus šiaurės miškus. Eskapizmo temą *Pane* papildė ir praplečia susiliejimo su gamta misterija).

Romano *Dopleris* kompoziciją sudaro penki skyriai, pavadinti skirtingais mėnesių vardais: nuo lapkričio iki gegužės. Kūrinio kompozicija yra simbolinė ryšio su gamta išraiška, pabrėžianti, kad Doplerio gyvenime dabar nėra jokio kito ritmo, tik gamtos, o visi svarbiausi pokyčiai vyksta beveik analogiška tvarka kaip gamtoje. Išorinis romano skirstymas perteikia vadinamąjį konfliktą. Mėnesių pavadinimai sudaro

savotišką ciklą, uždara ratą, kuris kasmet atsikartoja iš naujo ir visada vyksta ta pačia tvarka. Tokia tvarka yra taikoma ir dabartinėje visuomenėje, iš kurios Dopleris stengiasi ištrūkti. Jam nepakanka to, ko pakanka kitiems: „normalaus“ gyvenimo — namo, šeimos, darbo, pinigų, pomėgių, tai yra tokio gyvenimo, kokį jis buvo priverstas gyventi. Doplerio gyvenimas vaizduojamas po krizės, taigi pasakojimas nėra nuoseklus. Nematyti personažo praeities, o ši turėtų būti siejama su tradiciniu požiūriu, normalia, visaverte egzistencija.

Lapkritis — pereinamasis mėnuo, kai drastiškai keičiasi gamta, ateina žiema. Pagrečiui su gamta keičiasi ir Doplerio gyvenimas. Pasirodo svarbus ir didelę įtaką jam turėsiantis asmuo — Diusel Dorf (vyras, gyvenantis name, tame pačiame miške), kurio įkvėptas, veikėjas nusprendžia pastatyti tėvui paminklą (totemą): „Mano tėvas irgi turi būti pagerbtas. Nors aš jo ir nepažinojau. O gal būtent todėl, kad nepažinojau... [...] Jeigu aš nepagerbsiu savo tėvo, tai niekas to nepadarys“ (Loe 2004, p. 93—94). Toks yra Doplerio didžiausias ir bene vienintelis naujųjų metų planas. Tad naujieji atneša jam naujų vilčių ir galbūt naują prasmę. Be to, jis žada ir toliau gyventi kaip gyvenęs — miške, nieko neveikti, „daryti kaip įmanoma mažiau“ (Loe 2004, p. 95), ir jokių būdu negrįžti atgal į civilizaciją, nes joje naujieji metai ir vėl bus paženklinami protingumu, viltimi, tikėjimu ir meile. Galbūt todėl neminima konkreti data, konkretūs metai, tarsi jie būtų tik dar vieni iš daugelio. Data veikiausiai neminima ir todėl, kad Dopleriui laikas nebėra svarbus tradicine šio žodžio prasme. Laikas iškyla kaip „sąmonės fenomenas“ — vidinis, psichinis žmogaus laikas, žymintis ne konkrečias dienas, valandas ar minutes, bet krizes ir svarbiausius lūžius žmogaus gyvenime.

Trečiasis romano skyrius „Sausis“ yra pats trumpiausias, tarsi naujas puslapis Doplerio gyvenimo dienoraštyje. Nors jis pats mano, kad metų pradžia puiki, nes daugiau nei mėnesį nebendravo su jokių žmogumi: „[...] staiga supratau, kad jau geras mėnuo, kai aš paskutinį kartą kalbėjau su žmonėmis. Sekasi puikiai“ (Loe 2004, p. 100). Bet galima numanyti, kad mėginant išbristi iš krizės lemiamas žingsnis į priekį dar nežengtas. Pirmiausia tai rodo atnaujinta pieno sutartis, kuri yra dar nenutrūkusio ryšio su civilizacija ir visuomene simbolis. Nenumaldomas potraukis pienui taip pat byloja, kad Dopleriui, kaip ir kitiems, nesvetimi įvairūs poreikiai ir noras juos tenkinti.

Atėjus pavasariui, keičiasi Doplerio būseną ir situacija. Gyvenimas miške pamažu ima priminti gyvenimą visuomenėje, kai nebegali būti vienas ir nuolat jautiesi stebimas: „Staiga aš turiu pasiaiškinti. Turiu prisiderinti prie kitų norų“ (Loe 2004, p. 122). Pirmą kartą nedera gamtos ir Doplerio būsenos. Kol gamtoje viskas pamažu atgyja, romano herojaus krizė gilėja. Baigęs totumą, Dopleris nusprendžia iškeliauti. Iš tiesų susidaro įspūdis, kad tik iškilus didesnei problemai ir akimirksniu nepavykus jos išspręsti, jis iš karto nori pabėgti tarsi kažko bijodamas. Kiekvienas žmogus jam yra potenciali grėsmė. Veikiausiai tai kyla dėl Doplerio motyvacijos stokos. Pirmiausia sprendimas gyventi miške nebuvo iš anksto apgalvotas: „Kad aš sugebėjau pasitraukti į mišką, buvo labiau laimingas sutapimas nei mano sąmoningas pasirinkimas. Aš nukritau nuo dviračio tinkamoje vietoje ir tinkamu laiku“ (Loe 2004, p. 123), todėl jis bijo, kad kaip ištrūko iš visuomenės, taip greitai gali būti į ją įviliotas.

Romano *Dopleris* pagrindinis veikėjas ne kartą teigia nemėgstąs žmonių ir nen-

rijs su jais turėti nieko bendra, tačiau jo ryšys su visuomene ne tik nėra nutrūkęs, bet ir vis dar gana stipriai veikia jo naująjį gyvenimą. Visuomenės kritikai šis ryšys itin svarbus. Kritikuojantysis turi būti suinteresuotas ir socialus kritikuojamo objekto atžvilgiu. Kitaip kritika netektų prasmės (Walzer 1992, p. 30—33). Išskyla keletas aspektų, išsamiai atskleidžiančių Doplerio santykį su civilizacijos pasiekimais ir visuomene: pirmiausia Doplerio santykiai su kitais žmonėmis, taip pat nugriebto pieno poreikis, ginantis jį atgal į visuomenę, troškimas įveikti „puikumą“. Visi aspektai yra itin glaudžiai susiję ir nuolat vienas kitą papildo.

Vaizduojami veikėjai, darantys vieno-kią ar kitokią įtaką Dopleriui: miške gyvenantis keistuolis Diuseldorfas, vagis Rodžeris ir dvi romano moterys: pagrindinio herojaus dukterė ir žmona. Nors jis stengiasi vengti bet kokio ryšio ir priešinasi, jam tai labai sunkiai pavyksta. Kaip teigė Rousseau, „socialinis žmogus yra per silpnas, kad galėtų apsieiti be kitų [...]“ (Sikora 2004, p. 301). Žmogus niekada nebegali būti vienas ir gyventi tik sau. Jis turi tapti bendruomenės dalimi, priklausančia nuo tam tikrų jėgų ir suvaržymų. Tačiau tai tikrai nereiškia, kad žmogus yra tiesiogiai priklausomas nuo kito žmogaus veiklos, veiksmų ar poelgių. Ir Dopleris sakė, kad „vienumas yra visos konstrukcijos pagrindas. Tai yra laikančioji sija. Galima gyventi su kitais kartu, bet „kartu“ dažniausiai reiškia „šalia“ (Loe 2004, p. 42). Žmogus netenka savo individualumo ir tampa pats sau svetimas. Tačiau toks gyvenimo būdas, kokį iki krizės propagavo Dopleris, romane kritikuojamas, ilgainiui žmogus netenka savo individualumo ir tampa pats sau svetimas.

3.3. „Eskapizmo aklavietė“ — žmogaus mėginimas grįžti į žmones

Ingvaras Ambjørnsenas yra vienas žymiausių šių laikų norvegų rašytojų, pripažįstamas ne tik tėvynėje, bet ir už jos ribų. Dažnas Ambjørnseno kūriniių veikėjas — visuomenės atstumtasis, autsaideris, „šešėlyje“ gyvenantis žmogus, priklausomas nuo narkotikų, alkoholio ir kitokių kvaišalų. Be to, rašytoją domina ir sutrikusios psichikos, ir kitokių žmonių likimas, jų santykiai su „normaliais“ žmonėmis ir „normalia“ visuomene. Autorius daug dėmesio skiria ir žmonių reabilitacijos, integracijos į visuomenę temai. Rašytojui svarbu, ar visuomenės atstumtieji gebės prisitaikyti ir taps visaverčiais visuomenės nariais, ar taip ir liks „už borto“. Kūriniuose aiški Ambjørnseno simpatija visuomenės atstumtiesiems — narkomanams ir nuo alkoholio priklausomiems žmonėms. Dėl to rašytojas ne kartą buvo apkaltintas narkotikų ir alkoholio subkultūros propagavimu (Norges litteraturhistorie, bind II, p. 613). Rašytojas neidealizuoja savo personažų, jis paprasčiausiai fiksuoja „socialinių pralaimėtojų“ kasdienybę. Ambjørnseno romanuose dominuoja psichiatrijos ligoninių pacientų, narkomanų, benamių, valkatų gyvenimo kronikos.

Rašytoją išgarsino tetralogija apie nepritampantį prie visuotinai priimtinių kano-nų keistuolių: „Elingo asmenyje Ambjørnsenas sukūrė literatūrinį veikėją, visiškai savarankišką, tarsi idėją ir fantaziją, išoriškai atitrūkusią nuo rašytojo biografijos. Tačiau ji nėra visiškai nesusijusi su kitais „rašytojui artimesniais“ veikėjais (ten pat, p. 608). Pagrindinės rašytojo kūrybos temos — vienvė, socialumo baimė, artima paranojai, kitoniškumas — glūdi ir Elingo cikle.

Ar romanų apie Elingą protagonistas priskirtinas prie „socialinių pralaimėtojų“? Vieno atsakymo nėra. Praradęs būstą ir atsidūręs psichiatrijos ligoninėje, Elingas šiuo gyvenimo tarpsniu yra pralaimėtojas. Bet trečiojoje knygoje, įveikęs daugelį baimių ir susiradęs draugų, herojus vertintinas kaip laimėtojas. Vis dėlto šiame naratyve viskas reliatyvu, balansuojama ant ribos, kurią peržengus jau tektų pripažinti personažo psichinį neįgalumą. Ir toji riba peržengiama *Kraujo brolių* pabaigoje: Elingas triumfuoja kaip „raugintų kopūstų poetas“, nors jau yra įrodęs, kad gali bent iš dalies integruotis į sociumą ir net prisiminti atsakomybę už kitus.

Sumanymas kaišioti eilėraščius į raugintų kopūstų pakuotes nėra toks absurdiškas, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Poetas diletantas nė neketino publikuoti savo kūrinių, bet svajojo, kad jie kaip nors patektų į žmonių rankas. Sugalvojęs ekscentrišką būdą, Elingas pasiekė net daugiau nei tikėjosi: kuriozas buvo aprašytas viename laikraščio „Dagbladet“ numeryje ir pridėtas visas eilėraštis. Elingas tai vertina kaip debiutą didžiausiame Norvegijos kultūros laikraestyje. Vis dėlto neketina atsiskleisti: nusprendžia ir toliau šildytis anonimiškumo spinduliuose, nes kultūros ir stambaus kapitalo sąjunga netiki. Argi tai silpnapročio svaičiojimai? Gal už jų slepiasi apie stambaus kapitalo ir kultūros santykį mąstantis autorius? Juk nuo senų senovės teisybė ir kritika nebaudžiamai buvo išsakoma juokdarių lūpomis. Paralelė Elingo nuostatai yra jo dabartinio draugo, praeityje žinomo, bet daugiau neberašančio poeto Alfonso Jorgenseno pozicija. Į klausimą, kodėl nustojo rašęs, šis atsako, kad nusibodęs sau ir jau yra išsakęs visa, ką norėjęs. Bet galima ir potekstė, kad poetas yra nusivylęs pragmatiška, varto-

tojiška visuomene ir kad jam visiškai svetimas vulgarus talento neturinčių „poetų“ darkymasis, aprašytas „poezijos“ vakaro epizode.

Galima daryti prielaidą: kas jis iš tikrųjų — psichopatas, keistuolis ar tiesiog „kitoks“, nepritampantis prie „stipriųjų ir protingųjų“ pasaulio, apie kurį skaitėme romane *Paukščiai*? Problemų ištakos dažniausiai slypi vaikystėje. O apie ją šiuo atveju žinome mažai. Svarbi aplinkybė, kad personažas neprisimena tėvo. Taip pat užsimenama, kad jam ne kartą teko bendrauti su psichologais. Bet mokyklą lankė, net išsiskyrė geografijos žiniomis. Neabejotina anomalija yra tai, kad iki trisdešimt dvejų metų jaunas vyras gyvena ir bendrauja tik su motina — tai Mačio rūpestingosios sesers Hėgės *Paukščiuose* atitikmuo. Jokio incestinio ryšio nėra, nors nenusisėkusių atostogų Ispanijoje epizode abiem neįauku, viešbučio kambaryje — dvigulė lova pakeičiama į dvi atskiras.

Tačiau Elingo gyvenimo idilė baigėsi su motinos mirtimi. Atsivėrusi tuštuma užpildoma keistoku užsiėmimu. Įsigijęs teleskopą, jis stebi kito blokinio daugiabučio gyventojų veiksmus. Stebėtojas nėra objektyviai atsiribojęs ir beaistris, jis emocingai piktinasi kaimynų elgesiu, jei pažeidžiamos visuotinai pripažintos moralės normos. Žvilgsnis pastabus ir kritiškas, galima teigti, kad mąstoma visuomeniškai, bet paradoksas tas, kad būdamas autsaideris, stebėtojas iš kitų reikalauja socialinio angažuotumo. Slaptas stebėjimas išryškina visiškai neribotos Elingo vaizduotės galimybes — jis kuria išsamias kaimynų istorijas su savitais charakteriais ir sudėtingais tarpusavio santykiais, remdamasis keliais „stopkadrais“: „Ir štai Rigemura Jolsen išėjo. Paėmusi puodelį, išėjo į virtuvę.

[...] Pagrindinis klausimas: kodėl virtuvės užuolaidos yra visiškai užtrauktos, kai televizijos laidą iš Serengečio ji žiūri sėdėdama prie neuždengto lango svetainėje? Atsitiktinumas? Visai įmanoma. Bet galėjo būti, kad visiems grėsmingiems veiksams ji pasirinkdavo virtuvę, o rodydama viešą gyvenimą svetainėje demonstravo STATISTINĘ visų kaimynų būtį. Sakydamas „grėsmingiems“, paprasčiausiai turėjau galvoje tai, kas nepadoru. Savo vaizduotės nenorėčiau apibūdinti kaip nešvankios, nes taip nėra. Tačiau dabar galėjau lengvai įsivaizduoti ją atsirėmusią į šaldytuvą ir besikusančią tarpvietę. O gal rydama snarglius pylėsi sau dar vieną puoduką arbatos?“ (Ambjørnsen 2005a, p. 21).

Beveik visą pirmąją knygą *Vaidas į rojų* sudaro pagaviai papasakotos fiktyvios istorijos, kurias įdomu skaityti, bet sunku patikėti, kad visa tai pramanas. Galima prielaida, kad taip pradeda skleisti Elingo kūrybiškumas, kuris vėliau transformuosis į eilėraščių rašymą. Vis dėlto pernelyg laki vaizduotė kartais nuveda per toli, „stebėtojiškas“ gyvenimo periodas baigiasi priepuoliu, ir „didžio projekto“ sumanytojas prievarta nuvežamas į psichiatrijos ligoninę taip ir neįgyvendinęs savo planų. Išleistas iš ten, Elingas dėl išsiskolinimų, apie kuriuos, deja, nieko nebuvo girdėjęs iš motinos, ilgiau likti „paprasčiausiame daugiaaukščio namo bute, kuriame vyksta vidutinio mažos šiaurės šalies žmogaus gyvenimas“ (Ambjørnsen 2005a, p. 174) nebegalės.

Kraujo broliuose patikėjęs savuoju poeto talentu, Elingas suformuluos tokius teiginius: „Talentas slypi jautrioje sieloje. Už talentą reikia mokėti Pasaulio baime“. Tai gi savo istoriją pasakojantį personažą nuo vaikystės persekiojo Pasaulio baimė. Tai

ir būtų metaforiškas jo psichikos sutrikimo įvardijimas. O Pasaulio baimė — tai ir telefono, ir durų skambučio fobijos, ir neprisivertimas praverti kavinės durų, ir sunkiai įveikiama minios baimė. Vieništumo jausmas didmiesčio minioje Elingui asocijuojasi su E. Muncho paveikslu „Popietė Karolio Jono gatvėje“: „Paveiksle Karolio Jono gatve rūmų link plūsta žmonės. Veidai išbalę, beveik pažaliavę, išplėstų akių žvilgsniai tušti. Tarsi jie būtų ką tik pakilę iš kapo duobės. O kiek atokiau, judantis priešinga kryptimi nei visi kiti, vaizduojamas tamsiai apsirengusio žmogaus siluetas.[...] Nors ir keista, bet šiame paveiksle atpažinau save. Buvau įsitikinęs, kad tai aš čia ėjau gatve priešinga kryptimi nei visi kiti, atokiau nuo pagrindinio srauto“ (Ambjørnsen 2005a, p. 39).

Romanų cikle vis dėlto vyksta nuoseklus integracijos į sociumą procesas. Fobijos nedingsta visiškai, bet bandoma jas įveikti: pakeliamas telefono ragelis, atidaromos durys, kai kas nors paskambina. Nebūtina ir tikriausiai neįmanoma atsakyti į klausimą, kur eina ta minia, bet kartkartėmis galima tapti jos dalimi apsilankant Larseno restorane ar poezijos vakare „Nurdroko“ kavinėje. Elingas susipažįsta su Alfonsu Jorgensenu, o Kjelis Bjarnė netenka galvos dėl besilaukiančios, bet netekėjusios kaimynės Reidunos Nursleten. Baimė, kad dėl tos moters praras draugą, kankina Elingą, bet šie keturi atsitiktinai susitike, vieniši ir labai skirtingi žmonės sugeba harmoningai bendrauti. Prisijaukinusiam Reiduną Kjeliui lengviau; hipertrofuotas individualistas Elingas irgi pamažu rengiasi priimti visuomenės iššūkius ir netiesiogiai bendrauja su žmonėmis per savo neįtikinamiausiu būdu jiems perduodamas eilėraščius.

Socialinis paradoksas — vienišas žmogus nėra iš tikrųjų vienas, nes šiame pasaulyje begalė vienišų žmonių! — virsta logine eskapizmo aklaviete. Toliau kelio nėra — reikia apsigręžti ir eiti toliau, o ne mirti. Šiuo atveju judėti įmanoma tik grįžtant atgal. Tokį finalinį posūkį rašytojas geba įkūnyti įtikinamai ir elegantiškai.

Būtų galima manyti, kad herojaus atrasta išeitis tėra romantinė paties rašytojo iliuzija bandant atsikratyti senųjų tradicinių Hamsuno ir Ibseno „primestų“ norvegų literatūrai temų ir problemų. Tačiau taip nėra ir, atrodo, negali būti norvegų literatūroje, kuri, galime teigti, per Hamsuno manifestus ir kūrybinius tekstus yra atradusi savo specifinę „aukso gyslą“. Straipsnyje paliesti tikrai keli šios „aukso gyslos“ kūrybinio eksploatavimo moderniojoje ir postmodernistėje norvegų literatūroje aspektai. Jų būtų galima išskirti dar ne vieną, galbūt ir drastiškesnį nei čia aptarta. Bet tai jau būtų kito straipsnio objektas.

Išvados

Eskapizmo tradiciją norvegų literatūroje pradeda Knutas Hamsunas, padėjęs pamatą „Kito“ arba „Kitokio“, negalinčio ir nenorinčio supanašėti su „normalia“ dauguma, herojaus sampratą. Vientisam charakteriui Hamsunas priešpriešina susiskaldžiusią ir disharmonišką sielą, tvirtindamas, kad tik ji yra graži. Šių laikų norvegų literatūroje eskapizmo tradicija savitai transformuojama. Trijų modernių autorių romanai, pasakojatys apie kitokio herojaus nepritapimą, pasitraukimą iš visuomenės ir mėginimus jį sugrįžti, leidžia skirti tris eskapizmo fenomeno variacijas: švelnųjį eskapizmą, radikalųjį eskapizmą ir eskapizmo aklavietę.

T. Vesaaso kūrinys atsekama hamsuniška tradicija vaizduojant naivų, keistą, artimą gamtai, bet vienišą personažą. Gyvenantis paties susikurtame sapnų ir svajonių pasaulyje, Matis nesijaučia vienišas, kai jį supa gamta. Ši socialinė atskirtis apibūdinama kaip švelnusis eskapizmas. Vis dėlto Matis, negebėdamas savęs realizuoti jam nesvetingame pasaulyje, ryžtasi iš jo pasitraukti. Skęsdamas ežere, šis keistas, naivus eskapistas per prievartą atsiduoda gamtos stichijai.

Radikalusis eskapizmas pavaizduotas E. Loe romane *Dopleris*. Bėgimas nuo visuomenės į gamtą nenauja tema, bet post-

modernioje literatūroje ji transformuojama. Romano pagrindinis herojus Dopleris savo noru pasitraukia į gamtą, bet kitaip nei *Pane*, gyvenimu miške nusivilia ir norėtų sugrįžti į civilizuotą pasaulį. Nusprendusiam kardinaliai pakeisti gyvenimą pasitraukimas į mišką tėra tik laikinas, egzistencinių problemų neišsprendžiantis nusiramimas. Šią situaciją galima pavadinti eskapizmo krize. I. Ambjørnseno romanų apie Elingą cikle jau matome eskapizmo aklavietę. Psichikos sutrikimų kamuojamas ir Pasaulio baimės persekiojamas Elingas randa savyje valios ir jėgų palaiptiškai integruotis į visuomenę.

Literatūra

AMBJØRNSEN, I., 2005a. *Vaizdas į rojų*. *Elingas Nr. 1*. Vilnius: Alma littera.

AMBJØRNSEN, I., 2005b. *Paukščių šokis*. *Elingas Nr. 2*. Vilnius: Alma littera.

AMBJØRNSEN, I., 2006. *Kraujo broliai*. *Elingas Nr. 3*. Vilnius: Alma littera.

CHANDLER, FRANK W., 1966. The Comparative Study of Literature. *Yearbook of Comparative and General literature*, 14, Bloomington.

EAGLETON, T., 2000. *Įvadas į literatūros teoriją*. Vilnius: Baltos lankos.

GAASLAND, R., 1999. *Fortellerens hemmeligheter. Innføring i litterær analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.

HAGEBERG, O., 1994. *På et spor etter mening. Essay om samtidslitteratur om litterær tradisjon*. Oslo: Gyldendal.

HAMSUNAS, K., 1996. *Fradetubestivesjeleliv*. *Fra Samtiden*, 1890. In: CHRISTOPHERSEN, H., LOVOLD, Å., 1996. *Tekstlinjer: Tekstsamling*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

LOE, E., 2004. *Dopler*. Oslo: Cappelen.

MINKEVIČIUS, J., 1987. *Žmogaus problema: Būti ar nebūti*. Vilnius: Mintis.

NETTUM, R. N., 1970. *Konflikt og visjon*. Oslo: Gyldendal.

Norges litteraturhistorie, bind I, 1996. Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS.

Norges litteraturhistorie, bind II, 1996. Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS.

SIKORA, A., 2004. *Susitikimai su filosofija: nuo Herakleito iki Husserlio*. Vilnius: Alma littera.

The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms, 1990. Oxford: Oxford University Press.

VARNAITĖ, I., 1998. Tarjei'as Vesaasas — norvegų prozininkas. In: VESAAS, T., 1998. *Paukščiai*. Vilnius: Vaga, 223—224.

VESAAS, T., 1998. *Paukščiai*. Vilnius: Vaga.

WALZER, M., 1992. *Kritikų draugija: visuomenės kritika ir politinis angažuotumas XX amžiuje*. Vilnius: Pradai.

Jurate Kumetaitiene

Vilnius University, Lithuania

Research interests: Modern Scandinavian literature, modern Norwegian prose, H. Ibsen works

TRADITION AND METAMORPHOSIS OF ESCAPISM (RUNNING “FROM” OR “INTO”) IN THE MODERN AND POSTMODERN NORWEGIAN LITERATURE

Summary

The subject of the investigation is a changing relationship between a civilised society and a “different” individual. The attention is focused on the theme of Norwegian literature. Norwegian prose became famous through modern classic Knut Hamsun (Nobel Prize). He revealed the inner world of an individual and searched for the relationship with nature.

When investigating the evolution of the traditional theme in later and latest post-modern Norwegian prose, the entire chain of masks and embodiments of “another” or “different” man is revealed in the novels of Norwegian writers. They are called: “the eccentric”, “the crank”, “the outsider”, “the dope”, “the half-wit”, “the loser”, “the misfit”, “the pathologic pervert”, the escapist, etc. The essay draws attention to an entirely new trend of the escapism tradition: looking for the possibilities for “the deviant” and “the hermit” to go back to a civilised society.

The following texts of Norwegian prose have been chosen for a more detailed literary analysis: the novel “The Birds” by Tarjei Vesaas (1897–1970), tetralogy of Ingvar Ambjørnsen novels (b. 1956) about the eccentric Elling who cannot adapt himself to the generally accepted canons; the novels “The Look at Heaven” (“Utsikt til paradiset”, 1993), “The Bird’s Dance” (“Fugledansen”, 1995), and “Blood Brothers” (“Brødre i blodet”, 1996) which are referred to as masterpieces of Norwegian literature of the 10th decade.

The Hamsunian tradition traced in the work of Tarjei Vesaas is represented by a naive, strange, close to nature but lonely character. This social exclusion is characterised as *soft escapism*. Another variation of the same form is *radical escapism*

Jūratė Kumetaitienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: współczesna literatura skandynawska, współczesna proza norweska, twórczość H. Ibsena

TRADYCJA I METAMORFOZA ESKAPIZMU (UCIECZKA „OD” CZY „DO”?) W MODERNISTYCZNEJ I POSTMODERNISTYCZNEJ LITERATURZE NORWESKIEJ

Streszczenie

Przedmiotem badania jest zmiana relacji między cywilizowanym społeczeństwem a „inną” jednostką, skupiając uwagę na tradycyjnym temacie literatury norweskiej, rozslawionym dzięki prozie klasyki współczesnej literatury norweskiej Knuta Hamsuna (laureata Nagrody Nobla w 1920 r.). Tematem tym jest ukazanie świata wewnętrznego jednostki i poszukiwanie związków ontologicznych z przyrodą, instynktowny czy świadomy wybór eskapizmu — ucieczki od konfliktów społecznych na łono pierwotnej, mało cywilizowanej przyrody i do bezpiecznych stanów swego iluzorycznego świata.

Śledząc ewolucję tego tradycyjnego (hamsunowskiego) tematu literatury norweskiej w modernistycznej i postmodernistycznej najnowszej prozie norweskiej, do bardziej szczegółowej analizy wybrano teksty współczesnych prozaików norweskich: powieść Tarjei Vesaasa (1897–1970) *Fuglane* (*Ptaki*), tetralogię powieści Ingvara Ambjørnsena (ur. 1956) o ekscentrycznym Ellingu, nie potrafiącym się dostosować do powszechnie przyjętych kanonów — *Utsikt til paradiset* (1993), *Fugledansen* (1995, [tłum. pol. Elling mamusin synek]) i *Brødre i blodet* (1996, [tłum. pol. Elling na śmierć i życie]), uważane za arcydzieła literatury norweskiej ostatnich dziesięcioleci XX w.

Wyniki badania pozwalają mówić o całej ewolucji masek eskapizmu i łańcuchu charakterystycznych wcieleń „innego” lub „odmiennego” człowieka w powieściach pisarzy norweskich: „ekscentryk”, „oryginał”, „outsider”, „naiwniak”, „nieudacznik”, „osoba niedopasowana do otoczenia”, „odludek”, „eskapista” itd. W pracy zwrócono także uwagę na całkowicie nowy kierunek tradycji eskapizmu — poszukiwanie możliwości

represented in the novel “Dopler” by Erlend Loe. Running away from society to the haven of nature is not a new theme, but in post-modern literature it sounds differently than it did in the past centuries. For an individual who has made up his mind to change his life radically, the withdrawal to a forest is only temporal consolation that does not solve any existential problems. This situation can be referred to as an escapism crisis. The deadlock of escapism can already be seen in the cycle of Ingvar Ambjørnsen’s novels about Elling. Elling, who is tortured by mental disorders and persecuted by the fear of the world, gradually finds willpower and inner strengths to integrate into society. The article is based on the analytical method of horizontal textual relations.

KEY WORDS: different, escapism, stranger, outsider, mistif, social looser, isolation, social role, existential fear, crisis, nature and civilization, integration, disturbed psyche, phobia.

powrotu „odszczerpieńca” i „odludka” do cywilizowanego społeczeństwa.

SŁOWA KLUCZOWE: inny, eskapizm, ekscentryk, outsider, osoba niedopasowana do otoczenia, nieudacznik życiowy, izolacja, rola społeczna, niepokój egzystencjalny, kryzys, natura i cywilizacja, integracja, zaburzona psychika, fobie.

Gauta 2010 09 30

Priimta publikuoti 2011 01 15

Наталья В. Ковтун

Сибирский Федеральный университет
пр. Свободный 82, офис 2-44, 660041 Красноярск, Россия
Тел. +7 391 249 75 77

E-mail: nkovtun@mail.ru

Область научных интересов автора: русская литература XX века, поэтика, идеология утопического метажанра, проза современных традиционалистов

ТРИКСТЕР В ОКРЕСТНОСТЯХ СОВРЕМЕННОЙ ТРАДИЦИОННОЙ ПРОЗЫ

В статье рассматривается проблема функционирования русских национальных архетипов в поздней традиционной прозе. Важнейший вопрос, над которым размышляет автор текста, – вопрос о возможности игрового осмысления, остранения национальных мифологем в творчестве позднего В. Распутина как художника-почвенника, духобора. Если признать указанную перспективу действенной, то следует заметить, что такие разные авторы, как, например, В. Распутин и В. Сорокин, Д. Пригов, Т. Толстая сближены самой стратегией творческих поисков, результат которых оказывается прямо противоположным.

Изменившейся образ мира и человека, запечатленный литературой рубежа XX–XXI веков, потребовал принципиально нового героя, адекватного хаотичной реальности. На смену персонажам ритуального сознания (странникам, богатырям) приходит шут, игрок, трикстер, лишенный пафоса, всегда готовый к новым испытаниям, трюкам. Именно он оказывается способным вступить в диалог с неидеальным миром и грешным человечеством, представить «шанс на необищих путях» (В.Н. Топоров). Обретения и потери героя-медиатора, явленного в поздних текстах В. Распутина, анализируются в данной статье. Если открытие-означение эклектичной реальности отдано лицедею, то выстраивание мира по чистой вертикали (М.М. Бахтин) становится миссией дев-богатырок.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: В. Распутин, традиционная проза, трикстер, шут, богатырь, цикл рассказов о Сене Позднякове.

В конце 1970-х – начале 1980-х годов традиционная проза приходит к осознанию тщетности надежд на возрождение нового «русского лада». В целом ряде классических текстов, представляющих направление, усиливаются темы конца, хаоса, абсурда бытия. Рассказы Валентина Григорьевича Распутина 1990-х годов, составившие цикл «В одном сибирском городе», рождаются из авто-

рского восприятия современности как времени посткатастрофы, когда вдребезги разбивается традиционная жизнь Руси. Отсюда и обращение к малому жанру, который позволяет отразить осколочную, коллажную картину настоящего. Это пространство нарастающего, самодовлеющего хаоса, где новые хозяева, «целестремленные» «потомки каинового рода» (В. Распутин), дик-

туют свои законы. Традиционные праведники и страстотерпцы низведены до уровня изгоев, «татей», лишены возможности не только жить, но и умереть на собственной земле (рассказ «В ту же землю...», 1995), их бессилие, обреченность рождает необходимость в *новом герое*, способном пройти-преодолеть пространство хаоса, возродить Русь из пепла. Стремление к циклизации текстов, скрепленных единым метасюжетом, сквозными героями (цикл рассказов о Сене Позднякове) – свидетельство авторской тоски по утраченной целостности, разумности бытия.

В произведениях 1990-х годов писатель расширяет привычные очертания художественного мира: дорога из безусловно опасного, проклятого пространства вводится в пределы «своего», связывается с инициацией персонажа, открывающего свое родство со вселенной. Соблазн пути, истории, который всеми средствами подавлялся автором, следующим средневековому традиционализму, в позднем творчестве перестает быть только негативной значимостью. Альтернативность, пестрота становятся неизменной характеристикой современного бытия, когда от соблазна не гарантирован никто. Кипение страстей, первозданный хаос более не сдерживаются культурой. Акцент смещается на активную личность, которой по силам путь и связанные с ним испытания. Герои-путники и выражают требуемый в обществе «запас на прочность», его возможность реагировать на изменения, сохраняя жизнеспособность. А.Ю. Мережинская, исследуя модели героев в прозе 2000-х годов, видит одну из важнейших тенденций в уходе от статичности характера, усилении внимания

к подвижности, метаморфозам и даже позитивным преобразованиям персонажа (Мережинская 2006, с. 52).

В ранних повестях В. Распутина дорогу зачинали шатуны-изгои, носители проклятия или греха, после гибели Руси-дома *путь* становится общей судьбой человечества. Герои, утратив опору в пространстве, ищут тайну в иных измерениях: в изменчивости времени, стремлении к вечности. Отсюда актуализация образов кочевников, странников (Сеня Поздняков), и бесстрашных воительниц, восходящих к архетипическим представлениям о девах-богатырках: Пашута из рассказа «В ту же землю...», Агафья из рассказа «Изба» (1999), Тамара Ивановна из повести «Дочь Ивана, мать Ивана» (2003). Шатун, игрок, трикстер отличается от путника отсутствием перспективы возвращения, его движение вечно, ибо будущее никогда не наступает. Трикстер ценит свою независимость, свободу от условностей, однако, как и странника, его томит тоска по идеальному.

В классических текстах писателя губительная сила (государство) выступала как внешняя по отношению к дому-душе, в позднем – это и следствие «темного разума» самого человека, разбуженного «ложной мудростью» интеллектуалов, настаивающая «вдруг» как болезнь или рок: душевные муки Ивана Петровича в повести «Пожар» (1985), недуг мужа Тамары Ивановны. В. Распутин убежден, что путь к познанию бытия лежит не через научение, но через внутреннее откровение, восчувствование мира, когда человек вбирает в себя целую вселенную, становится равновелик ей. Тайна бытия дана через ощущение, озарение, интуицию, рацио-

нальное знание разрушает достигнутое единство человека и космоса, ассоциируется с самодавяющим злом, когда энергия жизни покидает планету.

Взаимопроникновение *дома* и *дороги*, характерное для позднего творчества автора, лишает мир традиционных опознавательных примет. Образ дома маркируют черты небытия, гибели, ранее присущие «чужому» пространству. Оставленный святыми, защитниками, дом-гнездо превращается в баню, барак, перекресток. Былинные богатыри либо гибнут, теряются, спешат к смерти (Толя Прибытков из рассказа «Поминный день», 1996), либо разменивают силушку на пустыки, домашние ссоры, пьянство. Съежившееся, исчезающее пространство не приспособлено под богатырскую поступь, свободной земли не стало, вместо деревьев, скверов – рвы, асфальт. Невыполнение мужчиной исконного долга по защите «своей» земли изменяет образ женщины-матери, вынужденной выполнять апотропические функции. Из хранительницы очага женщина превращается в управительницу хозяйством, воительницу и требует уважения к собственной миссии. Семантика покорности, «вручения себя в дар» мужчине (как «чужому», рациональному) трансформируется в покорение-завоевание-усмирение «чужого». Сила, воля, упорство становятся прерогативой женского, мужчине же отведена роль игрока, включающая понимание игры как забавы и как познания-испытания. В позднем творчестве художника *проблематизируется курс национальной идентичности* в его основных аспектах: идеологическом, эстетическом, гендерном.

В итоговых текстах современных традиционалистов Россия, спешно ус-

ваивающая внешние атрибуты западной цивилизации, – не-Россия, инопространство, чаще ассоциируемое с мифологизированным Китаем как миром наоборот. Испуганный бесстыдством телевидения, Сеня Поздняков восклицает: «Китай, что ли опять балуется? <...> Китай или допился? Диверсия по средству массовой информации или чертики?» (Распутин 2007, с. 286). Так герои втягиваются в решение классической контроверзы *космос-хаос*, включающей более частные инварианты: *свое – чужое, добро – зло, крестьяне/христиане – орда, дом – балаган*. Для прохождения-означения вывернутого бытия и призван соответствующий ему герой – игрок, трикстер, цель которого – бросить вызов привычному, обнажить прорехи на тоге современной культуры. Бунт лицедействующего персонажа всегда обращен к *подлинному культурному герою*, которого и следует разбудить, заставить встать на путь. Сам трикстер не сражается с судьбой, он пытается «переиграть ее за счет особой, даже Судьбе неизвестной стратегии поведения» (Топоров 1987, с. 7), понимая, однако, опасность собственных затей, будучи готов на жертвы. Современная жизнь ведет с человеком игру без правил: «Теперешняя жизнь сдала карты заново и козырей поменяла» (Распутин 2007, с. 349). Трикстер становится подлинным героем экстремальных ситуаций.

Образу трикстера посвящено множество работ в различных областях знания: от психоаналитических до философских и филологических, они дополняют, уточняют, опровергают одна другую, что соответствует амбивалентности самой природы образа: трикстер – близ-

нец культурного героя, противопоставленный ему «как глупый, наивный или злокозненный, деструктивный умному и созидательному», фигура шута-озорника вбирает в себя целый набор «отклонений от нормы, ее переворачивания, осмеяния» (Мелетинский 1994, с. 39). Поль Радин – первый, кто рассмотрел образ трикстера в его эволюции (Radin 1956), К. Г. Юнг увидел трикстера как воплощение «тени» человека (Юнг 1996), мифологическая природа образа рассматривается в классических трудах М. М. Бахтина, Е. М. Мелетинского, В. Н. Топорова вплоть до современных исследований А. Жолковского, Т. Струковой, Д. Гарилова, Л. Абрамян, М. Липовецкого, Е. Добренко и др., анализирующих плеяду трикстеров в культуре XX века.

В рассказах В. Распутина 1990-х годов воплощением классической модели трикстера становится Сеня Поздняков. В современной традиционной прозе персонаж имеет достойную родословную: от образа деда Щукаря в «Поднятой целине» М. Шолохова до Федора Кузькина Б. Можая и чудиков В. Шукшина, Б. Екимова. Автор недвусмысленно сравнивает героя со знаменитым трикстером Э. Распе – бароном Мюнхгаузеном: «Сеня повторил подвиг барона Мюнхгаузена, когда тот за собственные вихры выгасил себя из болота» (Распутин 2007, с. 295). Линия персонажа разворачивается на фоне всеобщего трагического шутства: «Никто не работает, все веселятся» (Распутин 2007, с. 287), что связано с эсхатологическим модусом повествования. Здесь уместно вспомнить даже не широко известную работу М. М. Бахтина о народной карнавальной культуре, а высказывание

другого знатока карнавального действия, Р. Генона: «<...> беспорядок прорвался в весь строй существования и стал всеобщим до такой степени, что мы теперь реально живем, можно было бы сказать, в зловещем “постоянном карнавале”» (Генон 2002, с. 177).

В мире навыворот «трикстеризация» героев – неизбежность, только шут, лицедей и сохраняет перспективу движения. Деревня с характерным названием Заморы оказывается всеми забытой («теперь и писем в деревню не пишут»), осиротевший город сам «утонул в телевизоре», городские «коробчатые белые многоэтажки» стоят «сиротски печальные». Сеня и выступает медиатором меж этими мирами, в его образе сочетаются сакральные (юрод) и inferнальные (лицедей) черты. В знаковом романе Н. Ключкаревой «Россия: общий вагон» (2006) мотив «вымороченности», смерти также передан в символике названия деревни «Дудки», «совмещающей контрастную семантику труб апокалипсиса и кукиша – глумливого ответа властей народу» (Мережинская 2006, с. 48).

Уже первое появление Сени в деревне маркировано как необычайное, нелепое, сродни злой шутке. Героя снимают с «белого парохода», атрибутирующего романтику советских строек, в бессознательном состоянии, без документов, «не было и рубахи». Тело, «сброшенное мертвяком с парохода», оставляют на берегу, и крестьянский мир облегченно отворачивается: «<...> не довел Господь до знакомства и уж тем более до родства с этой пропащей душой» (Распутин 2007, с. 284). Всем чужой, незнакомый мужик переправлен в ближайшую баньку – переходное, inferнальное пространство, оставлен под присмотром собак. Собака

в культуре православной Руси «символизировала юродство» (Панченко 1976, с. 153). Однако в кратчайшее время «тело поднялось на ноги», оделось в одежду с чужого плеча, как и положено шуту, «и заявило, что оно – “наш орел”» (Распутин 2007, с. 285). Маргинальность героя подчеркнута самим фактом его внезапного появления на границе миров (реке), отсутствием имени (связи с родом и верой), биографии, устойчивых опознавательных примет. Серьезные мужики, глядя на Сенью, так и не могли понять, что перед ними за человек: «<...> почему он такой... не сказать, что совсем непутевый, но и не сказать, что путевый» (Распутин 2007, с. 323).

Жизненный путь героя выглядит как серия трюков и уже этим противопоставлен данной свыше судьбе. Метаморфозы происходят «вдруг», автор не слишком заботится о психологической достоверности изменений: от пребывания Сени в городе, где «окончил школу и готовился к жизни всерьез», до бродяжничества, с которым «покончил в один прекрасный день», «отхватил лучшую в деревне невесту», стал «орел и сокол». Брак, который в народной русской сказке венчает путь молодца, выдержавшего инициацию, в православии относится к числу важнейших таинств, здесь превращен в удачный фокус, что соответствует стратегии трикстера (Мелетинский 1994, с. 47). Мать невесты, красавицы Гали, «до самой смерти не могла прийти в себя от изумления, что же это, что за наваждение нашло тогда на них, если на глазах у не слабых умом родителей было похищено дитя» (Распутин 2007, с. 285). На уровне фабулы герой противопоставлен насельникам как человек пути, времени людям пространства.

Для деревенских Сенья «поселенец», «архаровец», фокусник, к которому относятся «будто к сироте, с добродушием» (Распутин 2007, с. 283). *Одиночество, сиротство* передают саму суть образа трикстера, указывают на его избранность, связанность с «жизнеустроительной деятельностью, с открытием нового способа человеческого существования» (Топоров 1987, с. 16). Покорность, терпеливость, жертвенность крестьян оттеняет веселая готовность к приключениям, даже цинизм трикстера. В этой же парадигме особенности языка героя: речь Сени расцвечена шутками, метафорами, карнавальна. Он часто говорит прибаутками, словами сказочных персонажей: «Сенья стал опять говорлив, что в последние годы, к утешению Гали, пошло на убыль, вспомнил свою страсть фантазировать, выдумывать всякие истории» (Распутин 2007, с. 381). Яркое, живое слово расцветивает жизнь, утешает, но лишено прежней ритуальной силы. Веру в слова, в сказки утрачивают даже дети (история девочки Кати из рассказа «Нежданно-негаданно», 1997). Читатель, захваченный стихией комизма, испытывает чувство освобождения, родства с героем, лишенным пафоса, однако понимает, что это только игра. Витийствование Сени не имеет определенной цели, не преследует выгоды, герой остается на уровне красноречивого жеста, к которому отчасти и сводится его миссия.

Амбивалентность образа Сени подчеркнута и в портрете: некрасивый, тщедушный герой даже имя получает «детское», игровое (не Симеон, только Сенья), отсылающее к известной половице «По Сеньке и шапка». В облике персонажа все обужено, убавлено,

пародийно – прямо обратно классическому представлению о «настоящем человеке»: Сеня «не был богатырского роста», до старости сохранил порывистость движений, по-детски чистые «голубенькие глазки на морщинистом лице», рядом с мужиками «смотрелся мальчишкой». Л. Абрамян справедливо замечает, что практически неизвестны трикстеры-гиганты, «фольклорные гиганты обычно глупы при громадной силе, и их побеждает, одурачивает маленький, слабый, но хитрый и юркий герой с чертами трикстера» (Абрамян 2005, с. 79). Ироническое отношение к Сене сохраняется в том числе из-за его «фокусов, из-за того, что принесло в Заморы Сению ветром, и еще, должно быть, из-за Сениного малого роста» (Распутин 2007, с. 323). Неказистость персонажа оттеняет яркая красота его жены: «Галя знала себе цену. Сене же цена была небольшая» (Распутин 2007, с. 283). Однако именно герою-страннику дано увидеть, удивиться тому, к чему сами насельники давно привыкли или с чем смирились. К рассказам Сени внимательно прислушиваются гости из города, угадывая в них пророческий смысл. Сочетание детской непосредственности, игры и глубинной мудрости – традиционная черта юродствующего. Комизм героя относителен, очевидно рассчитан на зрителя, которого и следует рассмешить, озадачить, которому и брошен вызов. Наедине с собой Сеня не лицедействует, напротив, часто пугает случайно заглянувшую жену отсутствующим, трагическим видом: «И все чаще, откачиваясь от дела, оцепеневал он по-каменному, уставившись куда-то перед собой без памяти и мысли» (Распутин 2007, с. 285).

Сеня, прибывший в Заморы буквально нагим, воплощает образ «ветошки под ногами», «акакии» – мешочка с пылью, символизирующего в христианской традиции ничтожество брэнного человека: «<...> за руки, за ноги вынесли бездыханное тело неизвестного, бросили, как мешок, под молчаливые взгляды местного народа на берег и отчалили» (Распутин 2007, с. 284). Так осмыслена трагедийность участи «человека вообще» (под образом «маленького человека», потерянного) в «мире вообще» (под образом вымирающей деревни, русской провинции). Одновременно нагота – идеальный костюм юрода: заголяясь перед миром, герой обнажает его язвы, пороки. Нагота всегда сопутствует юродству – абсолютному знаку инаковости, свидетельствует о презрении к тленной плоти (Панченко 2005, с. 28). Ничтожность вида героя – указание и на неблагополучие общества. Отворачиваясь от сироты, мир утрачивает перспективу духовного обновления. Не случайно в окружении Сени постепенно оказываются сама Правда (крестьянка Правдея Федоровна из рассказа «Нежданно-негаданно»), Красота и Чистота (ангельский образ девочки Кати).

Трикстер как герой переходов, границ открывает окружающим тайны иных миров и связанных с ними чудесных вещей, Сеня «жил себе да жил, делая для облегчения жизни всякие приспособления и приобретения» (Распутин 2007, с. 298). Он привозит из города кофемолку, бесполезную в крестьянском хозяйстве, и тут же приспособливает под переработку сухой черемухи, возвращает деревне традицию разведения овец, выращивает экзотические лимоны. В этой же парадигме борьба персо-

нажа с городской обстановкой, когда в крестьянской избе воцаряется исконная утварь: сундук, самовар, керосиновая лампа, и, напротив, изживаются приметы цивилизации, Сеня отказывается от электрического света, чайника. Растрата благ цивилизации – аналог обнажения-очищения мира, с которым через жертву и стремится воссоединиться герой. Аналогичные жесты отличают юродствующих персонажей А. Солженицына (образ Матрены из рассказа «Матренин двор», 1959), Ф. Абрамова (образы Лизы Пряслиной, Евдокии-великомученицы из романа «Дом» (1973–1978)).

Уже в первом рассказе цикла «Сеня едет...» (1994) историю скитаний героя венчает обретение дома, корня. Сеня, буквально воскрешенный из небытия усилиями деревенской красавицы, явлен хозяином и семьянином, однако дар недолговечен. В «свое» пространство проникает враг – телевизор, под «дьявольским окном» гибнут комнатные цветы и человеческие души. В лесу, на лесосеке, оказывается надежнее. Перед героем открывается былинная перспектива, в центре которой подвиг – сражение с нечистой силой. Сложность испытания подчеркнута многоликостью, неуловимостью современного зла, меняющего маски. Здесь и «вздыбленные лохматые гусеницы» из чадающих потоков машин, черти, Змей Горыныч, «огромный паук, белое, многоногое, многоголовое, голое, извивающееся и жуткое» (символ сладострастия в поэтике Достоевского), Соловей-Разбойник, дракон... Сеня довольно легко побеждает внутренний соблазн («разом, как отрубил, бросил пить») и оказывается в архетипической ситуации «витязя на распутье», перед выбором пути-будущего: вылез мужик

из пьянства, «вылез, но куда полезет дальше: не похоже, чтобы он собирался успокаиваться» (Распутин 2007, с. 292).

Былинному воину на перекрестке пути обычно и явлены вешее слово, высеченное на Алатырь-камне, или чудесный проводник. Современный путник вынужден всякий раз определяться заново, полагаться на себя – так происходит становление индивидуальности персонажа, оттененной крестьянской общинностью. Мужики относятся к идее Сени о борьбе с телевидением как к очередному фокусу – «народ безмолвствует», а зло демонстрирует все возможные способы соблазна. Соблазн превращается в индустрию, не щадятся даже дети. Собственное государство становится опаснее древней орды: «Немцы, татары не трогали, давали подрасти, а тут свои... едва из колыбели – и на растяжку» (Распутин 2007, с. 291). В традиционной культуре защита матери-земли от ворога и есть сохранение ее целостности-невинности. В соответствии с библейской традицией, целомудрие девы и крепость города – «два варианта общей идеи прочности, нетронутости, нерасколотости, гарантии от той нечистоты, которая исходит от захватчика, всегда – насильника» (Топоров 1981, с. 55). Для отпора «чужакам» Сеня и отправляется в Москву – выстраивается классическая дихотомия «царь – шут».

В средневековой культуре нашествие врагов – указание народу, его правителям на совершенный грех, поэтому началу борьбы обязательно предшествует покаяние. В. Н. Топоров, анализируя творчество Серапиона Владимирского, жившего во времена татаро-монгольского ига, отмечает: «И покаяние стало главной темой перед лицом чужеземно-

го нашествия, а призыв к покаянию (но не к сопротивлению врагу) стал ответом русской духовности на вызов времени» (Топоров 1998, с. 206). Сеня и пытается напомнить сильным мира сего о необходимости искупления грехов, борьбы с соблазнами. Трагикомизм ситуации в том, что герой призывает власть выступить против себя самой. Постигая обреченность ситуации, трикстер не согласен сдаться, он предлагает иной, «кривой путь», трюк. Наблюдая за двинувшимся на Кремль уличным войском по телевизору, Сеня кричит:

– Не так! Не так! Подождите! Вы же все только испортите! Вас же положат! Их и положили, как угадал Сеня.

(Распутин 2007, с. 293).

Опоздавший на поле брани лицедей теперь вынужден самостоятельно встать на путь, финал повествования остается открыт: «Едет Сеня, едет. Ждите». Следующий рассказ «По-соседски» (1995) демонстрирует картину сражения.

В основе фабульного действия анекдотическая история спасения бутылки с водкой, случайно запущенной в огород к Сениному соседу. Банальное событие подсвечено рядом архетипических сюжетов: о хождении в Москву за правдой, богатырской битве/пахоте и жертвенном агнце. В тексте сталкиваются несколько дискурсов: былинный, православный (ритуальные) и собственно исторический (профанный) – создавая диалоговую перспективу, возможность игры, переосмысления национальных архетипов. В поход против дракона как современной власти идут трое: Сеня и двое его единомышленников: «Один с самой Москвы, другой с Рязани, я – третий дурак» (Распутин 2007, с. 309), – признается герой. Бой с государством,

его протагонистом телевидением, олицетворенным фольклорным образом головы/башни, заведомо проигран. Ритуальная история получает фарсовое продолжение, избавление «своей» земли от ворога заменено спасением бутылки с водкой как национального символа: «Бутылки были с ней, с “Ангарской”. С новинкой, которая в Заморах очень понравилась, поскольку в названии почтен был ангарский народ, живший в неизвестности» (Распутин 2007, с. 306), и осуществляется теперь вполне успешно.

В освобождении бутылки также участвуют трое – Сеня в союзе с могучими братьями Солодовыми: «На лесной работе мужики получают крепкие, не мельче шахтеров, а от свежего воздуха – продубленной, покряжистой» (Распутин 2007, с. 305). Современные богатыри не только занимаются нелепым делом (ведут перестрелку пустыми бутылками, зимой рыхлят снег, пародируя пахоту), но соответственно нелепо выглядят: Сеня собирается путешествовать по огороду на охотничьих лыжах. Примечательно, что один из братьев сравнивается со старовером: «Кеша, с коротко остриженной большой головой и обросшим лицом, в распушенной толстой клетчатой рубахе, ... сидел во главе стола лицом к солнышку, шурился, отводил голову и походил на старовера» (Распутин 2007, с. 307). В классический период творчества со старообрядцами, сохранившими древние устои и веру, автор связывал надежды на исход (Ковтун 2009, с. 281–387). В позднем тексте сражение соседей, несмотря на всю ничтожность поводов, описано в военной терминологии: противники действуют под покровом ночи, пристреливают огороды друг друга, превращают

кухню в наблюдательный пункт, предьявляют ультиматумы. Несоответствие означаемого и означающего усиливает комический эффект.

В традиции средневековой культуры сюжет битвы актуализирует сакральный контекст. Летящая из-за изгороди бутылка в сознании Сени наделена «крылышками», воспринимается как дар/наказание небес. История происходит в Рождественскую неделю, бутылка вписывается в парадигму: чудо – ангел – воздаяние. Лицедействуя, Сеня признает себя избранным: «Господу Богу ангелы доложили, что так и так, Сеня пить бросил. Господь против, он любил меня выпимши» (Распутин 2007, с. 302). За персонажем В. Распутина угадывается фигура знаменитого трикстера «оттепельных» лет – Венички Ерофеева. Образ бутылки с водкой становится и знаком сопротивления, бутылка названа «партизаном». В традиционной прозе тема хмеля тесно связана с темой гибели русского народа как избранного, конца истории. В романе «Дом» Ф. Абрамова бутылки с водкой названы «бомбами», что рушат семьи, дома, заставляют крестьянина оставить землю, родные могилы. В этом же контексте пророчество умирающего деда Егория как святого Григория (повесть «Прощание с Матерой», 1976) о новой посевной, где вместо зерен – «бонбы», а урожай есть апокалипсис. В рассказе «По-соседски», напротив, трагический пафос снят, герои захвачены карнавальной стихией, каждая вылазка в соседский огород заканчивается приступами гомерического хохота, совместной попойкой.

Контекст Рождества оттеняет и историю с овцами (жертвенными животными), привезенными Сеней в Заморы.

Одна из овец – «песенница» – знаменательным образом отличается от сородичей, не желает жить в загоне для свиней, сутками «кричит и кричит». Облик и поведение животного – пародийное отражение черт хозяина, овца «по росту самая малая, но и самая нервная, горячая, меры не знает» (Распутин 2007, с. 298). «Голос» строптивного животного напоминает «горячащийся, нервный и наивный» голос хозяина. «Бунт» Сениной овцы – травестийная парафраза к утверждению жертвенного предназначения самих крестьян, названных в рассказах «овцами». Ситуация остранения вековых абсолютов складывается и на уровне авторского повествования, игровое отношение к национальным архетипам не только отражает неустойчивость бытия, но примиряет читателя с неидеальным настоящим, в котором вместо богатырей – грешные люди, а сказочная скатерть-самобранка заменена «клеенкой, которая разрисована была как скатерть-самобранка с блюдами и приборами» (Распутин 2007, с. 319). Художник делает попытку уйти от литературы трагических крайностей, к которой принадлежат его классические тексты, испытывает на зрелость нового героя-медиатора.

В рассказе «Поминный день» уже нет комизма – герой-трикстер сталкивается с подлинными тайной, чудом, смертью. Внезапная, необъяснимая гибель соседа Сени – основательного, работающего, доброго мужика Толи Прибыткова – заставляет окружающих иначе оценить собственные судьбы. Тайна ускользающего времени передана в тексте через образы вечно изменчивой воды, бездонного неба, перетекающих друг в друга: «Перевернутое небо шевелилось внизу

рванными, слабо мигающими лоскутами» (Распутин 2007, с. 344), и песни, соединяющей стихии, живых и мертвых, прошлое и настоящее. Распадающееся пространство не дает никакой устойчивости, земля «ощутимо волнуется», дом не могут отстоять даже лучшие: Толя «все вроде учел, все успел. Не успел поднять девчонок, их осталось четыре, младшей теперь три года. Не успел, испуганный, как и все, новой жизнью, так направить хозяйство, чтобы оно при любых передрыгах оставалось неприступной крепостью» (Распутин 2007, с. 323). Сама деревня Заморы – только отражение, слепок иной, затопленной деревни с богатым кладбищем. На зов похороненной там матери и спешит Толя: «так властно и капризно позвала смерть, что кинулся, не помня себя» (Распутин 2007, с. 322). Смерть подступает к живым непривычно близко, умиранием отмечены заброшенные поля, застоявшаяся, «мертвая» вода, обваливающиеся берега. Энергия жизни покидает землю, реальность иллюзорна, в ней нет целостности, смысла. При этом необходимость в активной личности не отменяется, но функционально переосмысливается как залог свободы от зла мира через созерцание, устремление к вечным основам бытия.

По следу ушедшего богатыря идет трикстер, которому не привыкать возвращаться с того света: «Сене в темноте ничего не оставалось, как идти по Толиному следу: возле берега чего только нет, чтобы опрокинуть лодку» (Распутин 2007, с. 346). Параллельно с историей исчезновения Толи разворачивается сказ о путешествии по Ангаре его сводного брата Броньки, который ребенком тайно проник на пароход и попал в

плен к жестокому капитану, решившему отомстить безбилетнику. Подвиг мальчика, сбежавшего из-под охраны и самостоятельно, вплавь, достигшего берега, есть акт самосознания – возрождения: «Это было первое в моей жизни чудо», – признается рассказчик. В этом же ряду ночное путешествие Сени, словно отправившегося на поиски «живой» воды – жизни. Не случайно герои чувствуют взаимное притяжение, духовное родство: «В чем-то Толин брат выделил Сеню, чем-то Сеня ему понравился. Ну и Сеня, когда к нему с расположением, в грязь лицом не ударит: он привстал и кивнул в ответ еще дружелюбней – как знакомому» (Распутин 2007, с. 324). На близость персонажей указывает и нарратор: «Брат был примерно Сениных лет, крупная, коротко стриженная голова у висков, как на подморозях, белеет» (Распутин 2007, с. 324).

Растревоженный воспоминаниями герой-лицедей впадает в особое состояние: «нет, не в себе был Сеня», реальное странствие по реке превращается в мытарства души, направляемой иными, надмирными силами: «Он не спрашивал себя, куда и зачем он сорвался, – им словно выстрелили, как снарядом, и теперь он будет лететь и лететь под напором вырвавшей его из покоя силы, пока эта сила не иссякнет» (Распутин 2007, с. 346). Лодка-ковчег преодолевает «сорную» воду и выходит в море, где Сеня «вырулил на широкую и свободную дорогу». Добывание огня, «живой» и «сильной» воды – важнейшие задачи трикстера в русских сказках (Топоров 1987, с. 21). Проводником героя становится сама луна: «И только вырулил он, застелилась перед ним, играя, лунная дорожка» (Распутин 2007, с. 346), в

темноте пропадают, отступая, берег, лес, поселок, «будто его и не было никогда». Близкое к этому состояние откровения – обнажения души – испытывают персонажи ритуального сознания (старуха Анна из повести «Последний срок», 1970; Дарья из «Прощания с Матерой»), для которых таинственный переход в иной мир равнозначен *откровению истины*. Сеня же как современный путник, напротив, лишен духовной чуткости, даже созерцание чуда не утишает внутреннее беспокойство, герой не знает о чем вопрошать у высших сил: «Господи, да зачем он здесь? Что с ним?», – недоумевает лицедей. Сеня так и оставлен спящим посреди реки, меж двух берегов. Лодку по «старому ходу воды» направляет заря, но траектория личной судьбы персонажа лежит наособицу: «А ведь не туда надо было лодке. Надо было ей как-то разворачиваться и какой-то тягой двигаться обратно» (Распутин 2007, с. 348).

Если с образом Сени связана идея «ухода», странствия, то перспектива «возвращения», выстраивания мира по чистой вертикали (Бахтин 1975, с. 307), намечена образом *дев-богатырок*. За поминальным столом крестьянка могучего обличья Любка Молодцова кормит грудью подрастающего богатыря: «От такой цистерны ты его в Илью Муромца выкормишь», – уверены собравшиеся. В имени женщины сошлись любовь и молодечество. Образ матери и дитя отсылает к христианскому сюжету Богородицы как заступницы Руси/мира, надежда на воскресение проговаривается голосом самого народа: «– А еще пугают: Россия погибнет. – Не поги-ибнет! Любка подпрет. С такой подпорой нам нипошто никакой мериканец» (Распутин 2007, с. 326).

Заключительный рассказ цикла «Нежданно-негаданно» выстроен по ново-заветной канве: «Это Он, Бог, послал от Себя» погрязшему в грехе человечеству девочку Катю – «ангельское создание, чтобы иметь чистое свидетельство» (Распутин 2007, с. 367). В единый узел повествования стягиваются ключевые для позднего В. Распутина темы путешествия, чуда, битвы и воздаяния. В тексте формально сохранена традиционная оппозиция *свое – чужое, деревня – город*. Образ деревни характеризуют райские мотивы сада, экзотических растений, тепла, родственности, отдельности и удаленности. «Свой» мир имеет трехчастную структуру, от центра, дома Сени, пространство расходится концентрическими кругами: крестьянский двор, деревенская околица. Образ усадьбы подсвечен авторитетом «ноева ковчега»: здесь достигнуто единство человека и природы, герои понимают голос земли, растений. Над деревней не властно время, жизнь течет по едино заведенному порядку, «как в пятнадцатом веке». Вторжение в «свой» мир инородцев равносильно его гибели. Пятнадцатый век указан не случайно – это период окончательной победы над «погаными» и рубеж глобального колониационного процесса, великих географических открытий, сделавших инвариантным сюжет «вторжения – овладения». Пятнадцатый век – не просто древнее время, оно «иное», чем современность, начальное, целостное, самодостаточное. У насельников нет внутренней потребности перемен, движения, что в ситуации утраты жизненной энергии уже и признак тяжести инерции, инфантильности. Идиллическая картина лишена безусловности, прием сказки – знак

авторской отстраненности. Вхождение в «слоистый пирог времени» не подтверждено внутренним самостоянием крестьян, не умеющих найти собственный путь в истории, потому и ниспосланный ангел остается без защиты.

Образ девочки Кати отчетливо ориентирован на иконографическую традицию, она исключена из хронотопа обыденности – сирота, лишена прошлого, «из какого-то другого мира», наделена «ангельским личиком», которое не лепилось «взаимным наложением родительских черт, а выдувалось, как из трубки стеклодува, небесным дыханием» (Распутин 2007, с. 367). Это красота «иных краев», обещание высоты, праздничности. Герой встречает девочку сидящей на лестнице-древо, что символизирует Богородицу. Окружают посланницу скоморох-фотограф с медведем, «несколько цыганят» и три нищих старика, «один совсем безногий, на каталке» (Распутин 2007, с. 366). Сакральное число три в сочетании с признаками старости, изжитости, увечья – свидетельство обреченности миссии богатырей/патриархов. Чудесная девочка-дева и призвана указать путь к Руси подлинной, первоначальной, «в укрытие». Появление проводника, роль которого в агиографии выполняют ангелы, святые, птицы, – символ благословения высших сил путнику (Зозуля 1971, с. 15–20). В рассказе, напротив, Катя не указывает путь, но ее постоянно ведут, крадут, прячут. И потому лицо, «вдохновенно слепленное», «не вздуто изнутри свечкой», девочка, «как неживая», «как стеклянная». Свеча перед иконой – признак богобоязненности паствы, но в безжизненном мире-хаосе свечу возжечь некому. Ангел обращает-

ся нищенкой, побирушкой, пленницей (параллель Русь-Дева и Русь-блудница), вынужден скитаться.

Сеня избирается проводником ангелу не случайно, в нем единственном жив азарт («горячий мужичонка»), готовность к испытаниям-приключениям. Герой и должен решить молодецкую задачу «поискать “то, сам не знаю что”» (Распутин 2007, с. 363), открывающую в сказке путь к чуду. Примечательно, что современный летописец русской провинции художник В.С. Любаров создает полотно с характерным названием «Ангел-хранитель» (1999), на котором изображен огромного размера бородастый мужик в заплатанной телогрейке и босиком крепко прижимающий к груди крохотную, беззащитную фигурку ангела в золотистых кудряшках. Мужик полон решимости пронести небесного посланника через все мытарства бескрайней русской глубинки, символически очерченной образами неприкаянных изб, обывателей, разбросанных бревен с лениво восседающей на них черной птицей. Ирония рождается как результат подмены функций: мужик и предстает хранителем беззащитного ангела (Иньшаков 2007, с. 454).

В тексте В. Распутина классическая задача трикстера – находить выход из затруднительной ситуации (Топоров 1987) – соединяется с ритуальной, со спасением девочки-ангела. Маленькая Катя естественно чувствует себя в сказочном пространстве деревни (дом-колыбель, рай), среди природы, животных, красота сущего открыта ей изначально. Повествователь соотносит образ ребенка с миром национальной культуры, подружку Кати называют «Ариной Родионовной», реминисцен-

ции из сказок А. Пушкина пронизывают текст. Трагический финал рассказа, когда небесную посланницу силой уводят в плен прежние хозяева – рыночные торговцы, и Сеня покоряется их бесцеремонной силе, предопределен позицией нарратора, в итоге отказывающегося принять саму возможность *игрового спасения истины*. Текст аллюзивно связан с ранней повестью мастера «Деньги для Марии», где впервые ставится проблема спасения Премудрости (Души-Марии) от власти капитала.

В рассказе мир города как «чужой» – исключительно материален, здесь отсутствует свет: «солнце, безрадостное от чадающего города, стояло над головой», высота, сама возможность свободного дыхания: «Со стороны улиц, набегающих на мост, доносился дых города, сладковато-выжженный, сухой» (Распутин 2007, с. 359). В глазах крестьян пространство цивилизации мифологизируется, привычные вещи наделяются необычными свойствами: конфета «опасная», «то ли едово, то ли ядово» и, напротив, кажется странным, что «люди шли своими ногами, могли разговаривать и понимать друг друга» (Распутин 2007, с. 366). Город до отказа заполнен вещами, упакован в них: «Громадные полосатые сумки, раздувшиеся, как аэротаты, способны вместить полцарства» (Распутин 2007, с. 364). Среди толчеи рыночных площадей, напоминающей «светопреставление», вольно себя чувствуют скоморохи, цыгане – шуты, функционально и атрибутивно уравненные с товаром. Вещи наделены способностью двигаться, имеют голос, люди же теряют лица, сливаются в толпу («кругом все кричало, визжало, пищало, совало под нос какую-то раскрашенную

дрянь»), разворачивается картина всеобщего торга, когда предметом сделки становится ангел.

Распад, исчезновение человека, пространства, превращение вещей в «хлам»: «И все непрочно, быстро дырвится, портится, расходится по швам, превращается в хлам, а, значит, требует замены» (Распутин 2007, с. 364) – создает ощущение дыры, прорехи (в этимологии Гоголя). Цивилизацию заполняют пустоты, город оборачивается адовым котлованом. Здесь нельзя свободно передвигаться, но только «бросаться», «снова», «кружиться», и само пространство сворачивается, стягивается вокруг персонажей петлей: на рынке герой «онемел и только покрякивал, когда толкали и сжимали особенно больно. Каким-то чудом вынесло его на отбой, несколько раз крутануло и остановило. Из последних сил Сеня отпрыгнул в сторону» (Распутин 2007, с. 364). Но и в деревне смерть становится обыденной, утрачивает статус события: «“Сильно много народу помирать стало”, – по-своему объяснила бабка Наталья» (Распутин 2007, с. 376). Исчезновение вещи из текста равносильно «уходу автора из создаваемого им поэтического мира» (Лотман 1993, с. 302). Мотив исчезновения, смерти-побега маркирует в тексте как «свое», так и «чужое» пространства. Легкость, с которой «чужие» проникают через все границы-обереги, свидетельствует об утрате ими апотропической силы, фиктивности.

Девочка-ангел, вновь оказавшись во власти «чужих», мгновенно превращается в куклу, пленницу: «Сеня смотрел в ужасе: точно волшебная пелена нашла на нее и сошла – перед ним стояла другая девочка. Лицо ее вздрагивало, еще

за что-то цеплялось, но уже окаменевало, нижняя губка, дергающаяся лопаточкой вперед, прилипла к верхней, глаза затухли» (Распутин 2007, с. 397), так осуществляется выход из пространства сказки в бесконечность истории. Причем именно Катя ведет себя как взрослая, жертвует собой во имя спасения от расправы приютивших ее людей. Сеня же покорно провожает девочку до пристани, где она исчезает в «пасти теплохода», сцена отсылает к иконографическому сюжету Страшного Суда. На древних иконах ад изображается в виде огнедышащей пасти чудовищного змея (Успенский 1971, с. 178–222). И только Галя, некогда спасшая самого Сеню, теперь отказывается простить мужу слабость: «Галя следила за ним, словно все еще что-то ожидая, потом в неожиданном припадке уронила голову на стол и, пристукивая ею, сдавленно, страшно, чужеголосно выкрикивала: “Сеня! Сеня! Сеня!”» (Распутин 2007, с. 399). Таким образом, итоговый рассказ цикла в свернутом виде уже содержит ос-

новную интригу повести «Дочь Ивана, мать Ивана», где именно женщина встанет на защиту поруганной чести собственного дитя и русской земли в целом. Взявшись за выполнение мужской миссии, она неузнаваемо преобразится, будет лишена автором извечных женских черт: слабости, нежности, чувственных томлений, зато приобретет богатырскую статью и великое бесстрашие.

Фактически демонстрируя остывание духовности и веры, беспомощность культуры, слова перед мировым злом, В. Распутин не отвергает их для себя, проза мастера сохраняет миромоделирующее содержание, но теперь оно дополняется элементами мистификации. Герой-трикстер не случайно вытеснен в пространство деревни, ибо там остаточная память о богатырском прошлом еще жива, значит сохраняется сама возможность ответа на брошенный вызов; с истечением надежды трикстер попадает в трагическое положение, не менее трагическое, чем культурный герой.

Литература

- RADIN, P., 1956. *The Trickster: A Study in American Indian Mythology* / Comment. G. G. Yung, K. Kerenui. London.
- МЕРЕЖИНСКАЯ, А., 2006. Модели героев в прозе 2000-х годов о современности. *Ип: Русская литература: исследования*. Киев. № 10, 47–61.
- РАСПУТИН, В., 2007. Собр. Соч. в 4 т. Т. 3. *Живи и помни. Повесть, рассказы*. Иркутск: Изд. Сапронов.
- МЕЛЕТИНСКИЙ, Е., 1994. *О литературных архетипах*. Москва: РГГУ.
- ЮНГ, К.–Г., 1996. *Душа и миф: шесть архетипов*. Киев: Государственная библиотека Украины для детей и юношества.
- ГЕНОН, Р., 2002. *Символы священной науки*. Москва: Беловодье.
- ПАНЧЕНКО, А., 1976. «Смех как зрелище». *Ип: ЛИХАЧЕВ, Д. С.; ПАНЧЕНКО, А. М. «Смеховой мир» Древней Руси*. Ленинград: Наука, 91–183.
- ПАНЧЕНКО, А., 2005. *Я эмигрировал в Древнюю Русь. Россия: история и культура. Работы разных лет*. Санкт-Петербург: Издательство журнала «Звезда».
- АБРАМЯН, Л., 2005. Ленин как трикстер. *Ип: Современная российская мифология / Сост. М. В. Ахметова. Серия «Традиция-текст-фольклор: Типология и семиотика»*. Москва: РГГУ, 68–86.

БАХТИН, М., 1975. *Вопросы литературы и эстетики*. Москва: Художественная литература.

ТОПОРОВ, В., 1981. Текст города-девы и города-блудницы в мифологическом аспекте. *In: Структура текста – 81: Тезисы симпозиума*. Москва: Наука.

ТОПОРОВ, В., 1987. Образ трикстера в енисейской традиции. *In: Традиционные верования и быт народов Сибири*. Новосибирск: Наука, 5–27.

ТОПОРОВ, В., 1998. *Святость и святые в русской духовной культуре. Т. II. Три века христианства на Руси (XII–XIV вв.)*. Москва: Гнозис; Языки русской культуры.

КОВТУН, Н., 2005. «Деревенская проза» в зеркале Утопии. Новосибирск: СО РАН.

ЗОЗУЗЛЯ, А., 1971. Изображение ада и рая в некоторых древнерусских текстах. *In: Русская филология. 3: Сб. науч. студ. работ*. Тарту: Изд-во Тартуского ун-та, 15–20.

ИНЬШАКОВ, А., 2007. Российская повседневная жизнь 1990-х годов в живописи В. Любарова. *In: Русское искусство: XX век: исследования и публикации*. Москва: Наука, 438–455.

ЛОТМАН, Ю., 1993. *Избр. статьи: В 3 т. Т. 3. Статьи по истории русской литературы. Теория и семиотика других искусств. Механизмы культуры. Мелкие заметки*. Таллин: Александра.

УСПЕНСКИЙ, Б., 1971. О семиотике иконы. *In: Учен. зап. Тарт. гос. ун-та*. Вып. 284. Тарту: Изд-во Тартуского ун-та, 178–222.

Natalia V. Kovtun

Siberian Federal University, Russia

Research interests: literature of the 20th century, poetics, the ideology of utopian metagenre, the modern traditionalist's prose

TRICKSTER IN THE VICINITY OF TRADITIONAL MODERN PROSE

Summary

The article deals with the functioning of the Russian national archetypes in late traditional prose. The most important question the author analyses in the article is the possibility of an interpretational game, removal of national mythologemes in the late V. Rasputin's works as an artist nationalist and *dukhobor*. Assuming the validity of the stated it should be noted that such different authors as V. Shukshin, V. Rasputin, V. Sorokin, D. Prigov, and T. Tolstaja are depolarized by the strategy of creative search, the result of which is far from being straightforward.

The changed image of the world and humanity imprinted in the foreign literature at the turn of XX–XXI centuries demanded in essence a new character, adequate to the chaotic reality. The characters of ritual consciousness (weak-minded, wanderer, powerful man hero) are replaced by a player, trickster lacking in pathos, always ready

for new challenges, adventures, and tricks. Namely this character who is able to engage in the dialogue with the imperfect world and sinful humanity, to provide “a chance for nongeneric ways” (V. X. Тропов). Acquisitions and losses of a hero-mediator revealed in V. Rasputin's later texts are analysed in this article.

The author, in the cycle of the stories about Senia Pozdnyakov, not only overdraws a sacral rural space of the village and the effective character, previously tagged as strictly negative, but also demonstrates the changes of the patriarchal world, and the loss of apotropaic strength. The search for the innermost Rus as Kitezhgrad and Belovodye constituting the “inner plot” of contemporary traditionalists are replaced by the idea of time travelling. The hope of finding high ideals in external existence, the failure of which was emphasized by postmodern literature, is compensated by apprehending the internal, personal self dependent hero in time. V. Rasputin takes upon himself the exploration of the opportunities of trickster's image who prefers a clever trick to an open battle with enemies. However, the author, at the end of a peculiar artistic experiment, rejects the very prospect of salvation of Russia and the entire world while using tricks: if the opening-meaning of the eclectic reality is given to the dissembler, then the vertical alignment of the world by (M. Bakhtin)

is the mission of a powerful- maiden-hero and through this image the deepest archaic strata of the national culture is actualized. The writer does not reject the transfigurative idea of existence by means of literature, but there are shifts of emphasis in its materialization. The disaster of social life and language deployed in the texts

at the turn of the century is prevented by the efforts of characters, wanting to find a utopia as the last socially significant meaning to their own existence.

KEY WORDS: V. Rasputin, traditional prose, trickster, jester, powerful man hero, the cycle of stories about Senia Pozdnyakov.

Gauta 2010 08 30

Priimta publikuoti 2011 01 15

Павел С. Глушаков

Рига, Латвия

Тел. +371 267 606 84

E-mail: glushakovp@mail.ru

Область научных интересов автора: поэтика Василия Шукшина, лирика Николая Рубцова, история русской литературы второй половины XX века, историческая проза русского зарубежья

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В СТРУКТУРЕ ПОЭТИКИ ВАСИЛИЯ ШУКШИНА

Художественная действительность и мир языка, согласно поэтике Василия Шукшина, не «сотворенное», а творимое, – в этом заключается центральное понимание писателем феномена языка как искусства процессуального, творящегося. Усложнение языковых поисков идет в прозе писателя по нескольким основным направлениям: это семантические наращивания, метафоризация, различные виды контекстирования, а также формальные структурные изменения – анаграммы, графемы и т. д. Тексты Василия Шукшина демонстрируют также широкое «поле» разноуровневых и разновекторных бинарных и тернарных оппозиций, которые проявляются как непосредственно лексически, так и контекстуально, а регулярность таких проявлений говорит о явственном принципе не столько изобразительности, сколько о принципах усложнения поэтического мышления Шукшина, оперирующего предельными и динамическими категориями. Условно бинарные оппозиции можно разделить на две группы. Первую группу произведений составляют тексты с прямой антонимической лексикой. Ко второй группе можно отнести тексты, в которых антонимическая семантика проявляется опосредованно; форма этого проявления неоднородна: здесь есть «ассоциативные цепочки», определенные намеки и аллюзии.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Василий Шукшин, поэтика, структурные оппозиции, слово, семантика, интерпретация

Проза Шукшина является своеобразным феноменом усиления референтных семантических потенциалов, заложенных в самом, на первый взгляд, *простом* материале. Лапидарные произведения прозаика, включаемые в сложные текстовые и метатекстовые контексты, демонстрируют поистине огромные возможности как в диахронической, так и синхронной интерпретации, они выстраивают свою внутритекстовую поэтическую систему, развивая специфические структурные

принципы, степень регулярности которых говорит о неслучайных строевых процессах. Текст сигнализирует о поисках, мировоззренческих изменениях, об усилении словесных матриц; слово включается в перекрестные контексты: в контекст словосочетания, предложения, всего микротекста произведения, а затем по принципу дополнительности/ оппозиции/контраста/ассоциации и т. д. может быть рассмотрено в составе нескольких записей одного тематичес-

кого, мотивного или структурного поля или же в составе целого сложного синтагматического единства как неотъемлемый элемент релевантного уровня. Именно поэтому такое пристальное, поистине миростроительное, внимание уделяется Шукшиным языку и *слову* как основе языка. Тут (осознанно или нет) вступают в действие некоторые универсальные механизмы функционирования слова в ткани художественного текста: слово из строевого элемента и лингвистического механизма превращается, во-первых, в творческую порождающую единицу, а, во-вторых, наполняется / наделяется **деятельной** компонентой, становясь, собственно, движущей силой и образной субстанцией акта творения новых смыслов и систем миропонимания. По мысли В. Гумбольдта, язык есть «не мертвое произведение, а деятельность. <...> вечно повторяющееся усилие... Самое существование духа можно себе представить только в деятельности и как деятельность» (цит по: Кожин 1971, с. 324). Акт называния, отождествления, метафоризации (сравнения), ассоциирования и т. д. есть, таким образом, акт волевого усилия, творчества по отбору того, что, по каким-либо внутренним, мировоззренческим установкам, может, а значит *должно* (вспомним шукшинские императивные конструкции) воплотиться в текст. Отбор этот неслучаен, как – следовательно – неслучайна и читательская реакция на прочитываемый текст: от читателя *требуется* (долженствование) аналогичное волевое усилие для «получения» полной и адекватной «информации», заложенной в «послании». По теории информации, более сложные и объемные структуры получают на

выходе большой объем искажений или прямой потери объема информации, тогда как по форме системы простые имеют больше шансов к сохранению такого объема. Форма и жанр позволяют шукшинским рассказам сохранить для читателя максимальную «информацию» (при всей, конечно, условности этого термина применительно к произведению художественному), а парадигматика слова «развертывает» компенсаторные механизмы усложнения. Иными словами, некоторые тексты писателя мы можем просто и сравнительно легко запомнить (даже наизусть, чего сложно требовать, например, применительно к рассказу); затем, знакомясь (в разных вариантах чтения, с разными стратегиями, как мы уже указывали выше) с другими рассказами, читательское сознание ассоциирует/связывает/сближает разные тексты или элементы этих записей в единый контекст, то есть создает по сути единый текст, не разрушая исходных. Это явление по сути поэтическое, когда семантика текста включается в смысловую парадигму культурного поля других текстов и иных авторов.

Одновременно *слово* в таком понимании есть *дело* (вновь вспомним постоянное стремление к активному волевому усилию/долженствованию/деланию в поэтике Шукшина (Глушаков 2009, с. 15–74; Глушаков 2009а, с. 107–128)): оно позволяет свободно оперировать эпохами, людьми, давать или переименовывать имена, признавать или присваивать родство, «переводить» написанное/сказанное в претворенное/сделанное, преодолеть безлично-объективное/нейтральное/«никому-не-принадлежащее» и «никого-не-трогающее» в субъективное/ активное/личное и т.п.

Заметим в этой связи, что именно со *слова*, вслушивания в него, с обнаружения личного и волнующего, завязываются мировоззренческие «сюжеты» в новеллистике Шукшина: «забуксовавшие» герои раскрывают то, что уже стерлось и стало столь «объективным», что потеряло живую связь с человеком, отстранилось от жизни. Именно слово заставляет (в буквальном смысле) героев мыслить, действовать. Слово же приводит к диалогу с *другим*, спору, нравственным поискам, открытиям, обидам, агрессии и т. д.

Текст *вторгается* в жизнь, оживляет то, что уже/еще не может поддаться физическому воздействию в силу объективных причин: жизнь становится той метафорической «бесконечной массой», которая пульсирует на наших глазах здесь и сейчас, чудесным и неповторимым образом, что подвластно только литературе. Так творец-художник, Шукшин, оживляет творца в *каждом* своем читателе, с л о в о м творит великое, без сомнения, д е л о.

Тексты Василия Шукшина демонстрируют широкое поле разноуровневых и разновекторных бинарных (двучленных) оппозиций. Бинарные оппозиции лингвистически антонимичны: антонимичность здесь проявляется как непосредственно лексически, так и контекстуально, а регулярность таких проявлений говорит о явственном принципе не столько изобразительности, сколько о принципах афористического мышления Шукшина, оперирующего предельными категориями. Первую группу произведений составляют тексты с прямой антонимической лексикой. Антонимы тут регулярно парны, определяя некоторые границы рассмотрения проблемы, за-

давая семантике текста определенную ограниченность и предопределенность выбора (или – или); как следствие – риторика в этих записях преобладает над поэтикой. Ко второй группе можно отнести тексты, в которых антонимическая семантика проявляется опосредованно; форма этого проявления неоднородна: здесь есть «ассоциативные цепочки», определенные намеки и аллюзии. В шукшинском творчестве присутствует и эмоционально-психологическая антонимия, когда мысль «гасится», «снижается» авторским примечанием, самонаблюдением, используя прием отстраненности (или даже «отстранения») от написанного им же текста, дистанцирования от слова *написанного* в пользу слова *непроговоренного*, только подразумеваемого (даже так: иногда Шукшин как бы «стыдится» возможной патетики своих слов, опасается, что читатель воспримет их как нравоучение, пустую риторику; здесь автор «борется» с самой жанровой сущностью рабочих записей, идущей от просветительской афористичности Ларошфуко и др.): «Надо заколачивать свой гвоздь в плаху истории (*ой-ой-ой!*)» (Шукшин 1996, с. 455). Такое «внутреннее снижение» представляет собой не что иное как достаточно подробно изученный психологами феномен «внутреннего говорения», активно развитой рефлексии, источник которой можно видеть в «нравственном противоречии» (Ананьев 1960, с. 362).

Контекстуально некоторые слова во фразеологии Шукшина наполняются антонимичностью, не будучи формально противопоставленными: «Да, я б хотел и смеяться, и ненавидеть, и так и делаю» (Шукшин 1996, с. 456) (положе-

ние одновременности действия, при их явственной оксюморонности). В этой дневниковой записи, как и в целом ряде других текстов, писатель будто отвечает на чью-то реплику. Эти записи очень диалогичны, представляя собой «редуцированный» ответ-противопоставление опущенной первой части. Это *высказывания* – почти *устный* ответ (поэтому представляется перспективным изучение рабочих записей с точки зрения «устной прозы»). Контекстуальная антонимия использует явственный зооморфный семантический код, паразитологические мифологемы, олицетворяющие низкое, грязное, темное, плохое: «Грамматические ошибки при *красивом* почерке – как *вши* на нейлоновой рубашке» (В этом контексте запись, малопонимаемая изолированно: «А дуством пробовали?» (Шукшин 1996, с. 439) «Когда я долго на одном месте, я себя чувствую, как *блоха на зеркале*» (Шукшин 1996, с. 440)). Наконец, антонимия выступает в анаграмматических конструкциях, указывая на подвижность не только семантики, но и собственно орфографии и графики текста: «Оппозиция (оп!-позиция. – П. Г.), да. Не осталось бы от всей *оппозиции* – одна *поза*» (Шукшин 1996, с. 440)¹.

Антиномичное и зооморфное достигают своего апофеоза, думается, в ставшем уже хрестоматийном рассказе «Бессовестные». Само заглавие рассказа позволяет «поиграть» смыслами: набожная старушка Отавина вязалась в историю, из-за которой ездила в цер-

ковь «грех замаливать», так как «*бес* ее попутал» (первый элемент слова – приставка (**бес-**); воспоминания об «установлении» советской власти и гражданской войне (**-сов-**); боязнь «оглашения» «тайны» стариков, оповещения (**-вест-**). Большое значение в рассказе имеют цифры, числа, даты: старик Глухов овдовел в *шестьдесят восемь* лет и стал сначала *единицей* («Как же я теперь буду-то? Один-то?»), жил так *один год*, затосковал в *одиночестве*, вспомнил о младшем сыне, *единственном* оставшемся в живых... (Даже может показаться, что старик и исчез вовсе, стал нулем (визуально это передается необычайно большим числом букв «о»): он «...затосковал... А, пожалуй, затосковал. Дико стало одному в большом доме...»). Оппозицией миру мертвых и живых единиц служат *шесть* (!) ульев, что держал старик, шесть крепких и полных семей... А 9 мая старик решил жениться. «Присоединить» к себе еще одну «единицу» (**бес+совестные**). Помянул *троих* погибших сыновей и приметил в толпе старуху **Отавину** (опять тот же «нуль»); решил для начала посоветоваться с **Ольгой** Сергеевной Малышевой (не в этом ли их «фатальная» развязка – «трагедия нулей», одиночеств?). Пенсионные деньги, что «аккуратно» и «уважительно» (не без игры, конечно, лукавинки шукшинских «простаков») платит старику власть, весьма примечательны: пенсия его 20 рублей, а сын иногда дает в *четыре* раза меньше – *пятерку* (а вот Малышева иногда ставит старику «*четвертинку*» за помощь; небезынтересно, что старуха Отавина утверждает, что ее дочь «ютится на *пяточке*»). Малышева рассуждает о «смысле жизни»: «Прожить можно и

¹ **От редакции:** в трактовке этого примера мнение редакции не совпадает с авторским: на наш взгляд, здесь не анаграммирование (перестановка букв в слове), а игра с переосмысляемой внутренней формой слова: «оппозиция» рассматривается как производное от «позы»

сто лет... А смысл-то был? Слоны по двести лет живут, а какой смысл?» И тут же – косвенно – отождествляет старика со ... слоном: «Еще *двести лет* тесать – тогда только на людей будете похожи» (Шукшин 1996, с. 123) (А пока еще – не люди!). Потому неслучайны такие «зооморфные» сентенции старика: «Сравнила... *телятину с козлятиной*». В свою очередь, Малышева называет старика *жеребцом*, а своего «комиссара» отождествляет с *орлом*. Далее: красноречивое «наименование» старика *козлом* (далеко не случайное и очень частотное у шукшинских героев) и призыв Отавиной «не гнать *коней*». Наконец, окончательный приговор Малышевой: «Совсем как... подзаборники. Тьфу! *Животный*». Боязнь прямого диалога, невозможность обходиться без посредников, давняя запуганность «комиссаром» – все это и является, по видимому, причиной трагического конфликта, потери живого диалога, без которого у героев нет будущего.

Однако было бы неверным судить о космосе Шукшина только по этим простейшим сочетаниям, в которых двумирие / антонимичность проявляются в явственной и недвусмысленной форме. Думается, структура художественного мира писателя подразумевает включение и других гораздо более сложных элементов: тернарных оппозиций и анафорических синтагм. Если бинарные оппозиции оперируют двузначными элементами или эллипсоидными конструкциями (например: «Правда всегда немногословна. Ложь – да» (Шукшин 1996, с. 236)), где двойное противопоставление *правда – ложь* и *немногословность – многословие/пустословие*, где последний «негативный» элемент дан

эллипсоидно), то тернарные оппозиции становятся именно *сочетаниями*, понимаемыми не только конфликт (отмеченная однозначность (+/-) бинарных оппозиций), сколько иерархию/движение/компромисс. Тернарность – это и гегелевская триада, в которой синтетичность снимает первичную бинарность, но это и христианская Троица, где элементы слиянны и ипостасны. Одновременно это и «объективированная» реальность: пространственно-временной континуум троичен (три категории времени, три измерения пространства и т. д.). Писатель переносит эту триаду на свою жизнь: «Всю жизнь свою рассматриваю, как бой в три раунда: молодость, зрелость, старость. Два из этих раунда надо выиграть. Один я уже проиграл» (Шукшин 1996, с. 222). И – отчаянное: «В трех случаях особенно отчетливо понимаю, что напрасно трачу время:

1. Когда стою в очереди.
2. Когда читаю чью-нибудь бездарную рукопись.
3. Когда сижу на собрании» (Шукшин 1996, с. 232).

Подобные структуры сугубо иерархичны, построены от простого/малого/раннего к сложному/большому/позднему; они чрезвычайно личностны (написаны от первого лица); оппозиции темпоральны, оперируют категориями «времени»/ «траты времени», протекающими в статике («стою» – «читаю» – «сиду»). Тернарные единства ассоциативны: судьба – рождение/молодость – сын; характер – женитьба/зрелость; исповедь – старость/смерть – отцовство. Также следует подчеркнуть, что тернарность становится еще и особым ритмообразующим средством, прочитываемым даже графически (нумерация, вы-

деление каждого отдельного элемента, причем подача этого выделения близка стихотворной анаграмме – повторение первого элемента в каждой строке). Эти элементы цитатны или выражают точку зрения «другого», экспрессивны (маркированы восклицательными знаками или многоточиями), аллитеративны. Наконец, они аналитичны: тут «испытывается», подвергается сомнению / согласию / нагнетению явление, выявляется его новая сущность. Оппозиции становятся сущностными явлениями, этическими категориями.

Оппозиционность, конфликтность, как мы могли убедиться, поддержаны в том числе и чисто лингвистически или даже пунктуационно: переход от конфликта к иному состоянию, поиски, ошибки и обретения могут быть отмечены, как кажется, даже пунктуационными знаками. В частности, одним из распространенных шукшинских знаков в рабочих записях становится тире и восклицательный знак (часто в сочетании с вопросительным или многоточием). Это не только, думается, знаки эмоционального напряжения, спонтанности и непосредственности, экспромтности высказывания (зачастую устного по своей сути), но и знак, с одной стороны (тире), линейности, процессуальности, знак *пути* (о чем мы уже упоминали), с другой (восклицательный знак), – устремленности из сферы горизонтального в вертикальность, в небо. В любом случае, – это менее всего знак отточенного афоризма или словарного определения, дидактический по сути. Это свидетельство поисков, неуспокоенности и страсти.

Чтобы показать глубинную укорененность пусть даже самых коротких и прозрачных, простых, на первый взгляд,

рабочих записей Шукшина в классической традиции русской литературы/культуры (для писателя, как мы стремимся показать, очень важна и необходима позиция «собеседования» в пространстве «вечных спутников»), прокомментируем здесь только один избранный текст: «Я – сын, я – брат, я – отец... Сердце мясом приросло к жизни. Тяжко, больно – уходить» (Шукшин 1996, с. 220).

Трижды, настойчиво, повторено местоимение «я», что максимально субъективизирует модальность текста (троичность придает тексту ритмичность и определяет его сакральную функцию). Четыре тире и многоточие делают текст эмоционально маркированным, выделяя первое предложение, в первую очередь; оно становится тезисом, утверждением, декларацией. Сентенция о сердце неминуемо наводит на воспоминание о значимости этого органа в художественном мире писателя, непосредственно отсылая к рассказу «Даешь сердце!», а «растительная» метафора в составе фразеологического единства закрепляет аллюзию, развиваемую в знаменитой записи «Жизнь представляется мне бесконечной студенистой массой...» и в записи «Самые великие слова в русской поэзии: «Восстань, пророк, и виждь, и внемли... Глаголом жги сердца людей!» (Шукшин 1996, с. 225), где пушкинское пророческое неминуемо объединяется с шукшинским. Знаменательно, что записи, указанные нами, просто «рифмуются»: «...больно – уходить» – финал первой и «...умрешьтам» («Жизнь представляется мне бесконечной студенистой массой – теплое желе, пронизанное миллиардами кровеносных переплетений, нервных прожилок ... Но если погрузиться всему

в эту животворную массу, – немедленно начнешь – с ней вместе – вздрагивать, пульсировать, вспучиваться и превращиваться. И умрешь там») – финал другой. Пророческое корреспондирует с жертвенным, ведь сердце нужно/необходимо/ должно (мы уже обращали внимание на эти шукшинские императивы/долженствования) оторвать от жизни, пожертвовав ею, несмотря на тяжесть и боль. Лексемы родства в этой записи очень показательны для творческого и этического мировоззрения художника: сначала «сын», после «брат» и лишь затем «отец» – *сын* земли/родины, *брат* всем живущим и *отец* оставленных после себя потомков. Ситуация таким образом «меняется» кардинально: из простой субъективной записи, едва ли не «гимна эгоистической сущности» человека («яканье») прорастает шукшинский смысл, который может быть адекватно прочитан еще и при использовании интертекстуального медиатора – текста «Оды на смерть князя Мещерского» Г. Р. Державина – одного из центральных в русской традиции для осмысления одновременного величия и неповторимости человеческого «я», но и восприятия его как ничтожного и неустойчивого, преходящего. «Я царь – я раб – я червь – я бог!» с поистине медитативной, по сути, лексической закрепленностью и синтаксической матрицей, воспроизводимой последующей русской поэзией, – совершенно очевидно являются «ключом» к интерпретации шукшинской рабочей записи. Тут важно отметить и тот факт, что именно стиховые текстовые парадигмы чрезвычайно повлияли на Шукшина-прозаика. Ритмические и даже метрические показатели его текстов свидетельствуют о по-

пытке включения писательского текстопорождения в традицию русской классической поэзии, ощущаемой, видимо, как высшая форма бытования языка.

Попытаемся охарактеризовать лингвистические воззрения Шукшина в целом. Следует признать, что языковые взгляды Василия Шукшина исследованы достаточно подробно (Язык 2004, с. 54–57). Между тем этой проблематике писатель посвятил, собственно, даже не самостоятельную статью, а лишь ответил на анкету, предложенную в 1967 году журналом «Вопросы литературы» (издание поместило эти ответы в своем июньском номере, сняв пассаж об А. И. Солженицыне). Это «отсутствие», думается, весьма значимо: Шукшин постулировал свою индивидуальную концепцию «формы и содержания», в которой собственно строевым элементам (а язык для писателя – по всей видимости – понимался именно как формальная, внешне выразительная категория) уделялось периферийное место. Вместе с тем, писателя, конечно, не могла не волновать эта проблема: вопрос архаики и современности, шире – стилистические вопросы, передача устной речи, диалогизма и пр. Естественно, что, приступая к работе над романом из разинской эпохи и сценарием, Шукшин так или иначе соприкасался с этими темами. В этой связи первый вопрос, предложенный редакцией журнала («Возникает ли языковой строй Ваших произведений в какой-то мере произвольно, «сам собой», в процессе выполнения общей художественной задачи, – или проблема языка произведений всякий раз встает перед Вами как относительно самостоятельная проблема?») (Шукшин 1996, с. 69), многое прояснил бы в творческой концепции Шук-

шина. Ответ писателя был облечен в его излюбленную диалогическую форму: «Получив вопрос, я сам вдруг задумался. А что, действительно: возникает или не возникает «проблема языка»? Вообще-то возникает. В той степени, в какой по-разному говорят и ведут себя умный и дурак, человек степенный и трепач (опять же какой трепач), слабохарактерный и властный и т. д. Как они говорят, это куда ни шло: можно подслушать, записать, запомнить. Но они ведь и думают по-разному. А я в связи с этим не могу относиться к ним одинаково. Рука не поднимается написать про мелкого, бессовестного человека, что он «шагал крупно и крепко». Доброму человеку хочется найти хорошее слово: или он сам скажет в разговоре как-нибудь складно, метко, или я опишу, как он поздоровался с кем-нибудь – просто, с достоинством. Мне хочется сказать, что он – хороший человек, плохими словами это не скажешь. А написать просто, что вот этот человек – хороший человек, – этому не верят. И правильно делают.

Не уверен, что отвечаю на вопрос. Во всяком случае, для меня «проблема языка» возникает именно потому, что – люди очень разные» (Шукшин 1996, с. 69–70).

Итак, если вдуматься в шукшинские слова, получается, что автор отказывается языку в самой функции выразительности. Или, иначе говоря, намекает на «нулевую выразительность» языка как такового. Средствами языка, по Шукшину, нельзя выразить этические моменты в человеке², а литература, по

мысли писателя, и занимается исследованием нравственности человека. Материал (язык) становится как бы непреодолимым препятствием, преградой для творца произведения, художественного текста. Писатель вынужден облекать свои мысли и чувства в некие формулы и формулировки, которые несут на себе определенную традицию рецепции, «эхо интертекстуальности», воспринимаются автоматически, не осознанно как «чужое» (или, наоборот, если это формальное новаторство – как нарочитость, бросающаяся в глаза так же, как и «узнаваемая архаика»). Язык как строевая единица текста для Шукшина должен непосредственно слиться с мыслью, этикой содержания, как бы раствориться в содержании. Статья прозрачным, невещественным, немаркированным. Язык должен стать не оболочкой содержания, а его субстратом. Неслучайно здесь, как представляется, слово *возникает*, неоднократно употребленное Шукшиным. По его мысли, если «возникает» вопрос о языке, то есть собственно строевое выходит на передний план, хотя бы частью затмевает выражаемое – такое произведение теряет, по меньшей мере, часть своих художественных качеств. А если «вопрос о языке не возникает» – значит, текст составляет *формосмысловое* единство, ткань, в котором как узор на ткани, так и сама ткань, на которой воспроизведен данный узор, – уже неотделимы друг

через то, КАК ГОВОРIT ПЕРСОНАЖ. Все ведь, согласно Шукшину, приходит само собой – «рука не поднимается писать так-то». Это значит, что язык существует как неотъемлемая часть человеческой сущности, он – как поступок, как «шагать крупно». Впрочем, субъективизм интерпретации – вещь естественная в герменевтике.

---

² Здесь члены редколлегии полагают, что возможна и иная интерпретация этих шукшинских слов: только через верно найденные слова можно выразить этическую характеристику персонажа,

от друга. Человек не укладывается в парадигмы характеров, ситуаций и обстоятельств. Он сложнее любых априорных представлений о себе. Личность познается образом, а не номинацией, а образ, по Шукшину, не тождественен сумме языковых элементов. Аналогично обстоит дело и с определительными конструкциями: «хороший человек» в примере прозаика. Все тут верно, все формально точно, но это точность, во-первых, грамматическая (языковая), а, во-вторых, в широком понимании классификационная. Всем понятно, что такое «хороший человек», только вот каждому понятно, что это понятие нуждается в уточнении, раскрытии сущности, в силу неопределенности понятия «хорошести» (ср. проблему оценочных предикатов в логике и прагматике). «Не верят», по слову Шукшина, «априорности» в подходе к человеку, обезличивающей его, низводящей до уровня «категории», «элемента парадигмы» «хороших людей». «Люди очень разные», – повторяет Шукшин, тем самым подчеркивая, что «вопросы рамок», то есть, в том числе и чисто грамматические, строевые, языковые, в конце концов, – практически здесь не применимы («хорошими людьми» можно, по большому счету, назвать как Броньку Пупкова, героя Шукшина, так и, например, Егора Прокудина, – но как различны эти люди, как несводимы они к некой «общности»). Это касается не исключительно языка, а всего общества, с его «стандартами», «унификациями» и пр. Языковое здесь возникает как наиболее близкое по теме, как непосредственный элемент жизни слова. Потому Шукшин как бы отталкивается от языковой заданности предложенного журналом

вопроса и выходит на более глубинные бытийные проблемы (даже как бы извиняясь и оправдываясь, что «не уверен, что отвечаю на вопрос»).

Второй вопрос, предложенный «Вопросами литературы», касался противопоставления «систем словесного искусства»: орнаментальной, «простонародной» и др. Журнал задавался вопросом, «какую языковую традицию русской литературы» писатель считает «наиболее живой и современной сегодня и наиболее близкой» именно для творческой практики Шукшина.

На этот чисто «лингвистический» вопрос писатель вновь отвечает «нелингвистически»: «В связи с этим вопросом... Меня в свое время поразил «Иван Денисыч» Солженицына» (Шукшин 1996, с. 70). Шукшин, думается, неслучайно расщепляет название рассказа Солженицына на две составляющие, применяя определенно синекдохический прием; Иван Денисович превращается из «названия» в самостоятельную личность, становясь составной частью цепочки – я – Иван Денисович (именно в разговорном, устном, произнесенном варианте – *Денисыч* – как старый знакомый, «наш сын и брат», по названию собственно шукшинских героев) – Солженицын, три человека, три персоны, три личности. Потому день этого уже не персонажа, а человека – он равно интересен, как важен и ценен день, например, самого писателя. И писать о таком человеке можно только лично, будто пишешь о себе, честно и откровенно. Ритм жизни, о котором замечает Шукшин, становится ритмом произведения, а не наоборот – не произведение, текст «подстраивается» под темп и стиль самой жизни, не «подражает» ей, не ими-

тирует, тем более, – но сама жизнь как бы «перетекает» в текст, становится новой формой фиксации жизни, выявляет себя в слове и через слово. Оттого и теряют смысл всяческие «системы словесного искусства» – их просто нет, нет вторичных элементов, каковыми и является всякая моделирующая система, а есть единственная «система систем», она же жизнь. Сила же слова, упомянутая Шукшиным, потому и «горячая, живая», что не разорваны живительные нити, не прерван сам процесс бытия. Одновременно эта сентенция должна соотноситься со всем миропониманием писателя, с его рабочими записями («Жизнь представляется мне бесконечной...»), например и рядом других). Идея «бесконечности» – идея и «формы выражения»: правдивые рассказы просты, но они сложны, их можно слушать бесконечно, они рядом с человеком настолько, что разрушают всяческие границы между написанным и реальным, они превращаются в не меньше чем наваждение, переходя границы реальности. Реальность не просто дублируется (языковой мир – модель действительности), но приумножается, жизнь получает новый компонент, приобретает «рефлектор» смыслов в виде словесно зафиксированного текста. Это ситуация зеркала, когда жизнь видит самое себя, оттого и необычность, *наваждение*.

Вопрос о «передаче речи героя-современника» подвиг Шукшина обратиться к проблеме предмета творческого поиска. Он пишет, что в литературе стало модным изображать, якобы «передавая», речь героев определенной социальной, возрастной и пр. «статусности» в соответствии с некоторыми априорными построениями, заданностью на исполь-

зование в речи этих персонажей жаргона, канцелярита и т. д. Писатель отмечает: «Тут – странное дело: в литературе стало модно, в жизни – все не так». Итак, жизнь вновь и шире и разнообразней, чем модель, выраженная в языке и посредством языка. Одновременно, – что для Шукшина, как нам представляется, особенно важно здесь, – жизнь лучше, чем ее рисуют писатели. Ведь, изображая, к примеру, «по фене ботающего» персонажа, – писатели однозначно отождествляют его с преступным миром, маркируют его, приклеивают ярлык, «очерчивают круг» (выражение из ответа на этот же вопрос). Ему, герою, уже не выбраться из этого круга мнений, суждений. Маска не просто приросла, она заместила живую личность. В представлении читателя (и это естественно) такой человек уже не будет способен к эволюции. Схема убила персонаж, его теперь предстоит изображать в соответствии с негативной установочностью, финал уже написан, может быть, раньше пролога, только одной речевой его характеристикой. Вспомним вновь Прокудина, его маски «убийцы» (сцена у родителей Любы), «охальника» и циника, – и заметим с каким душевным теплом изображает Шукшин «изначальную», истинную сущность Егора, каковы его «речевые характеристики» в диалогах с Любой. Здесь жизнь победила схему, даже можно сказать, несколько заостряя, что жизнь победила литературу...

Человек, несмотря на некоторую беспомощность языка в выражении глубоко личного опыта, тем не менее не может без слова. Слово есть концепт непроговоренного, но уже «очувствованного», оттого автор употребляет выражение «изождавшиеся люди» – то

есть те люди, которые требуют «своей проговоренности», они хотят самовыразиться. Благодаря правдивым произведениям их, этих людей, голос пробивается к остальным людям. Получается диалог, не только и не столько книжный, сколько живой; диалог людей, которым есть, что сказать, с людьми, которые пока еще только читают, но, заинтересованные сказанным, они тоже в самое близкое время «заговорят». Феномен Солженицына тут неслучаен, именно благодаря его прозе многие тысячи людей, «немых» до сих пор, обрели «дар слова», выразили себя, и это их выражение опрокинуло «спокойный» внешне мир уже не книжной реальности.

Относительно прямой речи и сказовости в конструкциях речестилистики Шукшин повторяют свое положение о «невранье» в искусстве. Для него человек есть речь, живая, устная, диалогичная, как можно понять. В соприкосновении с «другим» рождается истина. Вместе с тем, «убавление» описательной стороны свидетельствует о том, что

художник, писатель как бы устраняется из повествования. Но вспомним его же слова о писателе, который как бы «стоит рядом» со своими героями. Это можно понять так – он практически «перерастает» некоторые «рамки» «авторства», становится сам героем собственных произведений, сам говорит с героем, сам с ними спорит, участвуя в диалогах «на правах» одной из сторон. Тогда понятнее становится мысль Шукшина о пьесах. Видимо, пьеса, равно как и сценарий, исключают такую способность авторского присутствия: неслучайно потому, видимо, Шукшин и в фильмах так стремился преодолеть эту «заданность и предопределенность» авторства, сам играл в своих фильмах, определенно «входя», «пробиваясь» из мира демиургов в мир живой жизни, где все непредопределено, неконечно, несхематизированно, не прописано (повышение роли импровизации в его картинах, далеко отстоящих от написанного сценария).

Литература

АНАНЬЕВ, Б. Г., 1960. *Психология чувственного познания*. Москва: Наука.

ГЛУШАКОВ, П. С., 2009. *Очерки творчества Василия Шукшина и Николая Рубцова: классическая традиция и поэтика*. Рига: Rota.

ГЛУШАКОВ, П. С., 2009а. Из размышлений над темой: Слово в художественном мире Василия Шукшина. *Research on Slavic Languages*, Vol. 14–2, 107–128.

КОЖИНОВ, В. В., 1971. Литература и слово. *Ип: Поэтика и стилистика русской литературы*. Ленинград: Наука, 320–328.

ШУКШИН, В. М., 1996. *Собрание сочинений в пяти томах*. Том 5. Москва: Литературное наследие.

Язык Шукшина, 2004. *Ип: Творчество Василия Шукшина: энциклопедический словарь-справочник*. Том 1. Барнул: АГУ, 109–199.

Pavel S. Glushakov

Riga, Latvia

Research interests: Vasily Shukshin's poetics, Nikolay Rubtsov, history of Russian literature of the second half of the 20th century, historical prose of Russian emigration

SEMANTIC PROCESSES IN THE STRUCTURE OF VASILY SHUKSHIN'S POETICS

Summary

Shukshin's working notes present a peculiar example of intensification of semantic links; used material in them, at first sight, is very simple: the short notes could hardly be shorter, but being included into more complicated texts, they demonstrate a huge potential, both in diachronic and synchronic interpretation. Working notes come out beyond the aphoristic frame building their innertextual poetic system and developing it. The notes signal about some search and philosophical changes of a word which is included into cross contexts: contexts of set phrases, and sentences. The article investigates semantics of the writer's poetics. Complications of search involve complications of structural elements. The word and language, according to Shukshin, are the ethical phenomena. The person expresses himself or herself and signals the relation to the

validity by means of a word. The word is not a spoken phenomenon but already experienced, for the author uses expression "expecting people" i.e. those people who want to express themselves. Thanks to truthful ones, the voices of these people, track the way to other people. The dialogue is not bookish, but alive; dialogue of people, who have something what must be said, to the people who are still reading, but are interested in what was said, they "will start speaking" in the short run as well. As it is possible to understand, the person for Shukshin is alive, verbal, dialogical speech. In contact with "another" the true sees the light. At the same time, the artist, the writer is as if eliminated from a narration. But the writer as though "stands next" to his heroes. It can be understood in the following way: he virtually outgrows some "frameworks of authorship", he himself becomes a hero of his own creation, speaks with heroes of his creation, argues with them participating in dialogues "on the rights" of one of the parties. Apparently, not accidentally Shukshin aspired to overcome this "accuracy and predefiniteness" of his authorship in films, played roles in his own films (roles of improvisation in his films are very far from the written screenplay).

KEY WORDS: Russian Literature, Vasilij Shukshin, semantics, word, poetic system, interpretation.

Gauta 2010 07 30

Priimta publikuoti 2011 01 15

Kamarovskaya Tatyana

Belarus State Pedagogical University
Sovietskaja str. 18, 220050 Minsk, Belarus
Tel. +375 172 848 610
E-mail komar37@mail.ru
Research interests: American studies

ADAM AND THE WAR¹

The aim of the article is to show the relationship between idealized perception of life and complicated and brutal reality of the war; between national innocence and the trials of experience gained by participation in the war analyzing Robert Penn Warren's novel "Wilderness" (1961). The scientific methods of the research are the traditional cultural-historical and the mythological based on American national mythology which determines American national mentality and national psychology, that is the American dream and closely connected with it the myth of New Adam in the New World.

R. P. Warren, a writer and a philosopher, treats the Civil War as a myth, for him Civil War is the prototype of any war. In his book "Legacy" he states that studying this war one can come to the understanding of national consciousness and national identity. His central character is also to a large extent a mythological figure whose name is Adam. He embodies both the American innocence (New Adam in the New World, his belonging to the ancient people who created the Bible is one more reference in the novel implying this idea) and at the same time he conveys European idealized notion of the United States.

Adam is a poor Jew from Germany who came to the United States to fight for freedom by taking part in the Civil War. The plot of the novel consists in the hero's search for Freedom, Truth, Justice, moral ideal; its conflict is based upon the clash of abstract dreams and ideals of the hero with American reality excluding in Warren's representation genuine freedom and justice. Having overcome hard trials Adam could cope with his despair and disillusionment. He begins to see real aim in his fight for freedom and human values, he has become a man who is ready to take responsibility upon himself, and at the end of the novel he takes the gun ready to defend them.

The title of the novel has a double meaning: first, it refers the reader to the Battle in the Wilderness where the action in the last scene of the novel is laid, and, second, it conveys the idea of the hero's getting out of the wilderness of his loneliness and despair by joining humanity fighting for real noble aims.

The Adam of the American war novel may be involved in different conflicts (depending upon the historical circumstances and the author's artistic task) but the American war novel is always skeptical and pessimistic.

KEY WORDS: idealized perception, national innocence, myth, New Adam in the New World, Freedom, Truth, Justice, wilderness, American war novel.

¹ This article as a report (of the same title "Adam and the War") was presented at the International Conference of the European Association of American Studies

(EAAS), a member of which the author is himself. The conference was held in Dublin in March of 2010.

The aim of the article is to analyze R. P. Warren's novel *Wilderness* and show the relationship between the idealized perception of life and complicated, brutal reality of the war, between national innocence and the trials of experience gained participating in war. The scientific methods of the research are the traditional cultural-historical and the mythological analysis based on American national mythology which determines American national mentality and national psychology, that is the American dream and closely connected with it, the myth of New Adam in the New World.

Scholars of literature wantonly have paid little attention to R. P. Warren's novel *Wilderness*. H. L. Moore in the book *Robert Penn Warren and History* uses the novel to reveal how Warren's historical imagination and his philosophy of history deal with a particular historical event. R. Chase and R. M. Olderman considered the novel, in the context of the American literature of the 60-s, concentrating on the traits of the novel which reflected the spiritual atmosphere of the time. T. Kamarovskaya, the author of this article, in her books analyzed the novel from the point of view of its peculiarity as a historical novel.

R. P. Warren, a writer and a philosopher, treats the Civil War as a myth, for him Civil War is the prototype of any war. In his book *Legacy* he states that studying this war one can come to the understanding of national consciousness and national identity. Despite the subtitle of the novel *A Tale of the Civil War*, the Civil War in the artistic structure of the novel is a convention, a historical precedent which the author uses to solve ethical problems he is interested in. There are no real historical personalities (except a short scene in which General

Grant appears) and real historical events in the novel. The Civil War remains behind the scenes. The episodes representing it in the novel are not the ones that express its historic essence: spontaneous riots in New York caused by the law on general draft and directed mainly against Negroes; the Army of the North had to survive the severe hibernation in Virginia. More important here is something else. The author is not interested in the analysis of the authentic historical conflict, its cause and effect, its moving strings, its real historical significance. The only important historical event described in the novel is War in the Wilderness, the battle between the armies of the Confederacy and the North which to a large extent determined the outcome of the war, but even that is treated in the novel not as a real historical fact but, rather, as a suitable historical scenery, the background upon which the author stages the spiritual drama of his hero. The characters of the novel are not historically concrete social types; they do not express tendencies common for some groups of the population of the country during the Civil War; their existence in the novel is a challenge to the principles of the creation of characters in the traditional historical novel.

Warren's central character is also, to a large extent, a mythological figure whose name is Adam. He embodies both the American innocence (*New Adam in the New World*, his belonging to the ancient people who wrote the Bible, is another reference implying this idea in the novel), and at the same time he conveys European idealized notion of the United States.

Adam is a poor Jew from Germany who came to the United States to fight for freedom by taking part in the Civil War. His father was a poet who took part in the

barricade fights in Germany during the 1848 Revolution. He was arrested, put to prison where spent a lot of years and was released only to die of tuberculosis which he had developed in the prison cell. Before his death Adam's father renounced the cause which was the aim of his life and which gave the meaning to his life, that is a fight for freedom. The son decides to continue his father's cause and sets out to the USA to fight for Freedom and Justice by taking part in the Civil War. The United States for him is the embodiment of the ideal Freedom and Justice. Looking from this point of view, he is the personification of European idealized perception of the American dream.

The plot of the novel consists in the hero's search for Freedom, Truth, Justice, moral ideal. The dream of Freedom is the main motif of all the characters in the novel: the protagonist, the shoemaker who made Adam a special shoe for his deformed leg (Adam is a cripple by birth) and refused to take money for his work. He explains his refusal saying that hereby he will feel the shoe as if he himself would trample the American soil (Warren 1961, p. 25) It is the motif of soldiers who shouted on the ship "Für die Freiheit!", of a peddler who at the end of the novel has got crazy on money and who shouted to Adam in frenzy and despair: "No one is free!" So there are a lot of Adams in the novel, looking for, lusting for one noble aim – freedom, but not acquiring it; Europeans with their constant dream of freedom and unrealized possibilities attainable only in America.

But in America Adam meets a lot of hardships and disappointment since his first steps on the land of Freedom sacred for him, for the first thing he sees is a Negro hanged upon a pole and the scene

of lynching of another Negro. The conflict of the novel is based upon the clash of abstract dreams and ideals of the hero with American reality excluding in Warren's representation genuine freedom and justice. The construction of the novel is based on controversy, on the principle of paradox. All the characters turn out to be their opposition; the appearance of events doesn't coincide or comes into conflict with their essence. The peddler Jeard is the son of a planter from North Carolina. He was driven in disgrace from his home and his native state in his youth for testifying in court to a Negro against his white master, the wealthiest planter in the state. At the end of the novel it turns out that this deed that elevated his life and himself he had performed not for the rescue of the Negro's life or for the triumph of justice; that was an act of revenge on his father who cringed to this planter; that was an act of self-assertion. Negro Moses who saved Adam during the riots did it for his own self-preservation. He proved to be a coward in the army and soon deserted it. His thoughts are mean; he ends up in the novel by committing murder for money. But at the moment of catharsis he cries he could be no worse than other soldiers, he could sacrifice his life for another, but Negroes were forbidden to participate in battles, they were used for digging and cleaning lavatories. The army doctor who has become a drunkard and is trusted at present only to embalm the dead, once saved one of the characters — sucked out his diphtheria abcess, thus risking his own life.

What is worse race prejudice and race discrimination rule in the Army of the North as well, though this army is fighting for the liberation of black people (the

official cause the North was fighting for). The cavalry captain is weeping because a Negro has saved his life and is now dying himself. "I didn't ask the black son of a bitch to save me" (Warren 1961, p. 203). The soldiers of the army singing glory to the heroes fallen at Gettysburg express disgust when they have to drink from a bowl after black Moses.

Having overcome hard trials Adam could cope with his despair and disillusionment. In the last scene of the novel (the action is laid during the Battle in Wilderness) Adam got over despair which overwhelmed him after the first murder he committed in the novel, the first murder he had ever committed. He takes up the gun again. His idealized love for abstract freedom has got concrete form, has hardened in trials and hardships, and has acquired concrete aim. He begins to see real aim in his fight for freedom and human values, he has become a man who is ready to take responsibility upon himself, and at the end of the novel he takes the gun ready to defend them.

The scene in which the hero changes his shoes has a symbolic meaning.

Having lost his own shoes Adam puts on the shoes of murdered soldiers, as if he had lost his former self of the idealist isolated from the world and now is ready to join humanity and accept genuine human values; he wants to be worthy those nameless soldiers who have worn these shoes before him.

The title of the novel has a double meaning: first, it refers the reader to the Battle in the Wilderness where the action in the last scene of the novel is laid, and, second, it conveys the idea of the hero's getting out of the wilderness of his loneliness and despair by joining humanity fighting for real noble aims. For him, now American Adam, the

war means really a new start in life. The war waged for the noble aim created him.

This philosophical novel enables, to perceive one of the main themes of US literature in general: initial innocence, naiveté of the American Adam who through experience comes to know life and genuine values; this theme is so wonderfully elaborated in the books by Henry James (*American innocence — European experience*). This theme becomes the principal one in the American novel devoted to the wars the United States waged in the 20th century. It can be traced through *A Farewell to Arms* by E. Hemingway in which young and naïve American Frederic Henry comes to the understanding of the character of the war in Italy up to the American war novel devoted to World War II. The main characters of I. Shaw's *Young Lions*, of N. Mailer's *The Naked and the Dead*, of J. Jones' *From Here to Eternity*, of J. Hersey's *The War Lover* are such young Adams who through gaining experience and with it-understanding of the true character of the war, lose their innocence, sometimes-purity and become part of suffering and struggling mankind. K. Vonnegut later on will even call his famous novel *Slaughter-house — 5 or the Children's Crusade*, emphasizing in this way the childish innocence, ignorance of the American boys who were brought to Europe in 1944 and suffered severe losses in the battles against the strong enemy. This theme and its corresponding conflict (Adam and the war, Adam in the war, Adam versus the war) will find its continuation in one of the last books closing the century on this account — *When Madeline Was Young* by J. Hamilton. One of the characters of this book, a fine and promising boy brought up by his step-father senator in the officially

patriotic way takes part as a volunteer in the Vietnam war, brings up his own son in the same spirit of official patriotism, and

his boy in his turn goes as a volunteer to Iraq and finds his death there. The father is heart-broken and revalues his life.

References

CHASE, R., 1958. *The American Novel and Its Tradition*. London: The Johns Hopkins University Press.

MOORE, H. L., 1970. *Robert Penn Warren and History*. Paris: The Hague.

OLDERMAN, R. M., 1976. *Beyond the Waste Land: A Study of the American Novel in the 1960s*. London: Yale University Press.

WARREN, R. P., 1961. *Wilderness: A Tale of the Civil War*. New York: Random House.

КОМАРОВСКАЯ, Т. Е., 1993. *Осмысление прошлого в американском историческом романе XX века*. Минск: БГПУ.

КОМАРОВСКАЯ, Т. Е., 2004. *Проблемы поэтики исторического романа США XX века*. Минск: БГПУ.

Kamarovskaja Tatjana

Baltarusijos valstybinis pedagoginis universitetas, Baltarusija

Moksliniai interesai: amerikiečių studijos

ADOMAS IR KARAS

Santrauka

Analizuodama Roberto Peno Warreno romaną „Wilderness“ autorė bando parodyti idealizuoto gyvenimo suvokimo ir komplikuotos, brutališkos karo realybės santykį, o taip pat santykį tarp tautinės nekaltybės ir patirties išbandymų, įgytų dalyvaujant kare.

Savo romane autorius į pilietinį karą žvelgia kaip į mitą. Centrinis romano personažas vaizduojamas kaip itin mitologizuota figūra. Ne veltui jo vardas Adomas. Pilietinis karas romane tėra istorinis precedentas, kuriuo autorius grindžia savo kūrinį, kad galėtų spręsti jį dominančias dorovės ir etikos problemas. Romane beveik nevaizduojamos realios istorinės asmenybės ir istoriniai įvykiai. Pilietinis karas — už kadro. Autoriaus visai nedomina tikrosios jėgos ir istorinio konflikto priežastys, jis jų neanalizuoja. R. P. Warrenui neįdomus tikrų istorinių įvykių atkūrimas, žmonių istorijos nustatymas. Istorija jam — puiki dekoracija, tinkamas fonas, kuriame vaizduojama herojaus sielos drama. Romano personažai nėra istoriškai konkretūs socialiniai tipai, neįkūnija jokių tendencijų, būdingų konkrečioms socialinėms grupėms JAV šiaurės ir pietų karo metu. Romano

Kamarovskaja Tatiana

Białoruski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny, Białoruś

Zainteresowania naukowe: amerykanistyka

ADAM I WOJNA

Streszczenie

W swojej powieści *Wilderness* R. P. Warren traktuje wojnę domową jak mit. Nie ma tu prawie odniesień do rzeczywistych postaci i wydarzeń historycznych. Główny bohater powieści również jest pomyślany jako postać w znacznym stopniu mitologiczna. Nieprzypadkowo ma na imię Adam.

W systemie ideowo-artystycznym powieści wojna domowa jest precedensem historycznym, na którym autor buduje swoją powieść w celu rozwiązania interesujących go problemów moralnych i etycznych. Wojna stanowi jedynie tło, na którym rozgrywa się dramata duchowy bohatera powieści, którym jest Adam Rosenzweig, biedny Żyd z Bawarii. Konflikt powieści jest oparty na konfrontacji abstrakcyjnych marzeń i ideałów bohatera z amerykańskimi realiami, w których nie znajduje on ani prawdziwej wolności, ani sprawiedliwości. Po ciężkich doświadczeniach, bliski utraty wiary w ludzi, Adam jednak wytrwał. W ostatniej scenie powieści pokonał rozpacz, jaka go ogarnęła po zabójstwie buntownika-południowca – pierwszego zabójstwa, jakie popełnił w życiu. Mimo to znów bierze do ręki karabin – jego wyidealizowana miłość do abstrakcyjnej wolności i ludzi wypełniła się konkretną

intriga grindžiama konflikto tarp abstrakčių svajonių apie kovą už laisvę ir gyvenimo realijų JAV, kur nėra nei tikros laisvės, nei teisingumo. Dialektinis charakterių ir situacijų prieštarumas atspindi gyvenimo prieštarumą, kurį suvokia herojus. Romano personažai išreiškia būties filosofiją, jie parodo žmogaus asmenybės sudėtingumą; personažai sukurti tam, kad herojus galėtų priartėti prie tikrojo žmogiškumo ir suvokti tikrąją kovos už laisvę prasmę vidinės ir išorinės nelaisvės sąlygomis. Šis amerikietiškas antikarinis romanas persismelkęs antikarinio patosu, alsuoja skepticizmu ir pesimizmu.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: idealizuotas suvoikimas, nacionalinis nekaltumas, mitas, Naujasis Adomas Naujajame pasaulyje, Laisvė, Tiesa, Teisingumas, dykvietė, tankuma, amerikietiškas karinis romanas.

trešią, zahartovą sę došwiadczeniach, przybrała materialny kształt.

Dialektyczna złoŹoność, sprzeczność charakterów i sytuacji wyrażają dialektyczną zawilość samego życia, takiego, jakim widzi go Warren; zostały przywołane dla wyrażenia jego filozofii historii. Na przykładzie bohaterów powieści autor rozważa o złoŹoności natury ludzkiej, o gotowości człowieka do „stoczenia się i podźwignięcia z upadku”, po to, by bohater, ten w pełni amerykański Adam (kontynuujący na swój sposób rozwinięcie znanego tematu Adama, poznającego świat w warunkach Nowego Świata) mógł poznać prawdziwy sens walki o wolność w warunkach braku wolności zewnętrznej i wewnętrznej.

Adam z amerykańskiej powieści wojennej może być uwikłany w różne konflikty (w zależności od okoliczności historycznych i zadań artystycznych autora), ale na ogół amerykańska powieść antywojenna jest przesiąknięta antywojennym patosem, pełna sceptycyzmu i pesymizmu.

SŁOWA KLUCZOWE: wyidealizowana percepcja, narodowa niewinność, mit, Nowy Adam w Nowym Świecie, Wolność, Prawda, Sprawiedliwość, pustkowie, amerykańska powieść wojenna.

Gauta 2010 04 25

Priimta publikuoti 2011 01 15

Virginija Paplauskienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel. +370 612 707 78

El. p. virginijap@gmail.com

Moksliniai interesai: modernizmas išeivių rašytojų kūryboje, kultūros studijos, hermeneutika

MOTERS KALBOS PASAULIS LIŪNĖS SUTEMOS RINKINYJE „GRAFFITI“

Straipsnyje tyrinėjamas lietuvių išėivijos poetės Liūnės Sutemos (Zinaidos Veros Nagytės–Katiliškienės) poezijos rinkinys „Graffiti“ (1993), siekiama atskleisti kuriančios moters kaip lyrinio subjekto pasaulį. Lyrinis subjektas traktuojamas kaip realiai gyvenantis, ieškantis harmonijos su pasauliu, o ne vien tik kaip teksto figūra. Vėrlibru besilieiantys dienoraščio, užrašų, laiško, sapno forma parašyti eilėraščiai, į juos meistriškai įpinti meno, muzikos elementai suformuoja savitą, tik Liūnei Sutemai būdingą stilių.

Liūnės Sutemos moters pasaulio erdvė atskleidžiama taikant biografinį, archyvinės medžiagos analizės ir interpretacinį metodus. Bendriausias tyrinėjimo principas — hermeneutinis poezijos ir egzistencinio išgyvenimo ratas, argumentuojamas H. G. Gadamerio ir M. Heideggerio teorinėmis išvalgomis. Kiekvienas rinkinio tyrinėjimo aspektas — kompozicija, temos ir motyvai, erdvės ir laiko problema, moters pasaulio dominantės, savita moderni kūrėjos ir tautos dvasios sintezės samprata — veda prie struktūrinės Liūnės Sutemos kūrybinio pasaulio ašies — žodžio–gyvenimo rašymo ir mąstymo.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: moteris, rašymas, kalba, simbolis, metafora, grafitas.

Viktorija Daujotytė teigia, kad „kūryba yra atvirumas, ir tikrasis, gilusis atvirumas perauga biografinį, faktinį atvirumą. Būties artumo ieškojime kalbos menui tenka svarbiausias vaidmuo, nes kalba yra ne tik faktinio susižinojimo, bet ir esybinio atsivėrimo būdo“ (Daujotytė 1987, p. 15). Martinas Heideggeris trumpai ir konkrečiai įvardijo kalbos esmę: kalba yra būties namai. Pasak Hanso Georgo Gadamerio, „meno kūrinys ne tik kažką nurodo, o kad tai, kas nurodoma, jame ir yra. Kitaip tariant: meno kūrinys reiškia būties prieaugį“ (1997, p. 50). Kiekvieno rašytojo kalba savita ir individuali. Iš lietuvių

išėivių moterų kūrėjų originalumu ir stiliaus modernumu, „sava kalba“ išsiskiria Birutė Pūkelevičiūtė (g. 1923 m.) ir Liūnė Sutama (Zina Vera Nagytė–Katiliškienė, g. 1927 m.). Tik šioms dviem kūrėjoms skirtos išsamios studijos knygoje *Lietuvių egzodo literatūra: 1945—1990 m.* Kūrėjų poezijoje atsiveria moters vidinio bei ją supančio pasaulių sąveika. Liūnės Sutemos rinkinį *Graffiti* yra aptarę Viktorija Daujotytė, Laimutė Adomavičienė bei Vytautas Aleksandras Jonynas. Literatūros kritikų išvalgose rašoma apie poetės savitą ir originalų stilių, polinkį į meditacinį eilėraščių. Šiame straipsnyje siekiama per jos kalbą–

rašymą–išsirašymą atskleisti moters kūrėjos pasaulio esmines dominantes. Straipsnyje cituojamos ištraukos iš laiškų, esančių poetės rinkinyje (saugomas Maironio lietuvių literatūros muziejuje) ir užrašytų autentiškų pokalbių su kūrėja.

Mąstytojai E. Husserlis, M. Heideggeris, H. G. Gadameris, P. Ricoeuras laikėsi vieningos nuomonės, kad poetinės erdvės „visumą galima suprasti tik supratęs atskiras dalis, o jų supratimui būtina visuma; norint suprasti, reikia būti jau kažką supratęs; patirtį daro galima tik tam tikra patirtis; rašytojas atpažįstamas iš tekstų, o tekstai susiję su juos parašiusiais. Hermeneutinio rato pripažinimas yra žmogaus pasaulio paradoksalumo pripažinimas. Neįmanoma ieškoti galutinių atsakymų, tik supratimo“ (Daujotyte 2001, p. 29). Poetinių tekstų perskaitymas, supratimas ateina per jų atkodavimus, analizę.

Liūnės Sutemos kūryboje svarbų vaidmenį vaidina pirmapradžiai mitiniai vaizdiniai. Mite glūdi tiesa, kurios racionalus pasaulis paaiškinti negali. Mituose būna suformuluoti atsakymai, padedantys žmogui suprasti save. Jie dažnai jungiami su simboliiais, kurie atlieka kūrinyje ypatingą funkciją. „Simboliai — pasąmonės kalba, svarbiausia jos kūrybinės prigimties forma. Simboliai natūraliai jungia pasąmonę ir sąmonę, kūnišką ir dvasinį, realųjį ir idealųjį pradus. Kūrėjas spontaniškai simbolių kalba išreiškia pasąmonėje slypinčius seniausius vaizdinius“ (Daujotyte 2001, p. 33).

Ypatingas kūrėjo santykis su pasauliu vyksta dialogo ar monologo forma. M. Bachtinas, H. G. Gadameris pabrėžia dialogo reikšmę literatūrai. Skaitytojas turi orientuotis į tekste iškeliamą svetimo ir artimo, mano ir kito poliariškumą. Hermeneutinis siekis yra atskleisti vieningą to poliariškumo prasmę. „Dialogas yra ir

dvilytis monologas, o monologas yra ir vienas balsas, kuriame susilieja, kartais pastebimai išsiskirdami, du ar net daugiau balsų. Ir su savimi žmogus kalbasi kaip su *kitu*: kalbantysis ir kalbinamasis išreiškia pamatinį būties dvibalsiškumą“ (Daujotyte 2001, p. 43).

Vertinant kūrinių svarbus laiko nuotolis. Žmogus išjaučia į laiko dvasią, mąsto ano, o ne savojo laiko sąvokomis ir vaizdiniais priartėdamas prie istorinio objektyvizmo. Tekste ar meno kūrinyje glūdinčios tikrovės prasmės fiksavimas yra begalinis procesas. Hermeneutinė sąmonė yra iš esmės istorinė sąmonė. Kaip teigia Heideggeris, „būties mąstymas puoselėja žodį ir taip puoselėdamas išpildo savo paskirtį. Jis rūpestingai vartoja kalbą“ (1992, p. 34). Nuolatinę praeities ir dabarties akiračių sintezę atlieka kalba. Jai būdingas savas istoriškumas.

Mąstymo ir iškalbos tradicijos traktuote Heideggeriui pritaria Gadameris: „[...] žmogaus patirtis yra vienkartinė ir baigtinė, laikas kaip ateitis jam nepriklauso. Žmonės susitinka kalboje per kalbą. Būtis atsiskleidžia kalba. Kalboje tampa matoma ta tikrovė, kuri yra iškilusi virš kiekvieno žmogaus sąmonės, [...] kalboje pasireiškia pats pasaulis. Kalbinė pasaulio patirtis yra absoliuti“ (Daujotyte 2001, p. 59). Hermeneutikos uždavinys yra atskleisti mūsų kalbos ir pokalbio pirminius ryšius. Kalba visada mus pralenkia, kadangi kalbėjimas priklauso ne „aš“, o „mes“ sričiai. Pokalbis su savimi yra mąstymas. Gadameris teigia, kad „kalba — tai sfera, kurioje susijungia arba, tiksliau, savo esminėje priklausomybėje pasirodo „Aš“ ir „pasaulis“ (1988, p. 548). Viena reikšmingiausių Gadamerio sąvokų — žaidimas kalba. Jo manymu, tai „ontologinės eksplikacijos kelrodis siūlas“ (1988, p. 548). Žaidimo kalba sąvoka artima Liūnei Sutemai, šis bruožas itin vaizdus rinkinyje *Graffiti*.

Gadameris skiria tris santykio su kalba pakopas: kalbos grotos, kalbos šydas, kalbos žybsnis. Žybsnio, blyksnio, žaibiškai pasirodančio kalboje, iš kalbos, galimybė labiausiai patiriama poezijos ir iš poezijos. Aukščiausia pakopa — kalbos kristalas: „poetinis kūrinys kaip kristalas žėri įvairiaspalviais spinduliais. Visi mes dalyvaujame tame ir numatome dalelę tokios šviesos nušviestos žodžio tiesos“ (1999, p. 228). Analizuojant Liūnės Sutemos rinkinį, siekiama atskleisti kalbos būdą, įvardyti metaforas ir simbolius, kuriais žaidžiama tekste. Poetės vaizdo simbolika kelia nuostabą, skatina mąstyti, medituoti, ilgėtis meilės ir grožio. Žodžiai paprasti, „neornamentuoti“, tačiau taikliai atveriantys būties trapumą. Remiantis Heideggerio ir Gadamerio išvalgomis galima teigti, kad grynosios sąmonės nėra, tėra istorinė, kultūrinė sąmonė. Žmogaus sąmonę suformuoja kultūros tradicijas, vieta ir laikas, tad straipsnyje neapeinami ir Liūnės Sutemos pasaulėžiūros svarbiausi aspektai.

Žodis savojoje kartoje

Vertindamas Liūnės Sutemos kūrėjų kartą, Vytautas Kavolis pastebėjo dvasinį ir kūrybinį Zinos Nagytės ir Algimanto Mackaus bendrumą¹. Studijoje *Vyrai ir moterys lie-*

¹ Liūnės Sutemos ir A. Mackaus, dviejų gimininių sielų bendravimas vyko intelektualiaame lygmenyje: slėgė panašūs vidiniai prieštaravimai, skatinantys permąstyti egzistenciją ir ieškoti kūrybos esmės ir prasmės. Z. Nagytė laiške H. Nagiui rašė: „Tarp mūsų buvo kai kur baisiai daug svetimo, ir kai kur baisiai daug artimo. Taip, kad galėjai kalbėti... Ypač kai buvo kalbama apie tai, ką jis rašė ir ką aš rašydavau. Mes jokios kritikos negailėdavom vienas kitam. Tikrai ne. [...] Aš pati jaučiau, ką jis man pasakydavo. Žinoma, nebūtinai turi sutikti su tuo, lygiai taip jis nesutikdavo su tuo, ką aš jam sakydavau. Bet niekada nebuvo to, kaip kad „čia be galo puiku, čia be galo gražu, čia tu toks ir toks, tu nepaprastas, ir tu taip ir taip rašai...“ Iš Z. Katiliškienės laiško H. Nagiui, be datos.

tuvių kultūroje kultūrologas aptaria abiejų poeziją, lyderio pozicijas suteikdamas Mackui: „[...] ankstyvame emigracijos — 1945—1950 m. laikotarpyje moterų poezių tekstai atspindi stiprų prisirišimo jausmą. Jų tekstai tarsi simbolizuoja esant moteris vis dar nelaisvas, nemištaujančias“ (1992, p. 113). Manytina, kad tokią nuostatą suformavo ekspresyvi ir visuomeniškai aktyvi Mackaus asmenybė, o Liūnės Sutemos asmenybės bruožai neprilygo tokiai revoliucingai laikysenai. Bronius Vaškėlis viešai paneigė tokią nuostatą: „Sutema, kaip poetė, niekam nei artima, nei gimininga. [...] Sutema atėjo į poeziją viena. Jos generacija nusibarstė ar nuklydo pakelėse. Atėjo be deklaracijų ir pažadų. Atėjus prabilo šiltu monologu ir kerinčiu balsu“ (Lietuvių egzodo literatūra 1992, p. 631).

Bežemiai nerašė manifestų, nespausdino specialiųjų literatūrinių leidinių. Juos vienijo gimtosios žemės, kurioje nespėjo įleisti šaknų, ilgesys. Tremtis jiems tapo iššūkiu, savęs išbandymu. Permąstydamą egzistencinį būvį, Nagytė dienoraštyje įrašė: „Bežemė pasauliniu mastu...“. Vienintelis turtas, kurį jie paveldėjo, buvo kalba. Abiem rūpėjo ne tik saugoti ir branginti lietuvišką žodį, bet ir ieškoti naujų kūrybinių formų, originaliųjų ir modernių poetinės raiškos priemonių². Kūryboje Liūnė Sutema pirmenybę teikė atsakomybei „ne prieš kraštą, bet prieš literatūrą“. Jos gyvenimo tikslas buvo kūryba — bet kokiomis sąly-

² Atsakydama į žurnalo *Metmenys* anketą apie kūrėjo uždavinius egzilyje, Liūnė Sutema apgailestaudama rašė: „Ne vienas jų rašydamas jaučia didesnę atsakomybę prieš paliktąjį kraštą ir tautą, nei prieš pačią literatūrą. Ne retu atveju jis aklinau užsidaro savo atsišėdiniame pasaulyje, atkakliai bandydamas išsakyti jo grožį ir nepakeičiamumą. Ir šių perdėtų pastangų dėka šitas pasaulis jo kūriniuose ima panašėti į knygoje įdėtą ir sudžiovintą diemedžio šakelę, neužmirštuolę ir t. t. (Katiliškienė 1965, p. 119).

gomis, bet kokioje erdvėje, išlaikant tobulą lietuvišką žodį, estetinę kūrinio formą³. Mackui labai svarbus lietuvių išeivio atsigręžimas į Vakarų kultūrą ir kartu lietuviško žodžio nepraradimas⁴. Abiem kūrėjams kalba tapo skydu, apsauga, vieninteliu ginklu, suteikiančiu galimybę išsilaikyti ir atsilaikyti svetimose erdvėse⁵.

Poetės eilėraščiai pakeitė lietuvių literatūroje susiformavusį požiūrį į jausmingą, sentimentalų moters kūrėjos pasaulio suvokimą. Poezijos ašimi tapo metafizinė moters kūrėjos likimo problema. Moters, rašančios grafitais.

Pavadinimas — rašymas — forma

Liūnė Sutema kurdama nuolat ieškojo naujų metaforų, simbolių, įvaizdžių, svar-

³ „Vis dar tebetikiu, jog nebūtina, tikrai nebūtina gyventi savajame krašte, kad galėtumei kurti. Nebūtinai tiesioginis, išviršinis priklausomumas savo tautai, nebūtinai pajautimas saugumo ir tikrumo, kurį suteikia gimtoji žemė. Kad ir netekęs to, kas jam priklauso prigimimo ar paveldėjimo keliu, lietuvis rašytojas egzilyje gyvas savo kūryba. Įrodymų turime pakankamai“ (Katiškienė 1965, p. 119).

⁴ Pasak A. Mackaus, „kuo mažesnė kultūra, tuo labiau jai pavojingas egzilis.“ Apgailestaudamas jis pabrėžia, kad mažėja skaitančiųjų: „rašytojas be skaitytojo, o po to – rašytojas be kalbos“ (Mackus 1965, p. 12). Jo knyga *Neornamentuota kalbos generacija ir Augintiniai* tapo savotišku bežemių kartos manifestu. Ji atvėrė naujos poetinės kalbos stilių, skambėjo kietas, kandus, nedailintas ir dažniausiai ironiškas žodis. Savo kartos atstovus A. Mackus įvardijo „augintiniais“ – prijaukintaisiais svetimose erdvėse, svetimose kultūroje.

⁵ Knygos *Neornamentuota poezija arba Augintiniai* pristatyme, apibendrinamas bežemių fenomeną, A. Mackus sakė: „Mes galime didžiuotis lietuvių poezijos tradicija ir viltis, jog kada nors ir mes būsimė tos tradicijos dalis“ (Mackus 1965, p. 10). Šie žodžiai buvo pranašiški — bežemių kartos poezija tapo viena originaliausių ir savičiausių lietuvių literatūros istorijoje, neatšiejama jos dalimi. Tarsi tam pritardama, Liūnė Sutema rašė: „Tegul ir skaudu, kad turi pripažinti, bet tikrai nebūtina gyventi gimtojoje žemėje, jog galėtumėm rašyti. [...] Yra egzilyje lietuvių literatūra ir, svarbiausia, stengiasi būti. Ir dažnai ji pasigerėtinai gyva“ (Katiškienė 1965, p. 119).

bi jai buvo kūrinio forma⁶. Poezijos rinkinio *Graffiti* pavadinimas atspindi poetės vidinę būseną. Liūnės Sutemos iš protėvių paveldėtas žemaitiškas charakteris, uždaras būdas neleido skūstis ir aimanuoti. Grafitų piešimas — saviraiškos laisvė nekludomai ieškoti, gauti ir skleisti žinias bei idėjas. Toks informacijos perteikimo būdas žinotas jau senovėje: iki šių dienų išsaugoti konkretūs, nespalvoti, vienaplaniai piešiniai ant uolų. Grafitų kaip meno pradžia — 1966—1971 m. Šiandien piešiama nepaisant kalbos, valstybės sienų. Vaizdai daugiaplaniai, daugiasluoksniai, paryškunami siužetinėmis linijomis, pasikartojančiomis detalėmis.

Poetės išgyvenimai, jausmai ir mintys rikiavosi, glaudėsi kaip grafito piešinio detalės. Nors grafitų menas daug kur buvo uždraustas, tačiau piešiniai atsirasdavo iš po nakties ant sienų, tvorų, patilčių: *Graffiti uždraustas —/ Negalima savo jausmų/ rašyt, braukyt viešai* — (Liūnė Sutema 1993, p. 49, toliau cituojant šaltinį nurodomas tik puslapis). Balansuojant ant būties ir nebūties slenksčio, viltingai ieškoma atramos kūryboje—piešime: *Smagu rašyti graffiti,/ kai žinai, kad viską lietus nuplaus,/ liūtis nuskalaus,/ ir tavo angelo nematoma ranka nudažys patiltes, tvorą, namų sienas/ balta nekalta spalva,/ kad vėl galėtum teplioti graffiti,/ kad galėtum gyventi* — (p. 36). Grafitų rašymas tampa kvėpavimu, gyvybe: *Gyvenu graffitiyje —/ dar neištrinki, neužlieki mano namų/ savo baltu potvyniu —/ dar leisk man pabūti* — (p. 41).

⁶ Pirmajame rinkinyje *Tebūnie tarytum pasakoje* (1955) Liūnės Sutemos kūrybos dominantėmis tapo meilė, viltis, tikėjimas, kūrybos trykštanti versmė. Eilėraščių branduolių formavo vidinė įtampa. Vėlesniuose rinkiniuose bandyta maištauti (griovimo, deginimo, plėšimo metaforos). Po rinkinio *Vendeta* (1981) atėjo susitaikymas ir ramybė. Distancija tarp rinkinio *Vendeta* ir *Graffiti* — dvylika metų.

Lygybės ženklą dėdama tarp gyvenimo ir kūrybos, Liūnė Sutema teigia: „Rašyti, rašyti, tik rašyti. Tegul pražysta popieriuje mano gyvenimas“ (Nagyte 1945). Šią „ištikimybės sau“ kūrybinę nuostatą itin vertino Rimvydas Šilbajoris: „Išliekanti Sutemos poezijos vertė glūdi ne jos pilietinėj funkcijoj, nors tautos atsakomybės prieš save pajautimas yra ten iškilęs, iki tragiškos aukštumos, ir ne tame, kad ji būtų lengvai prieinama platiems skaitytojų sluoksniams, bet ištikimybėje sau, gal beveik vydušiška prasme, be jokių kompromisų užsiangažuojant savo talento būtinybės“ (1988, p. 22). Poetė, kaip ir daugelis talentingų moterų, neįsivaizdavo gyvenimo be kūrybos. Liūnės Sutemos dvasios seserys, labiausiai artimos jos pasauliui, yra Janina Degutyte ir Salomėja Nėris. Jų kūrybą poetė mėgo ir skaitė⁷. Abiejų poečių kūrybinės egzistencinės problemos buvo artimos Liūnei Sutemai.

Liūnė Sutema ir Janina Degutyte beveik bendraamžės, turi daug pasaulėjautos ir pasaulėvokos bendrumų. Abi skausmingai išgyveno sovietų okupaciją, matė žydų žudynes. Vėliau viena neteko gimtosios žemės, kita tėvynėje ilgam prarado žodžio laisvę. Moterų kūrėjų gyvenimus gaubė egzistencinė vienatvė. Abiejų kūryboje ryškus naivus vaikiškas tikėjimas gėrio pergale, pasakų pasauliu. Eilėraščio stilistiką nuspalvina gamtos vaizdai, veikėjais tapę liaudies pasakų herojai, mitologiniai, bibliniai personažai. Svarbi mirties tema. Neišdildomą įspūdį Liūnei Sutemai paliko

Degutytės eilėraštis „Sudie, baltas paukšti, sudie“⁸, kuriame ne tik sejama mirtis, bet ir „žvaigždės“ metaforoje puoselėjama tikėjimo prisikėlimu viltis. Netekusi artimų ir brangių žmonių, poetė nepalūžo, jos „sužeistas“ kūrybos žodis spurdėjo širdyje, o sieloje kaupėsi vaizdiniai, liejosi ilgesio ir meilės posmai išėjusiems anapus⁹.

Graffiti paprastais žodžiais grakščiai ir lengvai išrašyti vaizdiniai, minimalistiniai eilėraščiai — dvi, keturios, šešios, daugiausiai keturiolika eilučių. Tarsi grafitų brėžimu keletu štrichų išgaunamas piešinys, kuriame atsiveria subtilus moteriškas jaukumas ir švelnumas: *bet klausykite, gal išgirsit lakštingalę / ant nudžiuvusio diemedžio šakos* (p. 32). Estetinis vaizdas — pamatinė Liūnės Sutemos kūrybinė nuostata. *Graffiti* paveiksluose išryškina mos svarbiausios žmogaus likimo linijos, sureikšminama moteriškos laimės, meilės tema, atskleidžianti kūrybinės galias: *Kada pražydės sausa diemedžio šaka? / Kai — „Žemė taps žiedais marga, aš diemedžiu žydėsiu“* (p. 33). Poetė atranda, sukuria formą, stilistiškai paryškinančią turinį.

Rinkinys *Graffiti* kompoziciškai tarsi sudėliotas iš atskirų siužetinių paveikslėlių. 44 eilėraščiai be pavadinimų. Struktūra skiriasi nuo ankstyvųjų knygų, kuriuose daug eilėraščių turi pavadinimus, sugrupuoti į ciklus, pateikti turiniai, kai

⁸ *Sudie, baltas paukšti, sudie. / Sudie, mes sėjame mirtį / Į ežerą, lauką ir pievą. / Į vaiko pražyduosią širdį. // Sudie, baltas paukšti, sudie — / Miškai ir upeliai sakė. / Tik šviečia — kaip priekaištas droviai / Nepaliesta dar žvaigždė.*

⁹ Itin taikliai poetės kūrybos procesą apibūdina D. Vasiliauskienė: „Sutemos poezijos šaltinis yra per sunki jai tikrovės našta. Iš kitos pusės, niekad nėra jos balse nei skundo, nei lyriško sentimentalumo. Sutema labai gerai jaučia, kaip rašyti mūsų laikmetyje — visada lieka atvira jau padarytos literatūros imperatyvui. Rašyti Sutemai yra egzistencinė reikmė“ (Vasiliauskienė 1980, p. 631).

⁷ „„Graffiti“ yra kaip tas Janinos Degutytės „Sudie, baltas paukšti, sudie“, kaip Salomėjos Nėris „Kai žemė taps žiedais marga“ [...] Šios dvi moterys yra mano širdyje. Jos man yra išskirtinės, vienintelės. Didžiuojuos, kad jos yra. Jeigu kam nors ir pavydėčiau, tai turbūt tik J. Degutytei ir S. Nėriai“, — rašė Liūnė Sutema (Egzodo rašytojai 1994, p. 694).

kur nurodytos eilėraščių parašymo datos. *Graffiti* struktūrą galima apibūdinti Vytauto Kubiliaus žodžiais: „Amžiaus pabaigoje meditacinis eilėraštis, išlaikantis visumos nuojautą ir dvasingumo aurą, tapo netgi vyraujanti lietuvių poezijos žanrinė forma. Pasaulis čia suvokiamas kaip begalinės metamorfozės aktas, kur lygiomis teisėmis dalyvauja istorija, gamta, žmogus, kur vienos buvimo formos pereina į kitas, kur viskas teka ir kinta, o kartu yra kažkoks nedalomas būties vientisumas, kurį gali pagauti tik poetinė fantazija ir poetinis žodis“ (Kubilius 1991, p. 9).

Rinkinyje pasikartojantys įvaizdžiai, metaforos sujungia eilėraščius į bendrą semantinį lauką, suteikdami kūriniai vientisumą, ašis — rašymas, brėžimas *nelygiom pirmapradėm raidėm*. Pabrėžtinai formos minimalizmas, kai išgrynintas, asketiškas, subtilus jausmas nusakomas „neornamentuotais“ žodžiais: *Nupiešiu luotą ir plaukiu pas tave/ mūsų upe,/ kurios nėra ir nebus žemėlapyje —/ bet jos vaga/ niekada neišsėks, neužaugs* — (p. 24). Paprastumo įspūdį paryškina epiškas baltųjų eilių tekėjimas. Galima išvelgti Rainerio Rilke's, Paulio Celano, Silvijos Plath ir Emily Dickinson beviltiškumą ir dramatiškumą. Eilėraščių konstrukcija aiški ir glausta, pabrėžianti kontrastų elementus. Rūpestingai parinktos metaforos, taikliai ir meniškai išspręsta spalvų ir šviesos derinių kombinacija: *nutaškei mūsų vejas saulėgražom, —/ dangų siekiančiom —/ grįžki ir pasižiūrėki, kaip šviesu!/ Kiek saulių mūsų gatvėje!* (p. 21). Žodis taiklus, koncentruotai atliepiantis vaizdą: *Kada atsivers ežerai,/ kad galėtume išplaukti į kitą krantą/ ir nusilenkti vienas kitam?/ Visi ežerai seniai atsivėrė,/ priaugę dumbliu ir merdinčiom žuvim —/ Sekluma. Neišplauksime* (p. 31).

Knygos vidinis lūžis — grafitų rašymas — išsirašymas. Rašoma tam, kad būtų galima kvėpuoti, gyventi¹⁰. Žodis „kvėpuok“ rinkinyje ypatingas, tampa kodu. Šiuo žodžiu ne tik išreiškiamas gyvenimas, gyvybės išsaugojimas, bet ir globa, rūpestis, gailestis, meilė artimui, kūrybos procesas: *Tu manęs negirdi, / tu savęs nematai —/ Tegu — — Nesvarbu — —/ tik kvėpuok, kvėpuok/ ir ištrinki viską/ savo kvėpavimu* — (p. 49). Paskutinysis rinkinio eilėraštis, kaip ir grafitų piešinys, daugiareikšmis: *Pagaliau baigiau teplioti graffiti, / nusiploniau nuo rankų dažus lietumi — švaru — tuščia — švaru — ir tavo kvėpavimas viską aptraukė tirstu rūku* — (p. 52). Galima būtų padėti tašką ir tarti, kad rinkinys užbaigtas, tačiau prašymas *kvėpuoti ir atsakyti* atveria naują erdvę: *Kuomi nusiplaus rankas mankurtai, liūtimi, potvyniu ar melo tiesa?*

Kaltė ir žodis

Liūnė Sutema eilėraščiuose iškelia skolos savo žemei ir savo genčiai, kaltės ir pareigos, meilės ir išdavystės, gyvenimo ir mirties problemas. Vokietijoje padėjusi tarp gyvenimo ir kūrybos lygybės ženklą, piešia kasdienybę. Laiške Česlovui Grincevičiui ji akcentuoja: „Širdys yra trapios — jas reikia labiau mylėti nei protą. Protas nužudo širdis. Jis man visuomet primena Kainą, kuris nužudė Abelį — gal todėl taip maža širdies žemėje — aš nesmerkiu protą, bet aš visuomet turiu su juo

¹⁰ „Eilėraščius gimdau, kad galėčiau gyventi ir kvėpuoti. Eilėraščiai turi mane sukurti. Po Mariaus mirties bandžiau nieko negalvoti, bet... Esu nesąžininga. Eilėraščiai, kaip sakiau, yra mano terapija. Jais išsikalbū, išsisipjaučiau, lyg nuėjusi pas psichiatrą. Manau, kad yra žmonių, kurie turi tokių pat abejonių. Taip pats sau padėd. Jautiesi nebe viena. Kas skaito poeziją, susiranda tave. Ir aš tokių susiradau. O tai labai geras jausmas“ (Iš V. Paplauskienės pokalbio su Z. Katiliškiene, Lemontas, 2007).

kovoti, nes jis sugriauna viską kas gražu ir gera, kartais jis toks bjaurus, ir tada man atrodo jog būtų geriau, jeigu Abelis būtų nužudęs Kainą.“ Šis biblinis pasakojimas Liūnei Sutemai tampa žmonių bendravimo modeliu. Dažnai rinkiniuose išskyla broližudystės nuodėmė. Išdavystės motyvas vienas esminių ir šiame rinkinyje: *Dabar tu migla paišai —/ blyškūs, bebruožiai veidai —/ kuris Kaino?/ kuris Abelio?/ O kur sesuo/ mylima, išduota, prakeikta?* (p. 30). Jis sietinas su dar pirmajame rinkinyje iškilusia moters kaltumo be kaltės, prigimtinių nuodėmės sąvoka: *Esu kalta —/ kalta, kad nebuvau su tavim/ skaistyklų ir pragare —/ ir skauda, skauda kaip rakštis po nagu* (p. 35). „Rakštis“ įvaizdis šimteriopai padidina kaltės jausmą — tai ne tik fizinė, bet ir dvasinė kančia, kurią gali nutraukti tik mirtis. Moterų kūryboje kaltės jausmas stipriausiai išsakomas per tradicine tapusia pasakos „Eglė žalčių karalienė“ Drebulėlės išdavystę: *Drebulėle, nustoki drebėjusi,/ tu ne vienintelė išdavei tėvą — —* (p. 13). Išdavystės ir kaltės fone ryškėja meilės–nemeilės tema, tikėjimas–netikėjimas gyvenimu ir žmogumi. Skaudus ir biblinis apaštalo Petro išdavystės motyvas: klastojama istorija, okupuojami žmonės, ir niekas tam nesipriešins: *Ūmai, kai pragysta tretieji gaidžiai,/ nieko pakeisti nebegaliu —* (p. 16). Poetė, troškusi giedrios ir pakylėtos, šviesios ir gaivinančios meilės, tačiau netekusi gimtosios žemės, artimųjų, gyvena išpažindama skaudžią tiesą: *Šermukšnio uogų spalva,/ ryškia ir aitra.*

Ypatinga reikšmė šiame rinkinyje suteikiama kūrybos galioms, magiškam žodžiui, kuris yra pradžių pradžia, kuris gali prikelti ir gali atimti gyvybę. Poetė kalba apie vidinę, ne vien patirtų išgyvenimų, jausmų, prisiminimų tikrovę, bet ir stiprios

fantazijos sukurtą savo pasaulį, sapnus ir svajones, troškimus ir nusivylimus, liūdną prasmės būtyje neradimą, kartėlį ir skausmą — apie tai, kas intymiausia. Tai vidinis dialogas su pačia savim. Kitais atvejais pašnekovas — „Tu“. Tai mirę tėvai, vyras, Kristus. Rašoma *pirmapradėm raidėm, mokomasi tausoti žodį, kad būtų šiltas, spinduliuojąs vaivorykšte, saugoti žodį, kad neišgąsdintų visų lyg Panas, mokomasi gyventi be žodžių, žodžiai sukryžiuojami kaip kuokos, o gal žodžiai bus kaip vienas kitą mylinčių brolių kalba. Lyrinės veikėjos balsas ramus, kartais prislopintas, priylgsta šnabždėjimui. Tyloje prabylama laukiant stebuklo, ieškoma „burtažodžių“, kūrybos galios priskiriamos Aukščiausiojo valiai: *Nekartoki manęs, tai ne aš kalbu —/ esu tabula rasa, kurioje/ Vienintelis rašo mano vardu —/ aš tik pasirašau ir priimu,/ laukdama kada mane ištrins —* (p. 40).*

Rinkinys *Graffiti* išsiskiria iš kitų Liūnės Sutemos knygų savitumu ir originalumu. Modernūs trumpi eilėraščiai per kančią išryškina būties turinį, atskleidžia dvasios ir intelekto įtampą. Dvasiškai nuvaręs lyrinis „aš“ klajoja, ieškodamas paguodos, tačiau nuolat atsimuša į Nieką. Nuskriausta, iškankinta ir apleista visų, „be kurių gyvent negalėjo“, kuriančioji moteris kalba su išėjusiais anapus: *matau migla aptrauktom akim, girdžiu perkūnu užtrenktom ausim,/ jaučiu skydu pridengta širdim./ Kaip byra mėnulžvyris — Ar man ramu/ Nežinau,/ Ar gyvenu?/ Nežinau* (p. 38). Atsidūrusi gyvenimo kryžkelėje, lyrinė veikėja ieško išsivadavimo kryžiaus ženkle, nuolankiai susitaikydama taria „tebūnie“. Kryžius — dieviškosios meilės simbolis, per jį ateina išsivadavimo džiaugsmas iš kaltės, nuodėmės: *Nesek manęs, nes nežinau kur einu,/ nežinau kur sustojau,/ kryžkelė be vardų —/ Vardan Dievo Tėvo/ Ir sūnaus/*

Ir Šventosios Dvasios/ Tebūnie (p. 39). Susidūrusi su mirtimi, nutrina sąmonės ir pasąmonės ribas. Kūrybos ir gyvenimo trapumo nuojauta lakoniškai išreikšta eilutėje *Vienintelis rašo mano vardu — / aš tik pasirašau ir priimu,/ laukdama kada mane ištrins.* „Aš“ iškyla virš gyvenimo kasdienybės, trokšta būti paguoda, atrama, apsauga, šešėliu, tiltu. Į pasaulį žvelgiama nuostabos kupinomis akimis, trokštama pasidalyti juo su esančiu šalia.

Erdvė ir laikas

Viktorijos Daujotytės teigimu, „begalinia-me visatiškame erdvėlaikyje žmogus užima krislo, taško vietą. Kaip kūnas, kaip kūniškoji esybė jis yra susietas su erdve ir laiku. Per šį pamatinį išorinį trumpaamžiškumą ir mažaerdviškumą plečiasi jo vidinė erdvė ir vidinis laikas; valios, vaizduotės galia žmogus nors trumpam peržengia erdvės ir laiko ribą“ (2001, p. 90). Liūnės Sutemos kūrybinis procesas, jos vaizduotė suteikia meno kūriniai galimybę peržengti tas ribas. Remiantis Bachtinu, galima teigti, kad vidinė erdvėlaikio forma literatūros kūrinyje niekada nėra įforminta: „Kadangi menininkas turi reikalą su žmogaus būtimi ir pasauliu, jis turi reikalą ir su erdvės duotybe, išorinėmis ribomis kaip neišvengiamybe, ir perkeldamas būtį į estetinį planą jis turi į šį planą perkelti ir jo išorę, remdamasis medžiaga (dažais, garsais ir kt.)“ (1979, p. 85). Bachtinas suformuluoja du žmogaus santykiavimo su pasauliu būdus: vidinį — kai plečiasi jo akiratis, ir išorinį — kai akcentuojama, kas jį supa ir koks to poveikis. Todėl kūrinyje svarbu užčiuopti ir atskleisti šiuos pasaulius.

Liūnės Sutemos rinkinyje laikas ir erdvė dinamiški, juos galima palyginti su tekančia upe, kurios krantuose nuolat

keičiasi vaizdiniai — herojų gyvenimai. Eilėraščiuose *žiedais suliepsnoja krūmas, pinamas Joninių naktį vainikas, laukiama lakštingalos giesmės, maudomasi ežeruose.* Santykiyje su vaikyste, tėvais akcentuojamas skausmingos praeities laikas: *Tėvo nukaltu raktu/ užrakinau duris,/ kad niekas neįeitų —/ migla aptraukiau akis,/ kad nematyčiau liūdnu veidų* — (p. 37). Lyrinė veikėja trokšta pasislėpti nuo žeidžiančios gyvenimo realybės — nieko neįleisti į savo namus, nieko nematyti. Praeities, atminties laikas susijęs ne tik su skausmu, bet ir su prisiminimais, bendravimu su išėjusiaisiais anapus: *esu kalta —/ kalta, kad nebuvau su tavim/ skaistyklų ir pragare* — (p. 35). Itin dažnas laiko matmuo — akimirka, per kurią lietus gali nuplauti net visą *nupieštą gyvenimą*, akimirka, kai *Van Goghas prabėgdamas gatve nuspalvina aplinką*, akimirka, per kurią gali *išsinerti iš rūbo, kaip iš gyvenimo.* Tačiau ir gamtinio, ir vidinio laiko minutes sujungia egzistencinis aspektas. Pasak Daujotytės, laikas yra „egzistenciškai vientisas, jungiantis gamtą, kultūrą, atskiro žmogaus būtį ir mirtį“ (2001, p. 93). Lyrinio subjekto kelionę galima prilyginti vienai akimirkai, vienam atodūsiui, kuriame telpa visas gyvenimas. Taigi jis vienu metu gyvena keliuose matmenyse žaisdamas laiko sąvoka. Vidinis laikas atveria psichologinę asmeninę problemą: [...] *tu klausai:/ kur ir kada man gyventi?/ atsiminimuose — vakar?/ Skambančioj erdvėj — rytoj?/ Ar dabar — narve, savyjel/ ir laukti — — ?* (p. 44). Tikrasis gyvenimas vyksta transcendentiniame laike už pažinimo ribų: *Visi, be kurių gyvent negalėjau,/ dabar sėdi prie mėnulio kraterių,/ saujomis semia mėnulžvyrį/ ir žarsto jį naktimis,/ laukdami manęs* — (p. 38).

Erdvė dvejoja: reali ir anapusinė. Mistinis gyvenimas emociškai juntamas, nes

anapus neregimos ribos iškeliaivo artimieji. Su jais poetė kalbasi, tariasi, gyvena. Taip siekia sugauti, sustabdyti momento dvasią, paryškinti tai, kas jaučiama ir patiriama tik vieną akimirką, tik per vieną kvėpavimo sekundę. Knygos erdvės centru tampa būtent moters kūrėjos erdvė: išsakomos–išrašomos mintys, išliejamos emocijos, išryškinamas santykis su pasauliu: *Bevaisiai, alkani sodai —/ Nederlingi, ištroškę laukai —/ Kokie?/ Kurių nebėra:/ Tu vakar rašei kreida* (p. 34). Poetė kalbina vos bekvėpuojantį, negalintį atsakyti subjektą, prašo pagalbos ir patarimo iš Aukščiausiojo, derasi su *Žemės Dievais*.

Rinkinyje ypatinga reikšmė skiriama augmenijos pasauliui, ypač medžiui — eglelei, ąžuolėliui, drebulėlei, klevelei, berželiui, šermukšniui, diemedžiui. Liūnės Sutemos kūryboje medžio įvaizdis sutapatinamas su žmogaus prigimtimi. Medis, kaip ir žmogus, turi įleisti šaknis, stiebtis, krauti žiedus, nokinti vaisius, suteikti šešėlį ir globą liaunam, nuskriaustam broliui. Rinkinio kūrybos erdvėlaikį įprasmina Gyvybės medžio metafora. Baltų mitologijoje Gyvybės–Saulės medis šakomis remiasi į dangiškąjį pasaulį, o šaknimis giliai prasiškerbia į pomirtinį. Poetės kūryboje šie du gyvenimai sujungiami. Gyvybės–Saulės medžiu teka Liūnės Sutemos kūrybos kraujas, pulsuoja lietuvių liaudies dainų fragmentai, lelijos, raudos, maldos, litanijos, švyti simbolinė pasakų poetika, susipynusi su saulės, mėnulio, žalčio, ugnies, dievybių simboliais.

Ypatingas poetės santykis su deivėmis. Medžių globėja deivė Medeina tapatintina su medžiu, skarota egle, su kuriančia heroje, prašoma jos užtarimo: *raudodama ir leliodama/ visuose medžiuose: — skaroki, eglele, skaroki,/ uždenki žemėje žaizdas*. Svarbi metafora — skara, dvynytis, try-

nytis, kuriuo bandoma apglėbti, apsaugoti, išsaugoti artimą žmogų. Sugrįžimas į pagonybę — savo šaknų prisiminimas, sugrįžimas į gimtąją žemę. Susitapatinimas su Saulės Medžiu ir jo kosmosu leidžia poetei jausti Visatos pulsą: *Pašaukite mane atspėję vardą,/ ir aš žiemosių jumyse,/ Saulės Medžio šaknis glausdama —/ ir aš pavasarėsių jumyse/ Saulės Medžio lapus skleisdama —/ būsiu tyli, nematoma, —/ tik atspėkite vardą/ ir priimkit mane* (p. 51).

Kūrėjos ir tautos dvasios sintezė

Reikšmingiausia rinkinyje tampa poetės kalba — žodžio ir tikrovės santykis, ypač svarbūs menininkui išeiviui, atsidūrusiam, pasak Šilbajorio, tarp „dviejų tikrovių — paliktos ir rastos svetur, ir dviejų kalbinių klodų — atsineštinės meno kalbos, kuri daug kur nebeatitinka nei naujos tikrovės, nei naujų išgyvenimų joje, ir naujosios, kurią dar reikia sukurti“ (1992, p. 182). Literatūrologas įvardija naujos poetinės kalbos sukūrimą „euklidinėje“ laiko ir erdvės sampratoje: kalba lemia įvaizdžių struktūros raidą, vedančią iš paveldėto kūrybos žodžio praradimo iki jo atkūrimo naujame kontekste ir su nauja semantika. „Žodžiai yra lyg daiktai, kurie gyvena mumyse, ir kai mes patys, ir ta tėvynės žemė, kurią savyje nešiojame, pavirstame tais žodžiais — daiktais, tada miršta mumyse tėvynė, ir vaikščiojame kaip gyvi lavonai“ (Šilbajoris 1992, p. 182). Itin palankiai kritikas vertina Liūnės Sutemos pastangas atrasti naujus žodžius, kuriais „būtų galima išsaugoti buvusią senųjų gyvybę ir kurie taptų naujuoju kūnu. Kitaip sakant, išgelbėsi žodį, kada svetimoj šaly jis bus gyvas ir savo namuose“ (1992, p. 181).

Rinkinio *Graffiti* esminė tema — lietuviško žodžio išsaugojimas, puoselejimas.

Poetē kaip švelnų daigelį brangina, tausuoja lietuvių kalbą, kuri buvo ir yra pradžių pradžia: *Pradžioje buvo žodis/ neprievartaukime jo —/ palikime sėklą išskirtinę/ savo vaikams* (p. 23). Žodis sugražina jėgas, gyvybę, suteikia vilties ir tikėjimo, per jį grįžtama į gimtuosius namus. Suteikdama žodžiui galią, poetė praplečia regėjimo, lytėjimo, girdėjimo lauką: *Kad užtektų kelių pirmųjų žodžių/ išsakyti žmogaus gyvenimą* (p. 15). Žodis padeda kurti stipraus, neribotą galią turinčio, tačiau svyruojančio žmogaus įvaizdį. Poetė išsaugo ištikimybę savo pasauliui, savo žemei. Žodis atstovauja visumai, gelbsti nuo išnykimo. Žodis skausmingai nuogas, apvalytas nuo atsitiktinių puošmenų, bet liejasi grakščiai ir ramiai. Kiekviename neigime išlieka teigimo galimybė. Svetima žemė netrukdo kurti, poezijos praradimai tampa atradimais. Iš namų išeinama tam, kad per poeziją sugrįžtum į savo žemę.

Išvados

Liūnės Sutemos rinkinio *Graffiti* tyrinėjimas atskleidžia poetės gebėjimą sukurti to-

kią formą, kuri stilistiškai paryškina turinį. Eilėraščiai—miniatiūros sujungiami į nedalomą estetinį vienetą. Rinkinio kodu tampa rašančios ir išsirašančios grafitais moters paveikslas. Jame atsiveria daugiabriaunė kūrėjos likimo drama: savosios žemės ir artimų žmonių netekimas, gimtosios kalbos praradimo grėsmė. Išorinio pasaulio naikinančiai jėgai priešpriešinama stoiska trapios kūrėjos laikysena. Stipriausia rinkinio metafora — Saulės—Gyvybės medis.

Poetinės kalbos pobūdis įvairus. Žaidžiama kalbą dėliojant trumpus, „neornamentuotus“ žodžius kaip grafitų štrichus, kurie taikliai eskizuoja tiek vidinį, tiek išorinį kūrėjos pasaulį. Kalbama su išėjusiais anapus, Kristumi, pagonybės dievais, o monologuose susilieja kalbančiojo ir kalbinamojo balsas, atskleidžiantis žodžio ir būties vientisumą. Poezija persmelkta ilgesio, grindžiamo troškimu per kalbą išsaugoti tautinę savastį. Gyvenimo ir kūrybinio pasaulio ašimi tampa žodis, jo rašymas, kvėpavimas. Rašoma tam, kad gyventum: per „kalbos grotas“ einama link moters—kūrėjos „kalbos kristalo“.

Literatūra

DAUJOTYTĖ, V., 1987. *Būties lyrika*. Vilnius: Vaga.
 DAUJOTYTĖ, V., 2001. *Literatūros filosofija*. Vilnius: Vilniaus Dailės akademijos leidykla.
Egzodo rašytojai: autobiografijos, 1994. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
 GADAMER, H. G., 1999. *Istorija. Menas. Kalba*. Vilnius: Baltos lankos.
 HEIDEGGERIS, M., 1992. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
 KATILIŠKIENĖ, Z., 1965. Atsakymai į anketą. *Metmenys*, 9, 8.
 KATILIŠKIENĖ, Z. *Laiškas H. Nagiui, be datos*. MLLM.

KAVOLIS, V., 1992. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Mintis.
 KUBILIUS, V., 1991. *XX a. lietuvių literatūra*. I d. Vilnius: Alma littera.
Lietuvių egzodo literatūra 1945—1992, 1992. Čikaga: Lituistikos institutas.
 LIŪNĖ SUTEMA, 1993. *Graffiti*. Čikaga: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas.
 MACKUS, A., 1965. Laisvės siekimas ir žemės trupiniai. *Metmenys*, 9, 10.
 NAGYTĖ, Z., 1945. *Dienoraštis*. Rankraštis. MLLM.
 NAGYTĖ, Z., 1948. *Katiliškienės Z. laiškas Č. Grincevičiui*. MLLM.

ŠILBAJORIS, R., 1992. Liūnės Suteamos žemėje. In: LIŪNĖ SUTEMA, 1993. *Poezija*. Vilnius: Lietuvių rašytojų leidykla.

ŠILBAJORIS, R., 1988. Liūnės Suteamos žemėje. *Metmenys*, 57, 24.

VASILIAUSKIENĖ, D., 1980. Raganauju.

Liūnės Suteamos poezija: tematiniai komentarai. *Metmenys*, 39, 28.

БАХТИН, М., 1979. *Эстетика словесного творчества*. Москва: Искусство.

ГАДАМЕР, Х.–Г., 1988. *Истина и метод*. Москва: Прогресс.

Virginija Paplauskienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: modernism in emigrant writers' works, studies of culture, hermeneutics

Virginija Paplauskienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: modernizm w twórczości pisarzy emigracyjnych, studia kulturowe, hermeneutyka

WOMAN'S LANGUAGE WORLD IN LIUNE SUTEMA'S COLLECTION "GRAFFITI"

Summary

This article explores the poetry collection "Graffiti" (1993) written by the Lithuanian emigrant poet Liune Sutema (Zinaida Vera Nagyte-Katiliskiene). It seeks to reveal a creating woman's world and her individuality as a lyrical subject. Lyrical subject is treated here as a living reality, seeking harmony with the world, but not merely as a textual figure. Free verses are written in a form of a diary, notes, a letter, or a dream. The elements of art and music are artfully interwoven and form a specific style, typical for Liune Sutema alone.

The space of a woman's world is fully revealed applying the methods of biographical, archival material and interpretive analysis. The most general principle of the research is a hermeneutic cycle of poetry, based on H. G. Gadamer and M. Heidegger's theoretical insights.

The study of Liune Sutema's collection "Graffiti" reveals the poetess' talent: the ability to create a form that enhances the style of the content. Poems-miniatures are merged into overwhelming indivisible aesthetic unit. A code of the poetry collection becomes a picture of a woman, writing and ornamenting herself with graphite. It reveals the multifaceted drama of creator's fate: the loss of homeland, close people and the threat of losing the mother-tongue. The creator's stoic and delicate demeanour is opposed to the destroying force of the external world. The strongest metaphor of the collection is the Sun-Life tree.

ŚWIAT KOBIETY W WIERSZACH POETKI LIŪNĖ SUTEMA ZE ZBIORU „GRAFFITI“

Streszczenie

Artykuł zawiera omówienie zbioru wierszy „Graffiti” (1993) litewskiej poetki emigracyjnej, piszącej pod pseudonimem Liūnė Sutema (właśc. Zinaida Vera Nagytė–Katiliškienė). Podjęto próbę ukazania świata kobiety-twórczyni jako podmiotu lirycznego – postaci realnie istniejącej, poszukującej harmonii ze światem, nie zaś traktowanej tylko jako figura tekstu. Utwory, napisane wierszem wolnym w formie dziennika, zapisków, listu, snu, w które po mistrzowsku zostały wplecione elementy plastyczne i muzyczne, charakteryzuje niepowtarzalny styl, właściwy tylko Liūnė Suteamie.

W celu przedstawienia świata kobiecych przeżyć Liūnė Sutema zastosowano metody biograficzną, interpretacyjną oraz analizy materiałów archiwalnych. Przyjęto zasady koła hermeneutycznego i doświadczenia egzystencjalnego, oparte na założeniach teoretycznych H. G. Gadamera i M. Heideggera.

Analiza zbioru Liūnė Sutema „Graffiti” ukazuje talent poetki: jej zdolność stworzenia takiej formy, która stylistycznie uwydatnia treść. Miniatury poetyckie zostają połączone w niepodzielną jednostkę estetyczną. Kodem zbioru staje się obraz kobiety piszącej i malującej graffiti, który odsłania wielopostaciowy dramat losu twórczyni: utratę ziemi ojczystej i bliskich, zagrożenie utraty języka ojczystego. Niszczycielskiej sile świata zewnętrznego przeciwstawiono stoicką postawę kruchej twórczyni. Najbardziej sugestywną metaforą zbioru jest Drzewo Słońca–Życia.

The style of poetic language is most multifarious. Language is played upon, arranging short, "non-ornamental" words as graphite strokes which aptly sketch out internal as well as external creator's world. The lyric subject speaks with those gone beyond, Christ, pagan gods. Voices of a speaker and interlocutor merge together in the monologues disclosing the intirety of a word and existence. Poetry is imbued with nostalgia, based on a desire to preserve national identity through language. Word becomes the axis of creative world and life: what writing, breathing. The creating woman writes to live.

KEY WORDS: woman, writing, language, symbol, metaphor, graphite.

Język poetycki Liūnė Sutema cechuje różnorodność środków wyrazu. Autorka zabawia się językiem, zestawiając krótkie, „nieornamentowane” wyrazy niby kreski graffiti, które celnie szkicują zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny świat twórczyni. Rozmawia z tymi, którzy już odeszli, z Chrystusem i bogami pogańskimi. W monologach zlewają się głosy mówiącego i adresata wypowiedzi, ukazujące jedność słowa i istnienia. Poezja jest przesiąknięta tęsknotą, opartą na pragnieniu zachowania tożsamości narodowej poprzez język. Osią życia i świata twórczego staje się słowo, jego pisanie, oddychanie. Pisze się po to, by żyć.

SŁOWA KLUCZOWE: kobieta, pisanie, język, symbol, metafora, graffiti.

Gauta 2010 11 15

Priimta publikuoti 2011 01 15

Jolanta Chwastyk-Kowalczyk

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa

ul. Leśna 16, 25-509 Kielce; tel. +48 41 349 71 42

E-mail: chwastyk@ujk.edu.pl

Zainteresowania naukowe: medioznawstwo, polska prasa emigracyjna, literatura

SPOSOBY E-KOMUNIKOWANIA SPOŁECZNOŚCI POLSKIEJ NA WYSPACH BRYTYJSKICH I W IRLANDII

Artykuł porusza zagadnienia polskich portali internetowych w latach 2001-2010, takich jak: Expatpol.com, Gonic.com, Gazeta.ie, Dublinek.net, Londynek.net oraz udostępniane przez nie e-tygodniki ukazujące się również w wersji tradycyjnej w Wielkiej Brytanii – „Cooltura”, „Polish Express” i „Nasza Anglia”, i na Zielonej Wyspie – „Polska Gazeta”. Misją ich założycieli jest informowanie o zdarzeniach z kraju i ze świata, ale przede wszystkim tworzenie wspólnoty polskiej społeczności w Wielkiej Brytanii i w Irlandii. Z uwagi na wielość inicjatyw wydawniczych, autorka skupiła się tylko na czterech wybranych najbardziej popularnych tygodnikach. Wykazano, że Internet jest technologią kontynuacyjną (od internetowych wydań gazety do internetowych portali informacyjnych), a nie technologią zaktócającą tok rozwoju tradycyjnej prasy. Udowodniono, że wykształcone młode pokolenie polskich emigrantów epoki unijnej, które po 2004 roku wyjechało z Polski na Wyspy Brytyjskie i do Irlandii w poszukiwaniu pracy, przywiozło ze sobą określone potrzeby zaistnienia w najszerzej pojętym obszarze kultury. A że jest częścią społeczeństwa informacyjnego, udowodniło poprzez tworzone przez jej przedstawicieli portale internetowe oraz prasę w wersji on-line.

SŁOWA KLUCZOWE: polskie portale internetowe w Wielkiej Brytanii i w Irlandii, polskie e-tygodniki w Wielkiej Brytanii i w Irlandii, Expatpol.com, Gonic.com, Gazeta.ie, Dublinek.net, Londynek.net, „Cooltura”, „Polish Express”, „Nasza Anglia”, „Polska Gazeta”.

Każda społeczność, szczególnie ta, która przebywa na obczyźnie, potrzebuje forum, na którym wyrazi swoją aktywność kulturalną, polityczną, gospodarczą. W ostatniej dekadzie mamy do czynienia z transformacją społeczną, polegającą na kształtowaniu się nowego typu społeczeństwa, tzw. społeczeństwa informacyjnego, związaną z rozwojem techniki, w tym zwłaszcza z komunikowaniem, obiegiem i przetwarzaniem informacji. Z badań Japończyków wynika, że komunikowanie medialne, zwłaszcza on-line, dla e-generacji jest wygodniejszym sposobem porozumiewania

się niż komunikowanie bezpośrednie, osobowe (18.01.2010, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/d.254>).

Wykształcone młode pokolenie polskich emigrantów epoki unijnej, zwane – czy słusznie? – „pokoleniem straconym” (Bator 2010, s. 22), które po 2004 roku wyjechało z Polski na Wyspy Brytyjskie i do Irlandii w poszukiwaniu pracy, przywiozło ze sobą określone potrzeby zaistnienia poza rynkiem pracy. Zagospodarowują obszary życia kulturalnego, społecznego, politycznego. Nasi rodacy są elementem społeczeństwa informacyjnego (Nowak J.,

Spółeczeństwo informacyjne – geneza i definicje [pdf], 18.01.2010; <http://www.wsp.krakow.pl/papers/spolinf.html>; 18.01.2010, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/d,254>; *Informacja w sieci*, 2006, s. 22; Grzenia 2006, s. 19-20; *Portret internauty*, 2009, s. 2-7; 06.05.2010, http://www.cbos.pl/SPISKOM.PL/2009/K_033_09 [pdf]; red. Czapiński, Panek, 2009, s. 282; 06.05.2010; http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2009 [pdf]), a wolność słowa, będąca prawem do wypowiedzania swoich myśli (14.12.2009, <http://sjp.pwn.pl/haslo.php?id=2537413>; Waławczyk 2008, s. 106-113; Waławczyk 2009, s. 17-18; Romanowski 2003, s. 82; Paradowski 2005, s. 43; *Użytkownicy informacji elektronicznej*. 2000, s. 152-153, 161; Jastrzębski 2009, s. 137-138; Czarnecki 2008, 113-115; Bober 2008, s. 52; Błachinia 2008, s. 403) znalazła odzwierciedlenie w portalach internetowych oraz w prasie elektronicznej, które stały się rzeczywistością towarzyszącą zmianom w nowym kraju osiedlenia. Zalety tego medium wydają się nie do przecenienia ze względu na nieograniczone zasoby, pojemność, możliwość aktualizowania i uzupełniania już zamieszczonych informacji, możliwość komunikacji z czytelnikami, czy interaktywność (Gilbert 2001, s. 25). Przyjrzyjmy się zatem różnym portalom i e-wydaniom tygodników, które służą najnowszej fali emigracyjnej Polaków.

Przygotowania do uruchomienia portalu internetowego dla polskiej emigracji „**The Polonia Portal**” rozpoczęły się jeszcze w latach 1999-2000, kiedy przeprowadzono badania użytkowników Internetu, wtedy niezbyt popularnego nośnika informacji. Efektem tych poczynań było powstanie jesienią 2001 roku pierwszego portalu – **Expatpol.com**, który jest medium naszej emigracji (28.01.2010, <http://expatpol.com/>

[index.php?kid?=274&isid=12](http://expatpol.com/index.php?kid?=274&isid=12)). Założeniem portalu było i pozostało nadal konsolidowanie Polaków rozproszonych na Wyspach, dostarczanie informacji o tym, co się dzieje *Na Polonii* oraz o wydarzeniach krajowych. Budowa Expatpol.com uwzględniła sugestie użytkowników, dostosowując swój interfejs do zmieniających się oczekiwań i tempa ich życia. Udostępnia również wejście do galerii fotograficznych. Użytkownicy mają na portalu swoją pocztę, komunikują się on-line na czacie oraz robią zakupy na aukcjach internetowych. Jest to największy partner serwisu aukcyjnego Allegro.pl. Na Polonijnym Festiwalu Multimedialnym „Polskie Ojczyzny 2006” – „The Polonia Portal” otrzymał pierwszą nagrodę w kategorii polonijnych stron internetowych.

Goniec.com to z kolei największy polski portal w Wielkiej Brytanii. Na nim jest prezentowany najstarszy polski magazyn nowej generacji emigrantów na Wyspach – „Goniec Polski”, radio cyfrowe RGfm i telewizja cyfrowa TV Goniec. Na tym portalu można znaleźć najświeższe wiadomości z Wielkiej Brytanii, Polski i ze świata oraz codziennie aktualizowane ogłoszenia (27.01.2010, [http://www.goniec.com/pages/96/96\)_o_nas.html](http://www.goniec.com/pages/96/96)_o_nas.html)). Portal ten jako pierwszy emigracyjny serwis internetowy poświęcony Polakom w Wielkiej Brytanii udostępnił swoim użytkownikom darmowe konto pocztowe z adresem na domenie www.goniec.com. Portal posiada wyszukiwarkę globalną i wewnętrzną oraz bardzo rozbudowane forum. Atutem portalu są chat, blog oraz popularne linki tematyczne poświęcone nieruchomościom, pracy, turystyce, rozrywce, sportowi. Goniec.com kładzie duży nacisk na rozwój portalu na terenie całej Wielkiej Brytanii. Posiada kilkanaście serwisów regionalnych, poświęconych największym skupiskom Polaków

na Wyspach, interaktywnych, na bieżąco aktualizowanych przez korespondentów lokalnych. *Niezbędnik Emigranta* pozwala nowo przybyłym poznać zwyczaje, oswoić się ze specyfiką życia i funkcjonowania w nowych miejscach osiedlenia. Szczególnie popularny jest serwis *Mama na Wyspach*.

Irlandzkim odpowiednikiem GBritain.net (03.01.2010, www.gbritain.net) czy Londynek.net oraz Moja Wyspa.co.uk (03.01.2010, www.mojawyspa.co.uk) i magazynu polskiego w UK „Goniec Polski” jest aktywny od 2005 roku „**Dublinek.net**”. Powstał, by „dostarczać polskim internautom serwis na najwyższym poziomie” (27.01.2010, http://dublinek.net/ie_onas/cat?cat_id=101). Zawiera informacje, których może potrzebować Polak przybyły na Zieloną Wyspę. Skomponowany jest z elementów zawierających bieżące informacje o Polakach i ważnych dla nich sprawach, jak również wyspecjalizowane serwisy tematyczne, pozwalające na komunikację między użytkownikami. Właścicielem jest firma J. D. Blayer, która jest także wydawcą serwisu Londynek.net oraz Szkocjanet.pl.

„**Gazeta.ie**” jest to portal stworzony w Irlandii przez Polaków dla Polaków w maju 2005 roku, czyli Wydawnictwo Polska Gazeta w Dublinie. Misją jego założycieli jest informowanie o zdarzeniach z kraju i ze świata, ale przede wszystkim tworzenie wspólnoty polskiej społeczności w Irlandii. Strona jest skonstruowana w sposób ułatwiający szybki dostęp do informacji, podzielonej działami dotyczącymi trzech największych miast wschodniej części Zielonej Wyspy: Dublin, Cork, Waterford (28.01.2010, <http://www.hrc.pl/index.php?dzid=115&did=853>).

Portale internetowe udostępniają również e-wydania polskich czasopism ukazu-

jących się w Wielkiej Brytanii i na Zielonej Wyspie. Z uwagi na wielość inicjatyw wydawniczych, skupimy się tylko na wybranych tygodnikach. W chwili obecnej najbardziej popularne są cztery polskie tygodniki ukazujące się w wersji tradycyjnej, mające swoje odpowiedniki w wersji elektronicznej¹. W Anglii: „Cooltura”, „Polish Express” i „Nasza Anglia”, na Zielonej Wyspie – „Polska Gazeta”.

„**Cooltura. Polish Weekly Magazine**” reklamuje się jako „najbardziej prestiżowy, najpopularniejszy polski tygodnik w Wielkiej Brytanii”, znany organizator imprez społeczno-kulturalnych w Londynie, a także patron medialny większości polskich imprez w Wielkiej Brytanii (25.03.2010, http://elondyn.co.uk/cooltura_redakcja). Publikowany jest od marca 2004 roku, dedykowany polskiej społeczności mieszkającej i pracującej w Wielkiej Brytanii. Wchodzi w skład grupy medialnej 4YOUK, do której należy także portal elondyn.co.uk i Polskie Radio Londyn. Redakcja deklaruje, że misją tygodnika jest dostarczenie rzetelnych informacji Polakom mieszkającym na Wyspach. Jego objętość wynosi 132 strony, nakład w tradycyjnej formie 45 000 egzemplarzy (21.01.2010, http://elondyn.co.uk/cooltura_o_nas), którego dystrybucja odbywa się w ponad pięciuset punktach na terenie Greater London – w polskich centrach

¹ Nie wchodzimy tu w dywagacje na temat pojęcia prasy polonijnej, prasy emigracyjnej czy wychodźczej. Nadmienić jedynie wypada, że nie są to pojęcia tożsame; według opracowań medioznawczych „prasa emigracyjna” stanowi odmianę prasy polonijnej, która cechuje się okresowym charakterem funkcjonowania na rynku wydawniczym; można z tym polemizować, bo jak sklasyfikować londyński „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (ukazuje się do dziś) czy nowojorski „Nowy Dziennik”? (Paczkowski 2010; red. Maślanka 1976; Chwastyk-Kowalczyk 2008).

kulturalnych, sklepach, restauracjach, klubach, szkołach, agencjach pracy, podróży, nieruchomości, instytucjach rządowych. „Cooltura” poza Londynem dostępna jest również w Bedford, Birmingham, Coventry, Dublinie, Luton, Oxfordzie, Reading, Slough, Southampton, Swindon (21.03.2010, http://elondyn.co.uk/cooltura_dystrybucja). W tygodniku znajdziemy wiadomości z Londynu, informacje o nadchodzących wydarzeniach kulturalnych na Wyspach Brytyjskich, stałe rubryki tematyczne, strony ogłoszeniowe.

Jest to znakomicie zorganizowana redakcja z nowo przybyłych z kraju Polaków. Funkcję redaktora naczelnego pełni Dariusz Zeller, jego zastępcy – Jarosław Sępek, sekretarza – Kordian Klaczyński. Z pismem współpracują stali dziennikarze oraz sympatycy, również etatowi graficy.

Strona tytułowa wersji elektronicznej jest bardzo czytelna. Użytkownik może bez trudu odnaleźć hiperłącza do takich kategorii jak: *O nas, Redakcja, Kontakt, Archiwum, E-wydanie, Reklama, Ogłoszenia, Dystrybucja, Prenumerata*. Dotarcie do poszczególnych działów również nie przysparza trudności. Są to: *Komunikaty, O portalu, Ludzie portalu, Reklama, Advertising (Reklama), Nasz patronat, Konkursy, Napisz do nas, Wyślij materiał, Partnerzy, RSS*².

Wzorem polskich pism pokolenia niezłomnych tygodnik angażuje się w rozmaite kampanie społeczne, takie jak np.: *„Wyjeżdżasz? Weź dziecko ze sobą”, „Imigranci budowali i będą budować Wielką Brytanię”, „Życie w rozkroku”, „Moje*

dziecko nie mówi po polsku”, „Ucz się, ucz!”, *„Tak, usunęłam”, „My–Oni” i inne*. Analiza zawartości wyraźnie dowodzi, że w czasopiśmie poruszane są rzeczywiste problemy, z jakimi spotykają się Polacy w nowym kraju. Spośród wymienionych tytułów to właśnie „Cooltura” najwięcej miejsca poświęca wydarzeniom kulturalnym. W każdym wydaniu przynajmniej osiem stron. Na większości okładek odnajdujemy informacje o wywiadach przeprowadzonych z gośćmi z Polski, zapowiedzi koncertów, happeningów i eventów, premier filmowych, teatralnych, ciekawych wystaw i wernisaży, wydarzeń sportowych. Każdy artykuł wspomagają liczne fotografie. Redakcja cyklicznie zaprasza czytelników do brania udziału w rozmaitych konkursach, jak np.: *„Dinozaury opanowały Londyn”, „Moje życie na emigracji. Sukcesy i porażki”, „Nowa emigracja polska w Londynie”* (materiały miały być wykorzystane w pracy doktorskiej), muzycznym (25.03.2010, <http://elondyn.co.uk/cooltura,4>) czy literackim (25.03.2010, http://elondyn.co.uk/cooltura_wydarzenie,1). Wszecoboczne reklamy któregoś ze sponsorów pisma mogą drażnić czytelnika, jak również strony od 92 do 132, które zawierają ogłoszenia.

Redakcja regularnie przeprowadza wśród swoich użytkowników internetowe sondy. Szczególnym zainteresowaniem cieszyło się pytanie „Czy uważasz, że polscy emigranci są dyskryminowani w Wielkiej Brytanii?”. Każdy na bieżąco może po kliknięciu polecenia „głosuj”, „zobacz wyniki”, „pozostałe sondy” sprawdzić, jak odpowiadali pozostali respondenci. Każdy ma również możliwość aktywnego uczestniczenia w redagowaniu pisma, komentując poszczególne artykuły, zdarzenia, czy dodając nowe ogłoszenia.

² RSS (Rich Site Summary) – to wzbogacony spis treści strony, która umożliwia bardzo proste rozpowszechnianie zawartych w niej informacji (czyli Rich Simple Syndication); to uproszczona wersja internetowej strony informacyjnej (Olszański 2006, s. 105).

W Wielkiej Brytanii od października 2003 roku ukazuje się „**Polish Express**”, wydawany początkowo jako dwutygodnik, po pół roku jako miesięcznik, a od stycznia 2005 roku jako tygodnik. Redakcja zapewnia, że od listopada 2005 roku pismo swoim zasięgiem obejmuje całą Wielką Brytanię, rozprowadzane przez 5000 punktów dystrybucyjnych (27.03.2010, <http://polishexpress.polacy.co.uk/index.php?str=info&id=10,1>). W Londynie posiada 70 skrzynek przy najważniejszych stacjach metra i innych punktach, takich jak: przy polskich kościołach, w sklepach sprzedających polską żywność, w polskich firmach, w Konsulacie oraz Polskim Instytucie Kulturalnym. Dodatkowych 50 skrzynek ma być rozstawionych w najbliższym czasie wzdłuż głównych ulic stolicy. Poza Londynem tygodnik jest dostępny w sklepach kolportujących prasę brytyjską – news agentach. „Polish Express” kosztuje w nich 1£. Nakład wynosi 60 000, ale dzięki e-wydaniu periodyk dociera do 300 tysięcy czytelników, dostarczając im informacji z Polski, UK i świata.

Tygodnik tworzy zespół młodych ludzi, którzy chcą zmienić wizerunek Polaka w Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej. W deklaracji redakcyjnej czytamy: „Robimy gazetę bliską czytelnikom. Nie boimy się trudnych tematów, chcemy pomagać »zagubionym« na angielskiej ziemi. Naszym największym marzeniem jest tworzenie gazety, która będzie pomostem pomiędzy dojrzałą emigracją i ludźmi, którzy przyjechali do Wielkiej Brytanii po 1 maja 2004” (27.03.2010, <http://polishexpress.polacy.co.uk/index.php?str=info&id=10,1>). Z linku *O nas* dowiadujemy się, że poza wydawaniem gazety jej współpracownicy zajmują się również innymi projektami.

Od 2007 roku wydają polski kalendarz kieszonkowy, organizują spotkania informacyjne o różnorodnej tematyce (np.: „Podwójne opodatkowanie”, „Niezbędne informacje, aby odnaleźć się w UK”, „Zakładanie własnej firmy w UK”, „Formy zatrudnienia oraz prawa pracownicze i socjalne”, „System podatkowy w UK”); czterokrotnie zorganizowali Targi Pracy Polish Express, aktywnie włączyli się w organizację wiecu „Przeciw podwójnemu opodatkowaniu” pod konsulatem RP w Londynie oraz współorganizowali drugi Marsz Papieski.

Partnerami, czyli firmami, instytucjami i organizacjami, które współpracują z redakcją są: Strefa.co.uk – największa baza ogłoszeń drobnych w Wielkiej Brytanii, Polish Cultural Institute w Londynie, Jazz Cafe POSK – polski klub jazzowy w Londynie, Stowarzyszenie Poland Street – Stowarzyszenie Polaków w Wielkiej Brytanii, Radio Orła – jedyne polskie radio w Wielkiej Brytanii, Polonia w Southampton – Scotland.pl, Infolinia.org – sieć stron dla Polaków o miastach w Wielkiej Brytanii (27.03.2010, <http://polishexpress.polacy.co.uk/index.php?str=info&id=87,1>).

Forma elektroniczna tygodnika jest czytelna i przyjazna pod kątem użytkownika. Mamy odniesienia do *Strony głównej, Ogłoszeń, Reklamy, Artykułów, Domu i finansów, Pracy i edukacji, Prawa i biznesu, Galerii, Dystrybucji* (dołączona dokładna mapa użytkowników, gdzie po wpisaniu kodu pocztowego mapa pokazuje 10 najbliższych punktów podanego miejsca, w których można nabyć tradycyjnie wydawany tygodnik „Polish Express” oraz „Panoramę”), *Kontakt, Partnerów, Pracy, Polish newspaper England UK, Kanałów RSS*. W *Czytelni* wybieramy ka-

tegorię, np.: *Polityka, Życie w Anglii, W naszym angielskim domu, Kultura, Nasze sprawy, Gdzie na weekend? Konkursy, Waszym zdaniem.*

Kolejnym znaczącym polskim tygodnikiem dostępnym w tradycyjnej formie oraz w wersji elektronicznej w formacie PDF jest „**Nasza Anglia. Polski Tygodnik w Wielkiej Brytanii**”. Ukazuje się od marca 2008 roku w Reading. Oddając pierwszy numer, redakcja zapewniała:

„Będziemy starać się informować Was o wszystkich ciekawych sprawach, jakie dzieją się wokół nas, a także w Polsce i na świecie. [...] Szacuje się, że jest nas około miliona w Zjednoczonym Królestwie. [...] Społeczność polska odgrywa coraz większy wpływ nie tylko na gospodarkę tego kraju, ale również na inne aspekty życia. Mamy nadzieję, że wielu z Was znajdzie czas, aby przejrzeć nasz tygodnik, dowiedzieć się ciekawych rzeczy, a może pomóc nam współredagować to pismo. Dzięki specjalnemu działowi »ogłoszeń« będziemy starali się pośredniczyć w ofertach pracy, kupna/wynajmu mieszkań itp. Dzięki »Naszej Anglii« będzie to skuteczniejsze i prostsze” (NA 1/2008, s. 1).

Wydawcą jest TDM WORLD LIMITED, 8 Vermeer Close, Connah’s Quay, CH5 4WD. Funkcję redaktora naczelnego pełni Andreas Dymus, na przemian z Klaudyną Nierodą, która jednocześnie dba o szatę graficzną pisma. Współpracownikami są: Janusz Ciupiński, Marcin Jajko, Ewelina Małolepsza, Mirosława Siewór, Dominik Trznadel, Mirosław Wilewski, Arkadiusz Kamiński, Anna Korcz. Pismo jest wielotematyczne, zawiera następujące działy: *Temat numeru, Felieton, Wydarzenia kulturalne, Recenzje, Angielska codzienność, Miss emigracji, Dzieciaki na Wyspie, Porady, Edukacja, Kobieta, Mężczyzna, Zdrowie i Uroda, Nasze sprawy,*

Nowoczesność, Kącik Turystyczny, Obyczaje, Wywiad, Sport, W skrócie, Wiadomości z Polski, Wiadomości regionalne, Wiadomości z Wysp (lub z Wielkiej Brytanii), Wiadomości ze świata, Kalendarium, Święta, Sylwetka, Okno na świat, Ciekawostki. Objętość stron – zmienna, od 22 do 32. Analiza zawartości pozwala mniemać, że „Nasza Anglia” przeznaczona jest dla mało wybrednego polskiego czytelnika, stawiając sobie za cel informowanie o bieżących wydarzeniach polityczno-gospodarczych na świecie w *Przeglądzie Tygodnia*, udziela porad prawnych związanych z pracą na Wyspach, ubezpieczeniami, opieką zdrowotną, zamieszcza *Nowości kulturalne* (koncerty, wystawy, imprezy, książki, filmy), *Kronikę kryminalną*, nie stroni od plotek, dowcipów, ogłoszeń i reklam. Redakcja konsekwentnie przestrzega warunków ich zamieszczania. Nie ma możliwości ogłaszania usług towarzyskich, handlu papierosami, przekraczających ogólnie przyjęte normy lub o obraźliwym charakterze. W „Naszej Anglii” jest zdecydowanie najmniej reklam z omawianych czasopism i nie przesłaniają one w wersji elektronicznej ważnych wiadomości.

Nowo przybyłym do Wielkiej Brytanii oraz tym, którzy chcą doskonalić swój angielski, pismo poleca strony poświęcone nauce języka angielskiego. Zamieszcza w nim słowa i zwroty przydatne w codziennych sytuacjach oraz wskazówki dotyczące poprawności językowej. Czytelnik może sprawdzić swoją wiedzę, wypełniając podane ćwiczenia. Prawidłowe odpowiedzi znajdują się zawsze w kolejnym numerze. Od samego początku jest pismem interaktywnym, na drugiej stronie zwraca się bezpośrednio do czytelników: „Jeżeli macie do nas pytania, chcielibyście się wypowiedzieć na temat któregoś z artykułów

lub sami macie do przekazania własną opowieść, piszcie na nasz E-mail: listy@naszaanglia.co.uk” (NA 2/2008, s. 2).

Po 1 maja 2004 roku trzecim krajem docelowej emigracji Polaków, po Wielkiej Brytanii (580 tys.) i Niemczech (ok. 450 tys.), była Irlandia – ok. 120 tys. emigrantów (Kaczmarczyk 2009, s. 79; oprac. Radiukiewicz 2006, s. 11, *Emigracyjny*, s. 25)³. Obecnie w Irlandii mieszka i pracuje około 150 tys. obywateli polskich, skupionych w Dublinie, Belfaście, Cork i Galway. Ten masowy napływ Polaków na Zieloną Wyspę spowodował wzrost zapotrzebowania na polskojęzyczną informację (Ruta 2010, s. 87).

Pierwszym polskim tygodnikiem emigracyjnym założonym w maju 2005 roku w Irlandii przez zespół doświadczonych dziennikarzy i specjalistów od mediów z kraju była „**Polska Gazeta. The First Polish Weekly Magazine in Ireland**”. Powstała, by wyjść naprzeciw „gwałtownie rosnącej w siłę polskiej społeczności” (25.03.2010, <http://www.polskagazeta.ie/PL/about.html,2>). Swój zakresem obejmuje aktualności polityczne i gospodarcze z areny międzynarodowej, ze szczególnym uwzględnieniem Polski i Irlandii. Podejmuje kwestie kulturalne, biznesowe, rynku pracy, regulacji prawnych, ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych, sportowe; zamieszcza ogłoszenia i reklamy. Ma swoich korespondentów w całej Irlandii. Tygodnik dostępny jest w sieci polskich sklepów, sklepów z polską żywnością z Europy Wschodniej, kafejkach internetowych, polskich pubach, sklepach sieci Spar, Centra, Lidl, Super Valu, Eason

(25.03.2010, <http://www.polskagazeta.ie/PL/about.html,1>). Z linku *Distribution* można odczytać, że periodyk jest kolportowany w 49 miastach. Roczna prenumerata wynosi £85.

Analiza treści pozwala stwierdzić, że tygodnik wyraża i odzwierciedla nastroje i poglądy naszych rodaków w kraju i za granicą. Pismo aktywnie i regularnie włącza się w życie polskiej społeczności w Irlandii, organizując między innymi darmowe sesje specjalistycznych porad dla swoich czytelników. Wśród współpracowników redakcji są prawnik i doradca finansowo-podatkowy, wspomagający czytelników darmową profesjonalną poradą podczas stałych dyżurów w siedzibie redakcji. „Polska Gazeta” chce być reprezentantem polskiej społeczności w Irlandii, a jednocześnie pomostem kulturalnym między swoimi czytelnikami a społecznością irlandzką. Aby ulżyć tęsknocie Polaków oddalonych od domu rodzinnego oraz by integrować obie społeczności, promuje polską kulturę. Organizuje liczne wydarzenia artystyczno-kulturalne, takie jak koncerty (Lady Pank, Dżem, Hey), wieczory kabeletowe („Okłasky” z Grzegorzem Halamą), „Dzień Dziecka w Ogrodach Ambasador” – 1 czerwca 2008 roku. W czerwcu 2006 roku reklamy czasopisma pojawiły się na kursujących w Dublinie autobusach miejskich. Redaktorzy „Polskiej Gazety” są „źródłem informacji dla innych mediów europejskich czy irlandzkich (przykładem może być prestiżowy portal zawierający informacje biznesowe eubusiness.com, który podawał prawdopodobną liczbę polskich emigrantów, opierając się na danych uzyskanych od dziennikarki tygodnika). Ostatnią większą inwestycją wydawcy pisma było wykupienie w styczniu 2007 roku największego polskiego portalu in-

³ Najnowsze dane mówią o 555 tys. Polaków w Wielkiej Brytanii i 419 tys. w Niemczech (*Emigracyjny* 2010, s. 25)

ternetowego w Irlandii – www.gazeta.ie.” (Ruta 2010, s. 8). Od tego czasu „Polska Gazeta” dostępna jest w bardzo czytelnej, przejrzystej wersji internetowej. Ma linki do takich kategorii jak: *Strona główna, O nas, Reklama, Miejsca sprzedaży, Galeria zdjęć, Partnerzy, Archiwum, Ważne telefony, Kontakt*. Redakcja zapewnia, że „chce być wszędzie tam, gdzie dzieje się coś ważnego dla polskiej społeczności. Przez te wspólnie spędzone lata nauczyliśmy się wiele i mamy nadzieję, że wielokrotnie byliśmy dla Was pomocą i wsparciem” (25.03.2010, <http://WWW.polskagazeta.ie/PL/1>). Trzeba przyznać, że na Wyspach jest to merytorycznie najsprawniej redagowany periodyk emigracyjny. Jednak archiwum nie prezentuje artykułów w całości. Pokazuje czytelnikowi tylko obszerne fragmenty, zachęcając do zakupu wersji tradycyjnej. Wykształceni czytelnicy mają o to pretensje do redakcji. Tygodnik zamieszcza minimalną ilość fotografii, szata graficzna nie zmieniła się od lat.

Oczywiście w Irlandii funkcjonują również inne tygodniki: „Kurier Polski”, „Nasz Głos”, „Fakt”, ale na potrzeby artykułu opisano pierwszy, najważniejszy.

Reasumując. Nawet pobieżne przejrzanie witryn e-tygodników obala stereotyp Polaka, zamykającego się w polskich gettach, jak Polonia w USA. Chociaż wyraźnie widać, że nasi rodacy gromadzą się w określonych dzielnicach. W Belfaście np. jest to wschodni Belfast, gdzie funkcjonuje polska księgarnia, restauracja, cztery polskie sklepy, polski fryzjer. Co więcej, Polacy uświadomili mieszkańcom Irlandii Północnej, że ich kraj jest postrzegany przez nowych przybyszy jako swoiste eldorado. Również w Londynie mamy polskie skupiska, takie jak Kensington czy Ealing. Kolejny mit,

jaki obalają e-czasopisma, to prymitywny obraz Polaka ksenofoba, zawistnika, pijaka, nieroba. Nie ma w tej prasie również tradycyjnych politycznych dylematów wychodzących ani pompatycznego obchodzenia świąt narodowych i rocznic historycznych oraz epatowania ważnymi postaciami z polskiej przeszłości, jak ma to jeszcze miejsce w prasie pokolenia niezłomnych. Młodzi Polacy chcą być przede wszystkim Europejczykami, nie zakładają, że spędzą w Wielkiej Brytanii czy Irlandii całe życie. Ale wychodzą z założenia, że dopóki tu mieszkają i pracują, chcą asymilacji z miejscową społecznością. Stąd zapewne wynika wpisanie w polski kalendarz obchodzenie 17 marca dnia Świętego Patryka, Halloween czy włączanie się w miejscowe wybory – również na szpaltach tygodników (04.02.2010, <http://www.polskagazeta.ie?PL/2007-4-parada.html>). Uniwersalny temat obcości jednak również jest cyklicznie podejmowany. Młodzi Polacy, chociaż są emocjonalnie związani z ojczyzną, wracać nie chcą, pomimo że w ogromnej większości pracują poniżej kwalifikacji i są sfrustrowani. Nie jest to szczyt marzeń, ale czują się bezpiecznie.

W e-wydaniach polskich tygodników w Wielkiej Brytanii i w Irlandii można dostrzec pewne różnice, szczególnie w sposobie ich przeglądania. „Polska Gazeta” pozwala na przeglądanie swoich publikacji wyłącznie w formie kolejno otwierających się stron WWW. Korzystając ze słabego łącza internetowego ten sposób jest dobry, gdyż jest niewymagający. Artykułów nie możemy przeczytać do końca, bo pod każdym z nich jest zaproszenie do zakupu wydania tradycyjnego. „Cooltura”, „Polish Express” i „Nasza Anglia” dają potencjalnemu czytelnikowi możliwość przejrzania całej zawartości. Niestety, aby to było możliwe, wyma-

gane jest dobre, szybkie łącze internetowe i odtwarzacz formatu PDF. Otwierając taki plik, mamy przed sobą wirtualne czasopismo, w którym kartkujemy strony za pomocą myszki lub touchpada. Jest to dokładne odwzorowanie tego, co zobaczymy w wydaniu papierowym, czyli przeładowanie informacjami i grafiką, sfłoczone teksty, bez odpowiednio wolnej przestrzeni i światła. Zaletą jest utrzymana przez wydawców bezpłatna forma dostępu do omawianych tygodników, co nie jest normą. Dla przykładu od 1 lipca 2010 roku brytyjski ogólnokrajowy dziennik „The Times” oraz jego niedzielne wydanie „Sunday Times” pobierają opłaty za korzystanie z wersji serwisów internetowych w wysokości 1 funta dziennie albo 2 funty tygodniowo. Po wprowadzeniu opłat teksty w „The Times” już nie są widoczne w wynikach wyszukiwania Google’a, Yahoo! czy Bing. Sprawdziły się szacunki ekspertów firmy Wiggin, że witryny obu wydań straciły 90% użytkowników (Makarenko 2010, s. 23; Makarenko a, 2010, s. 19; Hall 2010, 23. 07. 2010, http://adage.com/globalnews/article?article_id=145043). Takie samo zjawisko może spotkać mniejsze wydawnictwa.

„Cooltura” i „Nasza Anglia” skonstruowane są na wzór portali informacyjnych, ale na próżno próbujemy doszukać się w nich odnośników do innych stron, krótkich filmików, gdyż całość udostępniona jest w formacie PDF. Krótka sonda przeprowadzona wśród znajomych, wykształconych 127 osób, które aktualnie mieszkają i pracują na Wyspach, zapytaniem o to, czy w ogóle czytają prasę, wykazała, że nie mają czasu, wolą dobrą książkę⁴. Na pytanie,

gdzie szukają informacji o Polsce, zgodnie wymieniali polskojęzyczne portale internetowe – serwis „Wirtualna Polska”, „Onet”, ale także „Coolturę”, „Polish Express”, „Dziennik”. Nikt nie wymienił „Polskiej Gazety”. Okazało się, że jednak czytają czasopisma w formie tradycyjnej w miejscach pracy i w pubach. Można się zastanowić, co to oznacza. Fakt, że Polacy na obczyźnie sięgają po tradycyjne środki przekazu może upoważnić do stwierdzenia, że e-wydania, pomimo swej interaktywności i multimedialności oraz możliwości najszybszego informowania, wielokrotnej aktualizacji i modyfikacji wcześniej opublikowanych tekstów, nadal będą tylko uzupełnieniem papierowych edycji. Kiedy rozwijała się telewizja, wielu myślało, że era radia już minęła. Tymczasem po kilkadziesiąt lat nastąpiła konwergencja mediów, które nawzajem się uzupełniają. Można zatem przypuszczać, że to zjawisko będzie dotyczyło także e-wydań rozmaitych periodyków.

Poza tym większość redakcji omawianych e-wydań zdołała uniknąć błędów popełnianych w początkowej fazie istnienia stron internetowych powiązanych z czasopismami w latach 70. i 80. XX wieku w USA, gdzie zamieszczano w sieci elektronicznej wersje całkowicie odpowiadające wersji drukowanej, tworząc w ten sposób zamkniętą, statyczną całość z ograniczonymi możliwościami interaktywnymi (Gilbert 2001, s. 54).

Internet daje nieograniczone możliwości tworzenia wspólnot niezależnie od geografii. To właśnie dzięki niemu polska społeczność żyjąca i pracująca w Wielkiej Brytanii i w Irlandii samoorganizuje się, wykazuje aktywność, znajduje zatrudnienie, mieszkania, znajomych, uzyskuje wszelkie potrzebne informacje,

⁴ Sonda przeprowadzona w kwietniu i maju 2010 roku w Londynie i Dublinie przez mgr. Grzegorza Szyszkę.

uczy się żyć w nowym, nie zawsze przyjaznym otoczeniu. Badania przeprowadzone przez Michała P. Garapicha i Tatiannę Osipović z Roehampton University i University of Surrey jesienią 2007 roku dowiodły, że Internet to medium, z którego najczęściej korzystają Polacy w Irlandii (27.01.2010, http://dublinek.net/ie_onas/

cat?cat_id=101). Można się zgodzić z Claytonem M. Christensenem, że Internet jest technologią kontynuacyjną (od internetowych wydań gazety do internetowych portali informacyjnych), a nie technologią zakłócającą tok rozwoju tradycyjnej prasy (Christensen 2010, s. 21).

Wykaz skrótów tytułów prasowych

GW – *Gazeta Wyborcza*

NA – *Nasza Anglia*

Bibliografia

- BATOR, M., 2010. Stracone pokolenie. Łącznie się! *Gazeta Wyborcza*, 7 kwietnia, 22.
- BLACHINIA, A., 2008. Internet – wróg czy przyjaciel? In: Red. A. DYTMAN-STASIEŃKO; J. STASIEŃKO. *WWW – w sieci metafor*. Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 403.
- BOBER, W. J., 2008. *Powinność w świecie cyfrowym. Etyka komputerowa w świetle współczesnej filozofii moralnej*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 52.
- CHRISTENSEN, C. M., 2010. *Przełomowe innowacje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 21.
- CHWASTYK-KOWALCZYK, J., 2008. *Londyński „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1944–1989. Gazeta codzienna jako środek przekazu komunikatów kulturowych*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
- CZARNECKI, P., 2008. *Etyka mediów*. Warszawa: Difin, 113–115.
- Diagnoza społeczna 2009*, 2009. Red. J. CZAPIŃSKI, T. PANEK. Warszawa: VizjaPress&IT, 282.
- Emigracja zarobkowa Polaków do Irlandii. Raport z badań*, 2006. Oprac. A. RADIUKIEWICZ, Warszawa, 11.
- Emigracyjny dołek, a potem fala, 2010. *Gazeta Wyborcza*, 28 września, 25.
- Encyklopedia wiedzy o prasie*, 1976. Red. J. MAŚLANKA, Wrocław: Ossolineum.
- GILBERT, C., 2001. *A Dilemma in Response: Examining the Newspaper Industry’s Response to the Internet*. Harvard University, 25, 54.
- GRZENIA J., 2006. *Komunikacja językowa w Internecie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 19–20.
- Informacja w sieci*, 2006. Red. B. SOSIŃSKA-KALATA, Warszawa: Wydawnictwo SBP, 22.
- JASTRZĘBSKI, J., 2009. *Na rynku wartości. O mediach i etyce dziennikarskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 137–138.
- KACZMARCZYK, M., 2009. *System medialny Irlandii*. Sosnowiec: Wydawnictwo Humanitas, 79.
- MAKARENKO, V., 2010. Nie zapłacą za „The Times” w sieci? *Gazeta Wyborcza*, 27 maja, 23.
- MAKARENKO, V., 2010. „The Times” ma mniej czytelników w sieci. *Gazeta Wyborcza*, 20 lipca, 19.
- HALL, E., 2010. *Tall Pay Wall for „The Times” In the U.K. Hits Traffic Hard*, „Advertising Age”. Dostępne na stronie: http://adage.com/globalnews/article?article_id=145043 [od 22.07.2010].
- Nasza Anglia*. 2008, nr 1, 1.
- Nasza Anglia*. 2008, nr 2, 2.
- NOWAK, J., *Spółczesność informacyjna – geneza i definicje*. Dostępne na stronie: <http://www.wsp.krakow.pl/papers/spolinf.html> [18.01.2010].
- OLSZAŃSKI, L., 2006. *Dziennikarstwo internetowe*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 105.

PACZKOWSKI, A., 2010. *Polonijna prasa*. Dostępne na stronie: www.encyklopedia.pwn.pl [25.05.2010].

PARADOWSKI, R., 2005. *Kulturowe instrumentarium wolności. Etyka i prawo*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe INPiD UAM, 43.

Portret internetu, 2009. Oprac. M. FELISIAK, M. WENZEL. Warszawa, 2–7.

ROMANOWSKI, M., 2003. *Wolność słowa w mediach elektronicznych*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ŁośGraf, 82.

RUTA, P., 2010. Prasa dla Polaków w Irlandii, *Rocznik Prasoznawczy*, t. 4, 87.

Użytkownicy informacji elektronicznej, 2000. Red. M. KOCÓJOWA, Kraków: Wydawnictwo UJ, 152–153, 161.

WACŁAWCZYK, W., 2008. *Idea wolności słowa Johna Milтона*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 106–113.

WACŁAWCZYK, W., 2009. *Wolność słowa. Wybrane zagadnienia*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 17–18.

06.05.2010, http://www.cbos.pl/SPISKOM.PL/2009/K_033_09.PDF

06.05.2010, http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2009.PDF

27.01.2010, http://dublinek.net/ie_onas/cat?cat_id=101

25.03.2010, <http://elondyn.co.uk/cooltura,4>

21.03.2010, http://elondyn.co.uk/cooltura_dys-trybucja

21.01.2010, http://elondyn.co.uk/cooltura_o_nas

25.03.2010, http://elondyn.co.uk/cooltura_redakcja

25.03.2010, http://elondyn.co.uk/cooltura_wydarzenie,1

28.01.2010, <http://expatpol.com/index.php?kid=274&isid=12>

30.01.2010, www.gazeta.ie

03.01.2010, www.gbritain.net

27.01.2010, http://www.goniec.com/pages/96/96_o_nas.html

28.01.2010, <http://www.hrc.pl/index.php?dzid=115&did=853>

03.01.2010, www.mojawyspa.co.uk

18.01.2010, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/d,254>

27.03.2010, <http://polishexpress.polacy.co.uk/index.php?str=info&id=10,1>

27.03.2010, <http://polishexpress.polacy.co.uk/index.php?str=info&id=87,1>

25.03.2010, <http://www.polskagazeta.ie/PL/about.html,1>

25.03.2010, <http://www.polskagazeta.ie/PL/about.html,2>

25.03.2010, <http://WWW.polskagazeta.ie/PL/,1>

04.02.2010, <http://www.polskagazeta.ie?PL/2007-4-parada.html>

14.12.2009, <http://s.jp.pwn.pl/haslo.php?id=2537413>

Jolanta Chwastyk-Kowalczyk

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: media studies, Polish emigrants' press, literature

THE MODELS OF E-COMMUNICATION IN THE POLISH SOCIETY OF BRITAIN AND NORTHERN IRELAND

Summary

The article raises the issue of Polish Web portals in the years 2001–2010, namely, Expatpol.com, Goniec.com, Gazeta.ie, Dublinek.net, Londynek.net, as well as availability of issuing e-weeklies

Jolanta Chwastyk-Kowalczyk

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: literatūra, lenkų išeivijos spauda, žiniasklaidos studijos

DIDŽIOSIOS BRITANIJOS IR ŠIAURĖS AIRIJOS LENKŲ BENDRUOMENĖS ELEKTRONINĖS KOMUNIKACIJOS MODELIAI

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos 2001–2010 metų lenkų internetinių portalų Expatpol.com, Goniec.com, Gazeta.ie, Dublinek.net, Londynek.net problemos, taip pat per juos prieinami elektroniniai

and coming out in the traditional version in Great Britain, such as „Cooltura”, „Polish Express”, „Nasza Anglia” and „Polska Gazeta” on the Green Island. The mission of their founders was to inform about the events in the world and country but above all, to create the atmosphere of togetherness of the Polish society in Great Britain and Ireland. The article focuses only on the most popular four weeklies. It has the aim to show that the Internet is a continuous information technology from Internet published newspapers Web portals and technology is not disrupting the development process of the traditional press.

It has been proved that the young educated Polish emigrants of the Union era, who left for Britain and Ireland after 2004 in search of employment, continued to pursue certain needs to exist in the widest scope of culture. The fact that they are a part of the information society was proved by the representatives of the created Web portal as well as the press in the on-line version. The advantages of the Internet as an electronic medium seem not to be negated with regards to the unlimited resources, volume, possibilities to update and supplement of already printed information, possibility of communication with readers or interaction. All Web portals and e-polish weekly publications in the United Kingdom take into consideration the suggestions of the users, adapting their interface to the changing expectations and pace of their lives. The title pages of the electronic version of the periodicals are friendly to service. Editors are engaged in various social campaigns to help the newly arrived fellow-countrymen, to acquaint themselves with the customs, adjust to the specificity of life and function in the new areas of settlement. Specialized thematic services facilitate communication between users.

KEY WORDS: Polish Web portals in Great Britain and Ireland, Polish e-weeklies in Great Britain and Ireland, Expatpol.com, Goniec.com, Gazeta.ie, Dublinek.net, Londynek.net, „Cooltura”, „Polish Express”, „Nasza Anglia”, „Polska Gazeta”.

savaitraščiai, tradiciniai leidiniai „Cooltura“, „Polish Express“, „Nasza Anglia“, „Polska Gazeta“ Didžiojoje Britanijoje, Gryn Ailende. Įkūrėjų misija buvo informuoti apie šalies ir pasaulio įvykius ir, svarbiausia, kurti lenkų bendruomenės vieningumo atmosferą Didžiojoje Britanijoje ir Airijoje. Straipsnio dėmesio centre yra keturi didžiausi savaitraščiai. Akcentuojama, kad Internetas yra tolydi technologija, aprėpianti internetines žiniasklaidos priemones nuo laikraščių iki portalų, kad ši technologija nežlugdo tradicinės spaudos.

Aptariama, kaip jauni, išsilavinę sovietmečio lenkų emigrantai, po 2004 metų išvykę į Britaniją ir Airiją vildamiesi ten įsidarbinti, turėjo ir tam tikrų platesnių kultūrinių poreikių. Tai, kad jie yra informacinės visuomenės atstovai, įrodė interneto portalų sukūrę lenkų išeiviai ir kasdienė internetinė spaudos versija. Interneto kaip elektroninės priemonės privalumai: neriboti išteklių, apimtis, atnaujinimas, spausdintos informacijos pateikimas, bendravimo su skaitytoju galimybės. Visi internetinio tinklo portalai ir lenkiški elektroniniai savaitraščiai Jungtinėje Karalystėje atsižvelgia į vartotojų patarimus ir internetinę sąsają derina su besikeičiančiais vartotojų lūkesčiais ir gyvenimo ritmu. Redaktoriai dalyvauja įvairiose socialinėse kampanijose siekdami padėti naujiems vartotojams susipažinti su vietos įpročiais, prisitaikyti prie gyvenimo specifikos ir gerai jaustis naujose veiklos sferose. Vartotojų bendravimą palengvina specializuotas paslaugų teikimas pagal temas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: internetinis lenkų portalas Didžiojoje Britanijoje ir Airijoje, lenkiškas savaitraštis Didžiojoje Britanijoje ir Airijoje, Expatpol.com, Goniec.com, Gazeta.ie, Dublinek.net, Londynek.net, „Cooltura“, „Polish Express“, „Nasza Anglia“, „Polska Gazeta“.

Gauta 2010 11 15

Priimta publikuoti 2011 01 15

Vilma Bijeikienė

Centre of Foreign Languages

Vytautas Magnus University

K. Donelaičio g. 52—603, LT-44248 Kaunas, Lietuva

E-mail v.bijeikiene@ukc.vdu.lt

Research interests: political linguistics, gender and discourse analysis, pragmatics, sociolinguistics, cognitive linguistics

HOW EQUIVOCATION DEPENDS ON THE WAY QUESTIONS ARE ASKED: A STUDY IN LITHUANIAN POLITICAL DISCOURSE

The article aims at shedding light on the problem of equivocation in political discourse. Drawing upon the conception of equivocal communication introduced by Bavelas (1990), the study focuses on how the use of equivocation and the successful use of equivocation depend on the way questions are formed and presented to the respondent. For that purpose, a scale of five categories of questions with a gradually growing level of complexity has been set. Data for the study have been taken from the official transcript of the proceedings of the special parliamentary commission at the Lithuanian Parliament to investigate threats to national security in November, 2003. The combination of qualitative and quantitative methodology has revealed that the amount of equivocation produced by political and other official figures interviewed by the commission increases along with the increased complexity of the questions. Nevertheless, the successful use of equivocation does not follow the same pattern. Namely, the respondents of this study appear to equivocate successfully more often after the least complex questions. The study has also attended to the issues of how the increased complexity of a question makes it easier to equivocate and why it does not guarantee equivocating successfully.

KEY WORDS: political analysis discourse, equivocation, scale of questions, parliamentary discourse.

Introduction

Studies of equivocation in political discourse have turned fruitful in showing how politicians make language serve their political purposes and why they sometimes prefer to be evasive (Bavelas 1990; Bull 1998, 2000; Bull and Mayer 1993; Clayman 2001; Obeng 1997; Partington 2003). In most general terms, it has been concluded that politicians can successfully save their reputation by equivocating in a slippery situation. Moreover, it has also been noticed that politicians are expected to produce a certain amount of equivocation

to demonstrate their skills of politics and diplomacy. For instance, in his analysis of an interview with a South African ambassador, Obeng (1997) shows how the ambassador's straightforward guess about the winner of the presidential election is treated as an undiplomatic move. On the other hand, a high degree of manipulative and equivocal discourse may eventually decrease the reliability of political figures in the eyes of the general public on whose free choice their careers depend (Bull 1998, 2000; Hamilton and Mineo 1998). Thus, the benefit that politicians reap from equivocation can become rather relative.

From the perspective of the general public, equivocation in political discourse presents a major hindrance for people to receive information which can directly affect their lives and decisions (cf. Janicki 2002). Technically speaking, equivocation in political discourse presents a sociolinguistic problem, which, in a broad sense, will be targeted in the present study.

In November, 2003, the head of the Lithuanian State Security Department, Mr. Laurinkus, presented a report at the Lithuanian Parliament (the Seimas) on the possible threats to national security. Among other things, the report contained allegations of the links on the part of President Paksas' office to the Russian secret service, the international terrorism and the organized crime. A special parliamentary commission was organized to examine the facts collected in the report. As one of its main tasks, the commission had to interview some parliamentarians, members of the President's office and the Government as well as top officials from various state institutions. The proceedings of the above indicated commission were highly important for the general public and were broadcast live on the national radio and television. Nevertheless, the proceedings revealed that the public received very limited information because of the high degree of the respondents' evasiveness in their every effort to save reputation and future careers. The linguistic envisage tells that the respondents' attempts to evade the answers were in a certain way related to the manner of how questions were formulated and put to them. With this observation in mind, I have arrived at the following *research questions* for the present study:

- How does the respondent's equivocation depend on the way a question is formed and presented to him or her?
- How does the use of equivocation change along with the increased complexity of a question?
- How does the increased complexity of a question influence the respondent's chances to equivocate successfully?
- Does the category of the respondent (in this case, politicians and other state officials) have any influence on the answers to the above questions?

2. Equivocation: theoretical considerations

Equivocation can be put among the most significant constituents of the strategic use of language in political contexts. Studies of equivocation as part of political discourse are largely based on the theory of equivocal communication introduced by Bavelas (1990) in the field of social psychology (Bull 1998, 2000, 2008; Bull and Mayer 1993; Hamilton and Mineo 1998). Bavelas compare an equivocal message to "a reversible visual illusion" which changes before one's eyes (1990, p. 13). It can appear one way and then another. It can make sense at one point and then fail to do this.

Bavelas describe equivocation as "non-straightforward communication" which "appears ambiguous, contradictory, tangential, obscure, or even evasive" (1990, p. 28). Hamilton and Mineo accentuate its strategic nature: "the intentional use of imprecise language" (1998, p. 3).

In their analysis of equivocation, Bavelas are primarily interested in the reasons for the equivocal use of language. According to their observations, it is not a person but his or her particular communicative situation that lies at the roots of equivocation. If in a particular situation all answers available to a person may have negative consequences,

the person will try to avoid choosing any of them. However, if a choice still has to be made, the person will try to give his or her message in an obscure and indirect manner. Bavelas call this situation *an avoidance-avoidance conflict* and hold it responsible for equivocation. Trapped in such a situation, one is equivocating, i.e., “saying nothing while saying something” (1990, p. 57).

As Bavelas suggest, while the *avoidance-avoidance conflict* can occur in a variety of communicative situations, political discourse is most fertile for it and for the consequent use of equivocation. The relatively high frequency of equivocation in political discourse is explained by the necessity for politicians to attend to their different commitments. For example: “The candidate may be caught in any number of *policy contradictions*: between two aspects of the party platform (e.g., reduce the deficit but do not cut spending); between the candidate’s stated position and that of the party (or party leader); between previous party promises and current practice; or between the candidate’s own past and present positions, if these have changed” (Bavelas 1990, p. 47). Other reasons for equivocation in political contexts include the pressure of *time limits*, the need to protect *confidential information*, the *lack of knowledge* and in rare cases the *interpersonal conflict* between a politician and the interviewer (Bavelas 1990, p. 49). The failure to successfully weave in and out among the hazards of political communication can cost very dearly to political figures in a democratic political system. They can badly damage their public image or ‘face’, to use a term taken from Goffman (1967) and generally adopted in political discourse analysis (Chilton 1990; Partington 2003), and lose their reliability with the electorate.

3. The working definition of *equivocation*

Bull and Mayer (1993) accurately observe that Bavelas’ (1990) theory of equivocation is a highly valuable input in the analysis of the reasons for equivocal use of language. They raise the need to expand the research on the amount and the ways of equivocation in political interviews. For that purpose, Bull and Mayer propose a typology of replies consisting of three categories: ‘a reply’, ‘a non-reply’ and ‘an answer by implication’ (1993, p. 655). By defining a question as “request for information”, they regard it as ‘a reply’ when “the information requested is given”, ‘a non-reply’ when “either a part or none of the information requested is given, and ‘an answer by implication’ when one’s views are made “clear without explicitly stating them” (Bull and Mayer 1993, p. 654). With a slight difference from Bull and Mayer’s typology, the present study has three categories of responses: a) ‘a reply’, when the requested information is provided; b) ‘a direct refusal to reply’; c) ‘equivocation’.

To decide what could be considered as the ‘requested information’, Carston’s (2002) description of answering questions is consulted: “In the case of yes/ no questions, the relevant information would be a confirmation or denial of the propositional form of the question; in the case of wh-questions, it would be a conceptual constituent that fills the wh-slot in the incomplete logical form encoded by the questioning utterance” (Carston 2002, p. 143). With Carston’s definitions in mind, I regard any deviation from giving the requested, or ‘the relevant’, information to be equivocation. *Equivocation* is thus

seen as *any response to a question when the requested information is neither unambiguously provided nor directly refused to be provided*. For example¹ (transcript of the special parliamentary commission (transcript) 11/17/2003):

Mr. KUBILIUS. I would like to make an additional request. Is it all or do you have anything else to add, as, for instance, since what time has she worked as your social assistant in the Seimas and...

Mr. SKARBALIUS. Not to mislead the commission, the question about the exact date should be addressed to the Seimas personnel department. I don't remember the exact date.

In example (1) the respondent, Mr. Skarbalius, neither openly refuses to answer the question nor provides the questioner with the requested information. The respondent appeals to his failure of memory by claiming that he does not remember the exact date when his social assistant was hired. In the meantime, the exact date is not, in fact, requested by the questioner. Judging from the question, the questioner could have been satisfied with an approximate date or any other relevant information. However, the respondent does not seem to be willing to cooperate and, what is more, he prefers not to explicitly voice his reluctance.

As mentioned in the introduction, equivocation can not be regarded as an unambiguously positive or negative phenomenon in political discourse. On the one hand, equivocation can save face in a difficult situation. On the other hand, however, it can

have quite a destructive effect if used in high quantities and received with a challenge (cf. Bijeikienė 2004). Therefore, it makes more sense to talk about *successful* or *unsuccessful* use of equivocal communication. Given that the primary function of equivocation is to save the speaker's face in a difficult situation, a particular case of equivocation can be regarded as successful when it fulfills that function. One's face is successfully saved if *the questioner does not immediately challenge the equivocal answer*. On the contrary, if the questioner explicitly reveals the respondent's attempt to evade the question or implies this by the repetition or specification of the given question, equivocation is unsuccessful. In that case, the respondent is caught "red-handed" and suffers a certain degree of damage to his or her public face. To judge if a particular case of equivocation is successful is only possible from the piece of discourse where it occurs.

4. A scale of questions

In addition to the concept of *equivocation*, it is of most importance to determine *a categorization of questions* which could serve the goals of the present study. In political discourse, the most visible feature of questions is their complexity that serves to satisfy other functions than simply a request for information, as for instance, the need to attack or criticize the respondent. According to Wilson, in political contexts "questions are rarely straightforward, but are, rather, frequently prefaced by a variety of statements (often controversial)" (1990, p. 137). In Wilson's terms, this manner of putting questions has the following consequences: "If politicians attend to the propositions contained in these pre/post statements they may be seen as trying to

¹ P. KUBILIUS: Aš norėčiau papildomai paklausti. Ir tai viskas, ar jūs galėtumėte dar ką nors pridurti, pavyzdžiui, apie tai, nuo kada ji buvo jūsų visuomeninė padėjėja Seime ir...

P. SKARBALIUS: Kad neklaidinti komisijos, šiuo klausimu reikėtų kreiptis į Seimo Personalo skyrių ir patikslinti tikslią datą. Tikslios datos aš neatsimenu.

avoid the question. On the other hand, if politicians fail to attend to such propositions they may be seen as accepting certain controversial claims as matters of fact” (Wilson 1990, p. 137).

Wilson interprets the complexity of questions as a difficulty politicians have to deal with. However, for the same reasons as given in the quote, a complex question can become a politician’s life buoy saving him or her from the direct answers. Although the plausibility of these interpretations can only be tested in a particular piece of discourse, here it is important to emphasize that questions in political discourse are of various degrees of complexity and that this brings forth certain consequences. Following Jucker’s (1986) analysis of questions, the below-presented *scale of questions* with a gradual increase in complexity was developed for the current study:

1. **A plain question:** (2) *Mr. KUBILIUS. Did the President inform you later about the content of this conversation?*² (transcript 11/20/2003).
2. **An indirect question:** (3) *Mr. KAŠĖTA. I want to ask if the President has mentioned anything about it*³ (transcript 11/20/2003).
3. **A sequence of several questions:** (4) *Mr. KAŠĖTA. I would like to ask you if Lithuanian Road Administration has transferred its account to the “Ūkio” bank. When did it happen and what were the reasons?*⁴ (transcript 11/13/2003).
4. **A question with comments:** (5) *Mr. KUBILIUS. In the conversation, Ms*

² P. KUBILIUS: Ar jus po to Prezidentas informavo apie to pokalbio turinį?

³ P. KAŠĖTA. Aš noriu paklausti, ar Prezidentas apie tai nieko neminėjo?

⁴ P. KAŠĖTA. Norėjau jūsų paklausti, ar Kelių direkcija perkėlė savo sąskaitą į Ūkio banką, kada perkėlė ir dėl kokių motyvų?

*Smailytė also says that this very week when you badly need money, your party colleague, Mr. Ačas, badly needs money because he needs to buy some kind of cars: “He needs to buy cars there, you know”— I quote. Do you know what cars they were planning to buy?*⁵ (transcript 11/17/2003).

5. **A sequence of several questions with comments:** (6) *Mr. STEPONAVIČIUS. Honorable colleague, one can get a clear impression from this story that Ms Smailytė was your devoted associate. In conclusion, you could tell us what exact orders you have given to Ms Renata Smailytė and also how you can evaluate the results of her work as your social assistant*⁶ (transcript 11/17/2003).

5. Hypotheses

1. **A** The frequency of equivocation increases with the increased complexity of questions: the lowest amount of equivocation is used after a *plain question* (1) and it grows with each subsequent category of questions (2), (3), (4) and (5).
  - B** The results of the tests differ depending on the category of the respondent.
2. **A** The number of cases of successful equivocation increases with the

⁵ P. KUBILIUS. Pokalbyje taip pat Smailytė sako, kad būtent tą savaitę, kai jums labiausiai reikia pinigų, pinigų labai reikia jūsų bendražygiui partijos R. Ačui, nes jam reikia pirkti kokias tai mašinas. „Ten jam reikia, žinok, ten mašinas pirkti“ [...] cituoju. Ar jūs žinote, kokias mašinas buvo planuojama pirkti?

⁶ P. STEPONAVIČIUS. Gerbiamasis kolega, iš visos istorijos pakankamai aiškiai susidaro įspūdis, kad ponias Smailytė buvo pakankamai artima jūsų talkininkė. Apibendrinant galėtumėt pasakyti, kokius konkrečius pavedimus esate davę Renatai Smailytei, o taip pat jūs kaip galėtumėt įvertinti jos darbo rezultatus, kaip jūsų visuomeninės padėjos.

increased complexity of questions: the smallest number in the use of successful equivocation is after a *plain question* (1) and it grows with each subsequent type of questions (2), (3), (4) and (5).

B The results of the tests differ depending on the category of the respondent.

6. Method and data

It is a problem-oriented study which targets equivocation produced by political figures and other officials in political contexts. Methodologically, this study can be seen as a small scale qualitative sociolinguistic analysis with quantification for comparison. The data are taken from the official transcript of the proceedings of the special parliamentary commission appointed to investigate the possible threats to the national security of Lithuania. A full transcript of the proceedings and the audio record is available on the website of the Seimas. For this study, eight interviews have been selected which make a total of over 25, 000 words.

The participants of the proceedings fall within two categories: the questioners and the respondents (see table 1). The questioners are all MPs appointed by the Seimas and

equally representing its partisan composition. For the goals of this study, the respondents have been divided into the categories of politicians and other state officials. The main distinguishing criterion between the two categories is the circumstances under which they have undertaken their position: through the election by the general public or by appointment. Another dividing characteristic among the respondents is their position with respect to the object of investigation. As it is shown in the table, two standpoints are possible: the respondents are either in a certain way involved in the activity related to the threats to national security or interested in investigating them. For the purpose of this study, interviews with the respondents from the former group (circled in the table) have been selected given that for these people the proceedings present a highly face threatening situation (cf. Brown and Levinson 1987) and the need to equivocate in large quantities.

7. Results of frequency tests

7.1. Hypothesis 1

Results for the A part of hypothesis (1) are presented in Figure 1. The ascending

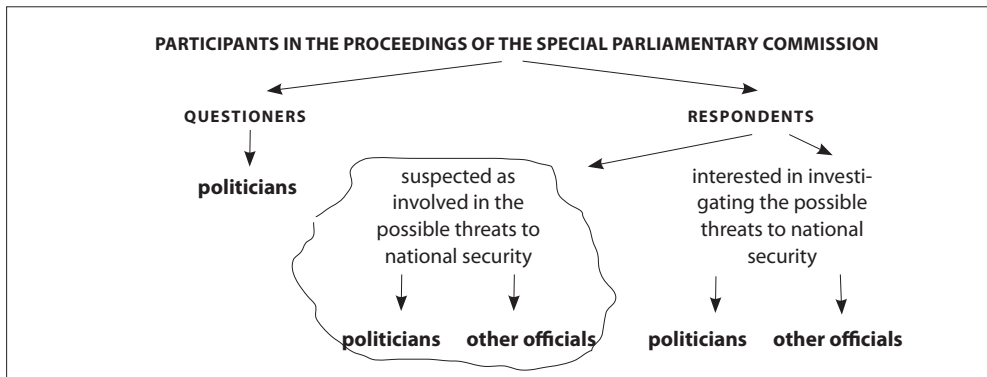

Table 1. Participants of the present study

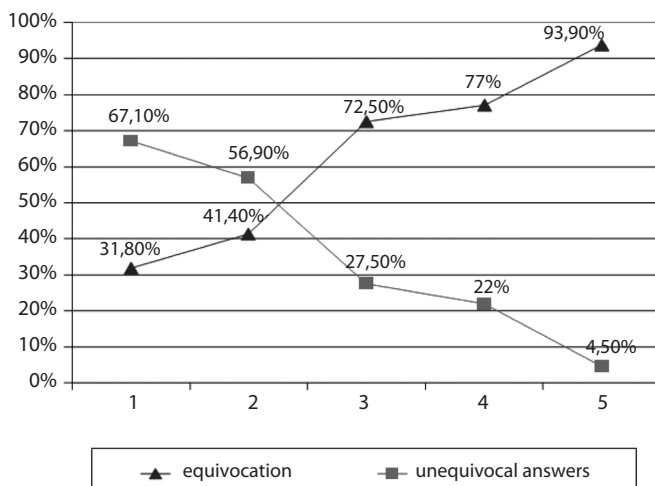

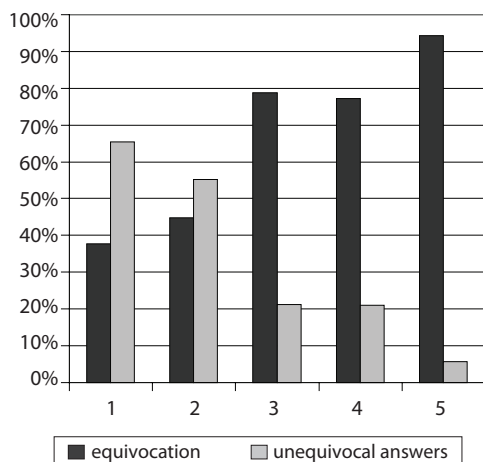
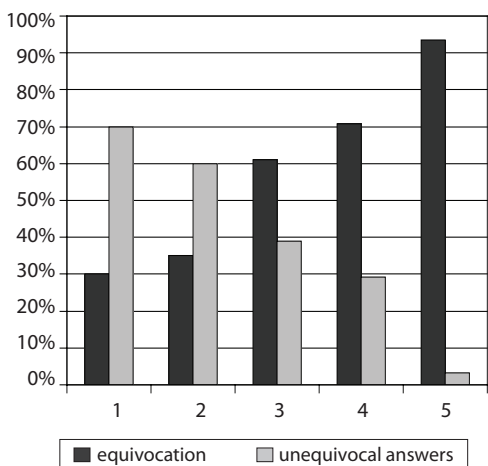
Figure 1. Proportions of equivocal and unequivocal answers

graph shows the change in the amount of equivocation produced by both categories of the respondent, while the descending graph displays the change in the use of unequivocal answers. The numbers from 1 to 5 indicate the categories of questions. The cases of refusing to answer are minimal, not exceeding the amount of 2 %.

As shown in Figure 1, the gaps between the numbers of equivocal and unequivocal answers are largest at the ends of the graphs. The number of unequivocal answers (67.1 %) after a *plain question* (1) is more than twice as big as the amount of equivocation (31.8 %), whereas in the category of a *sequence of several questions with comments* (5) the difference is approximately 20 times in favor of equivocation (93.9 % to 4.5 %). The A part of hypothesis (1) is corroborated: the number of equivocal answers gradually increases along with the increased complexity of the questions. Moreover, on the basis of the proportion between equivocal and unequivocal answers, the proposed five categories of questions can

be seen as falling into two groups. The first group contains those categories of questions which elicit more unequivocal answers than equivocal ones. The other group includes the questions where the frequency of equivocation exceeds the supply of unequivocal answers. The former group consists of *plain questions* (1) and *prefaced questions* (2), whereas the latter group contains the categories of a *sequence of several questions* (3), a *question with comments* (4) and a *sequence of several questions with comments* (5).

In the B part of hypothesis (1) it has been assumed that the results of the frequency test are influenced by the category of the respondent. Figures 2 and 3 show how the proportion of equivocal and unequivocal answers depends on the category of the respondent, namely the politicians and other officials respectively. In general, the bars in figures 2 and 3 repeat the principal pattern presented by the graphs in Figure 1. A Minor difference from the principal pattern can be noticed in figure 2, which displays the percentage for the category of politicians.

Figure 2. **Politicians**Figure 3. **Other officials**

Here, the categories of *a sequence of several questions* (3) and *a question with comments* (4) receive almost the equal number of unequivocal (approximately 20%) and equivocal answers (approximately 80%). In the meantime, the figure for the category of other officials does not contain this minor divergence from the principal pattern. In addition, the bars also display the overall larger numbers of equivocal responses by politicians in the four categories (1)–(4). This result adds to the common generalization about the high frequency in the use of equivocation by political figures. Nevertheless, the author considers this variation not to have a significant impact on the principal pattern of the graphs in figure 1. Thus, the B part of hypothesis (1) is not corroborated: in this study, the category of the respondent does not have any significant influence on the proportions of equivocal and unequivocal answers in response to the proposed five categories of questions.

7.2. Hypothesis 2

Figure 4 presents the results for the test of the A part of hypothesis (2). The darker

graph shows the alteration in the use of successful equivocation, whereas the lighter graph displays the cases of unsuccessful, or the challenged, attempts to equivocate. The numbers below from 1 to 5 indicate the categories of questions.

As Figure 4 displays, the highest amount of successful equivocation and the largest gap between successful and unsuccessful uses is at the very beginning of the graphs, namely in the category of *a plain question* (1). The lowest amount of successful equivocation, or, in fact, the point where unsuccessful uses of equivocation almost match in number the successful ones, lies at the category of *a question with comments* (4). In general, the graphs do not show either a clearly descending or an ascending pattern but rather a fluctuating one. In other words, it is neither possible to conclude that the respondents do not equivocate more successfully with the increased complexity of the questions nor is it possible to claim the opposite tendency. Consequently, the A part of hypothesis (2) has not been corroborated. However, the figure suggests another important finding: the amount of success-

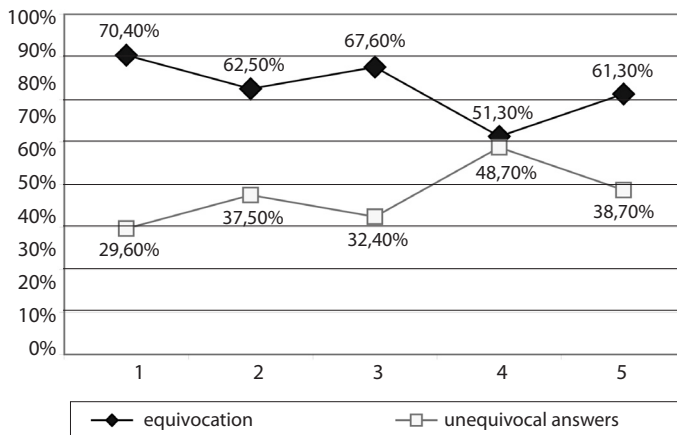

Figure 4. Proportions of successful and unsuccessful equivocation

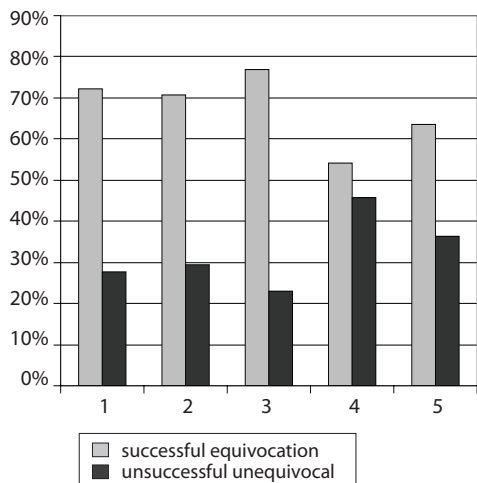

Figure 5. Politicians

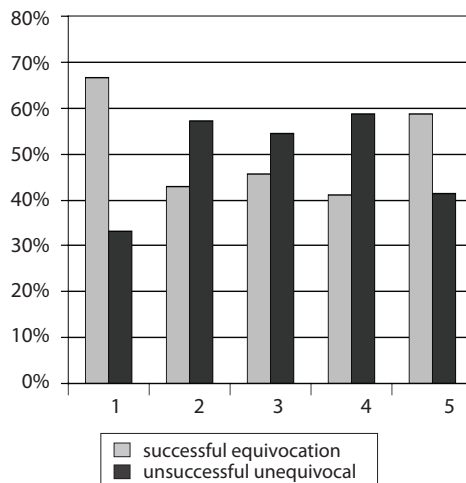

Figure 6. Other officials

ful equivocation, under the given definition, exceeds the use of unsuccessful one in all of the proposed categories of questions.

The results of the B part of hypothesis (2), regarding the influence of the category of the respondent, are displayed in Figures 5 and 6. The bars show that the lack of a clear pattern in the use of successful or unsuccessful equivocation is typical of categories, politicians and other officials. However, the figures also display a significant difference. Politicians produce

more attempts of successful equivocation in comparison to the unsuccessful cases in all categories of questions (figure 5). In the meantime, for other officials, the number of successful attempts is smaller than the amount of the challenge they receive from the questioners in three categories of questions. This happens in the categories of a *prefaced question* (2), a *sequence of several questions* (3) and a *question with comments* (4) (figure 6). The author holds the view that this difference is significant enough

o support the B part of hypothesis (2): the successful use of equivocation depends to a considerable degree on the category of the respondent.

8. Discussion of the results

The frequency tests generally show that the use of equivocation increases with the increased complexity of questions. Moreover, in the present analysis this finding holds true regardless of the category of the respondent, namely a politicians or another official. This tendency can be interpreted as the respondents' skillful exploitation of the increased complexity of the questions. Consider an example in the category of a *sequence of several questions* (3)⁷:

e. g. *Mr. SAKALAS. Do you think that you should operate the President's policy or do you have your own policy as well?*

Mr. MEDALINSKAS. No no. Nobody has his own policy here. There is a common policy. The ambassadors' case is a very complicated issue. Upon my arrival from the Security department, I informed the President about all these nuances. Indeed, the problem is if you can swim against the stream. In my conviction, if it is done in the name of justice, it has to be done (transcript 11/20/2003).

The respondent, who is a recently retired advisor to the President, starts his turn with a straightforward denial. Given the structure of the question, namely two propositions questioned in one turn, it becomes not clear which of them is being negated by the direct

negative answer 'no'. It might seem that the immediately following argument 'nobody has his own policy' disambiguates the short negative answer as denying the proposition about having one's own policy. However, the impersonal structure of the argument leaves it unclear whether the respondent really includes himself among the possible referents of the utterance and tells the questioner that he does not have his own policy as well. Moreover, the respondent continues to increase the level of abstraction in his next statement: 'there is a common policy'. In this case, it is even less clear if the respondent refers to the policy of the President's office, or the state policy, or something else. Further, he resorts to the metaphorical use: 'the problem is if you can swim against the stream'. Thereby he alludes to the possibility or the need of breaking rules and norms. He also declares his strong support to such actions when done in the name of 'justice'. Following the principle of relevance (cf. Sperber and Wilson 1995), the rules alluded to in the metaphor should be the ones about operating the President's official policy. The respondent himself, then, must be the referent because he is the one to whom the question is addressed. In that way, the respondent seems to be suggesting that he might have sometimes failed to operate the President's policy and that he has his motive for acting so. Consequently, after providing an apparently straightforward answer, the respondent gradually distorts this impression. Most importantly, it is the way the two requests for information are presented to him that enables him to equivocate and to leave the questioner with an answer which like "a reversible visual illusion" (Bavelas 1990, p. 13) can appear one way and then another.

The frequency test also showed that the use of successful equivocation does not

⁷ P. SAKALAS. Ar jūs manote, kad vis dėlto jūs turėtumėte vykdyti Prezidento politiką, ar jūs turite ir savo nuosavą politiką?

P. MEDALINSKAS. Ne ne. Niekas čia nuosavų politikų neturi. Yra bendra politika. Konsulų byla yra pernelyg sudėtingas klausimas. Aš Prezidentą informavau po to, kai grįžau iš Saugumo departamentą apie tuos visus niuansus. Aišku, problema yra tokia, ar galima eiti prieš vėją. Mano įsitikinimas, jeigu to reikalauja teisingumas, tą reikia daryti.

increase with the increased complexity of the questions. The fact that respondents equivocate more often when the question is more complex does not mean that they do it more successfully. On the contrary, although the differences are not very big, the largest amount of successful equivocation is produced after a *plain question* (1). Given the relatively small number of equivocal answers (31.8%) in this category, the degree of successful equivocation here is high and worth to be considered in greater detail. The author assumes that to account for the high degree of successful equivocation after *plain questions* (1), it is necessary to keep in mind the criteria which the respondents make use of in equivocating after the more complex questions (3), (4) and (5). In the latter categories of questions, the respondents usually equivocate by attending to a questioner's comment or by ignoring one of the several requests for information presented in one turn. The availability of such moves significantly eases the respondent's attempt to equivocate. However, it appears to me that the same characteristics of the complex questions also alleviate the questioner's task to immediately spot and challenge the respondent's equivocation. Consequently, when the question is simple to evade, this evasion is simple to react to. As far as the category of a *plain question* (1) is concerned, this type of question makes it more difficult to find what to fill the answer with when trying to equivocate. This type of question requires equivocation to be more subtle and, thus, more difficult to trace and challenge. Consider an example in the category (1)⁸:

e. g. Mr. KUBILIUS. *Did the President inform you later about the content of this conversation?*

Mr. AČAS. *I haven't talked to the President about that* (transcript 11/20/2003).

In his turn, the respondent seems to provide with an implied negative answer, acceptable as a denial of a propositional content of a yes/no question. However, in the era of modern technologies the answer 'I haven't talked' does not necessarily negate the possibility of exchanging information, as for instance, receiving an e-mail letter. This answer does not also exclude an option of being informed by the third party. Consequently, the answer is rather ambiguous and leaves the respondent free from the commitment to the truthfulness or falsehood of the proposition contained in the question.

Conclusions

Not exceeding the limits of the study the following conclusions can be made as to how the problem of equivocation in political discourse has been made clearer by the present examination. As suggested by the results, in order to elicit the requested information from political figures and other officials in political contexts, the questioner has to resort to the least complex questions. In the categories of a plain question or a prefaced question the chances of receiving a relevant answer are higher than the possibility that the respondent will equivocate. By contrast, if the questioner presents several requests for information in one turn or adds his or her comments and explanations, the chances of an equivocal answer considerably increase. If the questioner chooses to combine both elements, i.e., several requests and

⁸ P. KUBILIUS. Ar jus po to Prezidentas informavo apie to pokalbio turinį?

P. AČAS. Nesu kalbėjęs su Prezidentu apie tai.

comments, in one turn, the chances of receiving all of the requested information are very low. Nevertheless, the questioner's choice of a straightforward question is not safe either. This type of questioning can result not only in fewer cases of equivocation but also in the higher probability that the

respondent will get away with it when the questioner fails to immediately challenge it. Other findings of the analysis show that the politicians in this study equivocate more than other officials and that they do so more successfully.

References

- BAVELAS, J. B., 1990. *Equivocal Communication*. London: Sage.
- BIJEIKIENĖ, V., 2004. Equivocation and Challenge to Equivocation in the Proceedings of Parliamentary Commission at the Lithuanian Parliament. *Studies about Languages*, 6, 42—47.
- BROWN, P.; LEVINSON, S. C., 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge UP.
- BULL, P.; MAYER, K., 1993. How not to answer questions in political interviews. *Political Psychology*, 14 (4), 651—666.
- BULL, P., 1998. Equivocation theory and news interviews. *Journal of Language and Social Psychology*, 17 (1), 36—51.
- BULL, P., 2000. Equivocation and the Rhetoric of Modernization: An Analysis of Televised Interviews With Tony Blair in the 1997 British General Election. *Journal of Language and Social Psychology*, 19 (2), 222—247.
- BULL, P., 2008. Slipperiness, Evasion, and Ambiguity. *Journal of Language and Social Psychology*, 27 (4), 333—344.
- CARSTON, R., 2002. *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell.
- CHILTON, P. A., 1990. Politeness, politics and diplomacy. *Discourse & Society*, 1 (2), 201—224.
- CLAYMAN, S. E., 2001. Answers and evasions. *Language in Society*, 30 (3), 403—442.
- GOFFMAN, E., 1967. *Interaction Ritual: Essays in Face-to-Face Behavior*. New York: Pantheon Books.
- HAMILTON, M. A.; MINEO, P. J., 1998. A framework for understanding equivocation. *Journal of Language and Social Psychology*, 17 (1), 3—35.
- JANICKI, K., 2002. A hindrance to communication: the use of difficult and incomprehensible language. *International Journal of Applied Linguistics*, 12 (2), 194—217.
- JUCKER, A. H., 1986. *News Interviews: A Pragmalinguistic Analysis*. Amsterdam: John Benjamins.
- OBENG, S. G., 1997. Language and politics: indirectness in political discourse. *Discourse & Society*, 8 (1), 49—83.
- PARTINGTON, A., 2003. *The Linguistics of Political Argument: The spin-doctor and the wolf-pack at the White House*. London: Routledge.
- SPERBER, D.; WILSON, D., 1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- WILSON, J., 1990. *Politically Speaking: The Pragmatic Analysis of Political Language*. Oxford: Basil Blackwell.

Vilma Bijeikienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Moksliniai interesai: politinė lingvistika, giminės ir diskurso analizė, pragmatika, sociolingvistika, kognityvinė lingvistika

KAIP EKVIVOKACIJA PRIKLAUSO NUO KLAUSIMŲ UŽDAVIMO BŪDŲ: LIETUVOS POLITINIO DISKURSO STUDIJA

Santrauka

Straipsnyje politinio diskurso analizės tematika nagrinėjama politinio išsisukinėjimo (ekvivokacijos) sociolingvistinė problema parlamentinėje kalboje. Vadovaujantis Bavelo (1990) ekvivokacinės ir dviprasmiškos komunikacijos teorija, siekiama išanalizuoti, kaip politikų gebėjimas išsisukti nuo jiems pateikto neparankaus klausimo priklauso nuo klausimo pateikimo pobūdžio. Dėl to sukurta klausimų skalė, apimanti penkis klausimų kompleksiško lygmenis — nuo paprasto klausimo pereinant prie netiesioginio klausimo tipo ir baigiant kelių klausimų bei komentarų seka vieno pateikimo metu. Tyrime naudojamos Lietuvos Seimo 2003 metais sudarytos laikinosios komisijos, kuri siekė ištirti grėsmes nacionaliam saugumui, posėdžių stenogramos. Taikant kiekybinius ir kokybinius metodus atskleista, kad sudėtingoje situacijoje politikai dažniau bando išsisukti nuo tiesaus atsakymo, kai jiems užduodamas aukšto kompleksiško lygmenis klausimas. Tačiau jiems tai pavyksta atlikti sėkmingiau, jei užduodamas klausimas yra žemo kompleksiško lygmenis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: politinio diskurso analizė, ekvivokacija, klausimai, parlamentinė kalba.

Vilma Bijeikienė

Uniwersytet im. Witolda Wielkiego, Litwa

Zainteresowania naukowe: lingwistyka polityczna, badania nad płcią kulturową, analiza dyskursu, pragmatyka, socjolingwistyka, językoznawstwo kognitywne

ZALEŻNOŚĆ EKWIWOKACJI OD SPOSOBU ZADAWANIA PYTAŃ: STUDIUM LITEWSKIEGO DISKURSU POLITYCZNEGO

Streszczenie

Artykuł, zaliczany do tematyki analizy dyskursu politycznego, zawiera omówienie socjolingwistycznego zagadnienia ekwiwokacji w języku parlamentarzystów. Biorąc za podstawę teorię dwuznaczności w komunikacji (Bavelas et al., 1990), podjęto próbę analizy sposobów unikania przez polityków niewygodnych pytań w zależności od sposobu zadania pytania. W tym celu stworzono skalę pytań, obejmującą pięć poziomów złożoności: od zwykłego pytania, poprzez pytania typu pośredniego do ciągu kilku pytań i komentarzy, wygłaszanych za jednym razem. Za materiał badawczy posłużyły stenogramy z posiedzeń tymczasowej komisji Sejmu Republiki Litewskiej, utworzonej w listopadzie 2003 roku dla zbadania zagrożeń bezpieczeństwa narodowego. Za pomocą metod ilościowej i jakościowej stwierdzono, że w trudnej sytuacji politycy częściej próbują uchylić się od jednoznacznej odpowiedzi, gdy zadaje im się pytanie o wysokim poziomie złożoności, jednak pomyślniej wykorzystują ekwiwokację, gdy poziom złożoności pytania jest niski.

SŁOWA KLUCZOWE: analiza dyskursu politycznego, ekwiwokacja, pytania, język parlamentarny.

Gauta 2010 12 07

Priimta publikuoti 2011 01 15

Виктория Макарова

Вильнюсский университет

Каунасский гуманитарный факультет

Центр социокультурных исследований

Muitinès g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

E-mail: makarovavv@gmail.com

Область научных интересов автора: политическая лингвистика, когнитивная лингвистика, риторика

КТО НАЗЫВАЕТ ВЕЩИ, ТОТ ОВЛАДЕВАЕТ ИМИ: РУССКИЙ VS. РОССИЯНИН, РУССКИЙ VS. РОССИЙСКИЙ В ДИСКУРСЕ ПРЕЗИДЕНТОВ РОССИИ

Цель статьи заключалась в том, чтобы проанализировать российские президентские послания Федеральному собранию последнего десятилетия и установить, как в президентских посланиях В. Путина и Д. Медведева именуются их соотечественники: продолжают они ельцинскую традицию вести диалог с россиянами, используют ли они этноним русские; интерес представляет также характер использования прилагательных российский-русский с точки зрения того, с именами каких объектов они сочетаются.

Анализ показал, что частотность идеологемы 90-х гг. россиянин в текстах президентских посланий низка; вместо альтернативных номинаций часто используется термин русский; на долю слова русский постепенно остается лишь сочетание со словом язык; национальные характеристики соотечественников нивелируются путем утверждения терминов российская нация и российская культура.

Для сравнения в конце статьи приводятся сведения о функционировании подобных терминов (литовец – lietuvīs, литовский – lietuvių) в ежегодных посланиях президентов Литвы. В них звучат обращения к гражданам (piliečiai), людям (žmonės), нации-народу (tauta) Литвы, и в этом видно сходство с интенциями президентов многонациональной России. Отличием является то, что в литовских президентских посланиях может прозвучать апелляция к национальной гордости.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: В. Путин, Д. Медведев, дискурс власти, президентское послание, русский, россиянин, российский, языковая политика.

В русской речи все чаще можно услышать слово *россиянин*. Если в начале двухтысячных годов это обозначение ассоциировалось с ежегодным ельцинским обращением «Россияне!», то теперь оно уже стало использоваться как самоназвание, например: *Здравствуйте. Я россиянка, сейчас за границей, на основной работе нахожусь сейчас в отпуске*

по уходу за ребенком до 3 лет... Смогу ли я по приезду в Россию оформить детское пособие? (<http://www.help4mama.ru/content/ya-rossiyanka-zhivu-seychasza-rubezhom.html>). В данном примере говорящий, судя по контексту, употребил слово *россиянин* в смысле 'гражданин России'. В ряде случаев говорящий делает выбор между словом *россиянин*

и этнонимом *русский*: *Понятие россиянин мне непонятно, я русский и только русский* (<http://www.rusimperia.info/catalog/1048.html>).

В поле дебатов о правомерности использования термина «россиянин» часто используется отсылка к одному тексту Константина Крылова, написанному еще в 90-е годы, в котором автор пытается показать различие в значении слов *русский* и *россиянин* и, в частности, говорит: «...Россияне в некоторых отношениях ближе к «западным» (точнее – североамериканским) поведенческим стереотипам, чем русские. Это дает им основания ощущать себя «западными людьми»...» (Крылов 1993). С тех пор в определенных кругах слова *русский* и *россиянин* стали являться своего рода маркерами – ты свой или чужой: самоидентифицирующиеся как патриоты называют себя *русскими*, приверженцы либеральных ценностей себя называют *россиянами*. Таким образом, использование того или иного самоназвания подразумевает выражение определенной идеологической позиции.

Более нейтральные контексты, которые при всем желании не уличишь в ангажированности, – это т. н. родительские форумы, на которых самый острый вопрос, обсуждаемый «сообщниками», – где достать шушубы для тоддлера¹. На таких форумах употребляется, конечно, и этноним *русский*, но очень часто можно увидеть и искреннее (безо всякого подтекста и выражения сознательных идеологических установок говорящего) (само)именование *россиянин*.

¹ В англоязычных странах для детей в возрасте от одного до трех лет существует отдельное название — тоддлер (англ. *toddler*). Шушубы (англ. *shooshoos*) – кожаная обувь для самых маленьких.

Закономерным является победа *россиянина* над *гражданином России* (например, в силу экономии языковых средств). А чем может быть обусловлена замена «русского» «россиянином»? Несколько лет назад профессор Сибирского МВД РФ Александр Васильев провел анализ употребления слов *русский* и *россиянин* и пришел к выводу, что «обычно употребление слова *россиянин* является вербальным индикатором и инструментом нивелирования объектов по национальному (или, может быть, по «вненациональному» признаку); возможно, интенцией говорящего в действительности является добросовестное стремление способствовать интеграции многонационального населения» (Васильев 2008).

Как мне представляется, в современном российском президентском дискурсе употребление термина *россиянин* (а чаще: «граждане России», «российский народ») может объясняться именно стремлением подчеркнуть ровное отношение говорящего ко всем гражданам России, независимо от их национальной принадлежности. А упоминаются ли в президентских посланиях Владимира Путина и Дмитрия Медведева *русские*, государствообразующая нация многонациональной России? Или они продолжают ельцинскую традицию вести диалог с *россиянами*? И какие объекты характеризуются в дискурсе президентов как *русские*, какие – как *российские*?

Ответ на эти вопросы я искала, анализируя президентские послания Федеральному собранию последнего десятилетия (2000–2010). Данные тексты специфичны: они транслируются на крупнейшую аудиторию, ориентируются на универсального адресата (это

и соратники, и оппоненты; электорат внутри страны и зарубежные слушатели-читатели), транслируются в цитатах и поэтому не позволяют произносящему их допускать неточности и двусмысленности.

Русский vs. Россиянин

Собственно этноним *русский* употребляется в посланиях 1 раз: в 2003 г., говоря об аспектах сотрудничества с СНГ, В. Путин сказал: *Кроме всего прочего, там (в СНГ. – В. М.) проживают десятки миллионов русских.*

Наименование *россиянин* употреблено 4 раза, 2 раза в 2000 г. и 2 раза в 2005 г.: *россиян может стать меньше; россияне избирают Президента (2000); россияне нуждаются в; россияне живут намного меньше (2005).*

Как видим, субъект президентских посланий не классифицирует граждан России по национальному признаку (употребление прочих этнонимов, например, *чеченский народ*, тоже встречается крайне редко). Однако и ельцинское «россияне» в дискурсе Путина и Медведева не прижилось. И Путин, и Медведев чаще прибегают к иным способам именования народа России. В качестве своего адресата президенты называют народ России *гражданами России: Уважаемые граждане России!* В качестве предмета речи население страны тоже чаще именуется *гражданами России* или *российскими гражданами*, реже – *российским народом* и *соотечественниками*.

Русский vs. Российский

Прилагательное *русский* употребляется в посланиях президентов для характе-

ристики таких предметов: *традиции русской медицинской помощи (2005); известный русский мыслитель Иван Ильин (2006); «он представляет все-российское народное единство, русскую государственную волю, силу и честь»* (цитируются слова Ильина о солдате. – В. М.) (2006).

В 2007 году, объявленном годом русского языка, в президентском послании русскому языку было уделено особое внимание (*Считаю необходимым поддержать инициативу российских лингвистов о создании национального фонда русского языка, главными критериями которого должны стать развитие русского языка...*) – таким образом, употребление имени *русский* возрастает до 8 раз. Причем повтор смысла ‘русский’ происходит на небольшом отрезке текста. И в нем тут же эксплицируется мысль о необходимости дружбы народов: *русский – это язык исторического братства народов ... русский язык никогда не станет языком ненависти или вражды, ксенофобии или национализма (2007).* В посланиях более поздних лет (2009, 2010) также звучит определение *русский* – и тоже по отношению к языку (*обучение русскому языку*).

Любопытно, как говорящим воедино связываются понятия «русский язык» и «российская культура», хотя содержательное наполнение второго из них весьма расплывчато и уместность его использования спорна: *забота о русском языке и рост влияния российской культуры – это важнейший социальный и политический вопрос (2007).* О термине «российская культура» подробнее будет говориться ниже.

Еще одно употребление слова *русский* встречается в послании 2007 г.: в

ерническом стиле (см. также Васильев 2008) говорится о *старинной русской забаве – поиске национальной идеи*.

Чему приписывается в свертхтексте президентских посланий определение *российский*?

Во-первых, российским называется то, что принадлежит России как государству, нечто ‘государственное’. Чаще всего подобные конструкции – ‘российский + N_{ИМ}’ – поддаются замене ‘N_{ИМ} + России’. Это *хозяйство, экономика и промышленность; государственность, федерализм и госаппарат; корпорации, фондовый рынок и предпринимательство* и т. д. А также *российские граждане, журналисты и налогоплательщики* и имена собственные (*Российская Федерация, Российская Академия наук и Российская Армия*). Около полутора десятков подобных примеров можно найти в любом из посланий. И есть еще несколько иная группа употребления термина *российский* – когда российскими называются реалии нематериального мира, относящиеся тем не менее к сфере духовной жизни человека: *демократия* (2000, 2004, 2008) и *общество* (2000, 2003, 2008).

Частотность употребления имени *российский* гораздо выше, чем слова *русский*. Чаще всего российским называется все то, что вряд ли можно назвать русским с позиции русскоговорящего (например, *государство, миротворцы, экономика*, которые в иностранных СМИ часто называют *русскими*) – то есть то, что связано с принадлежностью государству, именуемому Российской Федерацией. Однако же и в российских новостных лентах может прозвучать *русские ученые* в смысле ‘российские ученые, из России’: «Двое русских уче-

ных, работающих в Великобритании, получили самую престижную мировую награду по физике за открытие ультратонкого материала – графена» (<http://www.1tv.ru/news/sport/167881>).

Во-вторых, российскими в дискурсе президентских посланий именуется ментальные артефакты. То, что до недавнего времени было естественно называть русским (или татарским, или бурятским и т. д.).

Это **российский народ**: *единого российского многонационального народа; российский народ – талантливый, инициативный и предприимчивый* (2003); *для российского народа* (2005); *всему российскому народу* (2006); *И основу духовности самого российского народа испокон веков составляла идея общего мира – общего для людей различных национальностей и конфессий* (2007); *российского народа* (2009).

В данных контекстах слово *народ* лишено значения ‘народность’, оно употребляется, скорее, в значении ‘население’ (или ‘люди’, или ‘не элита’, или ‘электорат’). Например, *российский многонациональный народ* – это многонациональное население России. Приведенные выше примеры объединяет (и отличает, например, от *российских граждан*) подчеркнута положительная коннотация, поскольку именно такой коннотацией традиционно обладает слово *народ* в русском дискурсе – это и нравственный источник, это и единство людей, объединенных давними единными ценностями. Такая коннотация отсутствует у выражения *граждане России*, так как множественное число существительного *граждане* побуждает мыслить множество как дифференцированную массу, в то время как

собирательное существительное *народ* представляет массу как единое целое. Российский народ слышит комплимент из уст главы государства, и торжественность стиля компенсирует недостаточную прозрачность содержательного наполнения слова *народ*.

Говоря о *российском народе* невозможно не вспомнить словосочетание из дискурса предшествующей эпохи: *советский народ*. Словосочетание *советский народ* тоже было лишено «национальной коннотации» и свидетельствовало как бы о рождении нового типа человека и общества. За долгие годы советский власти словосочетание *советский народ* прочно закрепилось в языке – то же, по видимому, ожидает и пришедшее ему на смену словосочетание *российский народ*, синонимичное субстантивной конструкции *народ России*.

Российская нация: словосочетание *российская нация* звучит 1 раз в послании 2004 г. и 3 раза в послании 2008 г. В отличие от *российского народа*, словосочетание *российская нация* употребляется гораздо реже (как в президентских посланиях, так и в бытовой речи) и неизменно вызывает вопрос, говорят ли так по-русски, сочетаются ли лексически слова «русский» и «нация»? Конечно, ответ зависит от того, что понимать под словом *нация*². Употребляющие термин «российская нация», скорей всего, стремятся показать (или доказать), что нацией следует считать гражданскую формацию, общество граждан, не ограниченное

родными языками (или ментальностями) отдельных ее представителей.

Еще один объект, принадлежащий сфере духовного и определяемый как российский – **российская культура:** *люди нашей с вами общей российской культуры* (2003); *Переезжающие в Россию люди должны с уважением относиться к российской культуре, к нашим национальным традициям* (2006); *российской культуры* (2007). Как уже было отмечено выше, субъект дискурса стремится нивелировать национальные отличия в группе своих адресатов и имплицитно проводит мысль о неприятии ксенофобии. Вместе с тем завуалированная ксенофобия тут присутствует, т. к. адресатом приведенных выше контекстов являются приезжие, привнесшие с собой свой устав. Присутствует и противоречие: выражение *наши национальные традиции* для многонациональной России должно было бы означать ‘традиции всех наших народов’, которые весьма разнообразны. Однако вряд ли говорящий признает за приезжими право менять культурный климат российских городов с преобладающим традиционно русским населением.

А отношение рядовых носителей русского языка к эксплуатации термина «российская культура» в дискурсе СМИ весьма неоднозначно. Одна из точек зрения деятеля российской-русской культуры и представителя русской-российской нации на транслирование одноименных терминов выглядит следующим образом:

А что такое «российская культура»? У меня понятие «российский» ассоциируется только с принадлежностью к российскому государству. А слово «россиянин» вообще вызывает рвоту. Русской

² Наиболее распространены такие точки зрения: нация как этническое сообщество, объединенное общим языком и ментальностью, или нация как сообщество граждан какого-либо государства (например, ООН – это организация государств, именуемая Организацией объединенных наций).

половины во мне, а также того факта, что русский язык для меня родной, что я веду себя как русский, живу в этой стране и не собираюсь уезжать, люблю ее, понимаю (надеюсь) ее особенности, проблемы и характер, что-то делаю в рамках (надеюсь) русской культурной традиции – всего это достаточно (мне кажется), чтобы идентифицировать себя как русского (http://www.polit.ru/analitics/2008/12/04/rus_vopros_rus_3.html).

Противоположное мнение звучит так:

...Российскость как идентичность и российский народ-нация – не результат внутренней унификации, а естественное наложение на множество внутренних этнокультурных различий, которое существует среди населения страны. Россияне – это свершившийся факт и только малая просвещенность, узколюбый национализм или политические амбиции стоят за утверждением о провале проекта гражданской российской нации (Тишков 2006).

Каково бы ни было отношение русскоговорящих к насаждаемым (или воспринимаемым как насаждение) сверху политкорректным терминам, вещи все же называет тот, кто владеет на это полномочиями. Таким образом, на долю слова *русский*, используемого для характеристики реалий государственной важности, постепенно остается лишь соединение со словом, которое невозможно (на сей день) сочетать со словом *российский*: это *язык*.

Россия vs. Литва

А как в аналогичной ситуации говорят президенты других стран, например, литовские президенты?

Современный президент (с 2009 г.) Литвы Даля Грибаускайте в ежегодном

обращении 2010 г. обращается (и говорит о них) к *людям Литвы (Lietuvos žmonės)* 6 раз, 1 раз использует номинацию *гражданин Литвы (Lietuvos pilietis)*. Определение *литовский (lietuvių)* вообще не встречается, ни по отношению к языку, ни к народу, ни к культуре, т. к. об этих феноменах субъект дискурса не говорит.

Президент Литвы (2004–2009) Валдас Адамкус в ежегодном обращении 2009 г. также обращается к *гражданам и людям Литвы*. Но в отличие от Д. Грибаускайте, он использует и номинацию *свой народ-нация, народ-нация Литвы (savo tauta, Lietuvos tauta)*, что объединяет его с интенциями президентов многонациональной России. А отличием является то, что В. Адамкус позволяет себе апелляцию к пестованию т. н. литовскости как залого процветания страны. ...*Lietuvos sėkmės prielaida. Todėl nepaliaukime tikėti žmogumi, savo tautos jėgomis, laisvės ir lietuviybės prasme, kaip pagrįdine mūsų valstybės kūrimo medžiaga*. В дискурсе российских президентских посланий апелляции к ценностям «русскости» нет.

Насколько политкорректно или, наоборот, естественно обращение в президентском послании к этническим ценностям государствообразующей нации – это зависит от точки зрения слушателя, и у меня не было задачи ответить на этот вопрос. Отмечу, что в Литве и России численность государствообразующей нации сходна: 83% (по данным 2001 г.) и, соответственно, 80% (по данным 2002 г.). И дабы не исказить картину, добавлю, что после апелляции к литовскости далее в тексте литовского президентского обращения звучит призыв не делить народ на своих и чужих и жить в дружбе (*Dirbkime Tėvynei drauge – neskirstydami tautos į savus ir svetimus*).

Итак, анализ текстов российских президентских посланий показал, что в них: 1) низка частотность идеологемы 90-х гг. *россиянин*; вместо нее президенты двухтысячных годов используют словосочетание *российские граждане* (и слово *соотечественники*, которое не было предметом моего анализа);

2) в максимальной степени, т. е. везде, где это возможно, вместо альтернативных номинаций, используются термин *российский*;

3) национальные характеристики адресата (а также объекта и субъекта речи) нивелируются путем утверждения терминов *российская нация* и *российская культура*.

Мне кажется, это яркие примеры языковой политики в действии – когда становится возможным «трансформировать ментальность ... путем регулирования частотности каких-то слов и устойчивых словосочетаний, их переосмысления» (Васильев 2007).

Литература

ВАСИЛЬЕВ, А. Д., 2007. Игры в слова: население вместо народа. *Политическая лингвистика*, Вып. 3 (23), 60–69. Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/vasilyev-07.htm> (См. 17.11.2010).

ВАСИЛЬЕВ, А. Д., 2008. Игры в слова: россияне вместо русских. *Политическая лингвистика*, Вып. 2 (25), 35–43. Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/vasilyev-08.htm> (См. 17.11.2010).

КРЫЛОВ, К., 1993. *Россияне и русские*. К

постановке проблемы. Режим доступа: <http://www.archipelag.ru/geoculture/langsnpeoples/slavyanstvo/russian/> (См. 17.11.2010).

«Русские» или «россияне»? 2008. *Полит. ру*, 4 декабря. Режим доступа: http://www.polit.ru/analytics/2008/12/04/rus_vopros_rus_3.html (См. 17.11.2010).

ТИШКОВ, В., 2006. *Российская нация как состоявшийся проект*. Режим доступа: http://valerytishkov.ru/cntnt/na_sluzhbe/v_obshestv2/rossijskay.html#1 (См. 17.11.2010).

Viktoria Makarova

Vilnius University, Lithuania

Research interests: political linguistics, cognitive linguistics, rhetoric

THE ONE WHO NAMES THE THINGS, MASTERS THEM: *RUSKIJ*³ VS. *ROSJANIN*⁴, *RUSKIJ*⁵ VS. *ROSJISKIJ*⁶ IN THE DISCOURSE OF RUSSIAN PRESIDENTS

Summary

For some time in certain groups of society the words *ruskij* (a Russian) and *rosijanin* (a Citizen of

Russia) became some kind of markers – a person is either an insider or outsider. Self-identifying themselves as patriots, people name themselves as *ruskije* (the Russians), the adherents of liberal values call themselves as *rosijanin* (citizens of Russia). Thus, the use of such self-definitions began to imply the expression of certain ideological positions.

More neutral contexts (parent forums) can contain both *ruskij* and *rosijanin* (self)-namings without any implication and speaker's expressions of conscious ideology i.e. the Russian word *rosijanin* has become a part of realia of modern Russian speech.

The aim of this paper is to analyze the Russian presidential addresses to the Federal Assembly of the last decade (2000–2010) and to determine the following: do the Vladimir Putin's and Dmitry Medvedev's presidential addresses refer to *ruskije*

³ a Russian

⁴ a citizen of Russia

⁵ Russian adj.

⁶ of Russia

(*the Russians*), the commonwealth-forming nation of multinational Russia? Do they continue the tradition of Yeltsin to carry on a dialog with the Russians? Which objects are characterized in the discourse of the presidents as *ruskije* (*Russian*) and which ones as *rosijskije* (of Russia)?

The text analysis of the Russian presidents' addresses showed: 1) the frequency of ideologeme *rosijanin* used in 90-ies is low; 2) to the maximum extent, i.e., wherever it is possible, the term *rosijskij* instead of alternative nominations is used; the word *ruskij* gradually starts to perform a role of a link word, except the word *language* which (today) cannot be combined with the word *rosijskij*; 3) the national characteristics of the recipient (as well as the characteristics of the object and subject of speech) level off by the expansion of the terms *rosijskaja nacija* (*Russian nation*) and *rosijskaja kultura* (*Russian culture*).

At the end of the article, for the comparison sake, the author provides analogous information on the functioning of the terms (*lietuvis, lietuvių* (*Lithuanian, of Lithuanian*)) in the annual addresses of the presidents of Lithuania. They contain such addresses as *piliečiai, žmonės, tauta* (*citizens, people, nation*) of Lithuania, and these addresses demonstrate similarity to the intentions of the presidents of multinational Russia. The only difference here is that Lithuanian presidents' addresses may contain the appeal to ethnic pride. The author of the article maintains that the choice of words and phrases to describe important concepts can change not only the names of these concepts, but also their content. These are the examples of language policy in practical use.

KEY WORDS: V. Putin, D. Medvedev, government discourse, president address, *ruskij, rosi-janin, rosijskij*, language policy.

Gauta 2010 12 25

Priimta publikuoti 2011 01 15

Dorota Połowniak-Wawrzonek

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Leśna 16, 25–509 Kielce, Polska

Tel. +48 41 361 02 76

E-mail: d.polowniak@interia.pl

Zainteresowania naukowe: frazeologia, semantyka, pragmatyka

FRAZEOLIZMY WYWODZĄCE SIĘ Z FILMOWEJ SAGI „GWIEZDNE WOJNY” WE WSPÓŁCZESNEJ POLSZCZYŹNIE

Na współczesną polszczyznę silnie oddziałują media – szczególnie piosenka (głównie rozrywkowa), jak też film, serial telewizyjny, reklama, wypowiedzi polityków, popularne programy telewizyjne, radiowe, prasa, Internet. W wyniku wpływu filmów składających się na cykl „Gwiezdne wojny” w języku polskim utrwaliły się dziś połączenia słowne: **ktos jest po jasnej a. ciemnej stronie mocy, ktoś przeszedł a. powrócił na ciemną stronę mocy, niech moc będzie z kimś, gwiazdne wojny**. Ostatni z wyróżnionych związków wyrazowych był pierwotnie tytułem pierwszego filmu, a następnie całej sagi George’a Lucasa, zaś pozostałe połączenia stanowiły prymarnie fragmenty wypowiedzi bohaterów wskazanych komunikatów filmowych. Wyrażenie **gwiazdne wojny** jest kalką związku wyrazowego **star wars** (wtórnie na jego popularyzację miały również wpływ wypowiedzi polityków amerykańskich).

W badanych połączeniach ujawniają się niektóre metaforyczne sposoby postrzegania rzeczywistości (np. ujmowanie pewnych DZIAŁAŃ CELOWYCH, FORM RYWALIZACJI jako WALKI ZBROJNEJ); określone wyobrażenia stereotypowe, treści symboliczne, por. motywowane kulturowo znaczenia, konotacje jednostek: czarny, **ciemny**; biały, **jasny**; odwzorowywane są również pewne formuły funkcjonujące w języku, np. postać jednostki **niech moc będzie z kimś** jest wzorowana na formach pozdrowienia, powitania, pożegnania, znanych w różnych kulturach, realizowanych przez ludzi wierzących w uniwersalny byt pozaziemski rządzący wszechświatem – połączenia tego typu wyrażają życzenie, by siła rządząca światem miała kogoś w swojej opiece.

W tekstach współczesnej polszczyzny wskazane połączenia niejednokrotnie ulegają metaforyzacji. Sygnałem tego procesu może być np. sposób zapisu w analizowanych zwrotach komponentu **Moc**, realizowanego również w postaci **moc**. W badanych komunikatach odnotowano także różne modyfikacje opisywanych frazeologizmów – są to głównie warianty leksykalne, fleksyjne, ilościowe; modyfikacja lub zmiana może wystąpić także w semantyce badanych związków wyrazowych, ich komponentów. Innowacje wzmacniają inwariant.

Niektóre połączenia, utrwalone dzięki oddziaływaniu sagi Lucasa, funkcjonowały w tekstach, które w całości utrzymane były w konwencji typowej dla „Gwiezdnych wojen” – w komunikatach tych ujawniało się zjawisko irradycji semantycznej.

SŁOWA KLUCZOWE: media, frazeologizm, metafora.

We współczesnej polskiej frazeologii ujawnia się wpływ mediów. W niektórych typach tekstów oddziaływanie to zaznacza się dziś wyraźniej niż np. wpływ literatury. Na frazeologię polszczyzny najsilniej oddziałują takie komunikaty medialne, jak: piosenka (głównie rozrywkowa), film, serial telewizyjny, reklama, wypowiedzi polityków, popularne programy telewizyjne, radiowe, prasa. Coraz wyraźniej zaznacza się dziś wpływ Internetu.

Wśród związków wyrazowych powstałych dzięki wpływowi filmów wyróżniają się połączenia, które pierwotnie były tytułami tych komunikatów medialnych, fragmentami wypowiedzi ich bohaterów lub piosenek emitowanych w tychże produkcjach. Interesujące są również połączenia, które pierwotnie stanowiły wielowyrzowe nazwy bohaterów filmowych, później uległy apelatyzacji i funkcjonują dziś w polszczyźnie z określonym znaczeniem naddanym. W polszczyźnie utralają się również nazwy oznaczające pewne rodzaje filmowych, serialowych komunikatów medialnych. We współczesnej polskiej frazeologii zaznacza się zarówno wpływ filmów polskich, jak i komunikatów filmowych tworzonych w innych krajach. Oprócz oddziaływania popularnych filmów ujawnia się wpływ wybitnych dzieł filmowych.

*

We współczesnej polszczyźnie funkcjonują utrwalone połączenia słowne: *gwiazdne wojny*, *niech moc będzie z kimś, ktoś jest po jasnej a. ciemnej stronie mocy*, *któs przeszedł a. powrócił na ciemną stronę mocy*. Komunikatami źródłowymi dla tych jednostek w polskiej wersji językowej były filmy składające się na kultowy cykl *Gwiazdne*

wojny George'a Lucasa. Wspomniane komunikaty filmowe pozostały w świadomości wielu odbiorców współczesnych mediów, m.in. dlatego, że były „przełomowe w dziejach science fiction” (Słownik filmu 2005, s. 492), stanowiły „zręczną kompilację motywów baśniowych (opowieści o królu Arturze), schematu klasycznego westernu, romansu przygodowego z elementami space opery; przyczyn powodzenia *Gwiazdnych wojen* należałoby się doszukiwać także (...) w odwołaniu do mitów i legend (...), w utrafieniu w oczekiwania publiczności, zmęczonej defetystycznym kinem lat 70-tych” (Słownik filmu 2005, s. 492). Wszystkie wskazane powyżej aspekty, a w szczególności ranga filmów, ich specyfika, oddziaływanie na odbiorców i popularność, wpłynęły na utrwalenie się wyróżnionych związków wyrazowych. Pierwotnie połączenia *niech moc będzie z kimś, ktoś jest po jasnej a. ciemnej stronie mocy*, *któs przeszedł a. powrócił na ciemną stronę mocy* pojawiały się wielokrotnie w wypowiedziach niektórych bohaterów gwiazdnej sagi. Natomiast wyrażenie *gwiazdne wojny* stanowiło pierwotnie tytuł pierwszego filmu zapowiadającego całą sagę G. Lucasa, składającą się ostatecznie z kilku komunikatów filmowych, objętych później wspólnym tytułem o tej samej postaci.

Komponent *Moc*, stanowiący człon składowy związków wyrazowych *niech moc będzie z kimś, ktoś jest po jasnej a. ciemnej stronie mocy*, *któs przeszedł a. powrócił na ciemną stronę mocy*, w tekstach funkcjonujących w komunikacie źródłowym lub odwołujących się wprost do filmu, rejestrowany był wielką literą. Nowy sposób zapisu tego wyrazu w wyróżnionych połączeniach jest sygnałem metaforyzacji zachodzącej w tychże związkach wyrazo-

wych.¹ Badania lingwistyczne wykazały, że analizowane połączenia uległy we współczesnym języku polskim frazeologizacji, zyskały nowe znaczenia naddane i stały się jednostkami języka. Beata Milewska przedstawiła trafną tezę, że główną metaforę sagi G. Lucasa można przedstawić w postaci: ŻYCIE TO ODWIECZNA WALKA DOBRA ZE ZŁEM (Milewska 2008, s. 40). Teksty współczesnej polszczyzny, w których występuje sposób postrzegania rzeczywistości typowy dla *Gwiezdnych wojen*, wynikająca stąd metaforyka i związana z nią frazeologia, traktują o różnych sferach działań człowieka, w szczególności zaś o takich domenach, jak: SPÓR SŁOWNY, POLITYKA, EKONOMIA, SPORT². W niektórych tekstach tego typu ujawnia się nawet zjawisko irradiacji semantycznej. Metaforykę wywodzącą się z *Gwiezdnych wojen* odnajdujemy m.in. w komunikatach przedstawiających zjawiska i fakty ujawniające się we współczesnych mediach. B. Milewska zaryzykowała nawet stwierdzenie, że w wielu tekstach utrzymanych w takiej konwencji, dotyczących domeny politycznej, „zamiast science-fiction mamy równie odrealnioną political-fiction” (Milewska 2008, s. 41). W semantyce predykatu *walczyć* (*walka*), ważnej dla głównej metafory filmów Lucasa, obok elementu semantycznego ‘bicie’ występują także takie elementy znaczeniowe, jak: ‘rywalizacja’, ‘działanie celowe’. Nie może więc dziwić fakt, że wiele

tekstów, traktujących o różnych DZIAŁANIACH CELOWYCH i formach RYWALIZACJI, utrzymanych jest w takiej konwencji. „Opozycja ‘dobry’ – ‘zły’, wyrażona (...) metaforycznie przymiotnikami *jasny* – *ciemny*, kreuje pewną (dialektyczną) wizję świata, w którym każde zjawisko ma swoje przeciwieństwo, a rozwój dokonuje się w ciągłej walce obu ścierających się tendencji” (Milewska 2008, s. 40). Uproszczona, dychotomiczna wizja świata, kreowana w filmach Lucasa, stanowiących źródło dla badanych jednostek, ujawnia się także w wielu tekstach, utrzymanych w konwencji typowej dla *Gwiezdnych wojen*. W przypadku frazeologizmów: *ktos jest po jasnej a. ciemnej stronie mocy, ktos przeszedł a. powrócił na ciemną stronę mocy* istotne są motywowane kulturowo znaczenia, konotacje takich jednostek, jak: *czarny, ciemny; biały, jasny*. W naszym języku i kulturze z barwami *czarny, ciemny* łączone są przede wszystkim takie elementy semantyczne, jak: ‘zło’, ‘brzydota’, ‘śmierć’, zaś w przypadku *białego, jasnego* pojawiają się konotacje pozytywne. W ujęciu kwantytatywnym prototypem barwy *czarnej, ciemnej* jest *noc*, z którą – zgodnie z antropocentrycznym sposobem postrzegania rzeczywistości – łączymy przede wszystkim konotacje negatywne. Dzięki kwalitatywnemu prototypowi, istotnemu dla barw *biały, jasny*, tj. *śniegowi*, kojarzymy z nimi przede wszystkim ‘czystość’ w znaczeniu dosłownym i przenośnym. *Czarny, ciemny*, a z drugiej strony *biały, jasny* od wieków łączone były ze sferą *Mocy*, ujawniającej się we wszechświecie – wielu z nas nazwie ją sferą *sacrum*: *czarny, ciemny* kojarzone były ze złem, zaś *biały, jasny* z dobrem. Znamienne są tu wizerunki diabła i anioła w różnych komunikatach kulturowych, pozostających pod wpływem religii chrześci-

¹ Podobną sytuację mamy w przypadku wielu biblizmów, por. chociażby wyrażenie *Sodoma i Gomora*, zapisywane w ten sposób w Biblii, oraz stałe połączenie *sodoma i gomora*, funkcjonujące w polszczyźnie, które ma ustabilizowaną metaforyczną semantykę.

² Por. też pracę zatytułowaną *Związki frazeologiczne współczesnego języka polskiego motywowane sytuacją walki (zbrojnej)*, traktującą o ujmowaniu w terminach militarnych różnych domen działań ludzkich (Połowniak-Wawrzonek, 2008 a).

jańskiej: w malarstwie, rzeźbie diabeł jest niezmiennie przedstawiany jako *czarny* (*ciemny*), zaś aniołowi przypisuje się barwę *białą* (*jasną*). Tego typu sposoby postrzegania świata, *Mocy* rządzących wszechświatem ujawniają się także w *Gwiezdnym wojnach* oraz w tekstach współczesnej polszczyzny, utrzymanych we wskazanej konwencji, w tej metaforyce. B. Milewska, charakteryzując jednostki *ciemna* a. *jasna strona mocy*, opisała semantykę tychże połączeń, trafnie wskazując na istotę ich motywu: „*Jasna* lub *ciemna strona mocy* to ‘dwa różnie wartościowane aspekty tego samego zagadnienia’. *Jasna strona mocy* wskazuje (zgodnie ze stereotypową metaforą barw) biegun pozytywny, a *ciemna strona mocy* – negatywny” (Milewska 2008, s. 42). W zebranych przeze mnie materiale odnotowano nawet wariant leksykalny *ktoś przeszedł na dobrą stronę mocy* z nowym komponentem adnominalnym. Zamiast członu *jasny* pojawił się element *dobry*, co ujawnia po raz kolejny fakt, że z *jasnością* (*białą*) kojarzymy sferę *dobra*. Przejdźmy do cytatu, w którym zarejestrowano rzeczoną modyfikację:

BrzydUla: Viola *przejdzie na dobrą stronę mocy* [tytuł]

Małgorzata Socha, która wcieliła się w „BrzydUli” w Violę Kubasińską, zdradza, że w nowej serii jej bohaterka się zmieni: (...) – Mogę powiedzieć, że *przejdzie na dobrą stronę mocy*. (...) Nie oznacza to jednak, że Viola nie będzie źródłem kolejnych problemów. – Kiedy widz myśli, że ona jest już *dobra* i że wreszcie zaczyna jej się układać w życiu, gdzieś nagle jakiś chochlik z tego pudełka wypadnie i znów będzie ją kusił. *Onet.pl*, 13.07.2009.

Zwróćmy jeszcze uwagę na nacechowany ironicznie cytat, w którym zarejestrowano dwa warianty leksykalne, zawie-

rające nowe komponenty adnominalne – w jednej modyfikacji wystąpił człon *dobry*, w drugiej komponent *zły* (por. też sposób zapisu komponentu *Moc*, który jest zgodny z charakterem pierwowzoru). Nie powinna dziwić wymiana komponentów adnominalnych *jasny*, *ciemny* na człony *dobry*, *zły* w modyfikacjach badanych połączeń ze względu na umotywowany kulturowo, religijnie fakt łączenia przez wieki barwy *białej*, *jasnej* z siłami *dobra*, zaś barwy *czarnej*, *ciemnej* ze sferą *zła*.

Kaczyński ma w sobie coś z Lorda Sitha – jeśli mu służyysz, *przechodzisz na ciemną stronę Mocy* i zostajesz ponurym Darthem Vaderem. Ale kiedy odejdziesz z rządu, albo cię z niego wywalają, *czerni* szarżeje. Magia Kaczyńskiego działa bowiem z większej odległości. Już nie jesteś Darthem Vaderem. Świat znowu dostrzega twoje cechy. Z potwora zamieniasz się w sympatycznego i miłego Skywalkera. *Jesteś po dobrej stronie Mocy*. Może nawet przyjmą cię do Jedi. (...) Jako pierwszy z tą biało-czarną konstrukcją obecnego życia politycznego zetknął się Andrzej Lepper. Kiedy premier zarzucił mu warcholstwo i wywalił z gabinetu, szef Samoobrony stał się na tyle ludzki, że nawet Donald Tusk łaskawie się z nim spotkał i wspólnie ponarzekali na Kaczyńskiego. Potem jednak Lepper *powrócił na złą stronę Mocy* i znowu stał się Lepperem wstrętnym i obrzydliwym. *Dziennik* 34, 2007, s. 5.

Dla analizy połączenia istotne są również spostrzeżenia B. Milewskiej, dotyczące łączliwości rzeczownika *strona*, motywowanej prymarną semantyką tego wyrazu: „pierwotny, przestrzenny sens rzeczownika *strona* umożliwia używanie słowa w związkach z czasownikiem ruchu: w ujęciu statycznym – *być* albo *stać po [czyjejs] stronie* oraz dynamicznym – *przechodzić (przejść) na [czyjaś] stronę*,

przeciagnąć kogoś na [czyjąś] stronę” (Milewska, 2008, s. 43).

Przejdźmy do przeglądu fragmentów tekstów, zawierających utrwalone połączenia słowne: *ktos jest po jasnej a. ciemnej stronie mocy, ktos przeszedł a. powrócił na ciemną stronę mocy* oraz modyfikacje tychże jednostek (wśród nich wyróżnia się wariant leksykalny *ktos stanął po jasnej stronie mocy* (TVPI, Wiadomości, 09.05.2009), zawierający nowy komponent werbalny; w jego kontekście pojawiło się także bezpośrednie odniesienie do filmowego komunikatu źródłowego). Oto egzemplifikacje:

Szkoccy policjanci wyznają religię Jedi [tytuł]

Ośmiu policjantów, służących w największej szkockiej jednostce, zaznaczyło jako swoją religię... Jedi. Policja z Strathclyde mówi, że policjanci i dwóch pracowników cywilnych zadeklarowało, że podążają ścieżką wiary pokazaną w świecie filmów z serii „Gwiezdných Wojen”. Strathclyde to jedyny oddział policji, w którym wyznaje się taką religię. W „Gwiezdných Wojnach” rycerze Jedi, tacy jak Luke Skywalker, Obi-Wan Kenobi czy Yoda używają *Mocy* do walki ze złym Darthem Vaderem, który *przeszedł na ciemną stronę Mocy*. (...) „Moc jest silna w policji Strathclyde wśród jej Jedi policjantów i personelu”. Daleko od życia w dalekiej i odległej galaktyce, niektórzy z nobliwych Jedi wybrali Glasgow i okoliczne ulice jako swój dom. *Onet.pl, Wiadomości, 17.04.2009.*

Czarne pióra do wynajęcia [tytuł]

Czy firma dziennikarzy śledczych, którzy *przeszli na ciemną stronę* dostała zlecenie skompromitowania prokuratora zajmującego się aferą paliwową?

Ciemna strona mocy [śródytuł]

On i jego koledzy tworzą grupę dziennikarzy, którzy *przeszli na ciemną stronę mocy*. Kiedyś pisali o aferach, dzisiaj pomagają aferzystom”. *GW 10.09.2004.*

Paszтет dla dzieci gangsterów [tytuł]

Rafał Pasztelański, pseudonim Pasztet, dziennikarz „Wprost”, o polskiej mafii wie wszystko. Nie *przeszedł* co prawda *na ciemną stronę mocy*, ale napisał „Bajki dla dzieci gangsterów”. Powiastki m.in. o rycerzach z księstwa Pruszków walczących z Dziadem z Ząbek razem z nim spisał Marcin Przewoźniak z „Dziennika”. *Wprost, 8.04.2007, s. 11.*

Przyjechałam tu, żeby dać świadectwo i tak jak w pewnej sadze filmowej *stanąć po jasnej stronie mocy*. [Tekst Zyty Gilowskiej na kongresie PiS we Wrocławiu, otwierający oficjalną kampanię do Europarlamentu. Zyta Gilowska – była działaczka PO – przeszła na stronę PiS. Udział w kongresie jest kolejnym tego odzwierciedleniem]. *TVPI, Wiadomości, 09.05.2009.*

We współczesnych tekstach obok zwrotów *ktos jest po jasnej a. ciemnej stronie mocy, ktos przeszedł a. powrócił na ciemną stronę mocy* funkcjonują również połączenia *jasna strona mocy, ciemna strona mocy*, przy czym wyrażenia te częściej notowano w zgromadzonym materiale niż zwroty. Poza tym związek *ciemna strona mocy* wystąpił w większej ilości kontekstów niż jednostka *jasna strona mocy*. Przejdźmy do przykładów:

Do finału awansował Milan, choć nie zasłużył. Najwyraźniej jednak piłką włada akurat *ciemna strona mocy*, więc PSV Eindhoven zostało skarczone za polot i bezkompromisowość. *GW 28.08.2005.*

Nowa nadzieja [tytuł]

Mogłyby więc trafić się nam finały historyczne: widowisko pełne niezapomnianych akcji i heroicznych wyczynów gwiazd. Ech, marzenia. Bo na decydującą walkę z *silami dobra* czeka spragniona zwycięstwa i sławy *Ciemna Strona Mocy*. Na Wschodzie Detroit Pistons już szykują zasadzki na biednego Wade’a – na którego polować będą na zmianę Chauncey Billups, Tay Prince i facet w masce (Richard Ha-

milton). (...) Serce chciałoby finału Suns – Heat. Rozum podpowiada: Spurs – Pistons. O wszystkim zdecyduje jak zwykle *Moc*. [Artykuł dotyczący finałów ligi NBA]. *GW* 20.05.2005.

Szamani i dzieci-kwiaty [tytuł]

Biografie Beatlesów i The Doors, czyli *jasna i ciemna strona mocy* w historii muzyki rockowej. *GW* 30.06.2006.

Dzień dziecka, dzień komórki [tytuł]

Dla rodziców telefon komórkowy w rękach dziecka to obciążenie finansowe, ale i możliwość nieustannego kontaktu. (...) Jest jednak i *ciemna strona mocy*. Brytyjskie badania wykazały, że komputer, telefon komórkowy i telewizor w pokoju dziecka zmniejszają długość jego snu o miesiąc w ciągu roku. Nowe narzędzia komunikacji, zwłaszcza Internet, ułatwiają też nawiązywanie kontaktów z dziećmi pedofilom. *GW* 7.11.2001.

Ciemna strona mocy [tytuł]. [Artykuł, sygnowany wskazanym nagłówkiem, traktuje o przestępcach komputerowych]. *GW* 7.11.2001.

Tu nasza ukochana sfera prywatna, a za ścianą planetarna machina przemocy, tu autonomia jednostki, a tuż obok spotęgowana wola władzy i gigantyczne potencjały zadawania śmierci. Jaki jest związek pomiędzy jednym i drugim? Co jest warunkiem czego? Jak rozróżnić *jasną i ciemną stronę mocy*? *Dziennik* 10.11.2007.

Piszę, nie mam czasu na życie [tytuł wywiadu Justyny Sobolewskiej z Dorotą Masłowską]

J.S.: Można w ogóle wytrzymać ciągly napór ciemnej strony rzeczywistości?

D.M.: Zajmowanie się *ciemną stroną mocy* wcale nie jest dobre. *Dziennik* 14.12.2007.

„Nasz Dziennik” przejrzał media [tytuł]

Niemal połowę świątecznego wydania „Nasz Dziennik” poświęcił polskim mediom. Wyłania się obraz społeczeństwa żyjącego w dziwnym Matriksie wytworzonym przez „Gazetę Wyborczą” i spiszek

dziennikarzy. Na szczęście jest i *jasna strona mocy* - Radio Maryja, „Nasz Dziennik” i Telewizja „Trwam” – media o Rydzyka, które wszystko wyjaśnią. *Nasz Dziennik* 18.06.2006.

Niektóre konteksty ujawniają polisemię komponentu *moc* (por. *moc* jako siła, energia duchowa, a *moc* jakiegoś urządzenia, np. samochodu itp.) lub członu określającego (co jednak pojawia się rzadziej – taka sytuacja występuje w przypadku wyrazu *jasny* w pierwszym z zaprezentowanych cytatów – obok semantyki znanej z pierwowzoru odżywa tu znaczenie prymarne wyrazu *jasny*).

Przejdźmy do przeglądu kolejnych modyfikacji:

Latarka firmy Olight: *Jasna strona mocy*.

Sprawdź. Zasięg skuteczny do 250 m. *Reklama na Militaria.pl.*, 10.06.2009.

Maybach Fulda Exelero [tytuł]

Stoi na środku toru testowego w Malsheim nieopodal Stuttgartu, a wygląda jakby dopiero co przyleciał z dalekiej galaktyki. Służbowy samochód Dartha Vadera, samobieżny przejaw *ciemnej strony Mocy*. [Tekst dotyczy nowego samochodu osobowego marki Maybach i Fulda]. *GW* 26.11.2006.

Komputery przejmują władzę [tytuł]

Ciemna strona mocy [śródtytuł]

Cała elektronika zabija ducha motoryzacji. Wyrównuje możliwości kierowców i samochodów. Jak poznać, które auto jest lepiej wyważone i sprawniej pokonuje zakręty, skoro nad trakcją czuwa ESP? Jak poznać lepszego kierowcę, skoro nawet ten po raz pierwszy siedzący za kółkiem i nerwowo reagujący zostanie poprawiony przez komputer? *GW* 26.11.2006.

W filmie *Gwiezdne wojny* połączenia: *niech Moc będzie z tobą* oraz *niech Moc będzie z wami* stanowią formę pozdrowień

nia, powitania, pożegnania. Jest to odwołanie do kosmicznego źródła energii, siły, *Mocy*, które – jak ujawnia nie tylko film, ale i różne religie, filozofie świata – ma wpływ na funkcjonowanie w różnych sferach, na życie ludzi, różnych innych istot we wszechświecie. Postać analizowanej jednostki jest wzorowana na formach pozdrowienia, powitania, pożegnania, znanych w różnych kulturach, realizowanych przez ludzi wierzących w uniwersalny byt pozaziemski, rządzący wszechświatem. Połączenia tego typu wyrażają życzenie, by siła rządząca światem miała kogoś w swojej opiece. W naszej kulturze w związkach tego typu pojawia się przede wszystkim nazwa *Bóg* – zwróćmy uwagę chociażby na takie połączenia słowne, jak: *niech Bóg kogoś prowadzi, niech Bóg ma kogoś w swojej opiece, Bóg z tobą a. z wami* itp. W filmach składających się na sagę G. Lucasa funkcjonują dwa warianty połączenia, tj. związki wyrazowe: *niech Moc będzie z tobą a. z wami*. Analizowany związek wyrazowy zazwyczaj realizowany jest w postaci: *niech Moc będzie z tobą*, rzadziej pojawia się forma *niech Moc będzie z wami*, choć i taki komponent zaimkowy rejestrowany jest w utworze źródłowym. Przejdźmy do przykładowych cytatów, w których wystąpiły opisane powyżej utrwalone połączenia słowne, ich warianty. W niektórych nowych komunikatach pojawiają się bezpośrednie odwołania do filmowego komunikatu źródłowego. Pierwsze z zaprezentowanych wypowiedzi jest pozdrowieniem wypowiedzianym przez aktora Kennetha Colleya, który odtwarzał postać jednego z bohaterów w sadze *Gwiezdne Wojny*. Pozdrowienie skierowane było do fanów filmu, zgromadzonych na zlocie w Łodzi. Po raz kolejny ujawnił się fakt, że analizowane połączenie jest

jednym ze znaków rozpoznawczych, istotnym wyróżnikiem sagi Lucasa:

– *Niech Moc będzie z Wami!* [Pozdrowienie aktora Kennetha Colleya skierowane do fanów]. *TVPI, Teleexpress, 12.09.2009*.

A oto inne współczesne egzemplifikacje:

Dzięki jednej Idee *moc będzie z tobą*. [Reklama telefonii Idea. W tekście poprzedzającym pojawiają się także inne odwołania do filmu „*Gwiezdne wojny*”]. *Polsat, blok reklam, 11.05.2005*.

Anna Mucha. *Moc z nią* [tytuł]

Kobiety pokolenia Power to generacja pań młodych, przebojowych i niezależnych. Nie boją się one mówić o seksie czy antykoncepcji, ale są jednocześnie ciepłe, naturalne i kobiece. I taka podobno jest Anna Mucha – twarz pokolenia Power. Choć niektórzy mają na ten temat nieco odmienne zdanie. *ŻNG 9, 2005, s. 12*.

Tego wieczoru *moc była z nimi*. [Komentarz dotyczący zwycięstwa Lecha Poznań nad Manchesterem City]. *Wiadomości, Sport, TVPI, 5.11.2010*.

Wielka moc jest z nami [tytuł]

Teren badali (...) radiesteci. (...) Wyniki były identyczne: na kieleckiej Karczówce jest silne, bardzo dobre dla człowieka promieniowanie. (...) Pobyt na mszy poza działaniem duchowym może także działać uzdrawiająco. (...) Nasz czakram jest znacznie silniejszy od wawelskiego. (...) Ksiądz rektor Jan Oleszko (...) prosi, by nie koncentrować się tylko na energii. – Równie ważne jest, by zauważyć coś więcej, także tego, który tę energię stworzył. (...) Te znaki mówią o Stwórcy i prowadzą do Boga, który jest siłą i energią. *Echo Dnia 229, 2008, s. 1*.

Niech moc hitów będzie z tobą! [Na Hit Sopot Festiwal zaprasza Piotr Rubik]. *TVPI, blok reklam, 10.06.2009*.

Niech witaminy będą z Wami! [Reklama soku „Kubuś”]. *TVPI, blok reklam, 10.02.2009*.

Niech moc i potęga tej muzyki będzie z wami zawsze i wszędzie! [Wypowiedź Stachurskiego, kończąca wystąpienie piosenkarza nominowanego do Telekamer – chodzi tu przede wszystkim o *moc i potęgę* jego *muzyki*]. *TVP2, Gala Telekamer 2008, 02.02.2009.*

Dzisiejszego wieczoru *niech Mec będzie z nami!* [Wypowiedź Justyny Steczkowskiej przed wejściem na scenę Bogusława Meca i przed wykonaniem przez artystę w duecie ze Steczkowską piosenki „Mały biały pies”]. *TVPI, Koncert Opole’2009, 14.06.2009.*

Nagłówek *Moc będzie z nimi* (*PS 127, 2007, s. 5*) poprzedza artykuł, dotyczący klubu piłkarskiego BOT GKS Bełchatów, który po nieudanej walce o mistrzostwo Polski będzie wzmocniony kilkoma piłkarzami, by podjąć powtórna próbę uzyskania tytułu mistrzowskiego. Realizację tych planów ma ułatwić wzrost nakładów finansowych na przyszły sezon. Wprowadzenie wzmiankowanego połączenia do tytułu umotywowane jest semantyką artykułu. Natomiast nagłówek *Moc jest z nimi* (*PS 226, 2007, s. 17*) traktuje o polskiej lidze żużlowej, a konkretnie o nowym sezonie tejże ligi. We wskazanym tytule ujawnia się polisemia wyrazu *moc*, odzwierciedlająca się także w połączeniach: *ktoś czuje a. ma w sobie (wielką) moc; moc ducha* ‘siła duchowa, dzielność, hart’ (Skorupka, 1989, 453) – w porównaniu z wyrażeniem *moc silnika*, por. też znaczenie wyrazu *Moc a. moc*, ujawniające się w analizowanych połączeniach zarówno w komunikacie źródłowym, jak i docelowym. Przejdźmy teraz do nagłówka *Moc jest z nami* (*PS 141, 2007, s. 11*), sygnującego artykuł dotyczący dobrych nastrojów w kadrze polskich siatkarek, por. wymienione już zwroty *ktoś czuje a. ma w sobie (wielką) moc* i wyra-

żenie *moc ducha* oraz semantykę wyrazu *Moc a. moc* realizowaną już w sadze Lucasa. Nagłówek *Niech moc będzie z Justyną Kowalczyk* (*GW 52, 2007, s. 34*) poprzedził artykuł, traktujący o starcie w zawodach Mistrzostw Świata biegaczki narciarskiej Justyny Kowalczyk. Jest to jedyna modyfikacja zarejestrowana w moim materiale, w której w miejscu komponentu zaimkowego pojawiła się nazwa własna. Ujawnia się tu także polisemia wyrazu *moc*. Może być ona kojarzona zarówno z siłą, wydolnością organizmu sportowca, hartem ducha, jak i z *Mocą (mocą)*, rządzącą światem, której pomoc – jak wierzy większość Polaków – będzie tu także potrzebna.

Przejdźmy teraz do opisu modyfikacji utrwalonych połączeń *niech moc będzie z tobą a. z wami*. Jak już wspomniano, w filmach stanowiących bezpośrednie źródło dla badanych związków wyrazowych ostatnie komponenty badanych jednostek mają formę narzędnika zaimków *ty, wy* – w dialogach filmowych zarejestrowano tylko dwa wskazane warianty połączenia. Natomiast we współczesnych tekstach pojawiają się także modyfikacje zawierające inny zaimek, pozostający w formie fleksyjnej typowej dla polskiego pierwowzoru, por. chociażby komponenty: *nią, nami*, występujące w kilku zarejestrowanych poniżej zmodyfikowanych połączeniach. Z opisanymi powyżej przekształceniami łączą się także niejednokrotnie zmiany postaci całego wypowiedzenia, por. chociażby połączenie *moc z nią*; niekiedy jeszcze pojawia się dodatkowy człon określający, zmiana postaci fleksyjnej – kategorii czasu – członu werbalnego, zob. zarejestrowane poniżej połączenie: *wielka moc jest z nami*. W filmach G. Lucasa w analizowanym połączeniu nie pojawiła się nazwa własna osoby, do której kierowane jest ży-

czenie, w miejscu odpowiednich zaimków. W grupie połączeń zmodyfikowanych zarejestrowano taki przypadek, zob. chociażby nagłówek *Niech moc będzie z Justyną Kowalczyk*. Powyżej wspomniano już o jednym typie modyfikacji rozszerzającej. Inny rodzaj wariantu ilościowego pojawił się np. w przytoczonej powyżej wypowiedzi Stachurskiego: *niech moc i potęga tej muzyki będzie z wami*. Interesującym przykładem jest także wariant leksykalny: *niech witaminy będą z wami!*, w którym miejsce członu *moc* zajął wyraz *witaminy*. Wymiana umotywowana jest wiedzą o świecie. Witaminy dla człowieka są źródłem *mocy*, przy czym nie jest to oczywiście *moc* rządząca wszechświatem, lecz siła, witalność organizmu, uzyskana dzięki spożyciu reklamowanego soku (por. polisemię wyrazu *moc*, na którą wskazywano już w analizie). Z opisanymi zmianami formalnymi mogą łączyć się modyfikacje semantyczne. W niektórych przypadkach wykorzystuje się polisemię wyrazu *moc*. Na zjawisko to zwracano już np. uwagę przy analizie połączenia, stanowiącego część składową reklamy soków *Kubuś*.

Okazuje się, że w tekstach współczesnej polszczyzny funkcjonują zmetaforyzowane połączenia: *niech moc będzie z kimś*, *ktoś jest po jasnej a. ciemnej stronie mocy*, *ktoś przeszedł a. powrócił na ciemną stronę mocy*, będące pierwotnie wypowiedziami bohaterów *Gwiezdných wojen*, wyrażenia: *ciemna strona mocy*, *jasna strona mocy*, zaś związek wyrazowy, stanowiący prymarnie nadrzędny tytuł całego cyklu filmów Lucasa, tj. *gwiezdne wojny* – pierwowzór *star wars* (Markiewicz, Romanowski, 2007, s. 251), pojawia się dziś znacznie rzadziej. Znaczenie wskazanego połączenia fundowane jest przez derywację metaforyczną i w tekstach współczesnej polszczyzny nie-

jednokrotnie jest również powtórnie metaforyzowane. Opisując genezę wyrażenia *gwiezdne wojny*, należy zwrócić uwagę, że wtórnie na popularyzację tego związku miały wpływ również wypowiedzi polityków. Wskazaniem połączeniem senator E. Kennedy określił „program rozmieszczenia w kosmosie systemu antyrakietowego przedstawiony przez prezydenta Ronalda Reagana 23 III 1983” (Markiewicz, Romanowski, 2007, s. 251). Tytuł kultowego, oscarowego filmu G. Lucasa był popularyzowany jednak już od 1977 roku – oddziaływanie filmu było więc prymarne. W *Słowniku wydarzeń, pojęć i legend XX wieku* (Kopaliński, 2000, s. 150) odnajdujemy szczegółową charakterystykę wyrażenia *gwiezdne wojny*, odnoszonego do realiów politycznych. W. Kopaliński pisze, że *gwiezdne wojny* to potoczna „nazwa Inicjatywy Obrony Strategicznej (ang. Strategic Defence Initiative, SDI), projektu stworzenia systemu przeciwrakietowego i systemu bazowania kosmicznego, mogącego niszczyć w locie rakiety balistyczne nieprzyjaciela, wymierzone w cele położone w USA. Projekt ten, rozszerzający jądrowe pole bitwy na przestrzeń kosmiczną, wysunął prezydent Ronald Reagan w przemówieniu z 23 III 1983, nie używając w nim zresztą tej nazwy, spopularyzowanej dopiero później przez media. Z inicjatywą tą Pentagon pożegnał się oficjalnie 13 V 1993, bo choć celu nie osiągnięto mimo wydanych 30-32 miliardów dolarów na budowę kosmicznego parasola antyrakietowego, osiągnięto rozpad ZSRR” (Kopaliński, 2000, s. 150). Oto przykładowe cytaty, w których wyrażenie *gwiezdne wojny* funkcjonuje w opisach realiów politycznych:

Na Zachodzie Amerykanie od połowy lat 80-tych marzyli o systemie obrony przeciwrakietowej Pentagonu (mówiło się

wówczas o „gwiazdnych wojnach”) spopularyzowanym przez komiksy, w których amerykańskie rakiety niszczyły w locie rakiety przeciwnika. *GW 75, 2001, s. 19.*

Do niedawna Biały Dom blokował wszelkie dyskusje na temat wznowienia programu *gwiazdnych wojen*. (...) W projekcie nowego budżetu Clinton przeznaczył 6,6 mld dolarów na wznowienie badań nad *gwiazdnymi wojnami*, a (...) Kongres zapewne dorzuci coś jeszcze. *GW 66, 1999, s. 17.*

Przejdźmy teraz do przeglądu wybranych komunikatów, w których wystąpiło wyrażenie *gwiazdne wojny* o zmodyfikowanej postaci i/lub znaczeniu. W zebranych przeze mnie materiale odnotowano przypadki zmian w semantyce, zarejestrowano również modyfikacje rozszerzające połączenia – niekiedy pojawienie się dodatkowych komponentów jest sygnałem zmian semantycznych. W źródłowym utworze filmowym wyrażenie *gwiazdne wojny* określało autentyczne zmagania zbrojne w kosmosie, u podstaw których leżała WALKA między DOBREM a ZŁEM. Wyraz *wojna* miał więc tu zarówno znaczenie prymarne, jak i sekundarne – metaforyczne. Natomiast w zaprezentowanych poniżej egzemplifikacjach realizowane jest tylko znaczenie naddane wskazanego komponentu – wyraz *wojna* ma tu semantykę ‘spór, kłótnia, rywalizacja’. Analiza kolejnego elementu, tj. członu adnominalnego połączenia w nowych kontekstach ujawnia, że najczęściej nie występuje on w znaczeniu prymarnym – wyraz *gwiazdny* nie odsyła do sfery kosmicznej, której istotnym elementem są ciała niebieskie, m.in. *gwiazdy*. Ma on metaforyczną semantykę, wywodzącą się od wyrazu *gwiazda*: ‘człowiek wyróżniający się w

jakiejś dziedzinie, sławny i podziwiany’ (USJP 2003, s. 1106), por. też wyrażenia: *gwiazda filmu* (a. *filmowa*), *gwiazda piosenki*, *gwiazda rocka*, *gwiazda sportu*; zob. również znaczenie sekundarne czasownika *blyszcząć*, ujawniające się np. w połączeniu *ktos bliszczy w jakiejś dziedzinie*. Opisane znaczenie przenośne wyrazu *gwiazda* motywowane jest cechami stereotypowo przypisywanymi desygnatowi nazwy – określonemu ciału niebieskiemu – w tym przypadku istotne są takie wyróżniki, jak: ‘świeci’, ‘odróżnia się od otaczającego tła’. Te wspólne cechy stanowiły podstawę derywacji metaforycznej, w wyniku której powstało znaczenie naddane, określające człowieka odróżniającego się od innych, bliszczącego w jakiejś dziedzinie – co prawda już nie w ujęciu dosłownym, ale przenośnym. Przejdźmy do zapowiadanych już przykładów:

Prawie jak bohaterowie kina [tytuł]

Polskie Gwiazdne Wojny [podtytuł]

Seria filmów „*Gwiazdne wojny*” weszła do kanonu światowego kina, a jej bohaterowie mają swoich sobowtórów w naszym kraju. *Jabba the Hutt* – Ryszard Kalisz. Jabba był intergalaktycznym gangsterem, a Kalisz jest polskim parlamentarzystą i prawnikiem. Czyli nie mają ze sobą zbyt wiele wspólnego. Może z wyjątkiem tej wyjątkowej głębi spojrzenia. *Mistrz Joda* – Jerzy Urban. Mistrz Yoda wykształcił w operowaniu *Mocą* całe pokolenia Rycerzy Jedi. Jerzy Urban z kolei operował *mocą* z nadania komunistycznego reżimu. Zestawienie jednej z najsympatyczniejszych postaci w historii pop-kultury z najbardziej antypatyczną postacią w historii Polski. Przepaszamy... *Darth Vader* – Shazza. Anakin Skywalke był obdarzony wielką *mocą*, zdecydował się jednak na flirt ze złem i został mrocznym lordem Vaderem. O flirtach Shazzy zbyt wiele nie wiemy, jednak straciła popularność, gdy chciała nagrać w koń-

cu dobre piosenki. *R2-D2* – Marian Opania. Malutki, ale niezastąpiony w trudnych sytuacjach. Marian Opania (...) swoimi kreacjami w podbramkowych sytuacjach ratował niejednego reżysera. *C-3PO* – Piotr Kraśko. Marudny, przestraszony, awaryjny, choć operujący kilkoma milionami języków galaktyki. Robota *C-3PO*, mimo jego wad, kochali bądź przynajmniej doceniali niemal wszyscy. Piotr Kraśko jest człowiekiem bez wad i też go wszyscy kochają. I tak fajnie chodzi... *Chewbacca* – Marcin Prokop. Wielki, owłosiony, potwornie silny. A przy okazji znakomity mechanik, który potrafił naprawić każdy statek kosmiczny. To *Chewbacca*. Wielki, owłosiony, potwornie wygadany, a przy okazji niezły showman, który potrafi poprowadzić każdy program – to Marcin Prokop. *Ewok* – Reni Jusis. *Ewoki* były prymitywnymi stworzonkami z planety Endor, które – choć niewielkie – były bardzo bojowe. Z jakiej planety pochodzi Jusis, ciężko dociec, a właściwie to nawet się nie chce, gdy się słyszy te jej kosmiczne pioseneczki. *Fakt*, dodatek „Gwiazdy” 9, 2009, s. 12-13.

Oto kolejne przykłady. Tytuł *Gwiezdne wojny w TV* (*Rzeczpospolita* 03.09.2007, s. 1) poprzedza tekst o pewnych formach pozyskiwania odbiorcy przez niektóre polskie stacje telewizyjne. Jednym z takich zabiegów jest tworzenie oraz emitowanie programów ze sławnymi osobami w roli głównej. Konfrontacja tytułu artykułu z jego treścią ujawnia metaforyczne znaczenie wyrazu *gwiazda*, *gwiazdny*, które opisywano już w tej analizie. Lektura samego nagłówka, która zazwyczaj następuje przed zapoznaniem się z treścią artykułu, może sugerować, że chodzi tu o zapowiedź emisji filmu *Gwiezdne wojny* w telewizji. Tekst główny kieruje ku właściwej interpretacji znaczeniowej nagłówka. Zabieg ten może spowodować zaskoczenie, rozbawienie czytelnika, skłonić do lektury

tekstu itp., a to są przecież istotne funkcje współczesnych nagłówków prasowych. Natomiast kolejny tytuł – *Gwiezdne wojny* (*Wprost* 43, 2007, s. 34) – sygnuje artykuł, traktujący o konfliktach między niektórymi gwiazdami show-biznesu. Przedmiotem szczególnego zainteresowania są spory, konflikty między piosenkarkami: Edytą Górniak a Dodą. Również i tu w metaforycznym znaczeniu wyrazu *gwiazda*, *gwiazdny* ujawniają się pewne cechy, przypisywane stereotypowo desygnatowi nazwy *gwiazda*: ‘świeci’, ‘odróżnia się od otaczającego tła’ – osoby opisane w artykule także odróżniają się od innych, tj. podobnie jak ciała niebieskie „świecą” – co prawda nie w znaczeniu dosłownym, ale w przenośnym. W wyrażeniu stanowiącym nagłówek opisanego artykułu przenośne znaczenie ma również wyraz *wojna*. Ujawniła się tu metafora SPÓR to WALKA ZBROJNA (Połowniak-Wawrzonek, 2008 b, s. 114-123). Przejdźmy do następnego tytułu o postaci *Gwiezdne wojny* (*PS* 141, 2007, s. 13). Sygnuje on artykuł traktujący o konflikcie między dwoma słynnymi kierowcami – *gwiazdami* Formuły 1 – L. Hamiltonem i F. Alonzo (ówczesnym mistrzem świata). Wykorzystanie tytułu filmowego hitu wskazuje, że między sławnymi, podziwianymi sportowcami, kierowcami Formuły 1 – *gwiazdami* w znaczeniu przenośnym – *toczy się wojna* – oczywiście w ujęciu metaforycznym, gdyż jest to *wojna na słowa*. Tak sformułowany nagłówek może budzić różne skojarzenia czytelnicze i wzbudzać zainteresowanie, zachęcać do lektury opatrzonego nim artykułu, spełnia więc ważne funkcje współczesnych tytułów prasowych.

Interesującym zjawiskiem jest pojawianie się tekstów utrzymanych w konwencji zapożyczony z *Gwiezdných wojen*.

Występuje tam typowa dla sagi Lucasa obrazowość, zmetaforyzowane, charakterystyczne dla niej wyrazy, frazeologizmy. Zazwyczaj jednym z pierwszych sygnałów wprowadzenia tego typu zabiegu jest pojawienie się nazw własnych, które pierwotnie określały głównych bohaterów filmowego utworu źródłowego. Kontekstowa irradycja semantyczna (Skubalanka, 1983, s. 181-198) tego typu ujawnia się m.in. w przedstawionym tu tekście, dotyczącym specyficznego sposobu postrzegania współczesnej polskiej polityki (por. opis wpływu Kaczyńskiego na scenę polityczną), w artykule traktującym o finałach ligi NBA, w komunikacie o nowym samochodzie osobowym marki Maybach-Fulda, w tekście na temat dziennikarzy śledczych, pomagających aferzystom. Specyficzny sposób odwołań do motywów znanych z *Gwiezdnych wojen* występuje w artykule o policji ze Strathclyde.

We współczesnych polskich tekstach motywy z *Gwiezdnych wojen* łączą się niekiedy z motywami z *Matrixa*. Nie tylko krytycy filmowi, analizy oglądalności, popularności tychże komunikatów medialnych ujawniają, że wskazane filmy mogły się utrwalić w świadomości odbiorców mediów. Te same wnioski wynikają z analiz lingwistycznych tekstów, frazeologii współczesnej polszczyzny. Należy także

mieć świadomość faktu, że opowieści lub tylko niektóre motywy z *Gwiezdnych wojen* i *Matrixa* przedstawiane się dziś nie tylko w filmach fabularnych, pełnometrażowych, ale i w filmach animowanych, grach komputerowych, powstają nawet całe serie produktów, gadżetów kojarzonych ze wskazanymi opowieściami filmowymi, dzięki czemu oddziaływanie *Gwiezdnych wojen* oraz *Matrixa* jest jeszcze silniejsze.

*

Przedstawione powyżej rozważania ujawniają, że wiele połączeń wywodzących się z filmu funkcjonuje w komunikatach współczesnej polszczyzny nie tylko w postaci kanonicznej – pojawiają się ich warianty, derywaty. W zebranych przeze mnie materiale odnotowano przede wszystkim warianty leksykalne, fleksyjne, ilościowe. Modyfikacji lub zmianie ulegać może semantyka badanych związków wyrazowych, ich komponentów, zob. chociażby analizy związków wyrazowych *gwiezdne wojny*, *niech moc będzie z kimś*. Oczywiście modyfikacje wzmacniają inwariant. Należy tu podkreślić, że badałam połączenia, które ustabilizowały się w polszczyźnie w ostatnim czasie, a analizy ujawniły, że te dopiero utrwalone związki są już modyfikowane przez użytkowników języka.

Wykaz skrótów

GW – „Gazeta Wyborcza”
 PS – „Przegląd Sportowy”
 SFJP – S. Skorupka, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. I, Warszawa 1989
 SSWS – H. Markiewicz, A. Romanowski, *Skrzydlate słowa. Wielki słownik cytatów polskich i obcych*, Kraków 2007

SWPiL – W. Kopaliński, *Słownik wydarzeń, pojęć i legend XX wieku*, Warszawa 2000
 TVP1 – Telewizja Polska, program 1
 TVP2 – Telewizja Polska, program 2
 USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, pod red. S. Dubisza, t. I, Warszawa 2003
 ŻnG – „Życie na Gorąco”

Bibliografia

Uniwersalny słownik języka polskiego, 2003. Red. S. DUBISZ. T. I, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

MARKIEWICZ, H.; ROMANOWSKI, A., 2007. *Skrzydlate słowa. Wielki słownik cytatów polskich i obcych*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

MILEWSKA, B., 2008. O ciemnej i jasnej stronie mocy w dyskursie współczesnej prasy. *Język Polski*, z. 1, 39-43.

POŁOWNIAK-WAWRZONEK, D., 2008. *Związki frazeologiczne współczesnego języka polskiego motywowane sytuacją walki (zbrojnej)*. Kielce: Wydawnictwo AŚ.

POŁOWNIAK-WAWRZONEK, D., 2008. Ujmowanie sporu słownego w terminach militarnych, ujawniające się we współczesnej polskiej frazeologii. *Respectus Philologicus*, nr. 13, 114–123.

SKORUPKA, S., 1989. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T. I, Warszawa: Wiedza Powszechna.

SKUBALANKA, T., 1983. O pojęciu irradacji semantycznej i jego przydatności dla opisu magicznych funkcji mowy. In: Red. M. GŁOWIŃSKI; A. OKOPIEŃ-SŁAWIŃSKA. *Studia o metaforze*. T. II, Wrocław: Ossolineum, 181–198.

Słownik filmu, 2005, red. R. SYSKA. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.

Dorota Połowniak-Wawrzonek

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: phraseology, semantics, pragmatics

Dorota Połowniak-Wawrzonek

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: frazeologija, semantika, pragmatika

IDIOMS FROM THE SAGA FILM “STAR WARS” IN CONTEMPORARY POLISH LANGUAGE

Summary

The contemporary Polish language is heavily influenced by the media, especially, songs (mostly entertaining songs), films and TV series, advertising, political speech, popular television and radio programs, also newspapers and Internet. The result of the impact of films making up the cycle of “Star Wars” and persisted in the Polish language today some verbal collocations: **someone is on the bright or the dark side of the power, someone went through or returned to the dark side of the power, may the power be with someone, star wars**. The latter word compounds originally were the title of the first movie, and then became the title of the whole G. Lucas’ saga; and the other compounds were pieces of speech of film heroes. The expression **gwiazdne wojny** is a calque copy of verbal phrases **star wars** (has also contributed to American political speech.)

The research showed that compounds revealed some metaphorical ways of perceiving reality (e.g.

FILMO „ŽVAIGŽDŽIŲ KARAI“ IDIOMATINIAI POSAKIAI ŠIUOLAIKINĖJE LENKŲ KALBOJE

Santrauka

Šiuolaikinę lenkų kalbą stipriai veikia žiniasklaida, ypač dainos (daugiausia pramoginės), filmai ir TV serialai, reklama, politinė kalba, populiarūs TV ir radijo programos, spauda ir internetas. „Žvaigždžių karų“ ciklas yra prasiskverbęs į šiandieninę lenkų kalbą, tą rodo tokios verbalinės jungtys: „kažkas yra šviesiojoje arba tamsiojoje jėgos pusėje“, „kažkas perėjo arba grįžo į tamsiąją jėgos pusę“, „tebūna jėga visad su tavimi“, „žvaigždžių karai“.

Pastarasis sudėtinis žodžių junginys iš pradžių buvo pirmojo filmo pavadinimas, o vėliau tapo visos G. Lucaso sagos pavadinimu. Kiti žodžių junginiai buvo filmo herojų kalbos ištraukos. Išsireiškimas „gwiazdne wojny“ („žvaigždžių karai“) yra sudėtinio žodžių junginio kalkė, kuri taip pat paveikė Amerikos politinę kalbą.

Tyrimas parodė, kad sudėtiniai žodžių junginiai atskleidė metaforinius realybės suvokimo būdus (pvz., kai kurių sąmonių TYČINIŲ

recognition of some deliberate INTENTIONAL ACTIONS, COMPETITION FORMS as ARMED STRUGGLE); also certain stereotypical images, symbolic content; the importance of culturally motivated connotations: black, **dark**, white, **bright**; some formulas mapped there are also functioning in the language as the form of units. For example, **may the power to be with someone** is modeled on the forms of greetings and farewells known in different cultures and used by people who believe in extraterrestrial life and universal ruling of the universe.

All the indicated connections are often metaphorical in the texts of contemporary Polish. The illustration of this process may be the recording of the analyzed component **Power**, also implemented in the form of **power**. Various modifications of described idioms have also been recorded in the studied messages. There are mostly lexical, inflectional, quantitative variants; modification or amendment may also occur in the semantics of compounds and their components. Innovations strengthen invariant.

Some recorded compounds, which appeared as the impact of Lucas's saga, function in the written texts and in a convention typical to "Star Wars". This affinity shows the phenomenon of semantic irradiation.

KEY WORDS: media, idiom, metaphor.

VEIKSMŲ, VARŽYMOŠI FORMŲ, tokių kaip GINKLUOTA KOVA atpažinimą); tam tikrus stereotipinius įvaizdžius, simbolinį kontekstą, kultūros požiūriu motyvuotą konotacijos svarbą: juoda, „tamsu“, balta, „šviesu“. Kai kurios pažymėtosios formulės taip pat funkcionuoja kalboje, pvz., „tebūna jėga visad su tavimi“ sumodeliuota pagal pasisveikinimo, atsisveikinimo frazių formas, kurios žinomos įvairiose kultūrose, kurias taria žmonės, tikintys gyvenimu už Žemės ribų ir visuotinu visatos valdymu.

Visos minimos sąsajos šiuolaikiniuose lenkiškuose tekstuose dažniausiai metaforiškos. Tą rodo būtent mūsų tyrimas, būtent idiomatiniai posakiai, kuriuose minimas jėgos aspektas. Įvairios apibūdintų idiomatinių išsireiškimų modifikacijos buvo užregistruotos tikruose tekstiniuose pranešimuose. Tai daugiausia leksiniai, galūniniai, kiekybiniai variantai, taip pat modifikacijos ir pataisymai, atsirandantys sudėtinių žodžių junginių ir jų komponentų semantikoje.

Kai kurie sudėtiniai žodžių junginiai, paimti iš G. Lucaso sagos, funkcionuoja rašytiniuose tekstuose ir visi buvo aptikti „Žvaigždžių karams“ tipiškuose pokalbiuose — komunikatuose atsiskleidė semantinės iradiacijos reiškinys.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: žiniasklaida, idiomatiniai išsireiškimai, metafora.

Gauta 2010 09 07

Priimta publikuoti 2011 01 15

Ilona Mickienė

Vilniaus universitetas
Kauno humanitarinis fakultetas
Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva
Tel. +370 37 422 604
El. p. ilonam35@delfi.lt
Moksliniai interesai: onomastika,
leksikografija, žodžių daryba

Inesa Birbilaitė

Vytauto Didžiojo universitetas
Politikos mokslų ir diplomatijos fakultetas
S. Daukanto g. 28—200,
LT-44246 Kaunas, Lietuva
Tel. +370 37 327 891
El. p. i.birbilaite@pmdf.vdu.lt
Moksliniai interesai: politikos komunikaci-
ja, rizikos ir technologinių inovacijų
komunikacija, mokslo žurnalistika,
antroponimika

MOTERŲ ĮVARDIJIMAS XVIII AMŽIAUS PRADŽIOJE: TELŠIŲ BAŽNYČIOS KRIKŠTO METRIKŲ STUDIJA

Straipsnyje analizuojami iš Telšių parapijos XVIII a. pr. krikšto knygos išrinkti 2 967 moterų įvardijimai: 472 krikštijamųjų mergaičių įvardijimai, 996 motinų įvardijimai, 985 krikštamočių ir 514 kitų apeigose dalyvavusių moterų įvardijimai. Surinkti moterų įvardijimai suskirstyti pagal įvardijimo struktūrą: moterų įvardijimas vienu asmenvardžiu; moterų įvardijimas dviem asmenvardžiais ir moterų įvardijimas trimis asmenvardžiais.

Moterų vardai, išrinkti iš šaltinio, taip pat buvo išsamiai tirti pagal kilmę. Nustatyta, kad visi nagrinėtame šaltinyje rasti vardai yra krikščioniškieji (hebrajiškos, graikiškos, lotyniškos ir germaniškos kilmės). Šaltinyje užfiksuoti vardai taip pat buvo aptarti pagal jų variantiškumą ir dažnumą. 27 vardai (56,3 % visų vardų) turi kelis variantus, atsiradusius dėl nesuvienodintos rašybos. Daugiausia variantų (13) turi vardas Jadvyga. Šaltinyje rasti 48 skirtingi moterų vardai.

Populiariausi moterų vardai, užfiksuoti XVIII a pr. krikšto knygoje, yra: Anna, Elizabetha, Catharina, Justina, Magdalena.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: asmenvardis, vardas, įvardijimas.

*Honestus rumor alterum est patrimonium¹
Publilius*

Įvadas

Asmenvardžiai byloja ne tik apie giminių paslaptis, gandus ar legendas, tačiau kiekviena pavardė ar vardas turi ir savo kilmės, raidos istoriją. Kaip formavosi mūsų asmenvardžiai, kaip kito ir kodėl nūdien jie

tokie, kokius turime? Kaip ir lietuvių kalba, asmenvardžiai reagavo į istorinius tautos vingius, keitėsi, buvo veikiami kitų kalbų. Taigi kalbėdami apie dabartinius vardus ar pavardes, mes kalbame apie ilgalaikio ir sudėtingo proceso rezultatus, todėl, norint pažinti dabartinius asmenvardžius, būtina žinoti jų formavimosi istoriją, žmonių įvardijimo ypatybes ir priežastis, kurios

¹ Geras vardas — tai antras iš tėvo paveldėtas turtas. Publilius

lėmė būtent tokią asmenvardžių raidą, kadangi „dabartinių vardų lingvistinė analizė negali atskleisti tikrosios mūsų vardyno raidos“ (Zinkevičius 1977, p. 3).

Dabartiniais laikais tirti kelių šimtmečių senumo dokumentus nėra paprasta. Aptariami šaltiniai gan seni, rašalas juose išblukęs, dažnai įrašai tiesiog neįskaitomi, todėl norint iširti kuo daugiau senųjų asmenvardžių ir kuo tiksliau sužinoti jų istoriją, reikia kuo aktyviau rinkti ir tirti asmenvardžius iš dar netirtų dokumentų.

Šio tyrimo objektas — moterų įvardijimai ir jų asmenvardžiai, straipsnio autorių surinkti iš XVIII a. pradžios Telšių parapijos krikšto metrikų knygos, kuri buvo pradėta rašyti 1700 m., o paskutiniai įvardijimai užrašyti 1728 m. Taigi šaltinyje surinkti ir užregistruoti 28 m. krikšto duomenys. Šiam tyrimui buvo išrinkti tik pirmojo dešimtmečio įrašuose rasti moterų įvardijimai.

Krikšto knygose vyrauja lotynų kalba. Apskritai manoma, kad tuometinių dokumentų kalba labiausiai priklausė nuo juos rašiusių žmonių lingvistinio išprusimo ir nuovokos. „XVI—XVII a. lietuvių rašomosios kalbos normos buvo nevienalytės, heterogeniškos, be to, ligi pirmųjų lietuvių kalbos gramatikų pasirodymo ir labai nestabilios“ (Palionis 1995, p. 22). Nagrinėjant šaltinyje rašomąją kalbą taip pat nėra nuosekli, dažni grafinių leksemų variantai.

Tyrimo tikslas — surinkti, identifikuoti ir lingvistiškai aptarti surinktus asmenvardžius. Tyrimo uždaviniai: 1) išanalizuoti surinktus moterų asmenvardžius pagal įvardijimo struktūrą, 2) suklasifikuoti moterų vardus, atsižvelgiant į jų kilmę, dažnumą, grafinius ir fonetinius, ilguosius ir trumpuosius vardo variantus.

Darbo naujumą lemia šaltinis — XVIII a. pradžios Telšių parapijos krikšto metrikų

knyga. Krikšto metrikų knygos pirmajame puslapyje lotyniškai įrašyta: *Metrica Baptorum in Ecclesia chiali Telsensi Conotata ab Anno bi incarnate 1700* (Telšių bažnyčios krikšto metrikai, pradėti 1700 m. po Kristaus gimimo). Krikšto knyga pageltusi nuo senumo, apiplyšusi, dalis įrašų visai neįskaitomi, dažnai netvarkingi, kartais trūksta vienu ar kitu duomenų apie krikštijamąjį ar kitus apeigose dalyvavusius asmenis. Pasitaiko daug to paties vardo, pavardės variantų, pvz., *Anna, Ana, A'na; Catharina, Catherina, Catherinna, Catharina, Catherin, Catharinia, Catherine* ir t. t. Tokie variantai rodo, kad dar nebuvo aiškios rašybos tradicijos.

Knygoje akivaizdžiai galima atrasti bent du skirtingus braižus. Tad galima teigti, kad šaltinis buvo rašytas mažiausiai dviejų asmenų. Kita vertus, dokumente laikomasi tam tikros tvarkos. Dažniausiai įrašą sudaro kūdikio, jo tėvų, krikstatėvių ir kitų apeigose dalyvavusių asmenų įvardijimai. Šiam tyrimui buvo rinkti visi moterų įvardijimai: krikštijamų mergaičių, jų motinų, krikštamočių ir kitų apeigose dalyvavusių moterų įvardijimai. Prieš motinos įvardijimą dažniausiai įrašoma tik raidė *M.*, rečiau viso lotyniško žodžio *Mater* (motina) forma *Matris* (Dat.). Atitinkamai prieš tėvo įvardijimą — raidė *P.*, rečiau visas žodis *Patris* (Dat.). Krikšto tėvai žymimi raide *L.*, kartais santrumpomis *Lew.* arba *Lev.*, labai retai lotynišku žodžiu *Lewantes*². Be krikstatėvių šaltinyje neretai užfiksuoti ir kitų apeigose dalyvavusių asmenų įvardi-

² Lotynų kalbos žodis *lėvo* turi keletą reikšmių, kurios iš pirmo žvilgsnio kontekste atrodo nepriimtinos. Tikriausiai tinkamiausia reikšmė, remiantis krikšto samprata Šventajame Rašte (Kas įtikės ir bus pakrikštytas, bus išgelbėtas, o kas netikės, bus pasmerktas (Mk 15,16)), yra *išvuoti, išgelbėti, išlaisvinti*.

jimai, tokie asmenys dažniausiai žymimi trumpiniais *As.*, *Ass.*, *Af.*, *Afs.* ir kt., kartais ir visu žodžiu *Assisistentes* ar jo variantais. Knygoje įrašai nenumeruojami. Kai kada prieš įrašą užrašoma data.

Bažnytinės knygos arba istoriniai antroponimų šaltiniai ir jų ypatumai

Bažnytinės knygos — tai istoriniai šaltiniai, kuriuose daug antroponimų, toponimų, tekstų apie gyvenimo realijas, pilietinę savimonę, grožinių kūrinių. „Maždaug XVI a. antroje pusėje Lietuvos kanceliarijos sistemoje atsirado dar viena labai didelė šaltinių grupė — bažnyčių metrikų knygos. Tai buvo naujas dalykas LDK. Tose knygoose nenutrūkstamai fiksuojami lietuvių oikonimai ir antroponimai“ (Garliauskas 1998, p. 135). Šiame darbe nesinaudota tais kanceliariniais raštais, kuriuose aprašoma parapijos veikla, klebonijos ūkinė plėtra, pateikiami pamokslų ar politinių atsišaukimų tekstai. Netyrinėjamos ir užsakų, santuokų, mirimų metrikų knygos.

Katalikų tikybos išpažinėjai buvo didžiausia konfesinė bendruomenė Lietuvoje. Drauge su Romos katalikų tikėjimu mūsų krašte plito raštas, kultūra, naujovės. Senąjį baltišką tikėjimą pakeitusi krikščionybė (1387 m. Lietuvos krikštas, 1413 m. Žemaičių krikštas) visam laikui nulėmė valstybės raidą.

Lotynų kalba buvo oficiali bažnytinė kalba. Ja konsekruotos šv. Mišios, pildyti metrikai, susirašinėta. Lotyniškai pildytos knygos yra iš abiejų tautų Respublikos paskutiniųjų dešimtmečių ir pirmųjų Rusijos imperijos metų.

XVIII a. pradžios Telšių bažnyčios krikšto metrikų atvejis: moterų įvardijimo struktūros analizė

Nūdien žmonės dažniausiai įvardijami dviem asmenvardžiais — vardu ir pavarde, tačiau ilgą laiką įvardijimo struktūra nebuvo aiški ir buvo vartojami įvairios įvardijimo struktūros variantai. Jūratė Čirūnaitė, aptardama XVI—XVII a. Lietuvos totorių moterų įvardijimo struktūrą, pastebi, kad tuo laikotarpiu įvardijimo ilgis nebuvo išsigryninęs ir moterys buvo įvardijamos nuo vieno iki septynių asmenvardžių (plg. Čirūnaitė 2004, p. 39—52).

Iš Telšių parapijos XVIII a. pr. krikšto knygos buvo išrinkti 2967 moterų įvardijimai: 472 krikštijamų mergaičių įvardijimai, 996 motinų įvardijimai, 985 krikštamočių ir 514 kitų apeigose dalyvavusių moterų įvardijimai.

Moterų įvardijimas vienu asmenvardžiu arba vienanaris įvardijimas — tai pradinis antroponiminės sistemos raidos etapas. Dar XV a. žmonės, neatsižvelgiant į jų luomą, socialinę padėtį, buvo įvardijami tik vienu asmenvardžiu — tautiniu, vėliau krikšto vardu (plg. Maciejauskienė 1991, p. 20—21). XVI—XVIII a. aukštesniojo socialinio sluoksnio asmenys, vėliau ir paprasti Lietuvos gyventojai pamažu imami įvardyti dviem ar daugiau asmenvardžių, todėl įvardijimas vienu asmenvardžiu tampa vis retesnis.

Moterų įvardijimas vienu asmenvardžiu sudaro 38,9 % visų iš šaltinio išrinktų moterų įvardijimų (rasti 1 153 tokio tipo moterų įvardijimai). Pastebėtina, kad tokio tipo įvardijimas dažnesnis tarp kūdikių ir jų motinų įvardijimo. Šalia tokių įvardijimų (dažniausiai vardų) šaltinyje beveik visada nurodoma vyro pavardė. Jeigu XVIII a. pavardžių pavaldėjimo sistema jau buvo

įsigalėjusi, manytina, kad prie kūdikių ir motinų vardų pavardė nerašoma, nes ji atitinka tėvo ar vyro pavardę. Tačiau tuomet kyla didžiulė problema: žinodami tėvo ar vyro pavardę, negalime tiksliai nustatyti kūdikio (šiuo atveju mergaitės) ar žmonos pavardės formos. Pagal tai, kokio tipo antroponimai sudaro moterų įvardijimą vienu asmenvardžiu, galima išskirti du pogrupius: 1) moterų įvardijimas tik vardu, 2) moterų įvardijimas tik pavarde.

Įvardijimas tik vardu labiausiai paplitęs užrašant kūdikių ir motinų asmenvardžius. Kūdikiai dažniausiai įvardijami tik vardu: iš 472 mergaičių įvardijimų net 451 užrašytas tik vardu. Nerasta nei vieno kūdikio (mergaitės) įvardijimo su pavarde. Pavardė prie naujagimio vardo tikriausiai neatrodė būtina, mat šalia kiekvieno kūdikio įvardijimo pateikiama tėvo pavardė, kuri tikriausiai ir būdavo perimama.

Šaltinyje pasitaiko atvejų, kai tėvo įvardijimas praleidžiamas. Buvo rasta 12 krikšto įrašų be tėvo įvardijimo.

Metrikus rašiusysis dažniausiai nurodo priežastis, dėl kurių tėvo įvardijimas praleidžiamas. Galima išskirti kelias tokias priežastis: 1) tėvo mirtis (miręs asmuo šaltinyje žymimas kryželiu), pvz., *Elisabetha, Patris+*, *Matris Anna Ludowna de Gawdykaycie, Lewantes: Catharina Mazrymowna de Telsze, Stepania Grytewiczowna; Justina, Patris+*, *Matris Elisabetha Bkindayte, Lewantes: Elisabetha fzkayte, Joannes Baytaytys* (užfiksuoti 7 tokie atvejai, t.y. 58,3 %); 2) motina netekėjusi (tokiu atveju šalia krikštijamos mergaitės asmenvardžio pateikiama lotyniška nuoroda *illegitimi thori*, kurią Z. Zinkevičius verčia „*neteisėto guolio tėvai*“ (1977, p. 40), pvz., *Elisabeth illegitimi thori, Matris Catharina, Lewantes: Ana Pattabowicz, Augustino fusokis ves de foroki; Magdalena illegi-*

timi thori, Matris Elizabetha Birinayte, Lewantes: Cristina Kionayte cum Davide Nryths ves de Nrygontyfski (užfiksuoti 4 tokie atvejai, t.y. 33,3 %); 3) rastas vienas atvejis (8,3 %), kai tėvo įvardijimo nėra ir jokia priežastis nenurodoma, pvz., *Martaha, Matris Mariana, Lewantes: Cafimiruf Nikaytij, Magdalena Jonufzewiczowna de Pakowfska*. Tikėtina, kad tais atvejais, kai nėra tėvo įvardijimo, kūdikiui suteikiama motinos pavardė. Kita vertus, net 6 kartus iš 12, kai nepateiktas tėvo įvardijimas, motina įvardijama tik vardu, todėl krikštijamo kūdikio pavardė lieka visiškai nežinoma, pvz., *Juditha, Patris+*, *Matris Elisabetha, Lewantes: Magdalena Ligelevayte, Joannes Baylicz*. Užfiksuoti du atvejai (0,4 %), kai praleisti ir tėvo, ir motinos įvardijimai (nepateikiant jokių paaiškinimų), pvz., *Marianna, Lewantes: Antonij Dluszkiewicz de Wismonty, Martha Giesitowtowna de Numgaudzie*. Kartais nenurodoma kūdikio motina (2 atvejai, 0,5 %), dažniausiai paliekant laisvą vietą jos įvardijimui, pvz., *Cristina, Patris Georgij fzukis, Matris — Lewantes: Zophia Zalewska, Cazimirus fzumskis (...) de Telsze*.

Net 664 motinos šaltinyje įvardijamos tik vardu (22,4 %).

Buvo užfiksuota 16 moterų įvardijimų tik pavarde. Taip įvardytos 3 motinos, pvz., *Hierobywiczowna (Piotrowski) (...) de Dymaycie* (2)³; *Grybowska (Grybowski)*; 8 krikštamotės, pvz., *Miskiewichowna de Potowsole, Zeleykowa de Telsze*; 3 kitos apeigose dalyvavusios moterys, pvz., *Szelmerowna de Wieswiany, Wertelowna de Potowsole*.

Kaip teigia V. Maciejauskienė, „XV a. antrojoje pusėje gerokai sumažėjo užrašy-

³ Skliausteliuose pateiktas skaičius nurodo, kiek kartų įvardijimas buvo aptiktas šaltinyje.

mų vienu vardu“ (1978, p. 65). Pradėjus plisti įvardijimui dviem asmenvardžiais (dvinariam įvardijimui), žmonės dažnai buvo įvardijami krikšto ir tautiniu vardu. Tokia įvardijimo struktūra ypač paplito Lietuvai priėmus krikštą. Tačiau vis dėlto dažniau įvardijimą dviem asmenvardžiais sudarydavo tautinis arba krikščioniškas vardas ir antroponimas su patronimine priesaga. XVI—XVII a. įvardijimas dviem asmenvardžiais pamažu išsivyrėja. Paplinta keli tokio įvardijimo variantai. Pirmasis įvardijimo narys dažniausiai krikšto (ilgoji, trumpoji forma ar priesagos vedinys) arba tautinis vardas (dvikamienis ar vienkamienis). Antrasis — patronimas, sudarytas su lietuviškomis ar slaviškoms patroniminėmis priesagomis, arba nepatroniminės kilmės asmenvardis (pravardiniai antroponimai, senieji dvikamieniai lietuvių asmenvardžiai, kiti nepatroniminės kilmės asmenvardžiai). Dabartinė dvinario įvardijimo — vardo ir pavardės — sistema išryškėjo XVIII a., o antrieji tokio įvardijimo nariai jau gali būti vadinami pavardėmis (plg. Maciejauskienė 1991, p. 31—42).

Iš krikšto metrikų knygos išrinkti įvardijimai patvirtina, kad tuo metu jau yra išsigalėjęs asmenų įvardijimas dviem asmenvardžiais. Rasti 1 805 (98,5 %) tokie moterų įvardijimai. Užfiksuoti dvejetainiai įvardijimai dviem asmenvardžiais: 1) įvardijimas dviem vardais (21; 1,5 %, taip užrašomos tik naujagimės), pvz., *Anna Domicia, Anna Barbara, Clara Barbara*; 2) įvardijimas vardu ir pavarde (1783, 98,8 %), pvz., *Regina Dylbina, Elizabetha Birinayte, Magdalena Pagalinfkayte*.

Įvardijimas trimis asmenvardžiais (trinaris įvardijimas), kaip teigia V. Maciejauskienė (1991, p. 31—42), niekada nebuvo itin populiarus. Manoma, kad XVI a. tokį įvardijimą paskatino trinaris rusų įvar-

dijimo modelis, kur šalia vardo ir pavardės buvo fiksuojamas ir tėvavardis. Paprastai tokio tipo įvardijimai buvo dažnesni tarp kilmingųjų. V. Maciejauskienė pateikia tokio įvardijimo pavyzdžius: 1) vardas + I patronimas + II patronimas, 2) vardas + patronimas + nepatroniminės kilmės asmenvardis, 3) vardas + I nepatroniminės kilmės asmenvardis + II nepatroniminės kilmės asmenvardis (1991, p. 42—50).

Moterų įvardijimas trimis asmenvardžiais šaltinyje labai retas. Buvo rasti 9 (0,3 %) tokio įvardijimo atvejai. Toks įvardijimas visiškai nebūdingas krikštijamiems kūdikiams ir jų motinoms. Taip įvardijamos krikštamotės (3 įvardijimai) ir kitos apeigose dalyvavusios moterys (6 įvardijimai), pvz., *Anna Podowfzowna Lunska, Elizabetha Drabowiczowa Misiewiczowa, Anna Gierulska Mituwiczowna*.

Moterų vardų vertinimas pagal kilmę

Sudėtinga Lietuvos valstybės kūrimosi, vėliau jos raidos, kovos už tautiškumą istorija lėmė ir lietuvių asmenvardžių įvairovę. Lietuvių semantinių antroponimų pagrindiniai šaltiniai — augalų (gėlių), brangiųjų metalų ir brangakmenių, gamtos reiškinių pavadinimai (plg. Gudavičius 2000, p. 106). Lietuvių vardus galima skirstyti pagal jų vartojimo išsigalėjimo ir paplitimo laikotarpius į: 1) senuosius lietuviškus vardus; 2) kalendorinius krikštavardžius; 3) naujuosius lietuviškus vardus; 4) naujuosius skolintinius vardus (plg. Kuzavinis, Savukynas 2005, p. 24).

„Krikščionybė į Lietuvą ėjo iš dviejų pusių: iš Vakarų (nuo Romos per vokiečius ir lenkus) ir iš Rytų (nuo Bizantijos per rytų slavus). Su krikščionyste kartu atėjo ir krikščioniškasis vardynas — krikštavar-

džiai“ (Zinkevičius 2010, p. 5). Nagrinėjame XVIII a. šaltinyje visi moterų vardai buvo krikščioniškieji (A. Vanagas yra teigęs, kad jau XVI a. krikščioniškieji vardai iš vartosenos visiškai išstūmė tautiškuosius (plg. 1982, p. 23)). Šaltinyje buvo rasti 48 skirtingi moterų vardai (įskaičiuojant ir vardus, kurie vartoti antroje įvardijimo pozicijoje). Iš viso aptikti 2 974 moterų vardai, kurie bus aptariami pagal jų variantiškumą ir dažnumą.

Iki XX amžiaus vidurio visi katalikų vaikai Lietuvoje gaudavo krikščioniškuosius vardus, mat tuo metu bažnyčia nebuvo atskirta nuo valstybės, taigi civilinė metrikacija tiesiog nefunkcionavo (plg. Kuzavinis, Savukynas 1987, p. 35). Vėliau šalia krikščioniškųjų vardų plačiau imti vartoti ir tautiškieji lietuvių, baltų kilmės vardai, taip pat naujieji lietuviškieji arba naujieji skolintiniai vardai. Daugelis Lietuvoje vartotų krikšto vardų kartu su krikščionyste atkeliavusių iš hebrajų, lotynų, germanų, slavų kalbų gerokai pakeitė savo formą, prisitaikė prie lietuvių kalbos dėsnių (plg. Maciejauskienė 1979, p. 84–89).

Apžvelgus XVIII a. šaltinyje rastų vardų kilmę pastebėta, kad jie yra atėję iš hebrajų, graikų, lotynų ir germanų kalbų.

Krikščioniškieji asmenvardžiai į lietuvių, kaip ir į kitas kalbas, atėjo iš kraštų, kur krikščionybė paplito pirmiausia. Hebrajų kalba — tai senovės Palestinos žydų kalba, kuria buvo pirmą kartą parašytas Senasis testamentas (plg. Vanagas 1982, p. 24). Taigi dalis hebrajiškų vardų Lietuvą pasiekė per Šventąjį Raštą. Tačiau vardai galėjo atkelti ne tik tiesiogiai iš hebrajų kalbos, bet ir per kitas kalbas.

Šaltinyje rasti 8 hebrajiškos kilmės moterų asmenvardžiai: *Anna, Eleonora* (trump. *Leonora*), *Elizabetha, Joana, Juditha, Magdalena, Rutha, Zuzanna*. 14

krikštavardžių, užfiksuotų šaltinyje, kildintini iš graikų kalbos: *Agatha, Agnetis, Anastasia, Barbara, Catharina, Cristina, Dorothea, Eufrozyna* (trump. *Fruzina*), *Euphemia, Helena, Margaritha, Sophia, Stephania, Teressia*. Krikšto knygoje rasta 18 lotynų kalbos krikštavardžių: *Appolonia, Cecilia, Clara, Constantia, Dominica, Edvigia, Emiliana, Feliciana, Justina, Lucia, Marianna, Marina, Petrinella, Regina, Rosalia, Valerianna, Victoria, Virgine*. Aptikti 4 germaniškos kilmės vardai: *Eva, Genowifa, Hedwigis, Gendruta*; vienas vardas kildinamas iš aramėjų kalbos — *Martha*. Vardas *Brigida* kildinamas iš airių kalbos, iš anglų kalbos atkeliavo vardas *Editha*. Šaltinyje užfiksuotas vienas antrasis kūdikio vardas, kurio kilmė neaiški — *Adaktidesa*.

Vardų variantiškumas šaltinyje ir numanomos šio reiškinio priežastys

„Dabartiniai lietuvių asmenvardžiai yra ilgų amžių raidos produktas. Toji raida nevisada buvo natūrali. Skirtingai negu kitų tautų, lietuvių vardynas dažnai būdavo dirbtinai keičiamas, slavinamas, Mažojoje Lietuvoje — vokietinamas. Svetimkalbė raštinė prigaminė daugybę vardų–hibridų“ (Zinkevičius 2008, p. 13).

27 šaltinyje rasti vardai (56,3 % visų vardų) turi kelis variantus, atsiradusius dėl nesuvienodintos rašybos, vardų trumpųjų variantų ir kitų priežasčių. Daugiausia variantų turi vardas *Jadvyga*, pvz., *Edvigia, Jedwiga, Hedwigis, Hedvigis, Jedvigis, Edvigis, Edwigia, Eduigia, Gedviga, Giedugij, Giedvigis, Giedwiga, Gedvigia*⁴; 10 variantų turi vardas *Elzbieta*, pvz., *Elizabeta, Elisabeth, Elifabeth, Elifabetha,*

⁴ Vardų variantai pateikiami pagal dažnumą: nuo dažniausiai vartojamo iki rečiausiai.

Elizabeth, Elisabet, Elizabet, Elizabieta, Elizabeth, Eliſa.

Krikšto knygoje vyrauja lotyniškoji ortografinė tradicija, tačiau gana dažni ir lenkiškos rašybos ženklai. Daugelis vardu variantų ir atsirado dėl kalbinių ypatybių nenuoseklios sintezės. Išanalizavus vardus, galima išskirti pagrindines ypatybes, dėl kurių šaltinyje pasitaiko tiek daug vieno vardo variantų.

Fonetiniai ir grafiniai variantai

1. Dusliojo priebalsio *s* ir skardžiųjų *c, z* painiojimas, pvz., *Anastasia // Anastazia, Elisabetha // Elizabetha, Eufrosina // Eufrozina, Rosalia // Razalia, Sophia // Zophia, Lusja // Lucia.*
2. Trumpojo *i* ir ilgojo *y* neskyrimas: *Anastazia // Anastazyja, Eufrozina // Eufrozyna, Judyta // Judytha, Justina // Justyna, Lucia // Lucya.*
3. Niveliuojami priebalsiai *k* ir *c*, kai *c* yra pozicijoje, kurioje, pagal lotynų kalbos taisyklės, turi būti tariamas *k*, pvz., *Constantia // Konstanciana.*
4. Raidė *c* niveliuojama su *ch*, pvz., *Cristina // Christina.*
5. Painiojami priešakinės eilės balsiai *i* ir *e*, pvz., *Emiliana // Emeliana.*
6. Priebalsių geminacija taikoma nenuosekliai, pvz., *Anna // Ana, Appolonia // Apolinia, Brigitta // Brigita, Catharina // Catharina, Cristinna // Cristina.*
7. Kartais esant priebalsių geminacijai vienas iš priebalsių praleidžiamas ir jo vietoje rašomas apostrofas, pvz., *Anna // An`a.*
8. Raidė *s* žymima dvejopai — *s* ir gotiškuoju *ſ*, pvz., *Anastazia // Anaſtazia, Constantia // Conſtantia, Cristina // Criſtina.*
9. Raide *z* neretai žymimas garsas [z], pvz., *Elizabeth // Eliſabeth.*

10. Greta lotyniškos raidės *v* dažnai rašoma lenkiškoji *w*, kartais vietoj šių raidžių parašoma ir *u*, pvz., *Edwigia // Edvigia // Eduigia, Ewa // Eva.*
11. Raidė *f* užrašoma ir digrafu *ph*, pvz., *Zofia // Zophia.*

Trumpieji ir ilgieji vardo variantai

1. Vardų galūnės *-ia, -ea* kartais supaprastinamos, todėl susidaro trumpesni vardo variantai, pvz., *Anaſtazia // Annasſtaza, Conſtantia // Constanta, Dorothea // Dorotha.*
2. Neretai numetama moterų asmenvardžių galūnė *-a*, pvz., *Catherina // Catherin, Elisabetha // Elizabeth.*
3. Greta įprastinių vardu variantų vartojamos ilgesnės jų lytys, sudarytos su priešagomis *-anna, -ana*, pvz., *Constantia // Konſtanciana, Cristina // Cristiana.*
4. Šalia ilgosios krikšto vardo formos vartojamas ir trumpasis vardo variantas, pvz., *Eleonora // Leonora.*

Kiti variantai

1. Greta senųjų vardu variantų vartojamos daugiau ar mažiau sulietuvinotos jų formos, pvz., *Elizabeth // Elizabieta, Helena // Elena*
2. Greta senosios lotyniškos raštų galūnės *-is* dalis vardu užrašyti su galūne *-(i)a*, pvz., *Edvigis // Edvigia, Jadvigis // Jedwiga.*
3. Variantus lemia ir paralelinis ir priešakinės *e*, ir užpakalinės *a* eilės balsių vartojimas po *j* tokioje pačioje pozicijoje, pvz., *Jedwiga // Jadvigis.*

Moterų vardu dažnumas: trumpa apžvalga

Vardus turi daugelis šaltinyje užregistruotų moterų. Buvo rasta tik 19 (0,6 %) įvardijimų be vardo. Šaltinyje rasti 48 skirtingi

moterų vardai (skaičiuojant ir antruosius vardus). Motinų, krikštamočių ir apeigose dalyvavusių moterų vardų įvairovė pastebimai didesnė, nei krikštijamųjų mergaičių. Vyresniosios kartos atstovės pavadintos 43 skirtingais vardais, o krikštijamosios mergaitės — 28. Vardai *Agnētis* (5), *Agnieſzka* (1), *Anastasia* (8), *Dorothea* (19), *Eleonora* (4), *Emiliana* (3), *Euphemia* (2), *Feliciana* (1), *Genowefa* (1), *Gendrutta* (2), *Margaritha* (3), *Rutha* (1), *Stephania* (1), *Teressia* (1), *Zuzanna* (29), *Virgine* (1), *Editha* (1), kuriais pavadintos motinos, krikštomotės ar kitos apeigose dalyvavusių moterų asistentės, nėra populiarūs tarp krikštijamųjų mergaičių. Šiais vardais nepavadintas nei vienas kūdikis. Populiariausi mergaičių vardai yra: *Anna*, *Elizabetha*, *Catharina*, *Justina*, *Magdalena*, *Marianna*, *Cristina*, *Eva*, *Barbara* ir t. t. 21 kūdikis buvo pavadintas dviem vardais, pvz., *Anna Dominica*, *Anna Barbara*, *Ana Mariana* ir t. t.

Taigi skirtingų moterų vardų šaltinyje nebuvo daug (48). Tačiau vardų variantų, atsiradusių dėl jau anksčiau aptartų aplinkybių, yra daug (nors dabartiniiais laikais jie nevertojami, nes kalboje išliko tik pagrindinės (arba trumposios) vardų lytys. Vardų madas tiriamuoju laikotarpiu diktavo istorinės aplinkybės, o konkrečiau — krikščionybė, todėl pagal kilmę visi vardai yra krikščioniški, skiriasi tik tai, iš kokio

krikščioniško kalendoriaus jie buvo užrašyti.

Išvados

Išnagrinėjus moterų įvardijimus pagal juos sudarančių asmenvardžių skaičių, buvo patvirtinta, kad XVIII amžiaus pradžioje vyrauja dvinaris įvardijimas. Moterų įvardijimas dviem asmenvardžiais sudarė 60,9 % visų iš šaltinio įvardijimų, buvo rasti 1 805 tokio tipo moterų įvardijimai. Šiek tiek mažiau moterų buvo užrašyta vienu asmenvardžiu — 1 153 įvardijimai (38,9 %). Rečiausiai šaltinyje moterų buvo įvardijamos trimis asmenvardžiais — 9 (0,3 %). 2 950 moterų įvardijimai šaltinyje užrašyti su vardais, iš viso — 2 974 moterų vardai. Vardai straipsnyje nagrinėti pagal kilmę, populiarumą ir variantiškumą. Šaltinyje vartoti tik krikščioniškieji moterų vardai. Populiariausi yra lotyniški vardai (18), rečiau aptinkami graikiški (14), hebrajiški (8), germaniški (4) moterų vardai. Užfiksuoti ir iš aramėjų (1), airių (1), anglų (1) kalbų atkeliavusių moterų vardų. Šaltinyje moterų vardų įvairovė nedidelė — 48 skirtingi vardai. Iš jų populiariausi: *Anna*, *Elizabetha*, *Catharina*, *Justina*, *Magdalena*. 27 moterų vardai, išrinkti iš šaltinio, turi vieną ar daugiau variantų. Daugiausia variantų turi vardas *Edvigia* (14). Dažniausi fonetiniai ir grafiniai variantai (38 vardų poros).

Šaltinis

Metrica Baptorum in Ecclesia chiali Telsensi Conotata ab Anno bi incarnate 1700 (Telšių bažnyčios krikšto metrikai, pradėti 1700 m. po Kristaus gimimo).

Literatūra

ČIRŪNAITĖ, J., 2004. XVI—XVII a. lietuvių totorių moterų įvardijimo struktūra. *Lituanistica*, 4, 39—52.

GARLIAUSKAS, V., 1998. Lietuviškos oikonomimų lytys nelietuviškuose XVI—XIX a. šaltiniuose. *Lietuvių kalbotyros klausimai* (XL), 123—197.

GUDAVIČIUS, E., 2000. *Etnolingvistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

KUZAVINIS, K., SAVUKYNAS, B., 2005. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslas.

PALIONIS, J., 1995. *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

MACIEJAUSKIENĖ, V., 1979. XVI a. lietuvių vardai. *Kalbos kultūra*, 36, 84—89.

MACIEJAUSKIENĖ, V., 1991. *Lietuvių pavardžių susidarymas*. Vilnius: Mokslas.

MACIEJAUSKIENĖ, V., 1978. Lietuvių pavardžių susidarymas. *Kalbos kultūra*, 35, 65—69.

VANAGAS, V., 1982. *Mūsų vardai ir pavardės*. Vilnius: Mokslas.

ZINKEVIČIUS, Z., 1977. *Lietuvių antropnimika: Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas.

ZINKEVIČIUS, Z., 2008. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

ZINKEVIČIUS, Z., 2010. *Krikščioniško vardo kelionė į Lietuvą*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Ilona Mickienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: onomastics, lexicology, word derivation

Inesa Birbilaitė

Vytautas Magnus University, Lithuania

Research interests: political communication, environmental risk communication, science journalism, antroponymics

WOMEN'S NAMING IN TELSIAI PARISH IN THE FIRST DECADES OF THE 18TH CENTURY

Summary

The novelty of this study mostly depends on the source which is the 18th Century Telsiai Parish Baptism Registry Book. On the first page of the Parish Baptism Registry Book there is a record in Latin: *Metrica Baptorum in Ecclesia chiali Telsensi Conotata ab Anno bi incarnate 1700* (The baptism register of Telsiai Parish church, has been written since 1700 A.D.). The baptism book is worn out and therefore, a significant number of the registers are hardly decipherable,

Ilona Mickienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: onomastyka, leksykologia, słowotwórstwo

Inesa Birbilaitė

Uniwersytet im. Witolda Wielkiego, Litwa

Zainteresowania naukowe: komunikacja polityczna, komunikacja ryzyka, innowacje technologiczne w komunikacji, dziennikarstwo naukowe, antroponomia

NAZEWNICTWO KOBIET W PARAFII TELSZEWSKIEJ NA POCZĄTKU XVIII WIEKU NA PODSTAWIE KSIĘGI METRYKALNEJ CHRZTÓW

Streszczenie

W artykule przedstawiono analizę 2967 żeńskich nazw osobowych, wyekscerpowanych z księgi metrykalnej chrztów parafii telszewskiej z początku XVIII w.: 472 nazwy osobowe chrzczonych dziewczynek, 996 nazw osobowych matek, 985 – matek chrzestnych i 514 innych kobiet uczestniczących w obrządku. Zebrane nazwy osobowe zostały podzielone ze względu na ich strukturę: na antropnimy jedno-, dwu- i trójczłonowe.

Analizowane imiona sklasyfikowano również

often chaotically desultory (e.g. in a number of the records information about baptized person or other members of the ceremony is missing). However, the inscriptions follow a particular order applied in this document. In most cases the order is following: baby's naming, parents' naming, godparents' naming and naming of other ceremony members of christening. The purpose of the current research is to collect and analyze all women's namings from the source including namings of baptized girls, their mothers, godmothers and other women who attended christening ceremony. The object of the study is women's namings and anthroponyms collected from the 18th Century Telsiai Parish Baptism Registry Book. This study attempts, firstly, to collect analyzed women's namings according to their structure; secondly, to classify women's first names according to their origin, frequency, phonetic, graphic versions caused by orthographic peculiarities of that time. The analysis involves 2 967 women's namings collected from the Telsiai Parish Baptism Registry Book. 2 974 first names were collected. The most popular type of women namings include two anthroponyms otherwise called binomial naming (60.9 % of all women's namings). Monomial naming (38.9 %) was less frequent, while women's naming in three anthroponyms (trinomial naming) is very rare (0.3 %). In the source 2 950 women's monomial, binomial and trinomial namings were registered including first names. Only Christian names were used, and the most popular women's names according to their origin were Greek names (14), Hebrew names (8), and Germanic names (4). Only 48 original first names were found. The most popular women's first names in the source are the following: *Anna, Elizabetha, Catharina, Justina, and Magdalena*. The registry book contains 27 women's first names in one or more phonetic, graphic or other variants.

KEY WORDS: first name, anthroponym, naming.

ze względu na ich pochodzenie. Stwierdzono, że wszystkie imiona zarejestrowane w omawianym źródle to imiona chrześcijańskie (pochodzenia greckiego, hebrajskiego, łacińskiego i germańskiego). Ponadto omówiono wariantywność i częstość występowania badanych imion. W źródle znaleziono 48 różnych imion żeńskich. 27 imion (56,3 % wszystkich imion) posiada kilka wariantów, co jest wynikiem nieujednocionej pisowni. Najwięcej wariantów (13) ma imię Jadwiga. Najpopularniejsze imiona żeńskie, zarejestrowane w księdze metrykalnej chrztów z początku XVIII w., to: *Anna, Elizabetha, Catharina, Justina, Magdalena*.

SŁOWA KLUCZOWE: antroponim, imię, nazwa osobowa.

Людмила Гарбуль

Вильнюсский университет

Институт иностранных языков

Кафедра романских языков

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Тел. + 370 5 268 72 75

E-mail: liudmila.garbul@ff.vu.lt

Область научных интересов автора: историческая лексикология русского языка, межславянские языковые контакты и заимствования

ОТРАЖЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ МЕЖСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОВ В РУССКОЙ ДЕЛОВОЙ ПИСЬМЕННОСТИ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVII ВЕКА (СИНХРОННЫЙ И ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ)

Часть 2

Во второй части статьи на материале одной из разновидностей делового языка Московской Руси, а именно дипломатической корреспонденции первой половины XVII в., рассматривается история лексем **выславляти** 'превозносить похвалами; прославлять, делать известным', **выслушанье** 'действие по значению глагола **выслушати**', **вытискати** 'добиваться от кого-л. чего-л. желаемого, оказывая давление, путем принуждения', **вытрубивати** 'звуком трубы давать сигнал, оповещать о чем-л.' и прослеживается их дальнейшая судьба в русском языке. Автор ставит цель – доказать, что эти внутриславянские дериваты в русском письменном языке являются межславянскими заимствованиями-полонизмами. Эти исследования проводятся для того, чтобы на базе фактического материала подтвердить фактор польского влияния в процессе формирования русского литературного языка нового типа.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: межславянские языковые контакты, межславянские лексические заимствования, внутриславянские дериваты, полонизмы, «простая мова», предыстория слова.

ВЫСЛАВЛЯТИ (3) несов. Превозносить похвалами; прославлять, делать известным: Михайло воевода ... его Царское милосердые и вспоможенье **выславляет**, что Его Царское Величество прислалъ церковное строенье, образы, и противъ Турского вспоможенье... (ПДС, т. 2, стлб. 721, 1599 г.). О всякихъ добрыхъ дѣлехъ въ великие гдѣри ссылались ... имя его царское **выславляли**...

(Сб. РИО, т. 38, с. 285–286, 1600 г.). При немъ Царское имя **выславляли** и чаши про Его Царское здоровье пили (ПДС, т. 2, стлб. 1074, 1614 г.).

Рассматриваемый глагол представляет собой, по-видимому, префиксальное образование, восходящее к имеющему общеславянское распространение праслав. *slaviti 'распространять слухи, вести о ком-, чем-л.', 'делать широко

известным, знаменитым; восхвалять, превозносить', каузативу от праслав. *sluti, 1 л. ед. ч. *slovŕ 'называть, именовать; называться' < и.-е. корень **k'leu-* (:**k'lo-*): **k'lū-* 'слышать' (Boryś 2005, s. 557–558; Brückner 1974, s. 499; Преображенский 1959, т. II, с. 317–318, 328–329; Фасмер 1971, т. III, с. 664; Черных 1999, т. II, с. 176, 177–178).

Наиболее ранняя фиксация *выславляти* в русской письменности относится к концу XVI в. (1595 г.), причем все иллюстрации, приводимые к этому глаголу в историческом словаре, почерпнуты из дипломатических источников конца XVI – первой четверти XVII вв. (СлРЯ XI–XVII вв., вып. 3, с. 248). Мы также обнаружили анализируемую лексему в дипломатической корреспонденции по сношениям Московского государства (далее МГ) с Англией и со Священной Римской империей. В этих документах много внимания уделяется и отношениям первого субъекта с Польско-Литовским государством, контакты с которым во второй половине XVI–XVII вв. были очень актуальны для Московии. О характере употребления слова *выславляти* в русских письменных источниках второй половины XVII в. свидетельствует семнадцать случаев его использования, выявленных Е. А. Целуновой (2006, с. 455) в *Псалтыри 1683 г. в переводе А. Фирсова*, при этом данный исследователь указывает, что наличие этого глагола в тексте перевода объясняется влиянием польского языка (там же, с. 113).

Что касается дальнейшей судьбы рассматриваемой лексики, то в *Словаре русского языка XVIII века* (вып. 5, с. 29) приводится единственное употребление в тексте 1709 г., что явно свидетельствует о ее нераспространенности в это

время. Затем мы находим *выславлять*, *выславить* 'прославлять, восхвалять, превозносить' в словаре, отражающем русский язык XIX в., но без иллюстраций (Даль 1978, т. I, с. 313–314), в русской лексикографии XX – начала XXI вв. это слово уже не регистрируется.

История анализируемого глагола показывает, что он не был широко употребителен в русском языке. Кроме того, до сих пор ни в одном словаре русского языка не представлен иллюстративный материал с формами совершенного вида. Все это, на наш взгляд, может объясняться неисконностью глагола для русского языка. В пользу этой версии свидетельствует и характер памятников, где слово отмечалось на первых порах. А поскольку *выславляти* является внутриславянским дериватом, а дипломатическая корреспонденция в XVI–XVII вв. была одним из основных каналов полонизации русского языка, то резонно предположить заимствование именно из польского.

Если обратиться к польскому языку, то здесь *wysławiać* 'wyrażać uznanie, podziw, czcić' засвидетельствовано в памятниках уже с середины XV в. (ŚlStp, t. X, s. 557). В интересующем нас значении этот глагол бытовал и в XVI–XIX вв., и в настоящее время *wysławiać*, *wysławić* 'głosić czyją sławę; opiewać, wychwalać', 'czynić sławnym, okrywać sławą, rozślawiać' активно употребляется в польском языке (Linde 1814, t. VI, s. 493; Karłowicz i in. 1919, t. VII, s. 1031; ŚlJP, t. X, s. 234).

К XVI в. относятся немногочисленные фиксации *выславляти* и *выславяти* 'праслаўляць' в письменности Велико-го Княжества Литовского (далее ВКЛ), с того же времени в том же значении

встречается и *выславити*, но более широкое использование форм обоих видов глагола в текстах на «простой мове» относится к концу XVI–XVII вв. (Булыка 1972, с. 74; ГСБМ, вып. 6, с. 105, 106; СУМ XVI – I пол. XVII ст., вып. 6, с. 42, 43; Тимченко 2002, кн. 1, с. 154). Заметим, что в XVI–XVII вв. в памятниках ВКЛ параллельно употреблялись формы *выславяти* и *выславляти*, первую из которых А. М. Булыка (1980, с. 204) считает польской, а вторую – ее белорусским соответствием. На наш взгляд, вторая форма – результат фонетической адаптации на восточнославянской почве польского *wysławiać*, которым эта форма достаточно долго поддерживалась в «простой мове». По мере того как интересующий нас глагол становится более привычным, а тексты на «простой мове» не соотносятся с польскими оригиналами, *выславляти* постепенно вытесняет из употребления *выславяти*. И в словарях, отражающих белорусский (*выславляць*) и украинский (*виславляти*) языки XVIII–XIX вв., мы уже находим только форму с *l*-epentheticum (Носович 1870, с. 95; Гринченко 1924, т. I, с. 228). Интересующий нас глагол в анализируемом значении в формах обоих видов фиксируется и в лексикографических источниках современного белорусского и украинского языков (ГСБМ, т. I, с. 577; СУМ, т. I, с. 488).

Итак, история глагола *выславлять* в восточнославянских языках и *wysławiać* в польском, по нашему мнению, свидетельствует о том, что в первых мы, вероятнее всего, имеем дело с заимствованием из последнего, при этом проникновению *выславляти* в русскую письменность конца XVI – начала XVII вв., очевидно, способствовала «простая мо-

ва». Закреплению этого заимствования в русском языке могло препятствовать то, что еще в древнерусском языке были известны глаголы *славити* ‘прославлять, восхвалять, хвалить; почитать, чтить’, *славяти* ‘прославлять, славить’ и *прославити, прославляти* в том же значении, последний до сих пор входит в активный лексический запас русского языка (СлРЯ XI–XVII вв., вып. 25, с. 56, 58; там же, вып. 20, с. 221, 222; ССРЛЯ, т. 11, стлб. 1366, 1367).

ВЫСЛУШАНЬЕ (1) с. Действие по значению глагола *выслушать* ‘внимательно, до конца прослушать’: *А мы вамъ обътъ даемъ словомъ своимъ королевскимъ, что мы и скръпимъ и добро учинимъ... чтобъ естя дали ласковое выслушанье сему нашему послу...* (Лыжин 1857, с. 133, 1614 г.).

Это существительное является суффиксальным дериватом от приставочного глагола, восходящего к имеющему общеславянское распространение праслав. *sluřati < *sluchĕti, связанному со *sluchь ‘способность слышать; то, что воспринимается на слух; орган слуха, ухо’ < и.-е. основа **k’leu-s-* ‘слышать’ (Boryś 2005, s. 559; Фасмер 1971, т. III, с. 678, 679; Черных 1999, т. II, с. 176, 177–178).

Появление слова *выслушание* в русской письменности до сих пор относили к началу XVIII в., при этом в историческом словаре оно сопровождается пометой «новое слово», а все иллюстрации приводятся из дипломатической переписки, в том числе и из документов, касающихся отношений с Польшей, или из переводных текстов (СлРЯ XVIII в., вып. 5, с. 30). Примечательно также то, что на протяжении всего XVIII столетия

лексема испытывала колебания в акцентуации: *выслушáние*, *вы́слушание* (там же). В интересующем нас значении это существительное регистрировалось в словарях, отражающих русский язык XVIII–XIX вв. (САР, т. I, стлб. 955; Даль 1978, т. I, с. 344). В современной русской лексикографии *вы́слушание* снабжено пометой «устар.» (БАС, т. 3, с. 565; ССРЛЯ (2), т. II, с. 865).

Мы обнаружили *выслушанье* в дипломатической корреспонденции первой четверти XVII в. в переводном с английского языка тексте. Этот факт мы считаем очень важным, так как, по нашим наблюдениям, вся переводная дипломатическая документация второй половины XVI–XVII вв., с какого бы языка она ни переводилась, в значительной степени насыщена полонизмами. Кроме того, наши данные почти на столетие удревняют хронологию анализируемого существительного, что позволяет говорить о его предыстории в русском языке.

Учитывая изложенные выше обстоятельства, мы склонны видеть в *выслушанье* не самостоятельное образование в русском языке, а вероятное заимствование из польского. Так, в старопольских источниках уже со второй половины XIV в. регистрируется мотивирующий существительное глагол *wysłuszać* ‘z uwagą przysłuchać się temu, co ktoś mówi, słuchając przyjąc coś do wiadomości’ (SłStp, t. X, s. 561; Reczek 1968, s. 588). В русском же языке *выслушати* ‘выслушать’ выявляется лишь с середины 60-х гг. XVI в., причем в историческом словаре глагол иллюстрируется примерами только из дипломатической корреспонденции XVI–XVII вв. (СлРЯ XI–XVII вв., вып. 3, с. 249). Что касается существительного, то на данный

момент известно, что в старопольский период бытовали формы *wysłuszenie* и *wysłuchanie*, но затем последняя постепенно вытесняет первую, продолжая активно употребляться до настоящего времени (SłStp, t. X, s. 560; Karłowicz i in. 1919, t. VII, s. 1033, 1034; SłJP, t. X, s. 235). Эти факты из истории *wysłuszać* и *wysłuszenie*, *wysłuchanie* в польском языке не только не противоречат нашей версии о происхождении *выслушанье* в русском языке, а скорее подтверждают ее.

Если говорить о других восточнославянских языках, то здесь уже в письменных источниках второй половины XV в. зафиксирован один случай употребления существительного *выслуханье* в интересующем нас значении в сильно полонизированном документе; в насыщенных полонизмами текстах это слово встречалось и в «простой мове» XVI–XVII вв. (ССМ XIV–XV ст., т. 1, с. 221; ГСБМ, вып. 6, с. 115; СУМ XVI – I пол. XVII ст., вып. 6, с. 46). *Вислухánня* представлено и в украинском языке XIX–XXI вв. (Грінченко 1924, т. I, с. 229; СУМ, т. I, с. 489; ВТС-СУМ, с. 151). В современной белорусской лексикографии мы уже находим лексему *выслўхванне* в том же значении (ТСБМ, т. 1, с. 577).

Судя по приведенной выше информации, в белорусском и украинском языках мы имеем дело с явным полонизмом. При этом «простая мова» могла поддерживать проникновение анализируемого существительного в русскую письменность XVII в. Кстати, по нашим данным, из того же источника, что и *выслушанье*, и тем же путем в русский письменный язык XVII в. попадает глагол *выслухати* (Гарбуль 2004, с. 38–40).

ВЫТИСКАТИ (2) *несов.* Добиваться от кого-л. чего-л. желаемого, оказывая давление, путем принуждения: *И розсказал бы ваша государская милость бояромъ своимъ с нами послы и посланники о всякихъ дѣлехъ говорити и становити по звыклому обычаю, а вновь всчинати и на нас **вытискати**, чего намъ в королевскомъ наказе не дано не велеть...* (Сб. РИО, т. 137, с. 491, 1607–1608 гг.). *И вамъ, бояромъ, говоримъ: не **вытискайте** на нас того; любо потому, какъ вам мы объявляли, дѣлайте или нас отпускайте* (там же, с. 659).

Анализируемая лексема образована путем префиксации от имеющего общеславянское распространение глагола, восходящего к праслав. **tiskati, *tiščati* ‘жать; давить’, ‘прижимать’, ‘стеснять’, без точных соответствий в других индоевропейских языках, возможной и.-е. базой которого является **tā(i)s-*: **tə(i)s-*: **tis-* ‘плавить, топить (на огне)’, ‘таять’, ‘исчезать’ (Bańkowski 2000, t. 1, s. 193; Brückner 1974, s. 60, 64; Sławski 1952, t. I, s. 104; Фасмер 1973, т. IV, с. 51, 62; Черных 1999, т. II, с. 240, 245).

История этой лексемы в русском языке весьма примечательна. Так, по мнению В. Витковского (2006, s. 29), она в прямом значении ‘тиская или стиская, выжимать, выдавливать’ является лексическим полонизмом в русском языке, у которого пока нет точной датировки, поскольку наиболее ранняя фиксация глагола в этом значении приходится на одну из *Козмографий* XVII в. А все известные на данный момент их тексты представлены в основном в списках второй половины XVII – начала XVIII вв. (СлРЯ XI–XVII вв. Указатель источников 1975, с. 58–59). Согласно данным русской исторической лексикографии,

вытискать (сов.), *вытиска́ть* (несов.) в указанном выше значении регистрируются в русской письменности с начала XVIII в. (СлРЯ XVIII в., вып. 5, с. 55). В этом значении глагол бытовал в XVIII–XIX вв., но с XIX в. – только в форме сов. вида (САР, т. I, стлб. 992; Даль 1978, т. I, с. 320). В словарях современного русского языка *вытискать* фиксируется лишь в значении ‘выдавить на чем-л. рисунок, узор’, отмечаемом с последней четверти XVIII в. (СлРЯ XVIII в., там же; БАС, т. 3, с. 609; ССРЛЯ (2), т. II, с. 907). В русских говорах лексема *вытискать* наблюдается также и в значении ‘вытерebить, выдрать борду’ (СРНГ, вып. 6, с. 39).

Судя по нашим материалам, на данный момент наиболее ранний конкретно датированный случай употребления слова *вытискати* в русской письменности относится к 1607–1608 гг. и приходится на дипломатический документ, отражающий связи МГ с Польшей и ВКЛ. Из этого следует, что анализируемый глагол сначала выявляется в русском языке не в прямом, а в переносном значении, что может свидетельствовать о его неисконности. В интересующем нас значении он до сих пор не был представлен в русской лексикографии.

Учитывая характер памятника, где *вытискати* ‘добиваться от кого-л. чего-л. желаемого, оказывая давление, путем принуждения’ был обнаружен нами, обратимся к польскому языку. В старопольских текстах *wyciskać* с XV в. известно в значениях ‘odsuwać, zwalczać’ и ‘wyzuścić, wypędzić, usuwać (z majątku)’ (SłStp, t. X, s. 446). Со второй половины XVI в. этот глагол засвидетельствован и в значении ‘wygniatać, wytłaczać’ и в переносном его употреб-

лении 'wymuszać', в обоих этих значениях он бытовал и в польском языке XVII – первой половины XX вв. (Reczek 1968, s. 575; Linde 1814, t. VI, s. 371; Karłowicz i in. 1919, t. VII, s. 827–828; SJP, t. IX, s. 1443). Однако в словарях последней четверти XX в. *wyciskać* в анализируемом значении сопровождается пометой "pot.", что указывает на сужение сферы его употребления (SJP 1983, t. III, s. 790).

В письменности ВКЛ *вытискати* в интересующем нас значении выявить пока не удалось, но в сильно полонизированных текстах на «простой мове» конца XVI в. встречаются единичные случаи использования *вытисковати* 'вымушаць, прымушаць', а с начала XVII в. – и единичные употребления *вытиснути* в том же значении (ГСБМ, вып. 6, с. 156, 157–158; СУМ XVI – I пол. XVII ст., вып. 6, с. 77, 78). История обеих лексем в этом значении ограничивается для белорусского и украинского языков XVII веком. При этом первая из них является, возможно, лексическим¹, а вторая – семантическим полонизмом в «простой мове» XVI–XVII вв. (Гарбуль 2009, с. 293).

Итак, приведенные выше факты позволяют с достаточной степенью уверенности говорить о том, что в русском письменном языке *вытискати* в любом случае – несомненный полонизм. И первоначально заимствование произошло, по нашим данным, не в прямом значении, как это обычно бывает при лекси-

ческом заимствовании, а в переносном, что, кстати, подтверждает неисконность этой лексемы для русского языка. И до тех пор пока не будут установлены более ранние по сравнению с обнаруженными нами случаи использования глагола в прямом значении, выявленное в дипломатической документации МГ употребление *вытискати* следует считать лексическим заимствованием. Если же будет установлена более ранняя хронология этого глагола в прямом значении, то переносное его употребление надо трактовать как семантическое заимствование.

Поскольку слово *вытискати* в значении 'добиваться от кого-л. чего-л. желаемого, оказывая давление, путем принуждения', по имеющейся в настоящее время информации, не закрепилось в русском языке, то позднее оно могло быть заимствовано повторно, но уже в прямом значении. Таким образом, глагол *вытискати* в анализируемом значении следует считать окказиональным полонизмом в русской письменности начала XVII в. и рассматривать отмеченное нами употребление как возможную предысторию этой лексемы в русском языке.

ВЫТРУБЛИВАТИ (3) *несов.* Звуком трубы давать сигнал, оповещать о чем-л.: *А гдѣ ево люди, Ливлянское войско, лежит, того не ведает, а гроши им не плачены. Да слышел он у Литовских людей, хотят вытрубливать, а хотят давать в грошей мѣсто бѣльи лобки* (Сб. РИО, т. 142, с. 429, 1613 г.). *В Лондоне по всем улицам вытрубляли, что порламенту весно учинилось, что король из Аксварта из осады ушол...* (Рогинский 1959, с. 36(79), 1645 г.). *Приради-*

¹ Лексема *wyciskawać* была известна в польской письменности по меньшей мере в XVI в., а форма *wyciskować* встречалась в диалектах еще в XIX – первой четверти XX вв. (Karłowicz i in. 1919, t. VII, s. 827).

ли *прибрать охочихъ вольныхъ... людей драгуновъ и райтаръ...*; и в *Варшавь о приборъ тѣхъ людей вытрубливали* (АЮЗР, т. 3, с. 295, 1649 г.).

Вытрубливати является формой несовершенного вида к префиксальному глаголу, восходящему к имеющему общеславянское распространение праслав. *trǫba ‘труба, музыкальный духовой инструмент’, в этимологическом отношении не вполне ясному слову. Большинство исследователей считает его ранним заимствованием из др.-в.-нем. звукоподражательного *trumba*: *trumpa* ‘тимпан’, ‘барабан’, ‘труба’ или из романских языков: ср.-лат. *trumba* ‘труба’, итал. *tromba* ‘труба’, франц. *trompe* ‘охотничий рожок’ (Bogus 2005, s. 641; Grückner 1974, s. 575; Фасмер 1973, т. IV, с. 107–108; Черных 1999, т. II, с. 265–266).

В историческом словаре русского языка эта лексема представлена единственной иллюстрацией, датированной 1660 г. (СлРЯ XI–XVII вв., вып. 3, с. 268). Наши данные позволяют существенно, почти на полвека, удревнить время появления *вытрубливати* в русской письменности, причем в двух случаях из трех глагол встретился нам в дипломатической корреспонденции по сношениям МГ с Польшей и ВКЛ. В свете этой информации получается, что рассматриваемая форма несовершенного вида встречается в русской письменности раньше формы совершенного вида *вытрубити* ‘звуком трубы дать сигнал, оповестить о чем-л.’, известной с 1660 г. (там же), от которой она могла быть образована, если бы этот процесс осуществлялся в самом русском языке. Далее в русской лексикографии мы находим *вытру́бливать* в анализируемом

значении у Вл. Даля (1978, т. I, с. 321) с пометой «стар.». В словарях современного русского литературного языка этот глагол не регистрируется, а в русских говорах *вытру́бливать* представлен только в значении ‘натягивать бечеву, веревку, с помощью которой тянут по реке лодку, баржу и т. п.’ (СРНГ, вып. 6, с. 43).

Судя по истории слова в русском языке и характеру памятников, в которых оно наблюдалось на первых порах, резонно предположить заимствование из польского. В польских письменных источниках лексемы *wytrąbić, wytrąbiać, wytrąbywać, wytrębywać (wytrąbować, wytrębować)* ‘trąbiąc podać (podawać) co do wiadomości; otrąbić’ засвидетельствованы со второй половины XVI – начала XVII вв. и в указанном значении бытовали на протяжении XVII–XVIII вв. (Linde 1814, t. VI, s. 523; SiPaska, t. II, s. 668; Karłowicz i in. 1919, t. VII, s. 1083). В словаре современного польского языка интересующий нас глагол в значении ‘trąbiąc ogłosić, oznajmić co’ сопровождается пометой “daw.” (SJP, t. X, s. 298, 299).

В письменности ВКЛ глагол *вытрублевати* ‘подавати сигнали на трубі, витрублювати’, а также причастие *вытрубеньий* регистрируются с середины XVII в. в сильно полонизированных текстах и в исторических словарях украинского и белорусского языков представлены единичными примерами (СУМ XVI–I пол. XVII ст., вып. 6, с. 84; ГСБМ, вып. 6, с. 167). В белорусской и украинской лексикографии, отражающей язык XVIII–XIX вв., анализируемая лексема не фиксируется, как, впрочем, и в словарях современного белорусского языка. В словарях современного укра-

инского языка глагол в интересующем нас значении снабжен пометой «заст.» (СУМ, т. I, с. 520; ВТССУМ, с. 158).

Сопоставление данных по истории исследуемого глагола в восточнославянских языках и польском дает, на наш взгляд, достаточные основания для того, чтобы считать его лексическим полонизмом в первых. Что касается звукового облика слова в восточнославянских языках, то мы имеем дело с результатом закономерной фонетической субституции. Заметим, что закреплению *вытрубливати* в русской деловой письменности XVII в. могла способствовать «простая мова».

Завершая обзор истории представленных нами лексем в контактировавших языках, сформулируем некоторые обобщающие выводы:

1. Все рассмотренные лексемы², до сих пор не подвергавшиеся в русском языке специальному детальному историко-этимологическому анализу, на наш взгляд, являются лексическими заимствованиями из польского. Причем их объединяет то, что все они имеют в своей структуре префикс *вы-*. В обширном же перечне полонизмов В. Витковского (2006, с. 26–29) лексемы с этим префиксом составляют около 30% от общего числа заимствований на букву **В** из польского языка в русский. На лексемы с этим префиксом обращает внимание и Е. А. Целунова (2006, с. 122), отмечая, что обнаруженные ею в *Псалтыри 1683 г. в переводе А. Фирсова* многочисленные примеры употребления глаголов с префиксом *вы-* либо поддерживаются

аналогичными глаголами из польских текстов, либо являются полонизмами. Среди анализируемых нами лексем – пять глаголов и четыре отглагольных образования (о других заимствованиях с этим префиксом см. также Гарбуль 2004, с. 27–43).

Подчеркнем, что все исследуемые межславянские заимствования представляют собой внутриславянские дериваты. Это обстоятельство может свидетельствовать о качественном изменении характера межславянских культурных и языковых контактов в XVII в., когда язык-донор (в нашем случае – польский) становится не только и не просто посредником в передаче других западноевропейских влияний, но и непосредственным источником заимствований. Приводимые в настоящей и других наших публикациях (см. список литературы) конкретные факты, указывающие на это, служат подтверждением высказанной еще Н. С. Трубецким (1990а, с. 139) мысли о том, что при формировании западнославянских и восточнославянских литературных языков фактор взаимного влияния играл очень большую роль. Так, чешский литературный язык в средние века (XV–XVI вв.) оказывал сильное влияние на польский, а затем, в XVII в., западнославянская литературно-языковая традиция оказывала воздействие на русский язык как непосредственно, так и через посредничество «простой мовы» (Трубецкой, там же; 1990б, с. 120).

2. В продолжение предыдущего положения отметим, что процесс заимствования семи из девяти анализируемых лексем осуществлялся путем сложных языковых контактов. Так, в отношении *выгонь*, *выконати*, *вымолка*, *вымышляти*

² В итоговых выводах учитываются также лексемы, рассмотренные в первой части статьи (выгонь, выконати, вымолка, вымышляти, вымышленый)

ный, *вымышляти, выславляти* можно с определенной степенью уверенности говорить о посреднической роли «простой мовы» при их заимствовании в русский письменный язык второй половины XVI – первой половины XVII вв. «Простая мова» могла также способствовать закреплению в русской деловой письменности XVII в. существительного *выслушанье* и глагола *вытрубливати*.

3. Для лексем *вымышленный, выслушанье, вытискати, вытрубливати* установлена более ранняя, а для *выконати* конкретизирована хронология. А как известно, хронологический критерий играет важную роль при установлении направления влияния при контактировании родственных языков. В связи с лексемами *вымышленный, выслушанье, вытискати*, учитывая именно хронологию, можно говорить об их предыстории в русском языке.

Список сокращений

АЮЗР – *Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией*. 1861. Санкт-Петербург: Т. 3.

БАС – *Большой академический словарь русского языка*. Главный редактор К. С. Горбачевич. 2005. Москва; Санкт-Петербург: Наука. Т. 3.

ВТССУМ – *Великий тлумачальний словник сучасної української мови*. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. 2005. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун».

ГСБМ – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. 1985. Мінск: Навука і тэхніка. Вып. 6.

ПДС – *Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранных. Ч. 1. Сношения с государствами европейскими. Памятники дипломатических сношений с империей Римскою*. 1852. Санкт-Петербург: Т. 2.

САР – *Словарь Академии Российской, по азбучному порядку расположенный*. Вновь пе-

4. Что касается степени освоенности и усвоенности рассматриваемых слов русским языком, то существительное *выгон* и прилагательное *вымышленный* до сих пор входят в активный лексический состав языка. Лексемы *вымышлять, выславлять, выслушание* к настоящему времени вышли из активного употребления, их история для русского языка ограничивается XIX в. Бытование глагола *вытрубливати* в анализируемом значении в русской письменности пока ограничивается XVII в., но он представлен в русских говорах, однако в другом значении. Глаголы *выконати* и *вытискати* ‘добиваться от кого-л. чего-л. желаемого, оказывая давление, путем принуждения’, а также существительное *вымолка* ‘отговорка; оправдание’ на данный момент следует считать окказионализмами в русском письменном языке XVII в.

решмотр., испр. и доп. изд. 1806. Санкт-Петербург: Ч. I.

Сб. РИО 38 – *Памятники дипломатических сношений Московского государства с Англиею, т. 2 (1581–1604 гг.)*. Под ред. К. Н. Бестужева-Рюмина. *Сборник Русского Исторического Общества*. 1883. Санкт-Петербург: Т. 38.

Сб. РИО 137 – *Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским государством, т. 4 (1508–1608 гг.)*. *Сборник Русского Исторического Общества*. 1912. Москва: Т. 137.

Сб. РИО 142 – *Памятники дипломатических сношений Московского государства с Польско-Литовским государством, т. 5 (1609–1615 гг.)*. *Сборник Русского Исторического Общества*. 1913. Москва: Т. 142.

СлРЯ XI–XVII вв. – *Словарь русского языка XI–XVII вв.* 1976, 1995, 2000. Москва: Наука. Выпуски 3, 20, 25.

СлРЯ XI–XVII вв. Указатель 1975 – *Словарь*

русского языка XI–XVII вв. *Указатель источников в порядке алфавита сокращенных обозначений*. Сост. С. Ф. Геккер. Москва: Наука.

СлРЯ XVIII в. – *Словарь русского языка XVIII века*. 1989. Ленинград: Наука. Выпуск 5.

СРНГ – *Словарь русских народных говоров*. Главный редактор Ф. П. Филин. 1970. Ленинград: Наука. Выпуск 6.

ССМ XIV–XV ст. – *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* 1977. Київ: Наукова думка. Т. 1.

ССРЛЯ – *Словарь современного русского литературного языка*. 1961. Москва; Ленинград: Изд-во Акад. Наук СССР. Т. 11.

ССРЛЯ (2) – *Словарь современного русского литературного языка в 20 томах*. Издание второе, переработанное и дополненное. 1991. Москва: Русский язык. Т. II.

Литература

БУЛЫКА, А. М., 1972. *Даўня запазычанні беларускай мовы*. Мінск: Навука і тэхніка.

БУЛЫКА, А. М., 1980. *Лексічныя запазычанні ў беларускай мове*. Мінск: Навука і тэхніка.

ГАРБУЛЬ, Л., 2004. К вопросу о межславянских лексических заимствованиях в русском приказном языке XVII века. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 49, fasc. 1–2, 27–43.

ГАРБУЛЬ, Л., 2009. *Семантические полонизмы в русском приказном языке первой половины XVII века*. Вильнюс: Издательство Вильнюсского университета.

ГРИНЧЕНКО, Б., 1924. *Словарь української мови. Укаринско-русский словарь*. Белрін: Українське слово. Т. I.

ДАЛЬ, В., 1978. *Толковый словарь живого великорусского языка*. Москва: Русский язык. Т. I.

ЛЫЖИН, Н. П., 1857. *Столбовский договор и переговоры ему предшествовавшие*. Санкт-Петербург.

НОСОВИЧЪ, И. И., 1870. *Словарь бѣлорусскаго нарѣчія*. Санкт-Петербург.

ПРЕОБРАЖЕНСКИЙ, А. Г., 1959. *Этимологический словарь русского языка*. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей. Т. II.

СУМ – *Словник української мови*. 1970. Київ: Наукова думка. Т. I.

СУМ XVI – I пол. XVII ст. – *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* 1999. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Вип. 6.

ТСБМ – *Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*. 1977. Мінск: Галоўная рэдакцыя Беларускай Савецкай Энциклапедыі. Т. 1.

ŚJP – *Słownik języka polskiego*. 1967, 1968. Warszawa: PWN. T. IX, X.

ŚJP 1983 – *Słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN. T. III.

ŚJPaska – *Słownik języka Jana Chryzostoma Paska*. 1973. Wrocław; Warszawa; Kraków: PAN. T. II.

ŚIStp – *Słownik staropolski*. 1988–1993. Kraków: PAN. T. X.

Псалтырь 1683 г. в переводе Авраамия Фирсова: Текст, словоуказатель, исследование, 2006. Предисл., исслед., подгот. текста и сост. словоуказателя Е. А. Целуновой. Москва: Языки славянских культур.

РОГИНСКИЙ, З. И., 1959. *Поездка гонца Герасима Семеновича Дохтурова в Англию в 1645–1646 гг.* Ярославль.

ТИМЧЕНКО, С. К., 2002. *Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.* Підготували до видання В. В. Німчук та Г. І. Лиса. Київ; Нью-Йорк: Преса України. Кн. 1.

ТРУБЕЦКОЙ, Н. С., 1990а. Общеславянский элемент в русской культуре. *Вопросы языкознания*, № 2, 122–139.

ТРУБЕЦКОЙ, Н. С., 1990б. Общеславянский элемент в русской культуре. *Вопросы языкознания*, № 3, 114–134.

ФАСМЕР, М., 1971, 1973. *Этимологический словарь русского языка*. Пер. и доп. О. Н. Трубачева. Москва: Прогресс. Т. III–IV.

ЧЕРНЫХ, П. Я., 1999. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*. Москва: Русский язык. Т. II.

BAŃKOWSKI, A., 2000. *Etymologiczny słownik języka polskiego*. Warszawa: PWN. T. 1.

BORYŚ, W., 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie.

BRÜCKNER, A., 1974. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

KARŁOWICZ, J.; KRYŃSKI, A.; NIEDŹWIEDZKI, W. (red.), 1919. *Słownik języka polskiego*. Warszawa. T. VII.

LINDE, S. B., 1814. *Słownik języka polskiego*. Warszawa. T. VI.

RECZEK, St., 1968. *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.

SŁAWSKI, F., 1952. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków. T. I.

WITKOWSKI, W., 2006. *Nowy słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*. Wyd. II rozszerzone. Kraków: TA i WPN Universitas.

Liudmila Garbul

Vilnius University, Lithuania

Research interests: historical lexicology of the Russian language, inter-slavonic language contacts and loan-words

REFLECTION OF RESULTS OF INTERSLAVONIC LANGUAGE CONTACTS IN THE RUSSIAN CHANCERY LANGUAGE OF THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY (SYNCHRONIC AND DIACHRONIC ASPECTS). Part II

Summary

The article examines the history of the following words found in the Russian chancery language (diplomatic correspondence) of Muscovite Russia of the first half of the 17th century: **vyslavlīati** ‘glorify, make famous’, **vyslušan’ē** ‘audition; hearing’, **vytiskati** ‘compel, force; put pressure upon’, **vytrublivati** ‘sound the trumpet; notify,

inform’ and retraces their further fate in the Russian language. The author aims at proving that these intraslavonic derivatives are inter-slavonic lexical loan-words-Polonisms in the Russian written language of the 17th century. These investigations serve the purpose on factual data to corroborate factor of the Polish influence on the new type of Russian literary language forming.

The following conclusions are made: all examined words in the analysed meanings, in the opinion of the author, are lexical loan-words-Polonisms in the Russian language of the 16th and 17th centuries. The “prostaja mova”, evidently, appeared to be the mediator when the words **vyslavlīati**, **vyslušan’ē** were borrowed by the Russian written language. The materials of the article specify the chronology of **vyslušan’ē**, **vytiskati**, **vytrublivati** in the Russian written language.

KEYWORDS: inter-slavonic language contacts, inter-slavonic lexical loan-words, intraslavonic derivatives, Polonisms, “prostaja mova”, prehistory of word.

Gauta 2010 05 20

Priimta publikuoti 2010 07 15

Vilhelmina Vitkauskienė

Vilniaus universitetas

Filologijos fakultetas

Prancūzų filologijos katedra

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Tel. + 370 616 34 179

El. p. vilvirk@yahoo.fr

Moksliniai interesai: prancūzų kalbos leksikologija, leksikografija, sociolingvistika, užsienio kalbų mokymas

FRANKOFONIJA LIETUVOJE

Straipsnyje nagrinėjama sociolingvistinė tema — frankofonija arba prancūzų kalbos ir kultūros paplitimas Lietuvoje. 1880 metais prancūzų geografo Onésime'o Reclus (1837—1916) išgalvotas ir pirmą kartą pavartotas frankofonijos terminas netrukus užmirštamasis ir tik septintajame XX amžiaus dešimtmetyje įtraukiamas į žodynus. Jo prasmė, o beje ir pats frankofonijos reiškinys laikui bėgant vystosi ir keičiasi. Šiandien jau galima frankofoniją vertinti ir kaip mokslo erdvę, kurioje išskiriame dvi skirtingas sąvokas — frankofoniją (mažąją raide) ir Frankofoniją (didžiąją raide). Apie pastarąją skelbta V. Vitkauskienės publikacija, todėl šiame straipsnyje tik priminsime, kad žodis „**Frankofonija**“ reiškia tarptautinį judėjimą, struktūrinę organizaciją, kurią įkūrė daugelio prancūzakalbių šalių vyriausybės ar oficialiosios instancijos. Ją sudaro net aštuonios atskiros institucijos (Vitkauskienė, 2009).

Straipsnio tikslas — sąvokos frankofonija (mažąją raide) reikšmių ir apibrėžčių nusakymas, taip pat bandymas pateikti diachroninę ir sinchroninę frankofonijos Lietuvoje apžvalgą. Frankofonijos užuomazgos Lietuvoje sietinos ne tik su politiniais ir kultūriniais ryšiais su Prancūzija, bet ypač su prancūzų kalbos mokymu Lietuvos švietimo sistemoje. Remiantis statistiniais, deskriptyviniais metodais, atskleidžiama dabartinė prancūzų kalbos mokymo padėtis Lietuvos aukštosiose ir bendrojo lavinimo mokyklose, pateikiama trumpa mokslo tiriamųjų darbų apie frankofoniją Lietuvoje apžvalga.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: frankofonija (francophonie), Frankofonija, frankofonai iš pašaukimo ar iš būtinybės (francophones francisants), tikrieji frankofonai (francophones réels), daliniai frankofonai (francophones partiels), kultūros kalba (langue de culture), mokymo ir (arba) mokomojo dalyko kalba (langue d'enseignement), oficialioji kalba (langue officielle).

Frankofonijos (mažąją raide) apibrėžtys

Daugelis žodynų žodžius *frankofonija* ir *frankofonas* aiškina aptakiai, nesigilindami į specifines šių daugiareikšmių terminų prasmes. Ir tai nekeista, nes pats frankofonijos reiškinys yra palyginti naujas, t. y. XX amžiaus reiškinys. Palyginkime šių

žodžių aiškinimus įvairiuose leksikografiniuose leidiniuose. Pvz., prancūzų kalbos akademinis žodynas *ACADEMIE* aiškina taip: **frankofonas** — 1. *n.* Asmuo, kalbantis prancūziškai; prancūzakalbis; 2. *būdv. ir daikt. frankofoninis, -ė, frankofoniškas, -a* — prancūzakalbis, -ė — asmuo, tauta, grupė, bendruomenė, kurio (kurios) oficialioji arba pagrindinė kalba yra pran-

cūzų. **Frankofonija** — 1. Kalbančiųjų prancūziškai visuma; 2. Prancūzakalbių šalių, kraštų visuma (Dictionnaire de l'Académie Française).

Palyginkime su elektroniniu žodynu *Reverso*: **frankofonas**: *daikt.* 1. Asmuo dažniausiai kalbantis prancūziškai; 2. Prancūzakalbei bendruomenei priklausęs asmuo (Dictionnaire Français Définition).

Panašiai šį terminą apibrėžia visi pagrindiniai žodynai, neužsimindami apie *Frankofoniją* didžiąja raide, t. y. kaip organizaciją. Net viename iš naujausių prancūzų kalbos enciklopedinių žodynų Larousse (Dictionnaire Français) *frankofonija* apibrėžiama tik kaip prancūzakalbių šalių bendruomenė, prancūzakalbių šalių visuma. Vis dėlto pats *frankofonijos* terminas yra žymiai sudėtingesnis. Jis apima geografinį, lingvistinį, kultūrinį, socialinį ir dar kitus aspektus. Svarbiausia, jo nereikėtų painioti su *Frankofonijos* (didžiąja raide) terminu, kurį septintajame XX amžiaus dešimtmetyje sugalvojo buvęs Senegalo prezidentas, poetas L. Sengoras, laikomas šio termino tėvu (Boutros–Ghali 2002). Jis yra daugiau politinio, o ne lingvistinio pobūdžio (Vitkauskienė, Samedy 2009). Šiuolaikinėje mokslinėje literatūroje apie frankofonijos reiškinį (Boutros–Ghali 2002, Wolton 2006, Leclerc 2007, Argod–Dutard 2003, Deniau 2001, Cesaire 2005) išryškėja dvi pagrindinės sąvokos *frankofonija* (*mažąja raide*) reikšmės: a) bendroji, geografinė ir lingvistinė; b) sociolingvistinė kultūrinė sąvoka.

a) Frankofonija — bendroji, geografinė ir lingvistinė sąvoka, skirta geografinėi erdvei, kurioje vartojama ir yra paplitusi prancūzų kalba, įvardyti. Žodis *frankofonija* pirmą kartą pasirodė 1880 metais. Jį sugalvojo garsus to meto prancūzų geografas Onésime'as Reclus

geografiniams kraštams, kuriuose kalbama prancūziškai, įvardyti. Mokslininkui, kurio studijų objektas buvo Prancūzija ir Šiaurės Afrika, kilo mintis suskirstyti planetos gyventojus pagal kalbą, kurią jie vartoja kasdieniniame gyvenime, buityje, bendraudami su kitais žmonėmis. Tada jis dar neatkreipė dėmesio į jau tuo metu visuomenėje besiformuojančius etninius, rasinius, socialinius ar ekonominius skirtumus. Beje, būdamas aršus respublikonas, jis Prancūziją laikė tinkamiausia valstybe laisvės idealams brandinti. Galbūt todėl ir jo sugalvotasis *frankofonijos* terminas pirmiausiai buvo geografinis, su lingvistiniu atspalviu, po to — politinis, simbolizuojantis laisvę. Ir tik gerokai vėliau, t. y. praėjus vos ne šimtui metų, jis tampa bendrinės prancūzų kalbos sąvoka. Taigi ilgam užmirštas žodis *frankofonija* pasirodo tik 1962 metais (Deniau 2001). Jį į dienos šviesą iškelia prancūzų žurnalo „Esprit“ specialusis numeris, pavadintas *Prancūzų kalba pasaulyje* (*Le français dans le monde*) (Wolton 2006). Pirmą kartą pasaulyje buvo paaiškintas frankofonijos reiškinys. Savo samprotavimus išdėstė garsiausi to meto įvairių tautų ir šalių rašytojai, mąstytojai ir politiniai veikėjai (Cesaire 2005). Tačiau tik apie 1968 metus žodis *frankofonija* įtraukiamas į žodynus, kur nurodomos jau dvi pagrindinės jo reikšmės (Leclerc 2007): 1. buvimo frankofonu faktas, t. y. kalbėjimas prancūziškai, ir 2. prancūzakalbių visuomenė, bendruomenė.

Mūsų nuomone, XXI amžiaus pradžioje, atsižvelgiant į šio laikotarpio politines, socialines, ekonomines ir ypač kultūrinės pasaulio aktualijas (Wolton 2006), terminui *frankofonija* kaip bendrinės kalbos žodžiui labiau tiktų tokia apibrėžtis: **frankofonija — prancūzų kalbos ir kultūros paplitimo pasaulyje reiškinys.** Kaip toks

jis galėtų būti nagrinėjamas sinchroniškai, diachroniškai ir tapti mokslinių sociolingvistinių tyrinėjimų objektu.

b) Frankofonija — sociolingvistinė kultūrinė sąvoka, skirta buityje, kasdieniame gyvenime prancūziškai kalbančiųjų žmonių ar jų grupių, tautų visumai ir prancūzų kalbos statusui įvardyti. Tokia apibrėžtis atkreipia dėmesį ne tik į kalbos paplitimo geografiją ir kalbančiuosius, bet ir į tos pačios prancūzų kalbos nevienodą svarbą, jos reikšmingumą, vaidmenį, funkciją, t. y. statusą (Argod–Dutard 2003). Jis gali būti įvairus: oficialiosios, valstybinės (vienintelės arba kartu su kuria nors kita kalba) kalbos, gimtosios kalbos (didžiajai gyventojų daugumai Prancūzijoje), mokyimo ir (arba) mokslo, užsienio kalbos, kasdienio, buitinio vartojimo kalbos, tarptautinės kalbos, darbo kalbos, kultūros kalbos statusas.

Oficialioji, valstybinė kalba yra labiausiai paplitusi prancūzų kalbos vartojimo forma. Nemažai daliai gyventojų prancūzų kalba yra *gimtoji*. Tai pirmiausia pasakytina apie Prancūzijos valstybės Europoje metropoliją ir Prancūzijai priklausančias užjūrio teritorijas, Kvebeką, Naująjį Bransviką, buvusios Akadijos dalį Kanadoje, Ontariją, Monako kunigaikštystę, kai kurias Belgijos, prancūziškosios Šveicarijos teritorijas, Džersį — vieną iš Normandijos salų bei Aostos Slėnio (Val d’Aoste) sritį Italijoje.

Darbo kalba yra oficialioji kokios nors įstaigos, institucijos, bendruomenės kalba, kurios nemokantis ir pretenduojantis gauti tarnybą toje šalyje žmogus negali būti priimtas į darbą. Prie prancūzų kaip darbo kalbos paplitimo pasaulyje labai prisidėjo Šiaurės Afrika (Magrebas), o ypač Afrikos Sąjunga, kurią sudaro net 52 valstybės narės. Afrikos Sąjungoje prancūzų kalba —

trečioji darbo kalba (Europos Sąjungoje — antroji). Darbo kalbos statusas neretai sutampa su kultūros kalbos statusu.

Kultūros kalba — tai privilegijuotą statusą šalyje turinti kalba, kuri nėra tos šalies oficialioji kalba (Wolton 2006). Ta pati kalba gali turėti kelis statusus. Be to, reikia skirti ir nevienodus **frankofonų tipus: tikrieji frankofonai** (*francophones réels*), t. y. ne tik tie, kurie gyvena Prancūzijoje, bet ir kitose šalyse ir tarpusavyje kalba prancūziškai, nes ji jiems yra gimtoji, arba oficialioji, arba vyraujanti tos šalies kalba; ir **daliniai frankofonai** (*francophones partiels*). Pastarųjų yra įvairiausių tipų. Jie nors ir nėra prancūzai, vartoja prancūzų kalbą įvairiausiai tikslais. Didelę jų dalį sudaro **frankofonai iš pašaukimo** (*francophones francisants*), t. y. svetimtaučiai, išmokę prancūzų kalbą dažniausiai profesiniais, karjeros, savišvietos, diplomatiniais ir kitokiais tikslais. Prie pastarųjų priskirtume ir Lietuvą.

Frankofonija Lietuvoje

Lietuva — nefrankofoniškas kraštas, tačiau 2005 metais ji tapo Tarptautinės Frankofonijos organizacijos nare, tai teikia vilčių ir frankofonijos plėtrai Lietuvoje.

Frankofonijos **istorija** Lietuvoje dar neparašyta. Tačiau pavieniai straipsniai (Čebelis 1967, Dručkutė 1999, Donabedian 2000, Maindron 2001, Vitkauskienė, Samedy 2008, 2009), pirmieji bandymai (Dutertre 2009, Dubietis 2010) jau yra. Juose atskleidžiama, kad Lietuvos kultūros istorijoje prancūzų kalba ir kultūra paliko savo pėdsakus. Ypač svarbus XVI amžius — ne tik mokslo, bet ir frankofonijos pradžia Lietuvoje. 1572—1574 metais Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės soste sėdėjo ir Lenkijos–Lietuvos karalystę

valdė prancūzų karalius Henrikas de Valua (Henri de Valois) (Bumblauskas 2005). 1579 metais Prancūzijos Jėzuitų ordinas Lietuvoje įkūrė Vilniaus universitetą. Jame tebegyvuoja frankofonijos dvasia. Jau nuo XVI amžiaus Lietuvoje, kaip ir beveik visose svarbiausiose to meto Rytų Europos šalyse, prancūzų kalba turėjo privilegijuotą kultūros ir mokslo ir (arba) užsienio kalbos statusą. XIX amžiaus Napoleono epocha taip pat paliko įspaudų Lietuvos istorijoje. Ji lietuvių savimonėje padėjo susiformuoti nacionalinio identiteto jausmui, tautos idealams. Daugeliui lietuvių Napoleonas tapo gelbėtojo, o prancūzams — laisvės simboliu (Varvuolis 2001, p. 41).

Romanų kalbomis kaip mokymo objektu Lietuvoje imta domėtis XVIII amžiuje. Pirmasis prancūzų–lenkų kalbos žodynas išleistas Vilniuje 1757 metais, o 1774 metais pasirodo pirmoji prancūzų kalbos gramatika, skirta besimokantiesiems Vilniaus akademijoje. Pasak kalbininko romanisto Dangeručio Čebelio, XX a. 6–8 deš. dėsčiusio Vilniaus universitete prancūzų kalbos istoriją, romanų filologiją, ši gramatika davė impulsą ne vienai publikacijai, skirtai prancūzų kalbos mokymuisi. 1774–1832 metais Vilniuje buvo išleistos 33 šios rūšies knygos, o įskaičius ir pakartotinius leidinius — net 67 (Čebelis 1967).

Vilniaus universitete prancūzų kalba ir literatūra buvo dėstoma nuo 1797 metų. Stepono Batoro universitete Romanų filologijos katedra veikė nuo 1919 m. Lietuvos Vytauto Didžiojo universitete Kaune Romanų filologijos katedra buvo įsteigta 1922 m. Išvadavus Vilnių, buvo įsteigtos Prancūzų kalbos katedros Vilniaus universitete (1944) ir Pedagoginiame institute (1948) (Čebelis 1967, p. 93–102). XX amžiuje iki pat Antrojo pasaulinio karo mokėti prancūzų kalbą Lietuvoje

buvo prestižo reikalas, todėl ji buvo itin populiari inteligentijos sluoksniuose. Kalbant apie prieškarinę Lietuvą, pažymėtina, kad iki 1930 metų Lietuvos vidurinėse mokyklose vyraujanti užsienio kalba buvusi artimesnių kaimynų vokiečių, bet netrukus jos vietą užėmė prancūzų kalba. 1936 metais Lietuvoje įvykdyta švietimo reforma buvo itin palanki prancūzų kalbai ir kultūrai. Šios kalbos mokymui vidurinėse mokyklose buvo skiriamas toks pat valandų skaičius per savaitę, kaip ir gimtajai kalbai (Čebelis 1967, p. 99). Pažymėtina, kad pirmojoje XX amžiaus pusėje Lietuvos švietimo ministerija perėmė ir pritaikė nemažai didaktikos principų iš Prancūzijos švietimo sistemos. Taigi Lietuvos jaunoji karta buvo auklėjama idealais, kuriuos formavimo ir didaktinė bei grožinė prancūzų literatūra. Malonu konstatuoti faktą, kad beveik visų pagrindinių prancūzų grožinės literatūros klasikų kūriniai buvo išversti į lietuvių kalbą. Vėliau sekė trumpas (istoriniu požiūriu), 50 metų trukęs ir atskirų mokslo tiriamųjų studijų reikalaujantis sovietinės švietimo sistemos laikotarpis (1941–1990). Tada įsteigtos Prancūzų kalbos katedros Vilniaus universitete ir Vilniaus pedagoginiame institute tebegyvuoja iki šių dienų. Jos teberengia pagrindinį frankfonų specialistų kontingentą Lietuvai. 1990 metais Lietuvai atgavus nepriklausomybę, šalis „vėl pareiškė norą atgaivinti senas prieškarines tradicijas, plėtoti prancūzų kalbą ir kultūrą, o frankfonų judėjimui Lietuvoje suteikė naują impulsą“ (Maindron 2002).

Dabartinė prancūzų kalbos padėtis

Šiuo metu tiek bendrojo lavinimo, tiek aukštojo mokslo mokymo įstaigose prancūzų kalbos mokoma kartu su kitomis

trimis populiariausiomis užsienio kalbomis — anglų, vokiečių, rusų.

Bendrojo lavinimo mokyklos. Dabartiniu metu maždaug 450 bendrojo lavinimo mokyklų prancūzų kalbos mokoma kaip pirmosios, antrosios arba trečiosios užsienio kalbos. Jei po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo statistikos duomenys rodė tam tikrą mokymosi pagyvėjimą, iš-

augo pasirinkusių prancūzų kalbą mokinių skaičius (per 30 000 mokinių 1997 m. pagal F. Maindron), tai pastaruoju metu prancūzų kaip užsienio kalbos padėtis Lietuvos švietimo sistemoje nėra optimistiška (plg. lenteles, kuriuose panaudoti duomenys iš Lietuvos švietimo ministerijos pranešimo Vilniaus prancūzų kultūros centrai, 2007 m.):

1 lentelė. **Užsienio kalbų besimokančių mokinių skaičius**

Mokslo metai	Anglų kalba		Rusų kalba		Vokiečių kalba		Prancūzų kalba	
	skaičius	procentai	skaičius	procentai	skaičius	procentai	skaičius	procentai
2001—2002	396 140	82 %	205 959	43 %	128 020	27 %	25 735	5,3 %
2002—2003	415 447	85 %	207 934	43 %	120 644	25 %	22 144	4,6 %
2003—2004	427 601	88 %	209 066	43 %	111 699	23 %	20 028	4,1 %
2004—2005	428 918	91 %	207 728	44 %	101 859	22 %	19 053	4 %
2005—2006	430 184	—	215 266	—	94 434	—	17 668	—
2006—2007	423 700	—	201 387	—	81 539	—	14 958	—

2 lentelė. **Pirmosios užsienio kalbos besimokančių mokinių skaičius** (procentais)

Mokslo metai	Anglų kalba	Rusų kalba	Vokiečių kalba	Prancūzų kalba
2001—2002	77	0,5	18	3,8
2002—2003	80	0,4	16	3,2
2003—2004	83	0,4	14	2,7
2004—2005	85,5	0,4	12	2,2
2005—2006	86,2	—	10,2	1,9
2006—2007	89,4	—	8,2	1,4

3 lentelė. **Antrosios užsienio kalbos besimokančių mokinių skaičius** (procentais)

Mokslo metai	Anglų kalba	Rusų kalba	Vokiečių kalba	Prancūzų kalba
2001—2002	8,1	75	14	2,4
2002—2003	8,3	75	15	2,1
2003—2004	8,2	74	15	2,3
2004—2005	8	73	16	2,8
2005—2006	8,8	73	16	2,7
2006—2007	6,7	74	16	12,9

Kadangi Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose vienas mokinys gali pasirinkti mokytis ne vieną, o dvi, tris, kartais net ir

keturias užsienio kalbas, todėl procentais skaičiai gali viršyti 100 %.

4 lentelė. **Prancūzų kalba kaip pasirenkamasis dalykas** (Dubietis 2010, p. 83)

Moklo metai	2006/ 2007	2007/ 2008	%
Prancūzų kalba — 1-oji užsienio kalba	6 533 mokiniai	5 096 mokiniai	1,17 %
Prancūzų kalba — 2 -oji užsienio kalba	7 972 mokiniai	8 128 mokiniai	3,17 %
Prancūzų kalba — 3 -oji užsienio kalba	503 mokiniai	464 mokiniai	19,6 %

Šioje lentelėje matyti, kad pastaraisiais metais prancūzų kalbos besimokančių mokinių skaičius pradėjo mažėti. Kodėl? Statistikos duomenys apie dėstomų užsienio kalbų paplitimą Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose rodo, kad anglų kalba užima vis labiau dominuojančias pozicijas visoje mokymo sistemoje. To priežasčių reikėtų ieškoti platesniame, pasaulio kontekste.

Aukštosios mokyklos. Dabar Lietuvoje iš viso yra 50 aukštojo mokslo įstaigų (iš jų 15 — valstybiniai universitetai, 7 privatus universitetai, 16 valstybinių kolegijų ir 12 privačių kolegijų). Į šias įstaigas įstoja tas pats bendrojo lavinimo mokyklų kontingentas. Taigi aukštosiose mokyklose dėstomų užsienio kalbų pasiskirstymas lieka panašus kaip ir bendrojo lavinimo mokykloje. Anglų kalbos padėtis gerėja, o prancūzų ir vokiečių kalboms lieka tik antrosios arba trečiosios, o kartais net ir ketvirtosios užsienio kalbos statusas, o kai kuriose mokyklose šios kalbos dėstomos tik kaip pasirenkamasis dalykas. Beveik visose aukštosiose Lietuvos mokyklose prancūzų kalba dėstoma kaip viena iš užsienio kalbų. Kalbos mokymo programoje pagrindinis dėmesys skiriamas bendrinei norminei prancūzų kalbai mokytį. Tačiau atsižvelgiama į kiekvienos aukštosios mokyklos specifiką ir mokoma specialybės, dalyko prancūzų kalbos, pavyzdžiui, teisės kalbos — Vilniaus Mykolo Romerio universitete, medicinos terminijos — VU Medicinos fakultete ir t. t. Pažymėtina, kad

penkiuose šalies valstybiniuose universitetuose yra padaliniai (fakultetai, katedros), rengiantys prancūzų kalbos kaip užsienio kalbos mokytojus, dėstytojus, specialistus. Kiekvienais metais tokios aukštosios mokyklos parengia ir išleidžia į profesinį gyvenimą apie šimtą diplomuotų šios srities specialistų.

Trumpa mokslo tiriamųjų darbų apie frankofoniją Lietuvoje apžvalga

Apie frankofonijos kaip sociolingvistikos reiškinio plėtrą Lietuvoje dar nebuvo rašyta išsamių mokslo tiriamųjų studijų. Tai nestebina, nes frankofonija kaip sociolingvistikos šaka yra gana naujas mokomasis ir mokslo tiriamasis dalykas. Šiuo aspektu paminėtinos kelios V. Vitkauskienės ir V. Samedy publikacijos apie frankofonijos sąvoką ir jos šiuolaikinį turinį (2008, 2009). Šią spragą užpildyti 2010 metais pabandė Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Prancūzų filologijos katedros magistrantas Povilas Dubietis. Jis parašė ir apgynė magistro darbą *Frankofonijos, prancūzų kalbos ir kultūros sklaidos Lietuvoje ypatumai: istorija, šiandiena, perspektyvos* (Dubietis 2010). Šiame darbe, pagrįstame sociolingvistine pašnekėsių su informatoriais tyrimų analize, apžvelgiama frankofonijos Lietuvoje istorija (nuo XIV amžiaus iki šių dienų), bandoma atsakyti į klausimą, kodėl lietuviai mokėsi ir tebesimoko prancūzų kalbos. Pirmuosius

prancūzų ir lietuvių kontaktus autorius pastebi jau XIV a. Jo nuomone, Lietuvoje prancūzų kalbos įtaką XIX amžiuje skatino Napoleono politika, o XX amžiuje tarpukario laikotarpiu šios kalbos įtaka išaugo dėl politinių motyvų, kaip atsvara nacistų vokiečių kalbai. Galima pritari Dubiečiui, kad sovietiniu laikotarpiu prancūzų kalba nebuvo nei ignoruojama, nei privilegijuojama (2010, p. 139). O nepriklausomoje Lietuvoje (nuo 1990 m.) frankofonija sunikiai skinasi kelią dėl anglų kalbos konkurencijos. Dubietis išvengia pagrindinę frankofonijos egzistavimo Lietuvoje priežastį — meilę prancūzų kalbai, kuri sietina su laisvės siekimo idealais, susiformavusiais dar XIX amžiuje, Napoleono epochoje, kada Lietuva siekė išsivaduoti iš carinės Rusijos jungo (Dubietis 2010, p. 139).

Prasmingos ir pastarojo meto istorinio (Chandavoine 2003, Grison 2003), didaktinio (Liberiene 1994) pobūdžio publikacijos. Negalima nepaminėti G. Dutertre knygos *Prancūzai Lietuvos istorijoje (1009—2009) (Les français dans l'histoire de la Lituanie (1009—2009))*, kurioje pirmą kartą bandoma trumpai, diachroniškai bent jau paminėti visus prancūzus, kurie nors šiek tiek prisidėjo prie Lietuvos kultūros. Akivaizdu, kad knygos sumanytojas taip norėjo prisidėti prie Lietuvos tūkstantmečio vardo paminėjimo pasaulyje. Darbas yra publicistinio pobūdžio, jame remiamasi Lenkijos, Prancūzijos archyvų medžiaga (dėl jos panaudojimo derėtų spręsti mokslininkams istorikams). Manytina, kad plačiajam skaitytojų ratui, ypač Prancūzijoje, taps šiek tiek aiškiau, kas yra Lietuva. Jame paminėtos įvairios prancūzų asmenybės, palikusios išpaudą Lietuvos kultūroje, išvardyti čia jų nuveikti darbai, nemažas dėmesys skirtas Prancūzijos Jėzuitų ordino įkurtam Vilniaus universitetui ir jame dirbusiems dėstytojams

iš Prancūzijos. Knygos pabaigoje pateikta labai patraukli, informatyvi to meto reikšmingų valstybių (Lietuvos, Lenkijos, Rusijos ir Prancūzijos) monarchų valdymo lyginamoji lentelė. Tikimasi, kad mokslininkai istorikai įvertins šį veikalą ir sulauksime mokslinių diskusijų.

Viena iš reikšmingiausių mūsų manymu, publikacijų apie prancūzų kalbos kaip pagrindinio frankofonijos variklio ir užuomazgos padėtį Lietuvoje (nuo XVIII a. iki XX a. II pusės, apimant ir tarybinį periodą) būtų Dangeručio Čebelio straipsnis „Romanų kalbos Lietuvoje“ (1967, p. 93—102). Šis diachroninio pobūdžio darbas objektyviai nušvietė dvejų pagrindinių Lietuvos aukštųjų mokyklų — Vilniaus universiteto ir Vilniaus pedagoginio instituto (dabar universiteto) — prancūzų filologijos katedrų darbą, studijų programas, atskleidė pagrindinius prancūzų kalbos atėjimo į Lietuvą kelius ir būdus, apžvelgė pirmašias prancūzų kalbos mokymo Lietuvoje knygas, Vilniaus universiteto Prancūzų filologijos katedros socialines ir istorines aplinkybes.

Jeigu šiandien apskritai galime kalbėti apie frankofoniją Lietuvoje, tai visų pirma VU Prancūzų filologijos katedros nuoseklaus darbo dėka. Ši katedra išugdė pagrindinius Lietuvos mokslininkus romanistus, kurių darbai daug prisidėjo prie frankofoninės minties sklaidos įvairiausiais aspektais: istorinės kalbotyros (Ričardas Mironas, Dangerutis Čebelis, Irina Mikalkevičienė), teorinės gramatikos (Nijolė Teiberienė, Snieguolė Liberienė, Nijolė Lukšytė, Regina Jaskūnaitė, Birutė Brėdelytė, Vitalija Mickienė), diskurso analizės (S. Liberienė), fonologijos (Algis Laurynas Skūpas), kultūrologijos, literatūrologijos (Gvidonas Bartkus, Galina Čepinskienė–Bauzytė, Genovaitė Dručkutė, Liucė Černiuvienė), leksikografijos

(Jūratė Navakauskienė, Danguolė Melnikienė, Irena Balaišienė), lyginamosios kalbotyros (N. Teiberienė, V. Vitkauskienė, J. Navakauskienė, Jurga Daugmaudytė), vertimo teorijos (Laima Rapšytė, J. Navakauskienė, L. Černiuvienė, Markas Paura), didaktikos (J. Navakauskienė, A. Skūpas, S. Liberienė, V. Vitkauskienė), sociolingvistikos (V. Vitkauskienė).

Visų išvardytų mokslininkų–dėstytojų darbai, vienaip ar kitaip susiję su Vilniaus universitetu, kuriame jie įgijo humanitarinių mokslų, daktaro (dauguma nostrifikuotus) diplomus, byloja apie tai, kad šiame universitete slypinti frankofonijos dvasia tebėra gyva.

Šį sąrašą derėtų papildyti dar ir kitų ryškių romanistų pavardėmis (dauguma jų — Vilniaus universiteto absolventai), kurie sėkmingai darbavosi ar tebedirba kitose Lietuvos aukštosiose mokyklose: Vilniaus pedagoginiame universitete — Vaidas Jankūnas, Gražina Kadžiulytė, Zita Tarvydienė, Irena Mikėnaitė, Janina Urbelienė, Rasa Matonienė; Šiaulių universitete — Vytautas Bikulčius, Jonas Žilinskas; Vytauto Didžiojo universitete — Viktorija Skrupskelytė ir kt. Visi jie darniai prisidėjo prie frankofonijos sklaidos Lietuvoje.

Išvados

1. Pirmą kartą Lietuvos lingvistinėje literatūroje bandyta atskirti terminą *frankofonija* (mažąja raide), kaip geografinę, lingvistinę, kultūrinę, socio-

lingvistinę sąvoką nuo *Frankofonijos* (didžiąja raide) — daugiau politinio nei lingvistinio reiškinio, t. y. tarptautinio judėjimo, organizacijos pavadinimo.

2. Frankofonijos užuomazgos Lietuvoje pastebimos jau XIV amžiuje, prancūzų kultūra čia jau juntama nuo XVI amžiaus. Tačiau tikrieji frankofonijos pagrindai Lietuvoje padedami XVIII amžiuje, kai Vilniaus universitete įsteigiama Prancūzų filologijos katedra, veikli ir dabar. Frankofonijos plėtra Lietuvoje susijusi su šios katedros dėstytojų–mokslininkų romanistų veikla ir prancūzų kalbos mokymu šalyje.
3. Atlikta statistinė prancūzų kalbos mokymosi Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose analizė rodo, kad politinės peripetijos visada daro įtaką užsienio kalbos pasirinkimui Lietuvos švietimo sistemoje. Anglų kalbos išpopuliarėjimas Lietuvos bendrojo lavinimo ir aukštosiose mokyklose yra ne vietinio, o pasaulinio reiškinio pasekmė. Prancūzų kalbai įgijus antrosios darbo kalbos statusą Europos institucijose, prancūzų kalbos padėtis turėtų pagerėti ir Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose.
4. Pagrindinė frankofonijos egzistavimo Lietuvoje priežastis — meilė prancūzų kalbai, sietina ne su materialiuoju, o su dvasiniu, kultūriniu Prancūzijos įvaizdžiu, ji tapatinama su meile šaliai — laisvės idealų, kultūros, literatūros, meno, mokslo, filosofijos, žmogaus teisių ir demokratijos idėjų nešėjai.

Literatūra

ARGOD-DUTARD, F., 2003. *Quelles perspectives pour la langue française? Histoire, enjeux et vitalité du français en France et dans la francophonie*. Rennes: Presses universitaires de Rennes.

BOUTROS-GHALI, B., 2002. *Emanciper la francophonie*. Paris: L'Harmattan.

BUMBLAUSKAS, A., 2005. *Senosios Lietuvos istorija 1009—1795*. Vilnius: R. Paknio leidykla.

CESAIRE, A., 2005. *Nègre je suis, nègre je resterai*. (Entretiens avec F. Vergès). France: Albin Michel.

CHANDAVOINE, I., 2003. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to*. Vilnius: Žara.

ČEBELIS, D., 1967. Les langues romanes en Lituanie. *Kalbotyra*, XV, 93—102.

DENIAU, X., 2001. *La Francophonie*. Paris: PUF.

Dictionnaire de l'Académie Française. Prieiga: <http://dictionnaires.atilf.fr/dictionnaires/ACADEMIE/index.htm> [Žiūr. 2010-08-04].

Dictionnaire Français Définition. Prieiga: <http://dictionnaire.reverso.net/francais-definitions/francophone> [Žiūr. 2010-08-04].

Dictionnaire Français. Prieiga: <http://www.larousse.fr/index/dictionnaires/francais/f/13> [Žiūr. 2010-08-04].

DONABEDIAN, P., 2000. La situation de la langue française en Lituanie. *Cahiers Litvaniens*, 1, 39—41.

DRUCKUTE, G., 1999. Les relations culturelles de la Lituanie et de la France. La Lituanie vers le XXI^{er} siècle. *Vilnius, Lithuania in the World*.

DUBIETIS, P., 2010. *Les particularités de la diffusion de la francophonie, de la langue et de la culture françaises en Lituanie: l'histoire, le présent, les perspectives*. Vilniaus universitetas, Prancūzų filologijos katedra, magistro darbas.

DUTERTRE, G., 2009. *Les français dans l'histoire de la Lituanie (1009—2009)*. Paris: l'Harmattan.

GRISON, J., 2003. Les guerriers litvaniens de Napoléon Ier. *Cahiers Litvaniens*, 4, 7—12.

LECLERC, J., 2006. *Histoire de la langue française*. Résumé par Alain Rey, F. Duval, G. Siouffi. Québec, TLFQ, Université Laval, 19 février 2006.

LIBERIENE, S., 1994. *Révision du programme de l'enseignement du français aux étudiants en droit et en économie à l'Université de Vilnius*. L'École Normale Supérieure de Fontenay Saint-Cloud: CREDIF.

MAINDRON, F., 2001. Le français en Lituanie: situation et perspectives. *Synergies Pays riverains de la Baltique* 1. Estonie: Actes du colloque sur le français, langue internationale, 14—15 Septembre 2001, Tallinn. Prieiga: <http://cla.univ-fcomte.fr/gerflint/Baltique1/fLituanie.pdf> [Žiūr. 2010-08-04].

VARVUOLIS, G., 2001. La Lituanie au sein de la francophonie: rapprochement naturel ou choix politique perspicace? *Le courrier des pays de l'Est*, Janvier, 39—42.

VITKAUSKIENE, V., SAMEDY, V., 2008. La francophonie d'aujourd'hui. In: *Specialybės kalba: terminija ir studijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 118—123.

VITKAUSKIENE, V., SAMEDY, V., 2009. Notion de la Francophonie (avec une initiale majuscule). In: *Language and Culture: New Challenges for the Teachers of Europe*. Vilnius: Université de Vilnius, 168—177.

WOLTON, D., 2006. *Demain la Francophonie*. Paris: Flammarion.

Vilhelmina Vitkauskienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: lexicology, lexicography, socio-linguistics, methodology of foreign languages teaching

FRANCOPHONIE IN LITHUANIA

Summary

The article deals with a socio-linguistic theme, namely the spreading of *francophonie* or French language and culture in Lithuania. The term *francophonie* was coined by a French geographer Onesime Reclus (1837—1916), soon forgotten

Vilhelmina Vitkauskienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: leksykologia języka francuskiego, leksykografia, socjolingwistyka, metodyka nauczania języków obcych

FRANKOFONIA NA LITWIE

Streszczenie

W artykule podjęto temat z zakresu socjolingwistyki, dotyczący zagadnienia frankofonii, czyli zasięgu języka i kultury francuskiej na Litwie. Termin 'frankofonia', utworzony w 1880 r. przez francuskiego geografę Onésime'a Reclusa (1837—

and included in the dictionaries only in the 1970s. Its meaning develops and changes alongside with the underlying phenomena. *Francophonie* of today can be interpreted as a scientific area distinguishing two notions — *francophonie* (lower case) and *Francophonie* (upper case). As the latter has already been dealt with in earlier V. Vitkauskiene's publication, this article only reminds that the word *Francophonie* denotes an international movement and organisation, established by various French-speaking governments and authorities. It is made up of 8 different institutions (Vitkauskiene 2009). The objectives of this article are: the description of meanings and definitions of *francophonie*; and the attempt to review diachronically and synchronically *francophonie* in Lithuania. The grassroots of *francophonie* in Lithuania lay not only in the political and cultural relations with France, but also in the teaching of the French language in the Lithuanian education system. The article discloses the current situation concerning the teaching of French in Lithuanian secondary and higher schools. It is written using statistical and descriptive methods and presents a brief overview of scientific research on *francophonie* in Lithuania.

KEY WORDS: francophonie, Francophonie, francophones of calling or necessity (francophones francisants), real francophones (francophones réels), partial francophones (francophones partiels), language of culture (langue de culture), teaching and (or) teaching subject language (langue d'enseignement), multiculturalism (multiculturalisme), official language (langue officielle).

1916), wkrótce został zapomniany; w słownikach pojawił się dopiero w latach sześćdziesiątych XX w. Znaczenie terminu, jak też samo zjawisko frankofonii, dalej się rozwija i ulega zmianie. Obecnie można je traktować również jako obszar badań naukowych, w którym wyróżniamy dwa różne pojęcia — frankofonii (pisanej małą literą) i Frankofonii (pisanej dużą literą). Tej ostatniej poświęcona jest osobna publikacja V. Vitkauskiene, dlatego w niniejszym artykule jedynie przypominamy, że Frankofonia oznacza międzynarodową organizację skupiającą rządy krajów francuskojęzycznych. W jej skład wchodzi aż osiem różnych instytucji (Vitkauskiene, 2009).

Celem artykułu jest określenie znaczeń i definicji pojęcia 'frankofonia' (pisanej małą literą), jak też próba diachronicznego i synchronicznego ujęcia frankofonii na Litwie. Początki frankofonii na Litwie należy wiązać nie tylko ze związkami politycznymi i kulturalnymi z Francją, ale szczególnie z nauczaniem języka francuskiego w litewskim systemie edukacyjnym. Z zastosowaniem metod statystycznych i opisowych ukazano obecną sytuację w zakresie nauczania języka francuskiego w szkołach średnich i wyższych na Litwie, zaprezentowano krótki przegląd prac naukowo-badawczych dotyczących frankofonii na Litwie.

SŁOWA KLUCZOWE: frankofonia (francophonie), Frankofonia, frankofoni z powołania lub z konieczności (francophones francisants), prawdziwi frankofoni (francophones réels), częściowi frankofoni (francophones partiels), język kultury (langue de culture), język nauczania i (lub) język przedmiotu nauczania (langue d'enseignement), język oficjalny (langue officielle).

Gauta 2010 07 15

Priimta publikuoti 2011 01 15

Natalia V. Yudina

Vladimir State University for the Humanities
Prospect Stroitelej 11, 600014 Vladimir, Russia
Tel. +7 49 22 337 302; 338 781; 381 857
E-mail dr.yudina@mail.ru

Research interests: linguistic theory, linguistic philosophy, cognitive linguistics, linguoculturology, psycholinguistics, sociolinguistics, linguistic activity at the beginning of XXI century, modern lingual personality

ON THE ROLE OF THE RUSSIAN LANGUAGE IN THE GLOBALIZING WORLD OF XXI CENTURY¹

The article reflects the idea on the role of the Russian language in the globalizing world of XXI century. Special attention is paid to the fact that globalization directly influences all the spheres of the human life-sustaining activity – political, economic, social, cultural, etc. Thus, the polylogue of cultures and growth of international communication tend to be the characteristics of the cultural globalization; on one side, they lead to the worldwide popularization of several types of national cultures and their constituent attributes, as well as, on the other side, to deprivation of several national cultural values and traditions. In this respect various population layers in numerous countries of the world are sure to differ in their views on globalization. This ambiguousness regarding globalization processes emerges within the language territory as well. Referring to the statistic data, modern special linguistic, sociological, politological literature and some lexicographical sources we try to conclude that the Russian language of XXI century is developing in accordance with “the age challenge” and demands of a modern Russian-speaking language personality. The article proves that in the space of the following century the Russian language will scarcely assume a status of a language in danger of extinction. It should be determined, firstly, by the quantitative and qualitative statistic characteristics; secondly, by the Russian language capability in XXI century to compete with other languages of wide international usage within the newly emerging impetuses for economic, political and cultural collaboration of Russia with other countries; thirdly, by its power to crown the so-called Slavonic community; fourthly, by the progressiveness and modernity of domestic linguistics. Special attention is paid to the steps taken in the sphere of the Russian language space strengthening within the modern world society with the help of the complex acts applied in Russia and abroad, publications in print, audio-visual and electronic media, through the public organizations and professional communities activity. Summarizing the facts the author of the article considers that the Russian language should never lose its uniqueness in the context of the global world and the modern information and communication space, and will still be strongly in-demand presenting one of the strongest world languages.

KEY WORDS: globalization, Russian language, XXI century, modern status of the Russian language.

¹ This article, though devoted to the Russian language role, is written in English. We hope it is the best way to share our position that in XXI century the Rus-

sian language will still draw attention for research in the globalizing world with as many linguists as possible.

The term *globalization* at the end of XX — the beginning of XXI century strongly tends to be under discussion in the world popular science and special literature. In fact, the appearance of the term is connected with the name of an American sociologist R. Robertson who gave his own explanation of this notion in 1985, and later, in 1992, developed the whole conception in his monograph got about the world. Presently, *globalization* determines the process of universal economic, political and cultural integration and unification which leads to all-increasing influence of various epoch-making factors on the social reality in different states (Гринин 2005; Ивановский 2006; Келле 2005; Шендрик 2004).

Analysts strengthen that globalization exerts direct influence on all spheres of the human life-sustaining activity — political, economic, social, cultural, etc. Thus, the cultural globalization is characterized by the polylogue of cultures and growth of international communication what present a set of ameliorative and deteriorative effects. On one side, it gives rise to the worldwide popularization of several types of national cultures and their constituent attributes, as well (cf. in this respect, e.g., *венецианский карнавал, каннский фестиваль, венский бал, американская мечта, немецкий порядок, английская чопорность, английский чай, китайский чай, итальянская пицца, швейцарский сыр, швейцарский шоколад, немецкое пиво*, etc.). On the other side, popular international cultural events may displace the national ones or may turn them into international what results in deprivation of some national cultural values and traditions. In this respect various layers of population in numerous countries of the world may differ in their views on globalization.

Such ambiguousness emerges as well with regard to globalization processes within the language territory (Огурчиков 2001).

According to V. Alpatov, “up to 1989—1991 there developed two models of globalization each of which had connections not only with the certain type of economic establishment and ideology but with its language as well. If the west model of globalization used to highlight and continues to bring the English language to the forefront, the Soviet model referred to the Russian language” (Алпатов 2000, с. 8—9). The Russian language used to be the main foreign language in the majority of world countries; the staff specialists were educated in the USSR and had to learn Russian respectively; the activity of some international organizations assumed Russian likewise. The role of the Russian language used to be significant not only in all states of the socialist camp, but in some countries of Asia, Africa and Latin America. However, the Soviet model of globalization suffered a setback at the end of the 80s — the beginning of the 90s, and it was bound to influence the situation in the language territory.

It is a matter of common observation that the sociolinguistic criteria of the language development are flexible in the historic view. It mostly refers to the so-called world languages which include the Russian language as well. Following the linguists (Андреева, Хруслов 2004; Володарская 2007; Исаев 2007; Орузбаев 2007), the position of the Russian language in Russia and abroad cannot be called categorical.

According to the official data, the Russian language — a language of the Russian nation, a state language of the Russian Federation and Belarus, means of international communication of peoples inhabiting the territories of the post-Soviet space, —

belongs to a number of the mostly spread languages of the world. It is one of the official or working languages of UN, IAEA, UNESCO, WHO, etc. The Russian language presents the official language of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Abkhazia, South Ossetia and some regions of Ukraine. The total number of Russian-speaking citizens in the 1970s amounted to 250 million people including 184 million on the USSR territory according to 1979 population census. Following the data of the all-Russian population census as of October, 2002 the population of the RF constituent entities and Russian all in all amounted to 145 million 164 thousand people (www.perepis2002.ru). Those figures would seem to reflect just political and economic events of new time and should not cause serious concerns of at least linguists. However, unfortunately, there is the matter for concerns.

The fact that the position of the first language in “the global world” by right belongs to English (and that, on the whole, globalization is connected with the idea of Americanization) comes out with increasing frequency in the research of synergetic character including linguistic works. Primarily extended as a result of the growing influence and colonial conquests of the British empire, as well as later recognized as acquiring a significant international status due to the growth of the USA domination, the English language presently is admitted as a language of international contacts, a language of modern global economics, a language of breakthrough science and high technologies, a universal language of communication — from an international language of aviation and tourism to an e-mail, Internet, computer language. According to the official data, about 400 million people on the Earth consider English to be their

native language, and even more than 500 million people identify it as their second language. The result is that in the European and Russian-speaking cultures there tend to be an Anglo-American language expansion which is bound to influence the way of other languages and other cultures development accordingly.

In accord with the research made in 1987 by a Canadian linguist M. Lapons, Russian took the second place in the world after English by economic significance, and ranked the third place after English and French by the number of translations from it taking into consideration the translations into the languages of the USSR nations (Исаев 2007). Unfortunately, the present-day situation has changed not in favour of the Russian language. It would be just enough to mention the fact that after the USSR collapse Russian became right over deprived of the official status more than for 130 million people (the population of the former USSR republics). A rapid decrease among the young generation people mastering Russian in the former USSR republics tends to be even more alarming. Therefore, E. Lissan article “On the correlation between the language personality theory and the cross-cultural communication notions” seems really illustrative. It particularly stresses that not only the Russian language undertakes the devaluation process (Cf.: Russian language speakers in Lithuania often include in their speech Lithuanian and English words, as well as use the modified syntax), it furthermore provokes the gradual destruction of a Russian-speaking language personality (thus, none of the 3d-year respondents of Vilnius Pedagogical University who are learning Russian professionally, could find mistakes in the famous sentence

«подъезжая к станции, у меня слетела шляпа», and in reply to a stimulus word 22 июня the students made an associative array composed of the nouns отпуск and лето). In the meantime, resuming some temporary facts Lassan considers the following: “Assuming all the given facts, Russian-speaking Lithuania citizens, nevertheless, still carry on the feeling of being Russian – and one of the factors of their Russian self-identity preservation will be the language markedness that helps them to oppose the other language community the representatives of which appear to be their communication partners” (Лассан 2008, с. 140).

We think today **the problem of the Russian language role in the modern world falls, at least, into three main trends**. It is differently posed in Russia itself, in the “near abroad” (including several countries of the former socialist camp) and in the world.

In this respect we may raise a quite naturally determined question about the future of the Russian language — “Pushkin’s language”, “Lenin’s language” and “Gagarin’s language” — in the context of the general globalization. However, we may explicitly confirm that *in the space of the following century Russian will scarcely assume a status of a language in danger of extinction*. From our point of view it can be explained by a score of reasons.

Firstly, it should be confirmed by the following objective **quantitative characteristics**. Presently, the number of Russian-speaking citizens inhabiting the RF and other CIS countries amounts about 170 million people what makes 350 million across the globe.

The Russian language, though by a reduced form, continues performing the

function of a language for international communication on the post-Soviet territory, the function that was polished in the course of the USSR language politics presenting the interrelations of the union republics with each other and the Centre, as well as the correlations of the USSR with the Eastern Europe.

The diminution of the sphere of the Russian language influence at the end of XX century on the territory of the former USSR and the Eastern Europe was partially compensated by formation of Russian-speaking expatriate communities the role of which in the further development of the Russian language variants in different parts of the world seemed extremely promising. In the areas of compact settlement of former Soviet and Russian emigrants there circulated Russian language periodic publications, there worked TV and radio channels in Russian.

In spite of extralinguistic factors of the end of XX century (the USSR collapse) the Russian language of XXI century tends to be the most prevalent Slavonic language of Europe and the fifth of the prevalent world languages (after Chinese, Hindi and Urdu combined; English and Spanish) (Володарская 2007; Русский язык в мире 2005).

Speaking of the global significance of Russian we would like to notify that the Russian language represents the language of communication for more than 160 peoples and nationalities of Russia, as well as “the language of life” for 15 million migrants moved to Russia. At present about 30 million people live abroad but consider Russian their native language. Parallel to this 180 million people study it in different continents. In no small measure the worldwide value of Russian

literature classics supports the Russian language popularity even in the business age (Володарская 2007, с. 97).

Secondly, in the global world, the world of pragmatism and communicative practicability, extinction threatens a non-demanded language which does not meet the interests of a modern language personality — relaxed, free, technically educated, dynamic, impetuous, mobile, creative, expansive to the general world space, but at the same time somewhat shallow-brained, humane half-educated and linguistically superficial (Юдина 2010). The linguistic analysis carried out by some scholars indicates that **the Russian language of XXI century has been developing in accordance with demands of a modern human**. Serving the means of communication for the society language undergoes constant changes but saves its resources for the adequate realization of changes in the society itself. As a result, the laws of language development are constantly adapting to search the intersection points with the laws of society development.

To illustrate such adaptation we may refer to at least five traditionally described internal laws of the Russian language development: 1) *the law of consistency* (a global law serving both the property and quality of language); 2) *the law of tradition*, usually restraining innovative processes; 3) *the law of analogy* (a stimulatory factor of conformism disruption); 4) *the law of saving* (or the law of “minimum effort”), especially directed onto the boost of society life paces; 5) *the law of contradiction* (antinomy), representing in point of fact an “aggressor” of struggle of oppositions established in the very language system (Валгина 2003, с. 13) and, respectively, in the extralinguistic reality. That way, **the language laws evolve strictly in accordance with the**

laws of society development (Cf.: various research paradigms of world cognition, e.g. dialectics, synergetics, etc.).

However, it is obvious that adaptation of the language laws to the social ones has both ameliorative and deteriorative effects. The negative character of such adaptation of the Russian language to the modern society circumstances approves itself by the fact that, unfortunately, a language rather often has to adapt to the understated linguo-ecological demands of a modern language personality that suggests some specialists to assume the fact of a serious speech culture fall of a Russian language speaker in XXI century (see also works by N. Valgina, M. Volodina, V. Kolesov, O. Sirotinina, L. Savelyeva, E. Zemskaya, T. Nikolayeva, V. Chernyak and others). Intentional and non-intentional breaking of the Russian language norms, appropriate and inappropriate use of foreign words, frequent use of obscene language, appearance of erratic language known in wide circles as “yazyk padonkaff”, and many other linguistic factors appear to be the subject of numerous discussions of Russian language specialists and those who are interested in preservation of Russian-speakers’ great word. Optimists are sure that we are mighty of purifying the culture of Russian language speech; pessimists insist that the modern linguo-ecological situation is rather complicated and it is practically impossible to improve it. Time will show who is right.

Along with this, we consider that the resources of the future Russian language development are not just in itself or inside Russia, but beyond its boundaries as well. Socio-political situation shows that in the recent decades both Russia and the Russian language have got to be viewed and perceived anew. Thus, according to V. Kostomarov, lifting and throwing the

Russian language “ideological chains”, admitting our language as one of greatest languages of the humanity, predetermined its potential **rivalry with other languages of wide international usage** (Костомаров 1969). Besides, global problems, necessity of struggle with terrorism, improvement of correlations between countries, the policy of Russia’s government and other objective reasons work as **new impetuses for economic, political, cultural collaboration of Russia with other countries**. It should be bound to tell on the amount of people learning Russian for practical purposes.

Moreover, the Russian language being the most prevalent of the Slavonic languages, still has an **opportunity to crown** the so-called **Slavonic community**. Presently Slavonic languages are widely spread on the vast territory of Eurasia — from the Central and South-Eastern Europe to the Pacific Ocean. Slavonic nations number more than 300 million people and represent the largest language group in Europe. These nations are characterized by significant affinity known as Slavonic mutuality. Following the fair remark of M. Remnyeva, “presently the idea of Slavonic mutuality itself is put to tests, and it has some connections with the complicated historical situation in the life of the Slavonic nations. It gives rise to the view that the idea of Slavonic mutuality has become out-of-date and lost its relevance. In fact, its denial manifests the denial of nation history and culture. This idea should help to solve the conflicts existing between the Slavonic nations, and facilitate the process of self-realizing as a mighty force carrying out one of the key roles in the modern Europe. However, the appeal to this idea should never call for the Slavonic nations’ solidarity just in order to oppose themselves against the other European nations or view

the non-Slavonic nations from the position of superiority. The appeal to Slavonic mutuality, events of the common Slavonic history would facilitate the problems posed for Europe to be solved, would stimulate the more understanding between the people, would strengthen relations of Russia with other Slavonic states, as well as with the European Union that already homes more than 70 million Slavs” (Ремнева 2009, с. 7—8).

It is necessary to use the **resource of renewal of the Russian language high status in a number of the former USSR countries** (Исаев 2007, с. 102). In view of this the programs of propagating and teaching the Russian language abroad, language training of migrates entering the country, as well as supporting the cultural centres, exterior libraries, international organizations promoting the Russian language and culture are worked out and realized with the real government support of the Russian Federation (including the means of the Internet and various mass media).

In this concern we can’t fail to notice that over a period of some centuries the Russian language, in its turn, remarkably influenced the development of nations’ languages in Russia especially of those which had taken Cyrillic script as the basis of their written language (the Yakuts, the Udmurts, the Bashkirs, etc.). Such words as *соболь, борщ, каша, дача, совет, спутник, перестройка* and others were borrowed from Russian into foreign languages (Россия 2007, с. 486).

Fourthly, a very important factor of the Russian language preservation appears to be the **progressiveness and modernity of domestic linguistics**. In a panel session of the RAS General Assembly “The Russian language in the modern world” held in

December, 19, 2007, great attention was paid to the fact that in Russian linguistics there had been successfully developed such trends as cognitive and corpus linguistics, semantic and semasiological research, functional grammar, research of social stratification in language, study of discourse strategies and spoken language specifics. Social change taking place in recent twenty years has determined intense interest to the problems of social and normative differentiation of language means what made sociolinguistic research of the Russian language extremely popular. Fundamental innovations characterize Russian historic linguistics as well (see also Academician A. Kudelin's "Russian philology at a modern stage" report (Русский язык в современном мире 2007)). Y. Apresyan pointed at the fact that all modern Russian language dictionaries are based on the synthesis of philology and culture. "A significant part of any nation's culture realizes through its language, and a language in all its luxury is consolidated in the first place in the dictionary. Recognition of a special role of a dictionary, both as a guide to culture and a key to it, leads to a never yet seen burst of lexicography activity" which met the requirements of present-day Russian language speakers at the beginning of XXI century (Русский язык в современном мире 2007).

Presently significant efforts are made in order to strengthen the Russian language space in the modern world community.

Thus, for instance, with a view to strengthen the nationhood, homeland security and image of the Russian Federation, to provide its fully legitimate entrance into the world political, economic and cultural space, to develop integration processes in the Commonwealth of Independent States, the Russian Federation has worked out a range of actions aimed at creating conditions

for full realization of the Russian language functions as a state language of the Russian Federation and a language of international communication, fully legitimate entrance of the Russian Federation into the world political, economic, cultural and educational space. Among the most important actions mentioned above there should be named the **Federal purpose-oriented program "Russian language" (2002—2005)**, approved by the RF Government Resolution of 27 June 2001 № 483, and the **Federal purpose-oriented program "Russian language" (2006—2010)**, approved by the RF Government Resolution of 29 December 2005 № 833 (www.russianlang.ru).

Effective and profitable functioning of the Russian language as a state language of the Russian Federation is connected with a number of carried and carrying out **actions at the level of the Russian Federation constituent entities**. Thus, for instance, several RF constituent entities (Belgorod, Ivanovo, Vladimir and other regions) accepted the regional purpose-oriented programs "Russian language", as well as held and are holding certain actions aimed at strengthening the Russian language role in different spheres of human activity.

It is well-known that **professional communities and public organizations concentrating their activity around the Russian language** or having such a direction as one of the principle trends, take great measures at the Federal level, the level of the Russian Federation constituent entities, as well as in the Former Soviet Union and beyond. Among the organizations making a weighty contribution into the Russian language popularization process in Russia and abroad, there should be mentioned the following associations: *the International Association of Teachers of Russian Language and Literature (MAPRYAL)* (www.mapryal).

org), *the Russian Organization of Teachers of Russian Language and Literature (ROPRYAL)* (www.ropryal.ru), *“Russkiy Mir” Foundation* (www.ruskiymir.ru), *the Amateur Association of Russian Philology, the Guild of Linguistic Experts for Documentation and Information Disputes (GLEDID)* (www.rusexpert.ru) and other organizations. The role of some public organizations and scientific communities existing not only in certain local centres at the level of the Russian Federation constituent entities, but even abroad in educational institutions (secondary and high schools), domiciliary clubs, public and folk schools, societies and other associations of Russian language speakers, is no less important. Their basic concern is preservation and consolidation of the Russian language status.

Some **data about the Russian language that appear in different mass media** also have a significant importance for the Russian language popularization in Russia and abroad. In this concern we should surely mention such radio programs as “How to say?”, “What is the Russian for...?” (Radio Rossii), “We are talking Russian” (Echo Moskv), “Gramotey” (Mayak), TV programs on such TV channels as “Mir”, “Bibigon”, “5–TVchannel”, as well as several well-known and popular headlines and columns in print media (e.g.: a weekly headline “We are talking Russian” in “Rossiyskaya Newspaper” (the author is *M. Korolyeva*, PhD in Philology, journalist); the column “Let’s speak Russian correctly” in a weekly all-Russian newspaper “Antenna — Telesem” (the author is *K.Y. Sigal*, PhD in Philology, leading research scientist, head of Speech Experiment Research Department of the RAS Linguistics Institute); the column devoted to new

phenomena in the Russian language in the newspaper “Vedomosti” (the author is *M. Krongauz*, PhD in Philology, professor, director of RSUH Linguistics Institute)), and other interesting materials issued in central and regional mass media.

That way, the current socio-political situation of the European Union creation and expansion, as well as some other factors concern the changes in the whole all-European space in particular and in the global world in general, obviously form specific prerequisites for rethinking some fundamental issues having much to do with the language problems. We feel to believe that the Russian language within the global world and in the context of the modern information and communication space will never lose its identity representing one of the strongest world languages in-demand. In the afterword to the 3d edition of the table-top book of any teacher of the Russian language for foreigners “Language and culture: country studies through language in the Russian language teaching for foreigners” Vereschagin and Kostomarov fairly and keenly drew the attention to M. Gorky’s set-expression that reads: “Learning Russia is the most exciting of the arts” (Верещагин 1983, с. 261). In spite of the fact that the interest towards Russia in various chronological cycles used to change depending on different sorts of objective and subjective factors, we would most like if Russia and the Russian whole will never lose their originality and identity; if learning Russia will never lose its exciting thrill so far through generations and centuries².

² The paper refers to the Federal purpose-oriented program “Academic and teaching staff of innovative Russia” for 2009—2013 within the project “Language existentiality of XXI century in the context of present-day Russia modernization: linguo-philosophical discourse”.

References

- АЛПАТОВ, В. М., 2000. *150 языков и политика. 1917–2000. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства*. Москва: Крафт+ (РАН).
- АНДРЕЕВА, И. В.; ХРУСЛОВ Г. В., 2004. *Функционирование русского языка в странах СНГ и Балтии*. Москва: Государственный институт русского языка им. А. С. Пушкина.
- ВАЛГИНА, Н. С., 2003. *Активные процессы в современном русском языке*. Москва: Логос.
- ВЕРЕЩАГИН, Е. М.; КОСТОМАРОВ, В. Г., 1983. *Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного*. Москва: Русский язык.
- ВОЛОДАРСКАЯ, Э. Ф., 2007. Лингвистический и социолингвистический образ русского языка: прошлое и настоящее (К проекту «Исторического словаря русского языка»). *Ип: IV Международная научная конференция «Язык. Культура. Общество»*. Москва: РАН, МИИЯ, 54–97.
- Всероссийская перепись населения Российской Федерации 2002 года*. Режим доступа: <http://www.perepis2002.ru> [См. 12.10.2010].
- Гильдия лингвистов-экспертов по документационным и информационным спорам*. Режим доступа: <http://www.rusexpert.ru> [См. 12.10.2010].
- ГРИНИН, Л. Е., 2005. Глобализация и национальный суверенитет. *История и современность*, № 1, 6–31.
- ИВАНОВСКИЙ, З. В., 2006. Высшее образование в условиях глобализации. *Знание. Понимание. Умение*, № 1, 109–114.
- ИСАЕВ, М. И., 2007. Русский язык на постсоветском пространстве. *IV Международная научная конференция «Язык. Культура. Общество»*. Москва: РАН, МИИЯ, 96–102.
- КЕЛЛЕ, В. Ж., 2005. Процессы глобализации и динамика культуры. *Знание. Понимание. Умение*, № 1, 59–71.
- КОСТОМАРОВ, В. Г.; ДЕНИСОВ, П. Н.; ВЕСЕЛОВ, П. В., 1969. *Русский язык в современном мире (Доклад на Международной конференции МАПРЯЛ, 22–27 августа 1969 г.)*. Москва: МГУ, 84.
- ЛЯССАН, Э., 2008. О соотношении теории языковой личности и понятий межкультурной коммуникации. *Ип: Лингвофилософский портрет современной языковой личности: Сборник материалов международной научной конференции*. Владимир: ИЯ РАН, ВГГУ, 133–141.
- Международная ассоциация преподавателей русского языка и литературы*. Режим доступа: <http://www.mapryal.org> [См. 12.10.2010].
- ОГУРЧИКОВ, П. К., 2001. Проблемы языка в условиях глобализации. *Мир и согласие*, № 30, 42–51.
- ОРУЗБАЕВ, А. О., 2007. Статус и назначение русского языка в миграционных процессах стран Содружества. *Русский язык за рубежом*, № 1, 28–42.
- РЕМНЕВА, М. Л., 2009. Приветственное слово. *Ип: Славянские языки и культуры в современном мире: Труды и материалы Международного научного симпозиума*. Москва: МГУ им. М. В. Ломоносова, 7–9.
- Россия, 2007. *Ип: Большой лингвострановедческий словарь*. Под общ. ред. Ю. Е. ПРОХОРОВА. Москва: Аст-пресс книга, 486–736.
- Российское общество преподавателей русского языка и литературы*. Режим доступа: <http://www.rorpyal.ru> [См. 12.10.2010].
- Русский язык в мире: современное состояние и тенденции распространения, 2005*. Москва: Министерство иностранных дел РФ, Министерство образования и науки РФ.
- Русский язык в современном мире, 2007. Материалы научной сессии общего собрания РАН*. Москва. Режим доступа: <http://atheismru.narod.ru/humanism/journal/46/assembly.htm> [См. 12.10.2010].
- Русский язык (2006–2010 гг.)*. Режим доступа: <http://www.russianlang.ru> [См. 12.10.2010].
- Фонд «Русский мир»*. Режим доступа: <http://www.russkiymir.ru> [См. 12.10.2010].
- ШЕНДРИК, А. И., 2004. Глобализация в системе культурологических координат. *Знание. Понимание. Умение*, № 1, 59–71.
- ЮДИНА, Н. В., 2010. *Русский язык в XXI веке: кризис? эволюция? прогресс?* Москва: Гнозис.

Natalja V. Yudina

Vladimiro valstybinis humanitarinis universitetas, Rusija

Moksliniai interesai: kalbos teorija, kalbos filosofija, kognityvinė lingvistika, lingvokultūrologija, psicholingvistika, sociolingvistika, aktyvūs procesai XXI amžiaus kalboje, šiuolaikinės kalbos identitetas

APIE RUSŲ KALBOS VAIDMENĮ GLOBALIAME XXI AMŽIAUS PASAULYJE

Santrauka

Šiame straipsnyje svarstoma rusų kalbos vieta XXI amžiuje. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad globalizacija daro tiesioginę įtaką visoms žmogaus veiklos sferoms — politinei, ekonominei, socialinei, kultūrinei ir kitoms. Globalizacija veikia kultūrų polilogą ir tarptautinį bendravimą, o tai lemia, viena vertus, įvairių nacionalinių kultūrų populiarėjimą pasaulyje, kita vertus, skatina kai kurių nacionalinių, kultūrinių vertybių ir tradicijų niveliaciją. Todėl skirtingų visuomenės sluoksnių požiūris į globalizaciją įvairiose pasaulio šalyse negali būti vienareikšmiškas. Tą atskleidžia ir kalbos universalėjimo procesai. Statistinių duomenų analizė, specialioji lingvistikos, sociologijos, politologijos literatūra ir leksikografiniai šaltiniai leidžia daryti išvadą, kad XXI amžiaus rusų kalbos raida atitinka „laiko iššūkius“ ir šiuolaikinės rusakalbės asmenybės reikalavimus. Straipsnyje įrodoma, kad per būsimą šimtmetį rusų kalba greičiausiai neišnyks. Pirma, tai lemia kiekybiniai ir kokybiniai statistikos rodikliai. Antra, svarbus rusų kalbos gebėjimas XXI amžiuje konkuruoti su kitomis taptautinėmis kalbomis atsiradus naujiems ekonominiams, politiniams ir kultūrinio bendradarbiavimo veiksniams. Trečia, įvertintinas gebėjimas lyderiauti slavų visuomenėje. Ketvirta, svarbus progresyvumas ir rusų kalbotyros modernumas. Didelis dėmesys skiriamas rusakalbių erdvės stiprinimui šiuolaikiniame pasaulyje, organizuojami įvairūs renginiai Rusijoje ir užsienyje pasitelkiant spaudos, audiovizualines ir elektronines žiniasklaidos priemones. Apibendrinama straipsnio autorė viliasi, kad rusų kalba globaliame pasaulyje ir šiuolaikinės informacinės-komunikacinės erdvės kontekste nepraras

Natalia V. Judina

Włodimirski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny, Rosja

Zainteresowania naukowe: teoria języka, filozofia języka, językoznawstwo kognitywne, lingwokulturologia, psycholingwistyka, socjolingwistyka, aktywność językowa na początku XXI wieku, tożsamość językowa we współczesnym świecie

O ROLI JĘZYKA ROSYJSKIEGO W GLOBALIZUJĄCYM SIĘ ŚWIECIE XXI WIEKU

Streszczenie

Niniejszy artykuł jest poświęcony rozważaniom nad rolą języka rosyjskiego w globalizującym się świecie XXI wieku. Zwrócono uwagę na fakt, że globalizacja wywiera bezpośredni wpływ na wszystkie sfery działalności ludzkiej – polityczną, gospodarczą, społeczną, kulturalną i in. Globalizacji kulturowej towarzyszy polilog kultur i rozwój komunikacji międzynarodowej, co prowadzi, z jednej strony, do popularyzacji w świecie kilku typów kultur narodowych i ich składowych atrybutów, z drugiej zaś – do wypierania poszczególnych narodowych wartości i tradycji kulturowych. W związku z tym stosunek do globalizacji w różnych warstwach społecznych różnych krajów świata nie może być jednoznaczny. Ta niejednoznaczność wyraża się także w stosunku do procesów globalizacji w sferze językowej. Na podstawie danych statystycznych, specjalistycznej literatury językoznawczej, socjologicznej i politologicznej oraz źródeł leksykograficznych sformułowano wniosek, że język rosyjski w XXI wieku rozwija się w zależności od „wyzwań czasu” i wymagań współczesnej rosyjskojęzycznej tożsamości językowej. Przyjęto tezę, że w bieżącym stuleciu język rosyjski raczej nie osiągnie statusu języka zagrożonego wymarciem. Jest to uwarunkowane, po pierwsze, ilościowymi i jakościowymi wskaźnikami statystycznymi, po drugie, zdolnością języka rosyjskiego w XXI wieku do rywalizacji z innymi językami o szerokim międzynarodowym użyciu w związku z nowo pojawiającymi się bodźcami do współpracy gospodarczej, politycznej i kulturalnej Rosji z innymi krajami, po trzecie, zdolnością do objęcia przewodnictwa tzw. wspólnoty słowiańskiej, po

savo individualumo ir išliks paklausi kaip viena stipriausių pasaulio kalbų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: globalizacija, rusų kalba, XXI amžius, šiuolaikinės rusų kalbos statusas.

czwarte, postępowością i nowoczesnością rosyjskiego językoznawstwa. Szczególną uwagę zwrócono na działania podejmowane na rzecz umacniania rosyjskojęzycznej przestrzeni we współczesnej społeczności światowej za pomocą systemu różnych przedsięwzięć, realizowanych w Rosji i zagranicą, publikacji, mediów audiowizualnych i elektronicznych, działalności organizacji społecznych i stowarzyszeń zawodowych. Reasumując, autor artykułu wyraża nadzieję, że w warunkach globalnego świata oraz w kontekście współczesnej przestrzeni informacyjno-komunikacyjnej język rosyjski nie straci na swej oryginalności i w dalszym ciągu będzie postrzegany jako jeden z najpotężniejszych języków świata.

SŁOWA KLUCZOWE: globalizacja, język rosyjski, okres postsowiecki, socjolingwistyczne kryteria rozwoju języka, umacnianie obszaru rosyjskojęzycznego, XXI wiek.

Gauta 2010 08 07

Priimta publikuoti 2011 01 15

Maria Lojko*Grodno State University**Lelevelia str. 43, 230001 Grodno, Belarus**Tel. +375 152 522 929**E-mail m.lojko@mail.ru**Research interests: philology, semantics, terminology, methodology***TEACHING LEGAL ENGLISH TO ENGLISH SECOND LANGUAGE STUDENTS IN THE US LAW SCHOOLS**

Comparing with other generally acknowledged professions, the legal profession perhaps demands its practitioners the highest standard of language proficiency. The teaching of legal English is essential to a legal training program both at the academic and professional stage. Traditionally, legal English is used by lawyers and other legal professionals: barristers, solicitors, judges, jurors in the course of their work. Due to the established role of the English language in international business relations, as well as its role as a legal language within the European Union, non-native English speaking legal professionals and international law students are seeking specialist training in legal English. When legal English is taught to English second language students there are at least two language-related challenges. The first language-related challenge is the peculiarities of its vocabulary and sentence structure whereas the second one is the cultural differences between that of the specific national common law jurisdiction and the English second learners. Such cultural differences may require a different approach in the methodology of teaching legal English to foreign learners. Generally, according to the academic program, the aim of learning legal English is to prepare students to practice a common law jurisdiction and facilitate them to cope with the requirements of a law degree curriculum and to think like a lawyer in that jurisdiction. There are further problems unrelated to language or culture such as the lack of qualified English language teaching practitioners and appropriate teaching and reference materials available which impose learning barriers for English second language learners. The article discusses the problems of teaching legal English to second language students in the US law schools as an example and presents some directions for solutions.

KEY WORDS: legal language, common law jurisdiction, legal English skills, methodology of teaching legal English to foreign learners, teaching and reference materials, legal English language practitioners.

Characteristics of Legal Language. It is generally recognized that legal English is challenging for even native English speakers. This is because its lexicon and syntax are alien to modern American English: “it is as distinctive as the archaic forms of the King James English Bible. Its similarities

to contemporary English deceive the ear; it sounds as though it should be understandable to speakers of English; but the assumption that it is comprehensible is indeed largely just that — an assumption rather than a demonstrated fact”. Both the oral and the written forms of the legal language

are inappropriate to the styles of speaking and writing and it is very often well-educated speakers of American English find it difficult to understand the language used in the court and their lawyers have to interpret,” explaining throughout the “meaning” of what is transpiring” (O’Barr 1987, p. 388). Before we approach to the discussion of the teaching legal English to second language students, it is essential to review the main characteristics of legal English language.

The most systematic and extensive treatment of the nature and origins of legal language is presented by David Mellinkoff (1963, p. 11—29) which carefully traces modern American legal usages from their roots in Anglo-Saxon, Latin, French and pre-modern English. He features at least 13 characteristics: 1 Common words with specialized legal meanings, 2 Rare words from Old and Middle English, 3 Latin words and phrases, 4 French and Anglo-Norman words, 5 Terms of art, 6. Professional jargon, 7 Formal expressions, 8 Words with flexible meanings, 9 Attempts at extreme precision, 10 Wordiness, 11 Lack of clarity, 12 Pomposity, 13 Dullness.

Mellinkoff stresses the origins of contemporary American legal language which help explain many of peculiar characteristics. The influence of Anglo-Saxon, Latin, French, and older forms of English are reflected throughout contemporary usage in legal language. The use of many words is related to the multilingual origins of English law. *Thief* (Old English) is often coupled with *burglar* (Old French); *act* (French) with *deed* (Old English). Latin began coming into English with Christianity and continued down the years later, such as *custody*, *testimony*, *homicide*. The habit of using synonyms

also includes terms originating from the same language, as in *by and with*, *each and every*, *have and hold* (Old English) and in *aid and abet*, *cease and desist*, *null and void* (French-Latin). Lengthy sentences and sparse punctuation owe their origins, at least in part, to the lack of faithfulness in copy-making prior to the introduction of printing; in part to the influence of printers who could not slough over squiggles and dots but had to make decisions about what forms of punctuation to use; and in part to the weight of tradition, once the precedent of lengthy, sparsely punctuated sentences had been established.

Most of Mellinkoff’s materials are drawn from the legal literature and the 13 characteristics listed do not include the distinctions between the spoken and the written language. Nonetheless these characteristics are still prevailing in the daily usage of legal English in countries which share the common law jurisdictions such as England, Wales, Scotland and Northern Ireland of the United Kingdom, Australia, Canada, India, and Hong Kong.

Testing Legal English Skills. There are two kinds of legal English, namely, the professional legal English used by legal practitioners and the one used in legal contexts by lawyers and non-lawyers. The contents and the methodology for teaching of these two kinds of legal English are different. The objective of teaching students professional legal English is to train them in skills to use in a professional manner. It means “proving learners with the specific vocabulary and structures and the enhanced linguistic modalities they want and need to succeed” (Belcher 2004, p. 173). The students should also receive training both in writing legal documents and performing oral advocacy. The other

kind of professional English makes more emphasis on comprehension and use of the legal language in a semi-formal way, it may be writing of internal memos or letters. The oral elements may include competency for conference and negotiation.

Nowadays in the UK there are two public examinations for testing Legal English skills for English second language learners: the TOLES (Test of Legal English Skills) series of examinations administered by Global Legal English and the International Legal English Certificate (ILEC) administered by the Cambridge University.

TOLES was created in 2001 and now is perhaps the world's open examination for the test of legal English. Of many different English exams available, TOLES "is favored by many law firms when selecting or promoting employees". Its exams are respected by the Law Society of England and Wales and international law firms, among them are the European Court of Justice, Daimler Chrysler. The TOLES series of legal examinations provide the way for students to gain a qualification in legal English from the first encounters with new vocabulary through to the understanding of a complex contract. Since 2007, the TOLES exams are divided into three levels, namely, TOLES Advanced, TOLES Higher, TOLES Foundation (<http://www.toles.co.uk>).

The skills tested in the Foundation examination focus upon an individual's passive competence of legal English such as reading, writing and understanding legal vocabulary in context. No listening or speaking skills are tested. Higher examination focus moves on to practical accurate use of the legal vocabulary acquired at Foundation level and tests reading, writing and listening skills. Letter writing skills tested focus on

vocabulary and style emphasizing the correct use of propositions and collocations. The examination also includes a wide variety of tense and voice. Advanced level exam tests active, accurate knowledge and use of legal vocabulary together with the skills that are part of a lawyer's everyday life — letter writing, understanding and explaining complex legal documents, and appropriate use of drafting letters, opinions, emails. It is worth mentioning that this test is also suitable for lawyers, translators, interpreters and law students. No listening or speaking skills are tested at this level as law firms report that these skills are apparent to them at interview. However, a certificate in legal English should not be considered as a substitute for evidence in general English skills if one wishes to study law in a university in an English-speaking country. Most universities require a certain score in an exam such as TOEFL as well as a TOLES certificate (<http://www.toles.co.uk/>)

In 2006, Cambridge ESOL (English for Speakers of Other Languages) of the University of Cambridge set up another international examination, the International Legal English Certificate (ILEC). It was created in cooperation with TransLegal, Europe's leading firm of lawyer-linguists from the US and Great Britain based in Stockholm, Sweden (<http://www.translegal.com>). The examination is a high-level legal-oriented language qualification for lawyers and law students is set at levels B2 to C1 of the Common European Framework of Reference for Languages. The examination tests the full range of communications skills needed by legal practitioners in their daily lives, and consists of reading, writing, listening and speaking. The ILEC is recognized by leading associations of

lawyers including the European Company Lawyers Association, the European Law Students Association, the International Association of Young Lawyers, and the European Young Bar Association. It is also recognized by leading academic institutions such as the College of Europe. Examination at the C1 level provides non-native English speakers with internationally recognized legal English (Cambridge University: <http://www.cambridgeorg>).

Both the TOLES and the ILEC are more tests for legal English for English second language lawyers than a test for proficiency of legal English for native English speaking legal practitioners.

The Teaching of Legal English in the US Law Schools. The teaching of legal English to prepare students for practicing law requires special emphasis. From this perspective, it is impossible to teach legal English in isolation of a concrete legal context. A good evidence of that could be the titles of some bibliographic guides (Levi 1994) and other collaborative publications by linguists and legal professionals. A close connection of the language to law is adhered to studies of legal language by lawyers. David Mellikoff was not a linguist, he was a law professor at School of Law, Peter Tiersma his recent book *Legal Language* (1999) is too a professor of law but he holds an advanced degree in linguistics. Although Schane's academic training has been in linguistics his book *Language and the Law* is "accessible to a wide audience: to legal scholars and language professionals interested in the intersection of law and linguistics...and to those general readers curious to know more about the intriguing connection between language and the law" (Schane 2006, p. 11). Conley and O'Barr's book *Just*

Words: law, language and power, as the title indicates, is organized around broader theoretical issues: the use of linguistic methods to understand the nature of law and legal power. Taken together, in the authors' opinion, they make the strongest possible case for the importance of law and language research to both the social sciences and the law (Conley, O'Barr 1998, p. 8—9).

What is more, a special term "forensic linguistics" is increasingly being used broadly to refer to linguistic studies in legal contexts and narrowly to refer to the presentation of linguistic analysis as expert evidence in a court case (Eades 2003, p. 114—115). There is also a professional organization, the International Association of Forensic Linguists (IAFL) established in 1992 and a publication, *International Journal of Speech, Language, and the Law*, formerly called *Journal of Forensic Linguistics*.

One can even detect how law and English are interconnected in such legal English courses in the textbooks. The analysis of the table of contents and the design of the textbooks being used in legal English courses reveals that they look more like for teaching law rather than for legal English and are consistent with a typical legal course in any American law school. For example, in the Preface of the textbook *English Law and Language* the authors claim that "this book provides an introduction to the English legal system and the means to develop the language and analytical skills which form an essential part of legal study" (Russel, Locke 1993, p. IX).

Teaching Legal Writing and Oral Advocacy to English Second Language Students. The proficiency of legal English required of a practicing lawyer covers

both legal writing and oral advocacy. In almost all law schools in the US, law students in the first year of Juris Doctor (J. D. is a professional law degree in a typical American law school) program have to study a legal writing course which has both the components of legal writing and oral advocacy taught in the context of specific areas of law. Traditionally this course focuses on reading and analyzing appellate court decisions, casebooks and law reports and helps students to learn to think like lawyers.

J. D. program in an American law school is primarily professional law program to prepare native American students to practice law in the US and its design normally does not pay special attention to English second learners.

In addition to the J. D. degree law schools in the US offer several degree options for students who are interested in interdisciplinary studies and for foreign lawyers interested in an LL.M (Master of Law) degree. The LL.M programs usually accept more international students and so they are supported by some kind of legal English programs designed for non-native English speakers. The University of Pittsburgh School of Law is one of very few schools in the United States to offer this type of course. U.S. Law & Language is certificate course in which students learn to use English in legal contents and become better prepared for American LL.M programs. It is offered for three weeks every summer. Students participate in lectures and visits to courts, law firms, and other legal institutions (<http://www.lawpitt.edu/>).

The Legal English Program is another example of an intensive three-week certificate program offered by the University of Illinois at Urbana Champaign. This

program is designed for non-native speakers of English who have been admitted to an LL.M program or as a Law School visiting scholar for Fall. This program offers 72 hours of instruction over three weeks. 54 hours of that time is spent on improving students' proficiency in English generally, with special attention to developing the English language, vocabulary, and academic skills required to succeed in an American law school. In addition, students receive 18 hours of instructions in fundamentals of the American legal system and the study of law in the US. This part of the course introduces methods of instruction common in American legal education, including case study and the Socratic method. Through these methods, as well as lectures and group discussions students develop the skills needed to succeed in an English-speaking legal environment with specific focus on oral presentations, academic listening, writing, and legal vocabulary (<http://www.law.illinois.edu/academics/legal>).

Legal writing courses in American law schools also teach oral advocacy. Oral advocacy is often taught with the support of a moot court. Although the moot court is different from the real court, the advocacy skills required in the moot court should be very similar: students then argue the cases to appellate courts, using the techniques and processes of real lawyers.

The other method widely used in teaching oral advocacy is the Socratic Method. Introduced in 1870 it has become the predominant method of teaching law in American law schools. The teaching strategy of the Socratic Method lies in a continuous professor-student interaction during a class. The professor calls on a student and asks the student a question, after the student gives an answer, the

professor poses another question to the same or other student with the purpose of getting the students to delve into the problem more detail. No student is certain before a class whether she will be called on to discuss issues or to respond to answers provided by one of her colleagues. She must therefore pay close attention to the discussion with other students so she will be ready to play a meaningful role. In this way, the Socratic Method places some responsibility on students to think about the questions silently and participate actively on their own; the element of surprise provides a powerful incentive for them to meet that responsibility. It also encourages students to prepare for class, which will enable them to learn more from the Socratic dialogue that takes place.

The Socratic Method is one of many tools in teaching advocacy skills in American law schools and the professors who rely on this method today find very important benefits. Using the Socratic Method in legal writing class can help the student to overstep the less verbal undergraduate experience to the verbally demanding first-year law school experience. By answering to the provoking questions of the professor in a smaller legal writing class provides students greater confidence about talking in large groups and develop verbal reasoning skills that allow them to speak persuasively in classes of other law subjects and eventually in a real courtroom (<http://www.law.uchicago.edu/Socrates/method.html/>).

Law schools also offer numerous courses and programs that provide students with practical legal skills. Some kinds of questions can serve as an example of the techniques lawyers have available to control witnesses. These are the WH questions and the tag question. The former is the open-ended *why, where, when, which, who,*

what, how question. The latter consists of a statement followed by a question such as “*isn't that true?*” or “*didn't you?*” Among numerous questions the WH question is considered to be the least controlling and coercive because it imposes no particular form on the answer, whereas the tag question, with its implicit insistence on a yes/ no answer, is the most controlling. The techniques of question-form management are taught to law students in trial practice courses.

Teaching Materials in Legal Context to English Second Language Students.

Legal English courses in American law schools are predominantly designed for native English speakers. The textbooks and practice books applied are also written for native English speaking students. *Introduction to Legal English* by Wojcik (2001) is considered to be the first textbook in the USA available for teaching legal English to English second language students.

In Europe well known legal English textbooks include *English for Law* by Riley (1991) which is written primarily for native European language speakers.

There is also a companion textbook for the TOLES examination *The Lawyer's English Language Course book* by Catherine Manson and Rosemary Atkins published in 2007 and *Practice Papers for the TOLES Examination*, Volume 1, 2.

TransLegal founded in 1989 has grown to become the leader in legal English products, including online legal courses and resources, testing and training materials. Among recently published there is *International Legal English Course book* by Anny Krois-Linder which contains a sample of ILEC, exam focus units and case studies. *International Legal English teacher's book* is essential companion to

the course book and includes 45 additional activities and provides many ideas for discussion and role play. It is important to underline that the author team of these books and the other ones comprises lawyers from the USA, Britain and Canada and ELT specialists.

The review of the contents and the titles of the chapters of the books allow concluding that even they are not directly aimed at legal practitioners, the teaching of legal English necessary entails teaching relevant legal system.

Considering the reference books on legal English we can see that they are mainly designed for native English speakers and comprise mainly monolingual dictionaries. The most fundamental work in the field is the dictionary compiled by Eric Partridge in 1933 and which has been reedited seven times *A Dictionary of Slang and Unconventional English*. Among recently published it should be mentioned Mellinkoff's *Dictionary of American Legal Usage* (1992) and *Cop Speak. The Lingo of Law Enforcement and Crime* (1996) by Tom Philbin, *Black's Law Dictionary. Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern* (1991) by Henry Campbell.

There is also a shortage of legal dictionaries that translate other languages in Europe. The enlargement of the European Union in 2004 has multiplied the number of legal languages in the use in the EU. Nowadays only 15 % of the needed dictionaries really exist. In particular, dictionaries for the legal languages of the new ten Member States are not sufficiently available (36) compared to the old fifteen Member States (159) (Laer C., Laer T. 2007).

In general, there is still very little available in the form of actual teaching

materials and textbooks for legal English for English second students "because there have been a few attempts to research and understand the nature of legal language, the finding of which might be of some assistance to those who are called upon to design and teach legal communication courses to the learners of law who pursue their legal education through the medium of English, whether as native speakers or not" (Bhatia 1989, p. 224). To confirm the above quotation we admit that we have not managed to find a textbook or practice book in the common law context which was written bilingually in English and other foreign language.

The Development of Legal Writing Materials The development of legal writing materials has been considered the responsibility of the ESP teachers. Among several approaches for developing materials recommended in the related to the subject literature a content-based or genre-based is considered to be suitable as it mostly focuses on the use of authentic texts. Moreover, genre-based approach is primarily directed at the non-native speaker difficulties in legal educational settings (Swales 2000, Harris 1997).

Law reports are an important resource for teachers of legal English because they provide material for the simultaneous practice of legal and linguistic skills. Law students read law reports with a particular function in mind, the identification of the ratio decidendi. Therefore, learning how to find the ratio decidendi of a case is an important part of the training of a lawyer.

Most common law systems have a range of reporting the decisions in cases. In England and Wales, there are official reports, the *All England Reports*, and unofficial, which often appear in newspapers, such as *The Guardian*, *The*

Times, *The London Times* in the section the *Law Report*. Official law reports have the highest status; the unofficial law reports are normally produced by law reporters and generally include the courts reporter's version of the judgment produced by the judge. In contrast, in the USA, unofficial reports include a summary of the case written by the judge. Official law reports, e.g. *Weekly Law Reports*, the *All England Law Reports Annual Review* are accessible through libraries of law schools in the US.

Law reports are key texts for law students and those who teach courses in ESP or design materials for such courses have often made use of law reports. But there are two major problems with the use of law reports: accessibility and use. Law reports are inaccessible for the reasons of linguistic complexity, their unusual vocabulary and complex syntax, long texts are unfamiliar to English teachers so the ways which they should be used in the classroom are not obvious. For these reasons some researchers advise to use as a source for reading material newspaper law reports. The advantage of newspaper law reports is that they are written for a more general audience and they are easier to read, they are not so long and they are available in print through papers (Badger 2003).

However, comparative discourse analysis of the way a particular case is reported in the *All England Law Reports* and the law report in the section of *The Times* shows that the discourse structure of the newspaper law report is not adequately signaled by the linguistic conventions in the text itself and so it is less coherent. Whereas a major concern of law students when reading legal cases is not simply to understand them and then answer comprehension questions on them, but to appreciate which facts in the case are

legally material and to distinguish them from those that are legally immaterial, whether an earlier decision is relevant, whether a particular case is distinguishable from another, and to deduce the ratio decidendi of the case. This is impossible to achieve without using official law reports. Any failure to perceive these specialized reading purposes might lead to confusion on the part of the students and will make their task more difficult (Bowels 1995).

Many ESP practitioners in the US discover the advantages of new technologies, e.g. video cameras and networked computers, and resulting access to virtually real-world settings. Technology facilitates not just the recording, collecting and analyzing of real interactional data but also the generation of teaching materials from those occupational situations — lawyer/ client, businessperson/customer. Traditional analysis involving solitary English teacher interpretation of target setting via documents analysis, surveys, and interviews is increasingly viewed to be as inadequate input for a pedagogy “seeking to foster facility with genres that ‘work’ in occupational settings” (Belcher 2004, p. 170). Through cyberspace, the students are able to enter into the real world of discourse, albeit both fascinating and disturbing, that traditional print materials might only have offered a pale reflection of.

Cultural Components in Teaching Legal English to Second Language Students. There are special interests in the importance of the teachers' awareness of the cultural differences between the culture of foreign students and the corresponding legal culture where a law school is situated. No matter how fluent in English an international law student is, it requires the student to feel comfortable with the context of US law and not just the text or language

of US law. This in turn requires teachers of foreign students to understand the legal and education contexts from which the students come. To do so would provide a cultural balance, the opportunity to make cross-cultural comparisons, and lessen the risk of damaging the students' self-esteem (Barron 1991, p. 174).

If the law is inseparable from American legal English, in teaching legal English to international students, the professor has to begin with an appreciation of the students' own cultural backgrounds and values. It means that even if one focuses on the language part only, one cannot disregard students' cultural backgrounds. The influential role in this respect is also determined by the type of materials incorporated into a lecture, by the methods used by the professor.

In this connection it is worth mentioning that some universities in the US cultivate student exchange relationships with leading academic institutions around the world which allow students to immerse themselves in other legal cultures. For example, J.D. students of the University of Minnesota Law School study abroad for entire semester especially in Western European countries. Due to extensive ties between Minnesota and the People's Republic of China, the Law School provides a five-week program (China Summer Program) with the China University of Political Science and Law in Beijing.

Teachers for Teaching Legal English to Second Language Students. According to Bhatia "specialist learners must be trained to handle both legislative discourse so that they can apply such legal relations to the facts of the world outside and legal cases so that they can perceive legal relations from the facts of the world" (1989, p. 237).

It appears from the above that a perfect teacher of legal English for English second language students must possess the required qualification and experience in teaching English as a second language (ESL) and for special purpose (ESP), and sufficient knowledge of the relevant legal subjects and substantial legal practice experience.

It is admitted that the disjunction between ESP and language acquisition, basic foreign language methodology, psycholinguistics, and sociolinguistics has in the United States left very little space in graduate programs for ESP work. As the consequence, the lack of opportunity for professional preparation has had negative effects on research and program quality.

In Europe, the situation is more favorable because of the emergence of Departments of Applied Language Studies, especially in places like Britain, Scandinavia. Finland, for example, in 1999 launched a nationally-funded PH.D. program in applied language studies to be centered at the University of Jyväskylä.

As a whole, and as seen internationally, traditional forces in language, literature, and linguistic departments have operated to preserve senior posts for established areas of scholarship, at the same time ESP practitioners have unstable careers as independent consultants. Furthermore, many language teachers may find the content areas of ESP learners unfamiliar, uninteresting and even intimidating. In an Invited Lecture, 23 October, 2007 at the University of Minnesota, Michael Geisler, Vice President for Language Schools, Schools Abroad, and Graduate Programs at Middlebury College gave an overview of challenge topics for ESP such as foreign language education, foreign language teacher recruitment, professional

development and assessment. For example, only 6.1 % of college graduates whose first major is foreign languages go on to attain a doctoral degree and one path to the major should be through literature. The result is 93.9 % PhD is in Literature instructors.

In the absence of the perfect teachers which would possess both language skills and legal expertise ESP practitioners in the US are increasingly utilize collaborative approaches. Among the more popular are team-taught classes by ESP teacher and a law specialist or linked with subject area classes. Others take more immersion-like, stimulation approaches. One of these is increasingly more often provided by dual-specialist professionals such as an attorney and English for academic legal purposes specialist (Belcher 2006).

Overall, we can see that teaching legal English to English second language students has a number of problems, such as uncertain provision of professional training. There are also significant issues with regard to what instructors teaching legal language need to know, how they are to be trained or helped to come to that knowledge and how those insights can be put effective into the process of teaching.

There is much to be done not only in

relation to the methodology of teaching legal English but also, perhaps more importantly, as it is stressed in the reviewed literature, into the nature of legal language use. It is appealed for more data-based investigations into legal English. The increased availability of computer-aided analysis will help to deal with larger amounts of linguistic data including the students' cultural background and then the results of the research will find their way into the teaching materials. The new medium also promises to lead to new methods in legal English teaching to foreign students.

Summing up we would like to accentuate that meeting an increasing demand on the global legal community in English Cambridge University Press, the Boston University School of Law and Swedish language company TransLegal have recently launched the world's first online language training program. The Program for Legal English Academic Development (PLEAD) is a training course for lawyers and law students who wish to improve their skills in drafting legal documents, negotiating and practicing law in a foreign language (<http://www.bu.edu/law>). All such developments present challenges for legal English teachers and researchers alike.

References

- BADGER, R., 2003. Legal and General: Towards a Genre Analysis of Newspaper Law Reports. *English for Specific Purposes*, 22.
- BARRON, C., 1991. Material Thoughts: ESP and Culture. *English for Specific Purposes*, 10, 173—187.
- BELCHER, D. D., 2004. Trends in Teaching English for Specific Purposes. *Annual Review of Applied Linguistics*, 24, 165—186.
- BELCHER, D. D., 2006. English for Specific Purposes: Teaching to Perceived Needs and Imagined Futures in Worlds of Work. *TESOL QUARTERLY*, 40 (1), 133—156.
- BHATIA, V. K., 1989. Legislative Writing: A Case of Neglect in EA/ OLP Courses. *English for Specific Purposes*, 8, 223—238.
- Boston University School of Law. Available from: <http://www.bu.edu/law> [Accessed 12 04 2009].
- BOWELS, H., 1995. Why are Newspaper Reports so Hard to Understand? *English for Specific Purposes*, 14 (3), 201—222.

Cambridge University Press. Available from: <http://www.cambridge.org> [Accessed 16 01 2009].

CONLEY, J. M.; O'BARR, W. M., 1998. *Just words. Law, language, and power*. Chicago and London: University of Chicago Press.

EADES, D., 2003. Participation of Second Language and Second Dialect Speakers in the Legal System *Annual Review of Applied Linguistics*, 23, 113—135.

HARRIS, S., 1997. Reaching Out in Legal Education: Will EALP be there? *English for Specific Purposes*, 11, 19—32.

LAER, C. J. P.; LAERT, T., 2006. The Shortage of Legal Dictionaries Translating European Languages. *Terminology*, 13 (1), 85—92.

LEVI, J. N., 1994. *Language and Law: a Bibliographic Guide to Social Science Research in the USA*. Chicago: American Bar Association. Commission on College and University Legal Studies.

MELLINKOFF, D., 1963. *The Language of the Law*. Boston: Little Brown and Company.

O'BARR, W., 1987. The Language of the Law. In: C. A. FERGUSON; S. B. HEATH; D. HWANG, eds. *The language in the USA*. Cambridge: Cambridge University Press, 386—406.

RILEY, A., 1991. *English for Law*. London and Basingstoke: Macmillan Publishers Ltd.

RUSSEL, F.; LOCKE, CH., 1993. *English Law and Language*. London: Prentice Hall International (UK) Ltd.

SCHANE, S. A., 2006. *Language and the Law*. London and New York: Continuum.

SWALES, J., 2000. Languages for Specific Purposes. *Annual Review of Applied Linguistics*, 20, 59—76.

TIERSMA, P. M., 1999. *Legal language*. Chicago: University of Chicago Press.

Toles Series of Legal English Examinations. Available from: <http://www.toles.co.uk/> [Accessed 14 02 2009].

Translegal. Available from: <http://www.translegal.com> [Accessed 18 03 2009].

University of Chicago Law School. Available from: <http://www.law.uchicago.edu/socrates/method.html/> [Accessed 14 02 2009].

University of Illinois. Available from: <http://www.law.illinois.edu/academics/legal> [Accessed 16 01 2009].

University of Pittsburg. Available from: <http://www.law.pitt.edu/> [Accessed 16 01 2009].

WOJCIK, M. E., 2001. *Introduction to Legal English: An Introduction to Legal Terminology, Reasoning, and Writing in Plain English*. Washington, D.C: International Law Institute.

Marija Loiko

Gardino valstybinis universitetas, Baltarusija
Moksliniai interesai: filologija, semantika, terminija, specializuotos užsienio kalbos dėstymo metodika

ANGLŲ KAIP UŽSIENIO KALBOS DĒSTYMAS JAV UNIVERSITETŲ TEISĒS FAKULTETUOSE

Santrauka

Anglo-amerikiečių teisės mokslų kalba, lyginant su kitomis profesijomis, yra siauro profilio terminų sistema su sudėtingais gramatiniais reiškiniiais, kurie susiformavo pagrėčiu su teisės institutais. Būsimieji teisininkai, atlikdami savo profesines pareigas, privalo turėti atitinkamų įgūdžių. An-

Maria Lojko

Uniwersytet Państwowy w Grodnie, Białoruś
Zainteresowania naukowe: semantika, terminologia, metodyka nauczania języka specjalistycznego

NAUCZANIE JĘZYKA ANGIELSKIEGO JAKO OBCEGO NA KIERUNKACH PRAWNICZYCH NA UNIWERSYTETACH AMERYKAŃSKICH

Streszczenie

W porównaniu z innymi dyscyplinami angloamerykański język prawniczy to sformalizowany i wąsko wyprofilowany system terminologiczny obfitujący w złożone kategorie gramatyczne, które kształtowały się równoległe z powstawaniem instytucji prawniczych. Od przyszłych prawni-

glų kalbos dėstymas yra aukštųjų mokyklų teisės specialybių mokymo programos dalis tiek profesionalams, tiek ir studentams tose šalyse, kuriose praktikuojama anglo-amerikičių teisinė sistema. Viena vertus, anglų kalbos kaip užsienio kalbos dėstymas teisės fakultetuose ir universitetuose implikuoja tam tikros metodikos taikymą. Kita vertus, iškylo dvi problemos: viena dėl kalbos, ypač dėl gramatikos ir terminijos, o antroji susijusi su teisinių sistemų kultūriniais skirtumais. Egzistuoja ir papildomos problemos: specializuotos anglų kalbos dėstytojų profesinis paruošimas ir statusas, mokomosios ir informacinės literatūros leidimas.

Straipsnyje aptariami paminėti klausimai, pateikiami galimi jų sprendimo būdai remiantis anglų kalbos kaip užsienio kalbos dėstymo JAV universitetų teisės fakultetuose pavyzdžiu.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: teisės kalba, precedenčių teisė, programos, profesiniai kalbiniai įgūdžiai, anglų kalbos kaip specializuotos užsienio kalbos dėstymas, mokomoji ir informacinė literatūra, specializuotos anglų kalbos dėstytojų paruošimas ir statusas.

ków wymaga się odpowiednich umiejętności językowych, towarzyszących wypełnianiu obowiązków zawodowych. Nauczanie języka angielskiego praktykujących prawników, jak też studentów, jest integralną częścią programów nauczania na kierunkach prawniczych wyższych uczelni w krajach praktykujących angloamerykański system prawny. Nauczanie języka angielskiego jako obcego na kierunkach prawniczych na uniwersytetach wymaga z jednej strony wypracowania specjalnej metodyki, z drugiej strony wiąże się z dwoma problemami: pierwsza kwestia dotyczy nauczania samego języka, a w szczególności gramatyki i terminologii fachowej, druga związana jest z różnicami kulturowymi z zakresie odmiennych systemów prawa. Inne ważne zagadnienia to: profesjonalne przygotowanie i status nauczycieli języka specjalistycznego oraz przygotowanie materiałów (podręczników i materiałów pomocniczych, tj. słowników, kompendiów, leksykonów) do nauczania języków specjalistycznych.

W artykule podjęto próbę zarysowania ram, w których należałoby sytuować wyżej wymienioną problematykę na przykładzie nauczania języka angielskiego jako obcego na kierunkach prawniczych na uniwersytetach amerykańskich.

SŁOWA KLUCZOWE: język prawniczy, prawo precedensowe, programy nauczania, kompetencja językowa/umiejętności językowe w zakresie języka prawniczego, metodyka nauczania języków specjalistycznych, materiały (podręczniki i materiały pomocnicze – słowniki, kompendia, leksykony) do nauczania języków specjalistycznych.

Gauta 2010 03 20

Priimta publikuoti 2010 07 15

II. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

Елена В. Савич

*Белорусский государственный университет
Кафедра английского языка и речевой коммуникации
ул. Кальварийская, 9, 220004 Минск, Беларусь
Тел. +375 17 259 70 07
E-mail: e.savich@mail.ru*

Область научных интересов автора: анализ дискурса, лингвистическая семантика, политическая лингвистика

К ВОПРОСУ О ПОСТРОЕНИИ ИНТЕГРАТИВНОЙ МЕТОДИКИ АНАЛИЗА ДИСКУРСА

Статья посвящена рассмотрению теоретических оснований моделирования дискурса. Трактую дискурс не только как лингвистический, но и как социальный феномен (в рамках деятельностного подхода), автор предлагает использовать для его моделирования алгоритм качественного исследования, описанный Б. Глезером и А. Страуссом в книге «Открытие обоснованной теории» (1967). В качестве модели для адаптации данного алгоритма к лингвистическому исследованию дискурса рассматривается Актуалистическая теория языка (авторы: Ю. В. Попов, Т. П. Трегубович) и разрабатывается собственная методика моделирования дискурса. Предлагаемая методика учитывает необходимость исследования как текстовой, так и контекстной составляющих дискурса. Ключевой текстовой дискурс-категорией признается «тема», ее анализ предлагается проводить на основе извлеченных семантических пропозиций текста. В качестве ключевой контекстной дискурс-категории рассматривается категория «роль», анализ которой представлен как исследование прагматических пропозиций текста. Обе категории подвергаются парадигматическому и синтагматическому анализу, что призвано раскрыть аксиологический и когнитивный (соответственно) аспекты содержания дискурса.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: лингвистическое моделирование дискурса, качественная исследовательская парадигма, «Обоснованная теория», «Актуалистическая теория языка», семантическая пропозиция, семантико-синтагматический анализ дискурса, семантико-парадигматический анализ дискурса.

Внимание лингвистов сегодня сосредоточено преимущественно на анализе различных видов дискурсов, что вызывает и постановку вопроса об оптимизации способов описания дискурсов, при этом внимание фокусируется на необходимости создания интегративной методики анализа. Так, В. Б. Кашкин, обосновывая значимость такого подхода к изучению дискурсов, приводит

следующую цитату из Н. Н. Болдырева: «Чтобы объяснить, как устроен язык и как он используется, необходимо выйти за пределы самой языковой системы и связать ее со всем тем, что мы знаем о восприятии, о памяти, о поведении человека и т. д.» (Болдырев 2005, с. 12). Исследование дискурса подразумевает обращение (как минимум) к семантике и к коммуникативной ценности текс-

та (высказывания). В то же время для лингвиста, сконцентрировавшего внимание на изучении структуры конкретного языка, коммуникативная ценность текста видится дополнительной, несамостоятельной, ибо она не влияет на создание им грамматических и лексических классификаций. Лингвист, изучающий язык в его функционировании, обращая внимание на эпистемические ценности, видит суть исследования в анализе того, что Ноэль Мулуд называет «внешним окружением лексиса», и в раскрытии «организационных схем» дискурса на основе анализа его категориального содержания (Мулуд 1979, с. 329). *Организационная схема дискурса* может быть понята как его функционально-динамическая модель, которая является *прототипической* для всех образцов конкретного дискурса. Таким образом, задача первичного описания какого-либо типа дискурса предстает как реконструкция его прототипической категориальной функционально-динамической модели.

Интегративный подход к рассмотрению понятия «дискурс» позволяет рассматривать явление, стоящее за ним, не только как совокупность контекстуализованных единиц употребления языка (*формально-функциональный подход*), но также как речевую и социальную деятельность (*деятельностный подход*) (Макаров 2000). В связи с данной трактовкой можно предположить, что для создания модели конкретного типа дискурса может быть заимствован (при условии адаптации к объекту дискурсисследований) социологический метод «Обоснованной теории» – метод создания модели социального феномена на основе анализа репрезентирующих его текстов. Рассмотрим положения и про-

цедуру так называемой *Обоснованной теории* (Страусс, Корбин 2001) и определим, что может предложить науке о языке и дискурсе социологический метод, не ставший пока широко известным лингвистам постсоветского пространства.

Обоснованная теория представляет собой *метод* качественного исследования феномена на основе анализа текстового материала, репрезентирующего данный феномен, и *результат такого анализа* в виде теории изучаемого феномена. Как *метод* она предполагает систематическое применение ряда процедур для разработки индуктивно выведенной обоснованной теории некоего явления. Этапы анализа, называемые типами кодирования, включают:

- а) *открытое кодирование*, в ходе которого проводится сравнение по подобию и различиям каждого случая, события и других примеров изучаемого феномена, идентифицируются его основные понятия. Последние развертываются с точки зрения своих свойств и измерений, а также маркируются и группируются в категории;
- б) *осевое кодирование*, в ходе которого путем проведения фокусированных сравнений категории связываются с субкатегориями, т.е. развиваются с точки зрения (1) каузальных условий, которые их вызывают, (2) своих свойств, (3) контекста, (4) стратегий действия/взаимодействия определяемых категориями феноменов;
- в) *избирательное кодирование*, в ходе которого происходит выделение центральной категории и систематическое связывание ее с другими категориями, т.е. собственно создание

обоснованной теории путем перевода четкой линии истории о центральной категории в историю аналитическую.

Как *результат* исследования обоснованная теория – это функционально-динамическая система, представляющая форму, в которой любой феномен выражает себя через целенаправленные и связанные последовательности действий/взаимодействий, включенные в ряды условий и ведущие к определенным следствиям (Страусс, Корбин 2001).

Авторы обоснованной теории создали «шаблон» для качественных исследований социального и гуманитарного характера. В рамках каждой науки и отдельного исследования данный алгоритм может подвергаться изменениям с учетом специфики объекта исследования и исследовательского аппарата. С конца XX столетия принципы Обоснованной теории становятся популярными в зарубежной лингвистике. В обзоре к изданному в 2008 году сборнику «Риторика в деталях: дискурс-анализ риторического взаимодействия и текста» («Rhetoric in detail: discourse analyses of rhetoric talk and text») редакторы отмечают общую направленность на качественный, интерпретативный подход к исследованию языкового материала в работах таких лингвистов-дискурсистов как С. Зденек (Sean Zdenek), Б. Джонстон (Barbara Johnstone), А. Д. Ритивои (Andreea Deciu Ritivoi), К. Эйзенхарт (Christopher Eisenhart), П. Л. Данмайр (Patricia L. Dunmire), С. Лоуренс (Susan Lawrence), Н. Базин (Neeta Bhasin), М. С. Ченг (Martha S. Cheng), А. Янг (Amanda Young), К. О. Стюарт (Craig O. Stewart), П. А. Крамер (Peter A. Cramer) и С. Гилпин (Susan Gilpin). От традици-

онного риторического анализа их исследования отличаются своей опорой на сам материал, а не на предварительно выбранную для анализа теорию/матрицу. Указывается также, что авторы ориентированы на создание обоснованной теории исследуемых ими речевых феноменов. Помимо *обоснованности* (в силу постоянного возврата к материалу в процессе анализа), характеристиками их исследований являются *эмпиричность* (так как они основываются на наблюдении, а не только на интроспекции) и *этнографичность* (поскольку анализируемые дискурсивные практики и их контексты современны и понятны ученому-аналитику) (Johnstone, Eisenhart 2008, p. 3).

В белорусской лингвистике процедура анализа текста, аналогичная процедуре Обоснованной теории, но имеющая своей целью *лингвистическое* моделирование текста, была предложена и детально описана Ю. В. Поповым и Т. П. Трегубович как *Актуалистическая теория языка* (Попов, Трегубович 1984). Авторы определяют модель текста, получаемую в результате применения разработанной ими методики, как «программирующую структуру», которая непосредственно связана с интенциональными факторами и которая определяет выбор и изначальное членение смыслового комплекса текста. При этом признается «фрагментарность» такой модели, поскольку анализируемый смысловой комплекс изначально ограничивается *ситуацией сообщения*, оставляя *ситуацию общения* за пределами получаемой модели.

В качестве единицы анализа Актуалистическая теория языка признает **семантическую пропозицию**, образующуюся в результате наделения логи-

ческих пропозиций (логические формы единицы смысла, фиксирующие связь признака и его носителя) определенными семантико-синтаксическими функциями. Семантические пропозиции текста подвергаются в процессе исследования анализу с точки зрения их *денотативного содержания* и *сигнификативного значения*. За денотативное содержание в пропозиции (здесь авторы ссылаются на Н. Д. Арутюнову) отвечают субъект и другие термы конкретного значения, идентифицирующие предмет действительности, а за сигнификативное значение – предикат.

На начальном этапе исследования составляется список пропозиций, включающих все элементарные смыслы предложений. Второй этап исследования включает их денотативный и сигнификативный анализ. При исследовании *денотативного аспекта* из общего списка выявляются ряды пропозиций, в составе которых предметные наименования характеризуются отношениями функциональной эквивалентности (взаимозаменяемости). Далее семантические субъекты каждого из полученных рядов объединяются в *текстуальный референтор*, обладающий наиболее общими семантическими признаками обобщаемых элементов. В качестве текстуального референтора чаще всего выступает *функциональный гипероним*. При анализе *сигнификативного аспекта* выявляются «*предикатные гнезда*» на основе функционально-сигнификативной эквивалентности предикатов одного референторного ряда. Семантические предикаты каждого референторного ряда объединяются в один *текстуальный предикат-гипероним*. В результате реконструкции текстуальных референторов и текстуаль-

ных предикатов-гиперонимов аналитик получает ограниченное число *текстуальных пропозиций*, которые представляют собой, по мнению авторов Актуалистической теории, *семантико-синтаксическую структуру* текста.

Описанный выше метод применяется Ю. В. Поповым и Т. П. Трегубович для исследования так называемых малых текстов, а именно газетных статей. Применительно к *макротексту* подобную методику разработали Т. А. ван Дейк и В. Кинч (Дейк, Кинч 1988), назвав полученную модель текста его *макроструктурой*, а текстуальные пропозиции – его *темами*. В теории В. Кинча и Т. А. ван Дейка трем этапам кодирования Обоснованной теории соответствуют макроправила выделения макроструктуры текста – ощущение, обобщение и реконструкция.

Необходимо отметить, что Ю. В. Попов и Т. П. Трегубович строят *семантико-синтаксическую* структуру текста только на основе его линейного анализа, в то время как Т. А. ван Дейк и В. Кинч открывают и иной взгляд на *тематическую* структуру текста. Вводя понятие *топика* (критерий выделения – доминирование определенной темы в тексте), они наряду с семантико-синтаксической легитимируют семантико-парадигматическую (иерархическую) структуру текста. Несмотря на то, что процедура семантико-парадигматического анализа не описана, мы считаем возможным реконструировать ее и описать оба вида анализа текста в терминах четырех речевых актуализационных операций (*теморематизации, предикации, семантизации и референции*), составляющих основу описанной выше Актуалистической теории.

Так, с учетом категории «тема» **семантико-синтагматический анализ** текста предстает как исследование языковых процессов *теморематизации* (распределения смысловых элементов в тексте между предметом сообщения и его актуальными признаками) и *референции* (соотнесения смысловых элементов текста с определенными элементами ситуации сообщения) на основе использования принципов тема-рематического анализа. В результате такого анализа выявляется особое гносеологическое наполнение категории «тема», которую можно представить как особую категорию «**тема познанная**». **Семантико-парадигматический анализ** может быть представлен как исследование языковых процессов *семантизации* (установления ассоциативных связей между элементами смысла и фонеморфологическими единицами) и *предикации* (формирования структуры семантических пропозиций дискурса с учетом ранжирования пропозициональных предикатов) на основе использования принципов лексико-семантического анализа. В результате такого анализа проявляется особое аксиологическое наполнение категории «тема», которое можно выделить в особую субкатегорию – «**тема оцененная**».

В результате проведения обоих видов анализа выявится категориальная модель *ситуации сообщения*, то есть текста как такового. В этом состоит, на наш взгляд, ограничение Актуалистической теории, применительно к моделированию дискурса. Если представлять дискурс как «текст + социальный контекст» (см. например, Усманова 2001), то необходимым становится еще один этап анализа – анализ прагматической (кон-

текстной) составляющей дискурса. О значении моделирования контекста (ситуации общения) в процессе понимания связного текста говорят и Т. ван Дейк с В. Кинчем. Выдвигая предположение о том, что «именно коммуникативная модель контекста устанавливает связь между моделью ситуации и репрезентацией текста» (Дейк, Кинч 1988), авторы, однако, не дают точного определения коммуникативной модели контекста, не описывают характер ее отношений с моделью сообщения и не предлагают механизма ее реконструкции. Полагаем, что следуя логике Обоснованной теории и процедуре Актуалистической теории, последняя может быть адаптирована к анализу ситуации общения, т.е. моделированию коммуникативного контекста. Обратимся к самой Актуалистической теории.

Авторы *Актуалистической теории*, признавая наличие в тексте и ситуации сообщения и ситуации общения, ограничиваются моделированием смыслового комплекса *ситуации сообщения*. Тем не менее, выделяя в качестве единицы анализа текста семантическую пропозицию, они говорят о некоторой тождественности пропозиций и пресуппозиций текста, поскольку «пресуппозициям – практически в любом их понимании – приписывается «глубинная пропозициональная форма». Именно в таком понимании пресуппозиции принимаются авторами Актуалистической теории языка за единицы смысла (Попов, Трегубович 1984, с. 73), и именно на реконструкцию эксплицированных в пропозициях пресуппозиций направлена разработанная ими методика анализа текста. Вместе с тем авторы говорят и о наличии **прагматических** пресуппозиций, которые отражают условия

осуществления речевого акта. По мнению Ю. В. Попова и Т. П. Трегубович, экспликация прагматических пресуппозиций в виде пропозиций «могла бы создать вокруг порождаемого и сообщаемого текста некий «текст-обрамление», но это был бы уже другой текст» (Попов, Трегубович 1984, с. 74). Для лингвистики текста анализ этого «другого текста» не представляет интереса, в случае же моделирования дискурса он с необходимостью вписывается в программу исследования. Прагматические пресуппозиции, «оставляя в тексте свои следы» (Попов, Трегубович 1984, с. 74), являются содержательными для дискурса. Следовательно, они могут быть реконструированы как *семантико-прагматические пропозиции*, которые, в свою очередь, могут быть изучены с точки зрения *денотативного содержания* и *сигнификативного значения*.

Полагаем, что отличие в методиках анализа ситуации сообщения и ситуации общения заключается в особенностях проведения начального этапа исследования. База данных в данном случае должна состоять из элементарных пропозиций прагматического характера, а список их должен составляться на основе анализа речевых актов (а не предложений), составляющих дискурс. Второй и третий этапы исследования могут полностью соответствовать методике анализа денотативного и сигнификативного аспектов семантических пропозиций с той лишь разницей, что объединение семантических субъектов прагматических пропозиций выявит *контекстного* (а не текстуального) референтора, а объединение предикатов каждого референторного ряда – *контекстный предикат*.

В результате образования контекстных референторов и предикатов-гиперонимов выявится ограниченное число семантико-прагматических пропозиций, которые, будучи проанализированы с точки зрения их линейной последовательности в рамках дискурса, обнаружат *семантико-синтагматическую структуру* социального контекста. Такой анализ включает исследование речевых процессов распределения смысловых элементов в тексте между субъектами общения и их актуальными признаками (*теморематизация*) и соотнесения смысловых элементов текста с определенными элементами ситуации общения (*референция*). *Семантико-парадигматический анализ* контекстного среза дискурса предполагает исследование языковых процессов установления ассоциативных связей между элементами смысла и фонеморфологическими единицами (*семантизация*) и формирования структуры семантико-прагматических пропозиций дискурса с учетом ранжирования пропозициональных предикатов (*предикация*) на основе использования принципов лексико-семантического анализа.

В рамках взаимодействия субъектов ситуации общения, дискурс актуализует их *коммуникативные* и *социальные отношения*. Согласно В. И. Карасику, дискурсное поведение участников отражает их социальные характеристики (статус – возраст, пол, социальное положение), а также коммуникативные признаки (ситуационные роли – жалобщик, проситель и т. д.). Оба типа отношений относятся к **ролевым** характеристикам участников общения (Карасик 2002). Таким образом, *«роль»*, как категория, содержащая всю систему идентификаций и действий, которые актуализуют в дискурсе его

субъектов, может быть принята в качестве основной категории моделирования контекстного среза дискурса. С учетом данной категории можно сказать, что в результате семантико-синтагматического анализа актуализованного в дискурсе контекстного среза выявляется особое гносеологическое наполнение категории «роль» – *«роль коммуникативная»*. В свою очередь, семантико-парадигматический анализ выявляет особое аксиологическое наполнение категории «роль», которое можно выделить в особую субкатегорию *«роль социальная»*.

Вопрос об установлении коммуникативных и социальных ролей субъектов дискурса – тема отдельной статьи, поскольку требует привлечения методического и терминологического аппарата других теорий. Отметим лишь, что для операционализации коммуникативных ролей субъектов монологического дискурса перспективной нам видится теория Функционального синтаксиса (А. Мустайоки). В ней автор предлагает рассматривать семантическую структуру высказывания как единство пропозиции (элементарной семантической структуры, семантического ядра) и обязательного модификатора «Речевая функция». При этом каждой речевой функции (А. Мустайоки выделяет пять

разрядов: сообщение, вопрос, побуждение, провозглашение и формула речевого этикета) соответствует пара функциональных, то есть коммуникативных, ролей адресанта и адресата высказывания. В случае социальных ролей операционализация возможна через статусы субъектов дискурса, реконструируемые на основании соответствия принципу кооперации Г. П. Грайса.

Итак, в результате теоретических размышлений, определились две основные рабочие категории анализа дискурса – «тема» («тема оцененная» и «тема познанная») и «роль» («роль коммуникативная» и «роль социальная»). Определилась также и процедура анализа обеих составляющих дискурса (текста и социального контекста). Она основана на принципах *Обоснованной теории* и адаптирует *Актуалистическую теорию языка* к исследованию дискурса. Данная процедура позволяет включить в модель дискурса не только его *когнитивную*, но и *прагматическую* составляющую, а также увидеть каждую в *синтагматическом* и *парадигматическом* измерениях.

Безусловно, приведенные выше размышления носят исключительно теоретический характер и не претендуют на роль единственно возможной методики моделирования дискурса.

Литература

JOHNSTONE, V.; EISENHART, CH. (Eds.), 2008. *Rhetoric in detail: discourse analyses of rhetorical talk and text*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

БОЛДЫРЕВ, Н. Н., 2001. *Когнитивная семантика*. Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та.

ДЕЙК, ВАН Т. А.; КИНЧ, В., 1988. Стратегии понимания связного текста. *In: Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 23. Москва: Прогресс, 153–211.

КАРАСИК, В. И., 2002. *Языковой круг: личность, концепты, дискурс*. Волгоград: Пермена.

КАШКИН, В. Б., 2005. Сопоставительные исследования дискурса. *In: Е. С. КУБРЯКОВА (ред.) Концептуальное пространство языка*. Тамбов: ТГУ, 337–353.

МАКАРОВ, М. Л., 2003. *Основы теории дискурса*. Москва: ИТДГК «Гнозис».

МУЛУД, Н., 1979. *Анализ и смысл*. Москва: Прогресс.

МУСТАЙОКИ, А., 2006. *Теория функционального синтаксиса*. Москва: Языки славянской культуры.

ПОПОВ, Ю. В.; ТРЕГУБОВИЧ, Т. П., 1984. *Текст: структура и семантика*. Минск: Вышэйшая школа.

СТРАУСС, А.; КОРБИН ДЖ., 2001. *Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники*. Москва: Эдиториал УРСС.

УСМАНОВА, А. Р., 2001. *Дискурсия In: Постмодернизм: Энциклопедия*. Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 240.

Elena V. Savich

Belarusian State University, Belarus

Research interests: discourse analysis, linguistic semantics, political linguistics

ON GENERATION OF AN INTEGRATIVE METHOD OF DISCOURSE ANALYSIS

Summary

The article covers the issue of discourse modelling and its theoretical foundations. Treating discourse as both linguistic and social phenomenon, it suggests an algorithm of qualitative research, elaborated in the Grounded Theory (by A. Strauss, J. Corbin), to be applied to discourse modelling. The algorithm itself involves a step-by-step reflexion on semantic elements of a particular discourse and elaboration of a categorical model of this type of discourse, i.e. its grounded theory. The method takes three stages, representing three types of coding, each focused on different objectives. The first, the open coding, aims at identifying the main notions (semantic categories) of discourse. The axial coding involves focused comparison that connects every category with its subcategories, i.e. scrutinizes its development in terms of causal conditions, properties and context, as well as strategies of action/interaction. During the selective coding the central category of discourse is to be allocated and its linkage to other

categories is to be distinguished and described. In order to adjust this algorithm to linguistic research of discourse, the Theory of Linguistic Actualization by Y. Popov and T. Tregubovich is taken as a basis. The author includes the discourse constituents, textual and contextual ones, into the modelling program. It is argued that the key textual discourse-category is the “theme”, while the key contextual discourse-category is the “role”. The thematic analysis is suggested as a precise study of semantic propositions viewed as logical propositions with certain semantic and syntactic functions. Semantic propositions reflect “the situation of message” (the term coined by Y. Popov and T. Tregubovich) actualized in/by discourse. The analysis of roles inscribed and prescribed by a discourse is defined as a study of pragmatic propositions which are understood as traces left in the discourse by pragmatic presuppositions and which reflect “the situation of communication” (direct and indirect) actualized in/by discourse. Categories, subjected to paradigmatic and syntagmatic analysis are called to reveal axiological and cognitive aspects of the discourse content (correspondingly).

KEY WORDS: linguistic modelling of discourse, qualitative research paradigm, the Grounded Theory, the Theory of Linguistic Actualization, semantic proposition, semantic-syntagmatic analysis, semantic-paradigmatic analysis.

Gauta 2010 06 30

Priimta publikuoti 2011 01 15

Marek Weber

Technical University of Białystok
Department of Foreign Languages
Wiejska str. 45 A, 15-351 Białystok, Poland
Tel. +48 85 746 90 21
E-mail 1234marek@interia.pl
Research interests: computational linguistics, computer lexicography

LEXICAL ANALYSIS OF SELECTED LEXEMES BELONGING TO THE SEMANTIC FIELD 'COMPUTER HARDWARE'

*The aim of the paper is to conduct lexical analysis of selected lemmas belonging to the semantic field 'computer hardware'. The term **hardware** refers to physical components constituting computer systems.*

The following set of lexemes belonging to the semantic field 'computer hardware' are analysed in this paper: master, mirror, flash, scan, scanner, terminal, chip, cluster, bus, mouse. The terms analysed in the article are examples of internal semantic borrowings between varieties of the English language.

Semantic borrowings take place not only between languages but also between varieties of the same language. On the one hand semantic loans occur when lexemes already functioning in the recipient language take on new meanings under the influence of a foreign tongue. On the other hand the same process takes place when lexemes already functioning in general English acquire new senses in the specialized terminology of Information Technology (IT).

*Analysed lexemes have been carefully chosen to be representative of the field. They designate some of the most common concepts in the realm of computer hardware. The semantic field 'computer hardware' belongs to the broad domain of ICT (**Information and Communications Technology**) that includes all technologies designed for the processing and transfer of data.*

*Fast development in the domain of Information and Communications Technology has led to the appearance of the information society and the contemporary age is described as the **Information Era**. IT equipment is used on a daily basis and huge amounts of data are shared electronically all over the world. As a result of fast technological progress and computerisation of everyday life people rely on computer technology both in their private and professional lives.*

As society becomes more and more technologically advanced the needs for special ICT vocabulary grow. Changes in the lexicon of IT and multimedia take place faster than in any other fields of knowledge and areas of industry. An incredible rate of progress in the area of computer science led to the necessity of coining new computer technical terms to designate new phenomena in the field.

Particular attention is paid in the paper to the analysis of semantic transformations and word formation processes involved in the creation of 'hardware' concepts. The semantic process of metaphorisation of meaning based on the existence of certain common characteristic features such as similarities of function, size, location, appearance or other common properties in the case of analysed semantic borrowings is subject to careful scrutiny.

KEY WORDS: *lexeme, semantic analysis, computer hardware, semantic field, semantic change, metaphorisation of meaning.*

Before proceeding to perform semantic analyses of selected lexemes belonging to the lexical field ‘*computer hardware*’, it is justified to make some introductory remarks on the key concepts in the subject area of a *semantic field* and a *semantic change*.

A **semantic field** (Trier 1973) refers to a set of lexemes which interrelate and have closely related denotative meanings. Lexemes constituting a semantic field are not synonyms, but they belong to the same domain. In accordance with the semantic field theory a meaning of a lexeme depends partly on its relations to other lexical units in the same conceptual domain.

Semantic change (Blank 1999), the process of the evolution of word meanings, is the field of scrutiny of diachronic linguistics. Continual change in the meanings of lexemes is an inherent property of natural languages. “A given sense is only temporarily bound to a given name, or, taking into account the reverse aspect, a given name is only a transient expression of a given sense” (Łozowski 2000, p. 25). Lexemes may have a number of senses and connotations which can be changed over time.

Lexical analyses of selected lexemes

1. *Master*

The *Oxford English Dictionary (OED)* (1991) provides the following definition of the lexeme *master*: “One having direction or control over the action of another or others; a director, leader, chief, commander; a ruler, governor”. One of the quotes provided in OED: “*De mestres of dise hore-men*” dates back to 1250, when the spelling of the word was considerably different (Ibid.). The following meaning listed in *the American Heritage Dictionary*

of the English Language (pertains to the realm of IT (Information Technology): “a device for controlling another device operating in a similar way” (<http://dictionary.reference.com>).

If two devices such as hard drives or optical drives are attached to a single cable, one must be designated as master and the other as slave; the distinction is necessary to allow both drives to share one cable.

The term *master* functioning in IT is a semantic borrowing from general English into the English terminology of Information Technology in the process of **metaphorisation** of meaning based on the similarity of function. It is used as an adjective in the phrase *master drive*. As a result of the process of conversion the noun *mater* has become an adjective.

2. *Mirror*

The *Oxford English Dictionary* (1991) provides the following definition of the lexeme *mirror*: “A polished surface which reflects images of objects, formerly made of metal, now ordinarily of glass coated with amalgam; a looking-glass. Also rarely, the coated glass of which mirrors are made.” One of the quotes provided in OED dates back to 1413 when the spelling of the word was considerably different: “In a ful lytel myrroure thou myght see as grete an ymage as in another that is double more” (Ibid.).

The following meaning listed in *the American Heritage Dictionary of the English Language* pertains to the realm of IT: “Writing duplicate data to more than one device (usually two hard disks), in order to protect against loss of data in the event of device failure. This technique may be implemented in either hardware (sharing a disk controller and cables) or in software” (<http://dictionary.reference.com>).

The term *mirror* functioning in IT is a semantic borrowing from general English into the English terminology of Information Technology in the process of **metaphorisation** of meaning based on the similarity of function.

3. *Flash*

The meaning of the lexeme *flash* listed in *OED* (1991) is as follows: “A sudden outburst or issuing forth of flame or light; a sudden, quick, transitory blaze”. The first quote provided in *OED* dates back to 1566: “Astounded like one that had been stroken with a flashe of lightening” (Ibid.). The word combination *in a flash* conveys the following meaning: without any delay, instantly. The definition of the phrase *flash memory* provided by the *Oxford English Dictionary of Current English* is as follows: “memory that retains data in the absence of a power supply” (<http://www.askoxford.com>). A similar description of the term can be found in the *Dictionary.com*: “A kind of non-volatile storage device” (<http://dictionary.reference.com>).

The term *flash* functioning in IT is a semantic borrowing from general English into the English terminology of Information Technology in the process of **metaphorisation of meaning** based on the existence of certain common characteristic features, mainly the speed of operation. The term *flash* was suggested by Dr. Masuoka’s (the inventor of the technology) colleague, Mr. Shoji Ariizumi, as the erasure of the memory reminded him of the flash of a camera (Dirjish, 2007).

4. *Scan, Scanner*

The *Oxford English Dictionary* (1991) provides the following definition of the

lexeme *scan*: “The action of scanning; close investigation or scrutiny; perception, discernment; a scanning look”. The first quote provided in *OED* dates back to 1706: “May bear the scan of our superiors” (Ibid.). The meanings of the technical term *scan* listed in *OED* (1991) are as follows: “An image, diagram, etc., obtained by scanning” or “an image obtained by scanning or with a scanner”.

The term *scan* is commonly used in IT as a verb: “to use a machine to put a picture of a document into a computer, or to take a picture of the inside of something” (<http://dictionary.cambridge.org>), “convert (a document or picture) into digital form for storage or processing on a computer” (<http://www.askoxford.com>).

The *Compact Oxford English Dictionary of Current English* provides the following definition of the term *scanner* “a device that scans documents and converts them into digital data” (www.askoxford.com).

The term *scan* functioning in IT is a semantic borrowing from general English into the English terminology of Information Technology in the process of **metaphorisation of meaning** based on the existence of a common characteristic feature — the principle of operation involving a close investigation or scrutiny. The term *scanner* has been coined in the process of affixation by adding the derivational suffix *-er*.

5. *Terminal*

The second sense of the term *terminal* listed in *OED* (1991) is: “belonging to or placed at the boundary of a region, as a landmark”. One of the quotes provided in *OED* dates back to 1744: “The emblem of his being the terminal god, defending the borders

of that nation” (Ibid.). The meaning of the technical term *terminal* listed in *OED* is as follows: “A device for feeding data into a computer or receiving its output; esp. one that can be used by a person as a means of two-way communication with a computer” (Ibid.).

The *Cambridge Advanced Learner’s Dictionary* defines *terminal* as: “a piece of equipment consisting of a keyboard and screen, which is used for communicating with the part of a computing system that deals with information” (<http://dictionary.cambridge.org>). Other sources provide descriptions like: “a device at which to enter data or commands for a computer and which displays the received output” (<http://www.askoxford.com>) or “A device, often equipped with a keyboard and a video display, by which one can read, enter, or manipulate information in a computer system” (<http://dictionary.reference.com>).

The term *terminal* functioning in IT is a semantic borrowing from general English into the English terminology of Information Technology in the process of **metaphorisation of meaning** based on the existence of a common characteristic feature — a similarity of location and position.

6. Chip

The first meaning of the word *chip* listed in the *Oxford English Dictionary* (1991) is as follows: “A small, and esp. thin, piece of wood, stone, or other material, separated by hewing, cutting, or breaking; a thin fragment chopped or broken off. (Unless otherwise specified, understood to be of wood, and to mean those made by the woodcutter and carpenter in course of their work.)” The first quote in *OED* dates back to 1330: “ȝat hewis ouer his heued, ȝe chip

falles in his ine” (Ibid.). The *Oxford English Dictionary* (1991) provides the following definition of the sense used in IT: “A tiny square of thin semi-conducting material which by suitable etching, doping, etc., is designed to function as a large number of circuit components and which can be incorporated with other similar squares to form an integrated circuit” (Ibid.).

A similar definition is provided in the *Cambridge Advanced Learner’s Dictionary*: “a very small piece of semiconductor, especially in a computer, that contains extremely small electronic circuits and devices, and can perform particular operations” (<http://dictionary.cambridge.org>). *Microchip*, a **compound** containing the lexeme *chip* is defined in the *Compact Oxford English Dictionary of Current English* as follows: “a tiny wafer of semiconducting material used to make an integrated circuit” (<http://www.askoxford.com>).

The *Dictionary.com* provides the following definition: “a tiny slice of semiconducting material, generally in the shape of a square a few millimeters long, cut from a larger wafer of the material, on which a transistor or an entire integrated circuit is formed” (<http://dictionary.reference.com>).

The term *chip* functioning in IT is a semantic borrowing from general English into the English terminology of Information Technology in the process of **metaphorisation of meaning** based on the existence of a common characteristic feature — a similarity of size and appearance.

7. Cluster

The sense of the term *cluster* listed in *OED* (1991) is: “A collection of things of the same kind, as fruits or flowers, grow-

ing closely together; a bunch.” The first quote in *OED* dates back to 1330 when the spelling was considerably different: “Two exploratours Yt broght the grape clustre” (Ibid.).

The *Dictionary.com* provides the following definition of the sense of the lexeme *cluster* functioning in IT (Information Technology): “Multiple servers providing the same service. The term may imply resilience to failure and/or some kind of load balancing between the servers” (<http://dictionary.reference.com>).

The term *cluster* functioning in IT is a semantic borrowing from general English into the English terminology of Information Technology in the process of **metaphorisation of meaning** based on the existence of a common characteristic feature — “a collection of things of the same kind; a bunch” (OED 1991).

8. Bus

The *Oxford English Dictionary* (1991) provides the following definition of the lexeme *bus*: “a vehicle for taking people on a sight-seeing tour”. The first quote in *OED* dates back to 1949: “the relatively harmless impression of Skid Row seen from the rubber-neck busses” (Ibid.). *OED* (1991) also provides a definition of the sense used in IT: “a major path along which signals are transferred from one part of a computer system to another” (Ibid.).

Similar definitions are provided by other dictionaries: “a set of wires in a computer along which data can be sent to and from other parts of the computer” (<http://dictionary.cambridge.org>), “a distinct set of conductors within a computer system, to which pieces of equipment may be connected in parallel” (<http://www.askoxford.com>).

Detailed and comprehensive descriptions are provided by the *Science Dictionary section of the Dictionary.com*: “One of the sets of conductors (wires, PCB tracks or connections in an integrated circuit) connecting the various functional units in a computer. There are busses both within the CPU and connecting it to external memory and peripheral devices. The data bus, address bus and control signals ... The width of the data bus, i.e. the number of parallel connectors, and its clock rate determine its data rate (the number of bytes per second which it can carry). This is one of the factors limiting a computer’s performance” (<http://dictionary.reference.com>).

It is worth **emphasising** that the term bus had been used in the area of electrical engineering before it entered the domain of IT. The *Dictionary.com* provides the following definition of the sense of the lexeme *bus* functioning in the area of electrical engineering: “(*Electricity*) Also called bus bar — a heavy conductor, often made of copper in the shape of a bar, used to collect, carry, and distribute powerful electric currents, as those produced by generators” (<http://dictionary.reference.com>).

The term *bus* functioning in IT is a semantic borrowing from the English terminology of electrical engineering into the English terminology of Information Technology in the process of **metaphorisation of meaning** based on the existence of a common characteristic feature — a similarity of function.

9. Mouse

The *Oxford English Dictionary* (1991) provides the following definition of the lexeme *mouse*: “An animal of any of the smaller species of the genus *Mus* of rodents”. The

first quote in OED dates back to 1175, when the spelling was considerably different: “tūrh Țe sweote smel of Țe chese he bicherred monie mus to Țe stoke” (Ibid.).

OED (1991) also provides a definition of the sense used in IT (Information Technology): “A small hand-held device which is moved over a flat surface to produce a corresponding movement of a cursor or arrow on a VDU, and which usu. has fingertip controls for selecting a function or entering a command”.

Similar definitions are provided by the *Cambridge Advanced Learner’s Dictionary*: “a small device which you move across a surface in order to move a cursor on your computer screen” (<http://dictionary.cambridge.org>) and the *Compact Oxford English Dictionary of Current English*: “a small hand-held device which controls cursor movements on a computer screen, with buttons which are pressed to control functions” (<http://www.askoxford.com>). Detailed and comprehensive descriptions are provided by the *Science Dictionary section of the Dictionary.com*: “The most commonly used computer pointing device, first introduced by Douglas Engelbart in 1968. The mouse is a device used to manipulate an on-screen pointer that’s normally shaped like an arrow. With the mouse in hand, the computer user can select, move, and change items on the screen” (<http://dictionary.reference.com>).

The term *mouse* functioning in IT is a semantic borrowing from general English into the English terminology of Information Technology in the process of **metaphorisation of meaning** based on the ex-

istence of common characteristic features – a similarity of size and appearance.

Conclusion

Most new lexemes entering a language nowadays belong to the category of terms. An unprecedented phenomenon of the “terminological explosion” (Grinev-Griniewicz 2004, p. 29) has been witnessed in recent decades. “This phenomenon occurs because every 25 years the number of sciences and scientific disciplines doubles, and every new science needs its own terminology” (Ibid., p. 29).

Changes in the vocabulary of ITC occur faster than in any other fields of knowledge due to the fast rate of progress of computer science. New terms are coined to designate new phenomena and new devices in the field.

Some of the new terms are semantic borrowings from general English into the English terminology of ICT in **the process of metaphorisation of meaning** based on the existence of certain common characteristic features — similarities of function, size, location, appearance or other common properties.

The following terms analysed in the article are examples of semantic borrowings from general English into the English terminology of ICT: *master, mirror, flash, scan, scanner, terminal, chip, cluster, and mouse*.

The term *bus* is an example of a semantic borrowing from the English terminology of electrical engineering into the English terminology of ICT.

References

American Heritage Dictionary of the English Language. Available from: <http://dictionary.reference.com/> [Accessed 22 01 2010].

BLANK, A., 1999. Why do new meanings occur? A cognitive typology of the motivations for lexical Semantic change, In: A. BLANK; P. KOCH. *Historical Semantics and Cognition*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 61–90.

Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Available from: <http://dictionary.cambridge.org/> [Accessed 22 01 2010].

Compact Oxford English Dictionary of Current English. Available from: <http://www.askoxford.com> [Accessed 16 01 2010].

Dictionary.com. Available from: <http://dictionary.reference.com/> [Accessed 16 02 2010].

DIRJISH, M. A., 2007. Refresh! Flash Memory. *Electronic design*. Available from: <http://electronicdesign.com/article/digital/refresh-flash-memory34509.aspx> [Accessed 16 01 2010].

GRINEV-GRINIEWICZ, S., 2004. *Language and Culture: Establishing Foundations for Anthropological Linguistics*. Białystok: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku.

ŁOZOWSKI, P., 2000. *Vagueness in Language from Truth-conditional Synonymy to Unconditional Polisemy*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

SIMPSON, J. A., 1991. *The Oxford English Dictionary (CD version)*. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press.

TRIER, J., 1973. *Aufsätze und Vorträge zur Wortfeldtheorie*. Paris: The Hague.

Marek Weber

Politechnika Białostocka, Poland

Zainteresowania naukowe: lingwistyka informatyczna, leksykografia komputerowa

ANALIZA LEKSYKALNA WYBRANYCH LEKSEMÓW NALEŻĄCYCH DO POLA SEMANTYCZNEGO ‘SPRZĘT KOMPUTEROWY’

Streszczenie

Szybkie tempo postępu technologicznego, powszechność zjawiska informatyzacji społeczeństwa, procesy komputeryzacji życia codziennego stwarzają potrzebę wprowadzania do języka nazw nowych desygnatów z dziedziny informatyki. Terminy będące ich nazwami wielokrotnie stanowią zapożyczenia wewnętrzne z języka ogólnonarodowego lub innych odmian angielszczyzny.

W artykule przeprowadzono analizę leksykalno-semantyczną następujących angielskich terminów informatycznych należących do pola semantycznego ‘sprzęt komputerowy’, będących zapożyczeniami semantycznymi w obrębie odmian języka angielskiego: master, mirror, flash, scan (‘skan’), scanner (‘skaner’), terminal, chip, cluster (‘klaster’), bus (‘szyna, magistrala’), mouse (‘mysz’). Termin bus to zapożyczenie se-

Marek Weber

Białystoko technikos universitetas, Lenkija

Moksliniai interesai: kompiuterinė lingvistika, kompiuterinė leksikografija

RINKTINIŲ LEKSEMŲ, PRIKLAUSANČIŲ SEMANTINIAMI LAUKUI „KOMPIUTERINĖ ĮRANGA“ (“COMPUTER HARDWARE”), LEKSINĖ ANALIZĖ

Santrauka

Straipsnio tikslas yra apibendrinti atrinktų lemų, priklausančių žodžių junginio „kompiuterinė įranga“ semantiniams laukui, leksinę analizę. Terminu „įranga“ įvardijami fiziniai komponentai, sudarantys kompiuterinę sistemą. Minėtam žodžių junginio semantiniams laukui priklausio tokios leksemos: pagrindinis serveris, veidrodinis atspindys, atmintukas, nuskaityti, skaitytuvas, terminalas, lustas, blokinyš, magistralė, pelė. Straipsnyje analizuojami terminai yra vidinių semantinių skolinių pavyzdžiai.

Semantiniai skoliniai atsiranda, kai leksemos recipiento kalboje jau funkcionuoja, bet įgauna naują prasmę veikiant užsienio kalbai. Tas pats procesas taip pat vyksta, kai leksemos jau funkcionuoja bendrinėje anglų kalboje ir įgyja naują prasmę veikiant specialiajai informacinės technologijos (IT) terminologijai.

mantyczne z angielskiej terminologii elektrotechnicznej przeniesione do angielskiej terminologii informatycznej; pozostałe terminy to zapożyczenia z angielskiego języka ogólnonarodowego. Zapożyczenia semantyczne nastąpiły w wyniku procesu semantycznego metaforyzacji znaczenia w oparciu o istnienie wspólnych cech charakterystycznych, m.in. podobieństwa funkcji, wyglądu, rozmiaru, położenia, sposobu funkcjonowania.

SŁOWA KLUCZOWE: leksem, analiza semantyczna, sprzęt komputerowy, pole semantyczne, zmiana semantyczna, metaforyzacja znaczenia

Kruopščiai atrinktos analizuojamos leksemos žymi bendriausias kompiuterinės įrangos srities sąvokas. „Kompiuterinės įrangos“ semantinis laukas priklauso plačiai informacinių ir komunikacinių technologijų sričiai, apimančiai visas technologijas, sukurtas duomenų perdavimui ir spausdinimui. Sparti šios srities raida nulėmė informacinės visuomenės atsiradimą ir šio amžiaus pavadinimą — informacijos era. Dabartiniiais laikais IT įranga naudojama keistis milžiniškais informacijos kiekiais visame pasaulyje. Dėl kasdieninio gyvenimo kompiuterizavimo žmonės kliaujasi kompiuterinėmis technologijomis tiek privačiame, tiek profesiniame gyvenime. IT žodyno pokyčiai spartesni nei kitų žinių industrijos sričių. Šis progresas privertė kurti naujus kompiuterinius terminus naujiems kompiuterijos mokslo reiškiniams įvardyti.

Straipsnyje ypatingas dėmesys skiriamas semantinei transformacijų analizei ir kompiuterinės įrangos pavadinimų darybos procesams. Kruopščiai tiriamas semantinių skolinių reikšmės metaforizacijos procesas, pagrįstas tam tikrais bendrais bruožais: funkcijos panašumu, dydžiu, vieta, išvaizda ar kitomis savybėmis.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: leksema, semantinė analizė, kompiuterinė įranga, semantinis laukas, semantinis pasikeitimas, reikšmės metaforizacija.

Gauta 2010 09 03

Priimta publikuoti 2011 01 15

IV. MOKSLININKAI APIE MOKSLININKUS / NAUKOWCY O NAUKOWCACH

Олег Поляков

Lietuva / Litwa

О ЖЕНСКОМ ФАКТОРЕ В ЛИНГВИСТИКЕ И ВОКРУГ НЕГО

*

Светлой памяти профессора
Нинель Зейналовны Гаджиевой
(1926–1991) посвящается.

Она так и осталась самой большой человеческой симпатией моей жизни. Я закрываю глаза и, как сейчас, слышу ее изумительной красоты голос и чистое московское произношение: «А в лингвистику меня привел...»

О женском факторе в самых различных областях нашей жизни уже давно, много и охотно говорят писатели, ученые, журналисты. Сколько уже было написано и сказано о той роли, которую сыграли отдельные женщины в творчестве того или иного писателя, поэта, художника, композитора... Сколько здесь было сделано поразительных открытий... Оказывается, многие известные нам полотна, романы, поэмы, музыкальные произведения не могли возникнуть, если бы на их создание не вдохновили те единственные, неповторимые, незаменимые, ставшие источником их творческого вдохновения. С полным правом их можно причислить к духовным соавторам знаменитых сокровищ.

Очень много споров велось о портрете «Мона Лиза» или «Джоконда» Леонардо да Винчи (1452–1519). За пятьсот лет было выдвинуто множество гипотез о том, кто же все-таки изображен на портрете: Лиза Герардини – Джоконда, Катерина

Сфорца (незаконная дочь миланского герцога Галеаццо Сфорца), Изабелла Арагонская – герцогиня Миланская, мать художника (З. Фрейд), сам художник (версия американских ученых) или его близкий друг и ученик Салаи (1480–1524). И хотя ученые Гейдельбергского университета нашли, казалось бы, неопровержимые доказательства того, что и так было известно с 1525 г.¹, однако улыбка Мона Лизы до сих пор представляется или выдается за неразгаданную тайну.

¹ Доказательства были найдены в заметках на полях фолианта флорентийского чиновника Агостино Веспуччи, личного знакомого Леонардо. Название картины *La Joconda* известно с 1525 г. из списка наследства упомянутого художника Салаи. Унаследованную от учителя картину он в свою очередь завещал своим сестрам в Милане. Она была заказана крупным торговцем шелком Франческо дель Джокондо для его нового дома, а поводом для заказа картины послужило рождение его женой Лизой (в девичестве – Герардини) их второго сына Андре, см. BOWMAN, D. *Shattered Images of Mona Lisa (Story of a Portrait)*. Режим доступа: <http://www.aiwaz.net/a69> (См. 12.12.2010).

* Примечание: фотография сделана автором во время конференции во Львове в 1985 г.

Меня же здесь долгое время привлекала совсем другая загадка – картина Рафаэля «Сикстинская Мадонна» (1511–1512), которую, как мне кажется, удалось разгадать самому. В первый раз я ее увидел на прощальной выставке спасенной Дрезденской галереи перед ее возвращением на родину. На выставку меня тогда с собой взяла мама. Большое, фантастически притягательное полотно и огромная толпа около него – это единственное, что сохранилось от той выставки в ранней детской памяти. Во второй раз эту картину я увидел спустя более тридцати лет, когда работал в ГДР. Я тогда застыл перед ней, как зачарованный, и стоял так минут двадцать. Позже я приезжал, чтобы ее увидеть, из Гейдельберга, где тогда работал. Перед ней я стоял уже пятнадцать..., десять минут..., а в последний раз, после недолгого ее созерцания, меня неожиданно обуял истерический смех. В тот момент до меня наконец-то дошло: образ той, которую уже почти пятьсот лет во всем мире с невероятным благоговением воспринимают как Мать Божию, видимо, писался с женщины, с которой великий Рафаэль (1483–1520) имел весьма земные отношения, подняв их, правда, на такую неземную высоту. Подтверждение этому я нашел уже значительно позже – по известным причинам об этом долго не говорилось. Имя той женщины было Маргерита Люти, по прозвищу Форнарина (Булочница – ее отец был булочником – *formarino*). Особыми достоинствами, кроме чисто женских, она не отличалась. Была непостоянна и ветрена – не без причины после смерти художника она была насильно пострижена в монастырь (чтобы вела себя соответственно, как на главной картине

великого мастера). И тем не менее ее образ воспринимается как образ Богоматери. Для Рафаэля же она стала той женщиной, в объятиях которой, говорят, он и ушел в мир иной.

Что только не делает любовь с мужчинами в искусстве! Одним из кумиров русской и мировой литературы является, несомненно, русский писатель И. С. Тургенев (1918–1883) – из изданных на разных языках его сочинений можно было бы, наверное, сложить горы. Горы литературы написаны также о его произведениях и о нем самом. Как он стал таким писателем? Трудно теперь поверить, но в 25 лет он был так представлен уже знаменитой певице Полине Виардо (1821–1910): «Это молодой русский помещик, славный охотник и плохой поэт». Далее следовало сорок лет любви к почтенной замужней женщине, за ней – из России то во Францию, то в Германию, то опять во Францию.... За границей «у ее ног» он мог особенно сладостно тосковать о России и писать на и о «великом и могучем русском языке». В результате «плохой поэт» стал одним из лучших писателей. Об этом свидетельствует его избрание в 1860 г. в Российскую академию наук, а в 1879 г. – присуждение степени почетного доктора Оксфордского университета и многое другое. Кто же стоял за всем этим? Конечно же, «о ты, мой единственный друг, о ты, которую я любил так глубоко и так нежно». После смерти великого писателя все его движимое имущество и права на изданные и неизданные сочинения были переданы исключительно ей, Полине Виардо. Скажем же ей спасибо – и за такую любовь, и за переданные российским музеям тургеневские реликвии.

Женский фактор в науке (в его экстралингвистическом понимании) – это особая тема, о которой более подробно стали говорить совсем недавно. Долгое время казалось, что наука в этом отношении далека от искусства, для которого, как известно, характерны, прежде всего, вдохновение, эмоциональные взрывы, внутренние состояния, далеко выходящие за рамки душевного равновесия. Напротив, для науки большее значение имеет сосредоточенность, неторопливость, взвешенность, озарение, фундаментальность, а за всем этим кроется повседневный изнурительный труд, терпение, трезвый расчет. Однако такие классические представления о науке, по-видимому, нуждаются в пересмотре. В этом убеждают и не столь давно опубликованные письма А. Эйнштейна, долгое время остававшиеся неизвестными широкой публике. Оказывается, создатель теории относительности не оставался равнодушным к чарам женской красоты. Фантомное излучение женской души нередко становилось стимулом к его глубоким научным размышлениям и созданию основ современной теоретической физики.

Перейдем же, наконец, к лингвистике. Лингвистика – это не только научная область, но и особое явление человеческой жизни. Вряд ли кто-нибудь, кроме лингвистов, так часто задумывается о «первоэлементе» мира – силе Слова, с которого все началось. О волшебной силе слова прекрасно сказал И. В. Гете:

Ein prächtig Wort zu Diensten steht.
 .....
Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein.
Mit Worten lässt sich trefflich streiten,
Mit Worten ein System bereiten,

An Worte lässt sich trefflich glauben,
 Von einem Wort lässt sich kein Jota rauben.²
 Фауст I, сцена 4

Одни ученые исследуют структуру вселенной и вычисляют движение планет, звезд и небесных тел по их орбитам. Другие – живые организмы и их физиологию. Лингвисты изучают структуру и функции языков, а также языка вообще, но главное, наверное, как когда-то метко заметил известный русский и польский лингвист В. К. Поржезинский (1870–1929), учитель Н. С. Трубецкого, Р. О. Якобсона, М. Н. Петерсона и др. – *то, что делает человека человеком*. Поэтому для нас, лингвистов, важен не только воздух, которым мы, как и все, дышим, но не меньшее значение для нас представляет звучащая вокруг нас человеческая речь, язык. Человек живет в мире языка, но только для лингвистов он является и главным занятием их жизни, и ее смыслом, и большой любовью. Язык является главным орудием познания самой важной науки на свете, под названием жизнь. *Non scholae, sed vitae discimus* – не для школы, а для жизни учимся, говорили древние римляне.

Женский фактор в языке и науке о нем играет особую роль. В глубокой древности, когда наши далекие предки – индоевропейцы – начали персонифицировать силы природы, то небо они отдали мужскому началу, а землю и язык они связали с женским началом. Поэтому не случайно

² *И слова роскошь постоянна нам к услугам. /... / И слово к делу в свое время. / Словами можно действительно сражаться, / Систему создавать словами, / Легко на слово можно верить, / Из слова йоту не отнять.* Приведенный перевод строки является буквальным. Яркие достоинства великолепного поэтического перевода этих строк у Б. Пастернака вырисовываются только в контексте перевода всего произведения.

в индоевропейских языках слово *язык*, как и *земля*, исконно жен. рода, ср. скр. *vās*, лит. *kalba*, лат. *lingua*, гр. *glotta*, нем. *die Sprache*. В английском языке, как известно, категория рода исчезла, однако криптотипная³ связь этого слова с женским родом сохранилась до сих пор – ср. *the mother tongue*. В этом же ряду стоит и более архаичное, чем *язык*, русское слово *речь*, правда, в конечном счете слово *язык* восходит также к и.-е. формам ж. р., ср. лат. *lingua*, (< *dīngua*), гот. *tuggō*, д.-в.-н. *zunga*, тохар. *A kǎntu* ‘язык’.

Что такое женский фактор в науке, мужчины-филологи осознают с самого начала их учебы. Оглядываясь на прожитую жизнь, я, как и все мои коллеги-мужчины, наверное, должен благодарить самого Господа Бога. Всю жизнь среди женщин, и среди каких женщин! Правда, только жизнь их в наших новых условиях стала не совсем такой, какой они, действительно, заслуживают. Наши женщины – настоящие королевы, правда, в изгнании. Думаю, что дать им подлинную оценку не составляет большого труда. Помню, во время посещения музея Фр. Шуберта в Вене я увидел единственное, что сохранилось из его личных вещей – те знаменитые очки, в которых он изображен на многочисленных портретах. Я прекрасно знал их цену, однако, чтобы еще раз убедиться, я тогда поставил небольшой эксперимент, с нарочитым невежеством спросив служителя музея: «Сколько стоят?» Посмотрев на меня несколько вопросительно и чуть брезгливо, он с естественным достоинством ответил: «*Unverkäuflich!*»: «бесценны». Вот и о наших женщинах – не модных персонах светских тусовок, а женщинах-труже-

ницах, единственных и неповторимых, желанных и ненаглядных, также можно сказать – «*unverkäuflich*».

На первый взгляд может показаться парадоксальным, что, хотя в лингвистике безраздельно доминируют женщины, большинство же научных открытий сделано мужчинами⁴. Правда, скрытым тут остается тот факт – если «хирургически» изъять другую половину, то многих открытий, наверное, могло бы попросту и не быть. Верным может быть и другое положение. Если «положительные прекрасные» половины дополнили бы ученых, оставшимся в научной тени со своими «отрицательными прекрасными» половинами, то неизвестно, не поменялись бы в таком случае местами «великие» и «невеликие». Это, правда, не является универсальным явлением для лингвистики. Лингвисты, как никто другой, любят общаться с представителями других наук. И сразу же выясняется, что в этом сходятся все науки – женский фактор в них играет не меньшее значение, чем в лингвистике. А счастье и несчастье в большой науке волнует ее творцов не меньше, чем все ее истины вместе взятые.

Бывая дома у одного выдающегося лингвиста, я неожиданно несколько раз как бы переносился в фильм «Однажды в Америке». Там, когда подруга главного героя Макси вмешивалась в мужской разговор, он ее грубо обрывал. Так вот этот ученый, может быть, не совсем грубо, но достаточно резко мог «напомнить»

⁴ Здесь редколлегия не готова согласиться с автором – полагаем, автор говорит не о современной лингвистике, где многие оригинальные идеи предложены именно женщинами (Элеонора Рош, Рената Лахман, Шанталь Муфф, Нина Давыдовна Арутюнова и мн. др.).

³ Криптотип – скрытая категория.

своей прекрасной половине о «теории экономии речевых усилий». Не подумайте только, что он – деспот. Совсем нет! Когда в очередной раз его награждали, присваивали почетные звания и т. д., он, как и композитор А. Дворжак, мог скупно бросить: «Моя жена будет рада!» Звания, деньги, награды – это было, скорее всего, для утешения жены. Для него же главное были покой и удобства для работы, которые она, конечно же, великолепно умела создавать. Была, правда, и у нее работа, но такая, чтобы немного побыть на людях, все остальное – муж и дети. Дети давно выросли, а муж и дальше продолжает продуктивно работать. Сделанное им впечатляет. Мог ли он быть таким продуктивным без нее? Модальное слово «вряд ли» и подсказывает верный ответ.

Другой пример на первый взгляд может показаться диаметрально противоположным. Было это на одном из приемов, где присутствовало и одно из первых лиц государства. Когда на исходе второго часа в атмосфере духоты наступившего летнего вечера руки невольно потянулись к третьему бокалу вина, все на минуту, как в «Ревизоре», застыли от такой сцены. Жена крупного научного деятеля, известного довольно прохладным отношением к горячительным напиткам, резко остановила своего мужа: «Не пей!» Он робко было попытался повторить свою попытку, однако после настойчивого императива: «А я сказала – нет!» – смиренно оставил свой бокал в покое. (Жены, даже очень хрупкие, могут справиться с любым, даже с самым могучим мужем.) Такие жены довольно безобидные – просто для своего самоутверждения в обществе иногда и позволяют себе подобные реплики.

Но есть и жены-зло. В Институте языкознания АН СССР нередко, как это

называл профессор В. К. Журавлев, писали в «четыре руки». Одними из таких соавторов были талантливые языковеды А. А. Королев (1944–1999) и В. П. Калыгин, написавшие, кроме прочего, солидный труд – первое научное введение в кельтскую филологию. Здесь, правда, ограничимся одними экстралингвистическими факторами. Эта пара меня всегда удивляла своими резко противоположными характерами. Чтобы представить Калыгина, можно в воображении нарисовать портрет этакого гусара с пышной шевелюрой – легкий, всегда веселый, доброжелательный и отзывчивый. Но за этой легкостью и веселостью довольно скоро можно было обнаружить основательного глубокого ученого и серьезного человека. Видимо, на нем проявлялось благоприятное воздействие «глубинной структуры» женского фактора.

Совсем не таким выглядел его старший коллега Королев – молчаливый, угрюмый, вечно погруженный в себя. И часто это было погружением не в научные проблемы, что так естественно для многих ученых, а скорее – в личные переживания. Многие говорили, что он гениален, отдельные недоброжелатели – дутая фигура. Правы были, по всей видимости, первые. Он работал в секторе германских языков, но не ограничивался изучением ни германских, ни, как было отмечено, кельтских языков. Королев принадлежал к категории того редкого типа ученых, которые знают все глубоко. Однажды он очень удивил академика Ю. С. Степанова, которого трудно вообще чем-то удивить. Королев обратил его внимание на то, что в труде известного специалиста по хеттскому языку цитированная форма была употреблена неправильно. Он во всех (!) хеттских текстах эту форму

встретил только один раз, и она имеет совсем другое значение. Но тогда мне не давало покоя его странное и необычное состояние – не то переживание, не то страдание. Разгадка, однако, пришла. В одно из посещений своего института от одного коллеги услышал грустную весть: «Умер Королев...» Секунду помолчав, тот добавил: «До этого от него ушла жена». А ему было всего лишь 55 лет. И все стало ясно, как в черном юморе:

Мальчик часто ходил до Нила,
Зеленого он полюбил крокодила.
Больше любовью той не живет –
Слезы о нем крокодил тот все льет...

Наверное, из всех ужасов самым страшным является тихий семейный ужас. Он может сопровождать любого ученого, независимо от рангов, званий и достижений. Он и был спутником этого талантливого ученого до самой смерти. Перефразируя один диалог из культового фильма «Покровские ворота», наверное, можно сказать: «Он мог бы стать Коперником, Шопенгауэром!..» Однако в советское время был вынужден часто заниматься переводами лингвистической литературы, совсем как в упомянутом фильме – «возиться с чужими предисловиями». Из-за этого он так и остался кандидатом наук, хотя, как вполне справедливо отмечали в некрологе⁵ академик В. А. Дыбо и его коллега А. С. Касьян: «был одним из лучших знатоков индоевропейской проблематики не только в России, но и в мире». Невольно приходят на ум горькие слова В. Шекспира из 2-ой сцены *Гамлета*: «О женщины, вам имя – вероломство!»⁶...

⁵ ДЫБО, В. А.; КАСЬЯН, А. С., 1999. А. А. Королев. *Вопросы языкознания*, № 6, 156–157.

⁶ Перевод Б. Пастернака. *Другие переводы*: «Ничтожность, женщина, твое название!» (А. Кронеберга),

Правда, о хороших и душевных женщинах В. Шекспир сказал намного больше. Наверное, именно о таких и надо говорить. Об одной из них, к которой относятся все лучшие слова сонетов Шекспира, и хочется несколько подробнее рассказать. Я на мгновение закрываю глаза, и сразу же начинает звучать знаменитое адажио из балета А. И. Хачатуряна «Спартак». Передо мной встает Майерлинг, одно из самых красивых и трагичных мест, увиденных на земле, а на фоне голубого неба над вершиной романтической горы появляется светлый образ этой замечательной женщины. Связь музыки с этим местом хорошо известна. Великолепный французский композитор Франсис Лей, создавая его музыкальный портрет для одноименного фильма с участием Катрин Денев и Омара Шерифа, не придумал ничего лучшего, как позаимствовать эту чудесную мелодию в качестве лейтмотива... А о связи же мелодии Хачатуряна и упомянутого образа несколько позже.

Ту женщину звали Нинель Зейналовна Гаджиева. Она была супругой академика Бориса Александровича Серебренникова (1915–1990), о котором я уже рассказывал⁷. Правда, по всей видимости, тогда не написал о самом главном – кто стоял за его успехами, или лучше сказать – за какой «каменной» стеной он постоянно

«Изменчивость, твое / Название женщина!» (К. Р.), «Слабость – имя / Твое, о женщина!» (А. Радлов), «Бренность, ты / Зовешься: женщина!» (М. Лозинский) – ср.: <http://lib.ru/SHAKESPEARE/> В оригинале: «Frailty, thy name is woman!»; *frailty* – '(1) хрупкость, непрочность; (2) слабость, болезненность; (3) бренность, недолговечность, (4) недостаток, слабость; моральная неустойчивость'.

⁷ См. ПОЛЯКОВ, О. В., 2005. Лингвистический титан. Воспоминания об академике Б. А. Серебренникове. *Respectus Philologicus*, 7 (12), 183–195.

был. Этот пробел и хотелось бы сейчас восполнить.

Вспоминая Нинель Зейналовну, сразу же слышу ее изумительный голос и чистое московское произношение. О Боже, какой это был красивый голос! Уже только в него можно было влюбиться. В мою жизнь она вошла, как добрая фея, во время главного кандидатского экзамена по специальности при поступлении в аспирантуру. Я больше часа в стрессе отвечал на вопросы моих основных экзаменаторов – известных профессоров Георгия Андреевича Климова (1928–1997) и Владимира Константиновича Журавлева (1922–2010), ученых, не нуждающихся в особом представлении. К концу испытания пришла она, председатель экзаменационной комиссии. Для нее это была рутинная формальность, из множества других обязанностей, которые ей приходилось исполнять в Институте языкознания АН СССР. Помню, плавно отворилась дверь, и легкой грациозной походкой в комнату вошла изящная женщина с необыкновенно добрым лицом и чудесным голосом. Она вошла, и мрачная комната будто вся наполнилась солнечным светом, а от ее доброжелательных интонаций и волшебного тембра стены стали приятно отражать слова. Всем этим я был просто заворожен. И вот этим небесным голосом она огласила тот вердикт, который и открыл свет в моей жизни и с тех пор постоянно освещает ее. Но еще больший восторг вызвало то, что вскоре я был принят аспирантом в Группу сравнительно-генетических исследований языков разных семей Института языкознания АН СССР, которой она и руководила. Моему счастью не было предела.

Руководитель она была великолепный. Здесь я увидел, что секрет хорошего руководства часто очень прост, как и

все гениальное: большая работоспособность, компетенция, любовь к своему делу и ближним. А если в коллективе дружеские отношения и отсутствует конфликт интересов, то условия для работы складываются самые оптимальные. Такому руководителю не надо постоянно что-то доказывать. Каждое его слово обдуманно и произносится без суеты. Оно мгновенно воспринимается, а его распоряжения без промедления с полным пониманием исполняются. Вот такой стиль мне несколько раз удавалось наблюдать у многолетнего руководителя Академии Музыки Литвы – проф. Юозаса Антанавичюса. Все у нас в группе было по-домашнему, однако в такой обстановке решались быстро очень важные вопросы. Здесь и довелось мне постигать многие научные истины. Однако, самую большую истину мы, наверное, находим в уже упомянутом изречении *Non scholae, sed vitae discimus*, а наука жизни, как заметил Гете, – «древу, что пышно зеленеет».

В присутственные дни я всегда спешил в институт прийти несколько раньше, чем руководительница моей группы. И объяснялось это отнюдь не моей фанатической преданностью науке или служебным рвением, все было значительно проще. Мне доставляло огромное наслаждение выполнять некоторые обязанности, которые в былые времена исполнялись пажами, – помочь ей снять верхнюю одежду, а потом надеть ее. Однажды, когда проф. Н. З. Гаджиева собиралась уходить из нашей комнаты, мои руки уже делали инстинктивное движение по направлению к ее плащу. Однако вдруг она снова села (ей нужно было подписать какие-то бумаги), а я погрузился в чтение... Когда я перевел взгляд на нее, она уже сидела

в плаще. «Нинель Зейналовна! – обращаюсь я к ней, – Извините, что не подал вам плащ». В ответ слышу: «А... я к этому уже давно привыкла... Вот идем с Борисом Александровичем по улице. Он рванул... и забыл про меня. А бывает так. Приходим домой с работы. Куда он идет – конечно, в свой кабинет, а куда иду я – разумеется, на кухню! Потом через определенное время он приходит на кухню и спрашивает, а что, и ты пришла?» Тут можно было бы заметить, что все выдающиеся ученые такие рассеянные, и именно так их обычно представляют. Позже я понял: Нинель Зейналовна сама позволяла себя так «не замечать» – т. е. дать мужу полностью погрузиться в работу. «Третий» же глаз академика постоянно видел, что она все равно идет за ним. «Вот если бы такая жена была бы у Моцарта, Бетховена...», – вздыхая думал я, – сколько бы они могли еще нам оставить».

Гостей она встречала сама – открывала дверь, всегда очень опрятная, нередко подпоясанная фартуком, совсем как домохозяйка. Но не домохозяйка представляла перед посетителем – всемирно известный тюрколог, профессор, автор многих монографий и большого количества других научных трудов. Она единственная в мире реконструировала синтаксис целой семьи языков, написав впечатляющую по объему монографию. И хотя эти языки с очень прозрачным родством – тюркские, данное достижение феноменально. Она избиралась в АН СССР, и ее не избрали только из-за банальной семейственности: в их семье уже был академик – муж. Но, наверное, самым большим достижением любой женщины (будь она и самым выдающимся ученым) все-таки является умение

оставаться женщиной. А женщина она была с большой буквы и такой оставалась всегда и во всем, даже в мелочах. «А мой Борис Александрович не будет есть, что попало», – говорила она. И хотя этим она хотела привлечь внимание скорее на свои кулинарные способности, однако зависть вызывали не они, а тот, кто ими пользовался.

На стене комнаты нашей группы висел большой портрет академика Н. К. Дмитриева (1898–1954)⁸, основателя современной школы тюркологии, как гласит БСЭ. Открытое, доброе лицо. Оно во многом мне напоминало лицо нашего директора, академика Г. В. Степанова, о котором я также уже писал⁹. Н. К. Дмитриев был учителем Нинель Зейналовны. Я замечал, что Борис Александрович Серебренников, когда заходил к нам, часто бросал на этот портрет недружелюбные взгляды и при этом непонятно пыхтел. Однажды во время такого «созерцания» он не выдержал и сказал: «Да, сразу видно, что был злым человеком!» Несмотря на то, что я был аспирантом первого года, т. е. наилегчайшего научного веса, я все-таки осторожно стал возражать маститому академику, в науке супертяжеловесу. Тот резко бросил мне тоном, не терпящим возражения: «Нет, был!» Я, конечно, не мог не «накапать» об этом Нинель Зейналовне, и она поведала мне такую историю. Была озорной девушкой с беспокойным сердцем. Мечтала стать

⁸ О нем очень тепло в своей брошюре «Николай Константинович Дмитриев» (Москва, 1954) писал В. А. Аракин, автор многочисленных учебников и словарей английского языка, по которым училось и мое поколение.

⁹ См. ПОЛЯКОВ, О. В., 2005. HOMMAGE Ю. С. Степанову, академику и человеку. *Respectus Philologicus*, 2 (7), 175–176.

летчицей или парашютисткой¹⁰, но судьбу ее решил друг семьи – музыкант. Им был Арам Ильич, тот самый – Хачатурян! Она нередко вспоминала его добрым словом. От этого имени я просто немел – в «Большом» гремел его «Спартак» с В. Васильевым и М. Лиепой. Гремел он и во всем мире. Очень жаль, что я тогда не записал ее воспоминаний о знаменитом композиторе. Арам Ильич и привел молоденькую девушку к именитому ученому и сказал: «Сделай из нее тюрколога!» И тот сделал из нее тюрколога с большой буквы, однако, несомненно, к ее научным успехам был причастен и муж, в 38 лет ставший тогда одним из самых молодых членков – представителей гуманитарных наук АН СССР. Он и занялся фундаментальным образованием своей жены. «Боря, мне надо тебе приготовить ужин...». В ответ: «Нет! Сегодня займемся младограмматиками». В другой раз следовали Ф. де Соссюр, пражские лингвисты, глоссематики и т. д. И так продолжалось до защиты кандидатской диссертации. Поэтому, если он слышал, что учителем жены был Н. К. Дмитриев, то переспрашивал ее: «Кто? Кто твой учитель?» Это и было причиной артикуляции им совсем неакадемических звуков при виде упомянутого портрета. Для своего мужа Нинель Зейналовна могла бы, наверное, пожертвовать всем на свете, только не памятью о своем первом учителе. Здесь она была очень строптивой. И, вообще, в лицо могла сказать ему все, что думала, не

¹⁰ Она тогда из-за скромности не упомянула, что в 1941 г. обучалась немецкому языку на курсе военных переводчиков – факты биографии, узнанные значительно позже и не от нее. Можно догадываться, что она скрыла тогда свой возраст. По-видимому, позже это открылось, и прошедший курс обучения ей не понадобился. Известно, что среднюю школу она окончила экстерном в 1943 г.

стесняясь «домашних». Помню, раз зашел у них обыденный разговор, и Б. А. стал «констатировать»: «Вот тот – такой-то!» «А ты что – не такой?» – мгновенно последовал вопрос, относящийся скорее к категории риторических. Бывали и небольшие мелкие ссоры, правда, очень редко, из разряда *homo sum, humani nihil a me alienum puto*.

Детей у них не было. Но, как говорится, «детей Бог не дал, за то черт подбросил племянничков». Складывалось впечатление, что у Нинель Зейналовны – целая рота вечно голодных, ненасытных и постоянно просящих братьев. Очень некрасиво поступили они в конце ее жизни¹¹. Как истинные ученые, Борис Александрович и его жена не могли единолично наслаждаться заметным материальным достатком, который тогда был у ученых такого ранга и при таком составе семьи. Поэтому они щедро делились им с другими людьми.

Я упомянул строптивость Нинель Зейналовны, и здесь может встать вопрос, а как к этому относился академик. В своей статье о нем я говорил, что он не терпел поддакивания. И за это также мог любить жену. Многое могла она сказать ему прямо в глаза, а за спиной... За спиной вела себя по-другому. Сколько раз она его защищала. В спорах из-за «биографической» памяти он мог словом рубануть сплеча, задеть, обидеть кого-нибудь, например, Миру Моисеевну Гухман, германиста с мировым именем. И тут же Нинель Зейналовна находила нужные слова извинения, разоружала своим человеческим обаянием уже изго-

¹¹ Б. А. Серебренников был похоронен на кладбище Донского монастыря, она – на Введенском (Немецком) кладбище. Она всего на год пережила своего мужа – просто стало не для кого жить.

товившихся пустить в ее мужа стрелы. Из-за такого контраста поведений ей многие часто сочувствовали. И другое. Часто об отношениях между близкими людьми можно судить по репликам. И ее реплики за его спиной были очень красноречивы: «А мой Борис Александрович каких только языков не знает!», «Мой Борис Александрович», «Мой Борис Александрович...» Произносились они постоянно, с интонацией любящей и заботливой женщины – это было для нее чем-то похожим на рефрен. И когда я думаю об этой ее замечательной черте – умении восхищаться мужем – я вспоминаю и другие типы женского поведения, контрастирующие с женской мудростью Нинель Зейналовны: «Мой муж, – заявила одна из «русских дам», вышедшая замуж за одного очень талантливого австрийского профессора и замечательного человека, – по-русски говорит, как азиат» (я услышал эту реплику на фуршетке одной из парижских конференций).

Вот такой была эта женщина в институте, где почти все женщины были выдающимися. Многие из них были знаменитыми профессорами, женами тоже известных ученых. Тут вспоминаю другую звездную пару – выдающихся ученых кавказоведа Георгия Андреевича Климова и ираниста Джой Иосифовну Эдельман. Они могли до поздней ночи ожесточенно спорить о научных проблемах, но во всем другом господствовала полная гармония. Здесь был, правда, один секрет. Я так и не мог понять, чем же все-таки брала мужа Джой Иосифовна: своим умом или хрупкостью – и того, и другого у нее было в избытке. Рядом с ней он всегда чувствовал себя настоящим мужчиной, готовым защитить внешне казавшуюся слабой женщину. Позднее я

убедился, что на вид хрупкие женщины, могут быть ой какими сильными, а те, кто по виду «коня на скаку остановит», напротив – очень уязвимыми и по-женски слабыми. К таким женщинам и принадлежала Нинель Зейналовна.

Размышляя о женском факторе, можешь невольно задаться вопросом: до какого возраста женщины остаются женщинами? На этот вопрос мне невольно ответила уже упомянутая М. М. Гухман (1904–1989). Волна моей памяти переносит меня в гардероб ИЯ АН СССР в 1982 г. ... «Ну и шубка у тебя, Танечка!» – замечаю я, помогая надеть элегантную, очень легкую верхнюю одежду своей сокурснице по аспирантуре, молодой преподавательнице из Университета Дружбы народов. «Ха, опилки! Посмотри-ка, какая шубка у старушки Гухман!» – парирует она. Незадолго до этого Мира Моисеевна вернулась из Западной Германии, где ей была вручена национальная премия за выдающиеся достижения в изучении немецкого языка. Из этих денег она и приобрела дорогую норковую шубку, цена которой равнялась приблизительно стоимости двух «Лад». Прошла неделя, и я уже собирался покидать гардероб, как туда вошла профессор Гухман. Я, по обыкновению, помог ей снять шубу... и очень удивился: как она могла носить такую тяжелую шубу? Ей тогда было уже 78 лет, и на свой третий этаж она всегда поднималась, положив руку за спину, сильно горбясь. А в шубе шла не горбясь – как видно, красота требует от женщины жертв до самого последнего дыхания.

Профессор Нинель Зейналовна Гаджиева хотела оставить меня работать в своей группе: «А я уже и с директором говорила». Она тогда не знала, что я был

уже безумно влюблен в Литву. Я не соби-
рался оставаться здесь навсегда. Думал,
что нужно лучше узнать этот удивитель-
ный язык, представляющий своеобраз-
ную машину времени индо-европейских
языков. Но судьба распорядилась так, что
в Литве я работаю уже с января 1985 г.
Правда были и немаленькие перерывы –
работа в ГДР, докторантура в ФРГ, другие
зарубежные пребывания. И там доводи-
лось встречать добрых и симпатичных
женщин... «Мадам Жефре, а как вы,
урожденная француженка, оказались на
работе в Моцартеуме?». В ответ слышу:
«Любовь привела (к Моцарту! – О. П.)»
Любовь всегда приводит к чему-то осо-
бому... Уже десять лет каждый праздник
шлю свои поздравления славистке из
Парижа Антонии Бернад. Когда-то
давно она приехала сюда учиться из
небольшого местечка в Словении. Че-
ловек необычайной доброты, поэтому
неудивительно, что ее будущий муж,
месье Бернад, не мог найти себе в жены
ни одну из многих миллионов францу-
женок, а выбрал именно ее. Вспоминаю
и работницу библиотеки из Ростова, с
аристократической фамилией, начина-
ющейся с приставки *von*. Да, наверное,
о каждой работнице библиотеки можно
сказать много добрых слов, так же,
как и о работающих в администрации
женщинах. Без них также невозможно
представить университетской науки. Но
вернемся вновь к нашей героине.

Для меня эта удивительная женщина
так и осталась самой большой челове-
ческой симпатией. Прошло уже много
лет, и я работаю все время в коллективах,
где большинство составляют представи-
тели прекрасной половины человече-
ства. Смотрю вокруг и постоянно вижу
симпатичные, добрые, изумительные

и в то же время умные женские лица с
выражением негнбиаемого человеческого
достоинства в эти тяжелые времена...
«Где же вы, дорогая Нинель Зейналовна?»
Я постоянно прислушиваюсь к тембру
голоса, интонациям и манере говорить
Эвалды Якайтене, Регины Коженяускене,
Дангуоле Микуленене, Элеоноры Лассан,
Эрики Саусверде, Индре Жакевичене,
Гражины Бикульчюте, Дайвы Алюкайте
(здесь и дальше я опущу академические
титулы, которые эти женщины укра-
шают) – как много в них всего от Нинель
Зейналовны... Смотрю на Алдону Паула-
ускене и Дануте Балшайтите – несмотря
на сложность жизни, они относятся или
относились к своим мужьям с не меньшей
заботой, чем Нинель Зейналовна...

Думаю, мужья наших женщин долж-
ны дрожать – в счастливом браке всегда
кто-то должен дрожать. Вот и молодые
коллеги – вчера были симпатичные,
любопытные девушки, а теперь
превращаются в обаятельных женщин,
поражающих как умом, так и элегантно-
стью. Сколько добрых улыбок и счастья
дарят они нам. Во всех них и живет для
меня незабвенная Нинель Зейналовна
Гаджиева...

В ясную звездную ночь постоянно
смотрю на небо. Ищу на нем звезду вы-
дающегося русского академика Бориса
Александровича Серебрянникова. Это
явно должна быть двойная звезда – со-
ставляющие ее две звезды гравитацион-
но связаны и обращаются по замкнутым
орбитам вокруг общего центра массы.
Наверное, так же и с человеческим
счастьем – у него тоже имеется общий
центр массы.

И все-таки наука, что «делает челове-
ка человеком», – замечательная вещь!

V. MŪSŲ VERTMAI / NASZE PRZEKŁADY

Bernard Sypniewski

Rowan University

Broadway & Cooper St.

Camden, NJ 08102 USA

El. p. sypniewski@rowan.edu

GYVATĖ ŽOLĖJE

II dalis¹

Tyrimo tikslas — pažvelgti, kaip kinta komunikacinis žmonių elgesys keičiantis aplinkai. Atliekamas minties eksperimentas, kuriame vieno dalyvio komunikacinis elgesys nesikeičia, o antrojo dalyvio keičiasi priklausomai nuo aplinkos. Remiantis Kietojo mokslo lingvistika (*Hard Science Linguistics, HSL*) (Yngve 1996), čia kuriami modeliai gali būti testuojami tikrovėje, nors mes tokių testų neatlikome.

Straipsnyje nesiremiam tradicinės lingvistikos sąvokomis, kad mastymo eksperimento ir bet kokių kitų eksperimentų, kylančių iš šio straipsnio, rezultatais galima būtų pasinaudoti taikant mokslinį metodą, pasitelkiamą nelingvistiniuose moksluose (Yngve 1996). Mes nodeliuojame vidinių, įtrauktų į sąsajas žmonių, būsenų, nebent šias būsenas patikimai liudija modelyje pateiktų žmonių elgesys (žr. Coleman 2005). Žodžius „situacija“ ir „scenarijus“ vartojame sinonimiškai ir ne technine prasme, kad įvardytume tai, kas sumodeliuota sąsajoje. Skaitytojui pateikiami terminai iš Yngve (1996) ir Yngve, Wąsik (2004) darbų.

Diskusija

Trys mūsų minties eksperimento sąsajos rodo keletą dalykų. Pirma, Beikerio reakcija į Eiblio pasakymą skiriasi priklausomai nuo situacijos. Nors eksperimentai nebuvo atlikti, aprašytas elgesys yra tikėtinas, nes jis pateikia įvairias elgesio galimybes, jei eksperimentas būtų vykdomas. [Lauko] sąsajoje [B] tikisi pamatyti realaus pasaulio objektą (gyvatę), į kurią [A] rodo ir daro užuominą. Savo ruožtu [B] ypatybės dydžiai keičiasi, kadangi mes matome Beikerio pokyčių įrodymus, jei kartais mums prireiktų patikrinti šiuos modelius. Nors ir kitaip, bet [gatvėje] [B] irgi reaguoja į

[A] komunikacinį elgesį. Nors Beikeris gali reaguoti į realaus pasaulio objektą (Čarlį), Eiblio pasakymas nestimuliuoja tokios pačios Beikerio reakcijos į objektą, kaip buvo modeliuojamoje [lauko] situacijoje, kadangi dviejų modeliuojamos [lauko] situacijos objektų (rekvizitų) (žolės ir gyvatės) nėra [gatvės] modeliuojamoje situacijoje. Beikeris perkelia savo dėmesį iš neegzistuojančio realaus pasaulio objekto į metaforiškai apibūdintą realų objektą, kadangi užuominos ir rodymas nesutampa su Beikerio vietovės stebėjimais. Keičiasi ypatybės dydžiai.

Yra dvi galimybės: viena, nesukurianti lūkesčių, kad gyvatė bus pamatyta, ir kita, kurioje atsiranda trumpalaikis lūkestis, bet jis nepateisinamas. Abiejų scenarijų lūkes-

¹ I dalį žr. *Respectus Philologicus*, 18 (23), 265–272.

čių baigtis yra vienoda: galiausiai Beikeris nesitiki pamatyti tikrą gyvatę. [Sandėlio] modeliuojamoje situacijoje [B] reaguoja taip pat, kaip [gatvės] situacijoje, kadangi jis negali pamatyti Eiblio paminėtų realaus pasaulio objektų. Bet [B] tolimesnė reakcija yra visiškai kitokia nei jo reakcija į situacijas, modeliuojamas [lauko] ar [gatvės]. [Gatvėje] Beikeris perkelia savo dėmesį nuo nepastebėto realaus objekto (gyvatės) į pastebėtą realų objektą (Čarlį), nes jis arba suvokia, kad Eiblis kalbėjo metaforiškai, arba paprašo, kad Eiblis paaiškintų savo žodžius, arba stipriau reaguoja į parodymą nei į verbalines užuominas. [Sandėlyje] nėra jokio realaus pasaulio objekto, į kurį Beikeris galėtų reaguoti. Jei Beikeris į kažką reaguoja, tai gali būti jo reakcija į realaus pasaulio objekto nebuvimą, t. y. neatitikimas tarp užuominos ir rodymo.

Eiblio užuomina ir Beikerio negalėjimas pamatyti, į ką rodo Eiblis, gali sutrikdyti Beikerį. Yra subtilus skirtumas tarp Eiblio elgesio [gatvėje] ir [sandėlyje]. [Gatvėje] Eiblis kalba apie neegzistuojančius objektus, tačiau rodo į realaus pasaulio objektą (Čarlį). [Sandėlyje] Eiblis taip pat kalba apie neegzistuojančius realaus pasaulio objektus, tačiau rodo į nieką, t. y. į realaus pasaulio objekto nebuvimą. Tik Eiblio rodymas į realaus pasaulio objektą leidžia Beikeriui suvokti, kad [gatvės] modeliuojamame scenarijuje Eiblis kalba metaforiškai. Beikeris negali daryti prielaidos, kad Eiblis kalba metaforiškai [sandėlio] modeliuojamame scenarijuje, kadangi neegzistuoja realus pasaulio objektas, į kurį rodo Eiblis. Galima preliminariai sakyti, kad norint, kad būtų metaforinio elgesio modelis, metaforos pagrindu turi būti realaus pasaulio objektas arba suvokimas, kad toks objektas yra galimas. Atsiranda metafora, kadangi suvokiamas realaus pasaulio

objektas turi kitokias savybes nei teigiama. Tai nebus toliau aptariama.

Reikšmė nebuvo panaudota, kad aprašytume bet kurį Eiblio ir Beikerio komunikacijos aspektą bet kuriame iš trijų scenarijų. Buvo specialiai teigiama, kad sušukimas „Žiūrėk!“ perduoda signalą, kuris neturi būti laikomas reikšme taip, kaip suprantama tradicinėje semantikoje. Komunikacija ir jos rezultatas buvo paaiškinti nesiremiant jokia tradicine semantikos teorija. Šiuo atžvilgiu esamas darbas siejamas su Coleman (2005). Galima teigti, kad visose trijose sąsajose [B] turi atlikti papildomą, nenurodytą užduotį — ištraukti *reikšmę* iš [A] pasakymo, o papildoma [A] vaidmens užduotis yra kaip nors įdėti *reikšmę* į pasakymą. Pateikus tokius argumentus, reikia parodyti, kas yra *reikšmė*, kalbant Kietojo mokslo lingvistikos (HSL) terminais, ir kaip *reikšmė* yra įdedama į arba ištraukiama iš pasakymo. Čia šie argumentai nepateikiami. [Lauko] modeliuojamos situacijos pasakymas gali būti analizuojamas laikantis įvairių tradicinės semantikos požiūrių, tačiau tradicinės analizės gali būti atliekamos tik nesiejant pasakymo su jo kontekstu. Tradicinė lingvistika neatsižvelgia į tai, kaip kontekstas gali paveikti Eiblį ir Beikerį, modeliuojamus kaip [A] ir [B]. *Atsiejimą* galima apibrėžti kaip iš anksto apgalvotą ar spontanišką atsisakymą atsižvelgti į poveikius, kuriuos individams bendraujant daro ne garsinės ar rašytinės pasakymo reprezentacijos dalys, o kitos realaus pasaulio lingvistiškai reikšmingos dalys.

Jei tradicinė semantinė analizė teigia, kad pasakyme, modeliuojamame [lauko] situacijos, yra *informacinis* turinys, tai to paties negalima pasakyti apie pasakymus, modeliuojamus [gatvės] ir ypač [sandėlio] situacijų, nepaverčiant *informacijos* sąvo-

kos beprasme. [Laukas] pateikia tipišką kalbinį pavyzdį, kuriame yra labai mažai tradicinių gramatinės ir semantinės analizės problemų. [Gatvė] pateikia tokią situaciją, kurioje pasakymas negali būti suvokiamas tiesiogiai, t. y. kad jis pateikia tikrąją fizinę realybę. [Sandėlis] modeliuoja situaciją, kurioje tas pats pasakymas nėra su niekuo aplinkoje susijęs. Kad būtų patogia, atitinkamai pasitelksime *faktinius*, *metaforinius* ir *įsivaizduojamus* scenarijus, situacijas ar sąsajas. Visuose trijuose scenarijuose Eiblio elgesys yra vienodas. Eiblio pasakymai yra tie patys. Tad kodėl Beikeris kiekvienu atveju reaguoja kitaip?

Tradicinės kalbotyros atstovai teigia, kad reikšmė yra žmogaus perduodama kitam žmogui žodžiais, kurie laikomi *reikšmės nešėjais*, t. y. garsinės ar rašytinės *reikšmės* talpyklomis. Jei reikšmės nešėjai gali būti žodžiai, frazės, sakiniai ar kiti elementai, kuriuos tradicinė lingvistika pasirinko būti *reikšmės* vieta, tai galima sakyti, kad visuose trijuose scenarijuose *reikšmė* atsiranda Eiblio smegenyse, ji garso bangomis perduodama Beikerio ausims ir yra Beikerio smegenų ištraukiama iš garso. Kai tai baigiama, Eiblio ir Beikerio „smegenų būseną“ būna panaši. Paprasčiau tariant, *reikšmė* yra tas pats kaip ir *informacija*; *kalba* yra *reikšmės/ informacijos* perdavimo mechanizmas. Koks yra segmento „Žiūrėk!“ ir rodymo fizinio veikimo tikslas? Daugelis kalbininkų teigtų, kad rodymas nėra kalbos dalis. „Žiūrėk!“ reikšmė arba informacinis turinys geriausiu atveju yra ribinis, teigia jie. Pateikti pavyzdžiai nėra neįprasti (išskyrus [sandėlį]); juos nesunku suprasti. Nesunku patikėti, kad tokie žmonės kaip Eiblis ir Beikeris galėtų elgtis taip, kaip aprašyta pateiktose situacijose. Galima sumodeliuoti labai panašias, beveik identiškąs eksperimentines situa-

cijas, kad pamatytume, kaip eksperimento subjektas, atliekantis Beikerio vaidmenį, supras Eiblio vaidmens atlikėjo elgesį. Numanoma, kad [lauko] eksperimentinėje situacijoje subjektas pastebės gyvatę; [gatvės] sąsajoje subjektas arba supras metaforą, arba/ ir paprašys paaiškinti ar pateikti daugiau su metafora susijusios informacijos; [sandėlyje] subjektas bus sutrikęs ir/ ar paprašys asmens, atliekančio Eiblio vaidmenį, kad paaiškintų.

Nors buvo pasakyta, kad antroji užuomina yra labai naudinga, vis dėlto tai neturėtų reikšti, kad be jos pasakymas „Žiūrėk!“ ir rodymas yra visada beprasmiškas. Kai kurios situacijos yra pakankamai akivaizdžios ir „netriukšmingos“ teorine informacijos prasme, kad išsvengtume aiškesnės antros užuominos poreikio. Tokiu atveju tradiciniai kalbininkai norėtų sakyti, kad likusiame pasakyme yra mažai arba išvis nėra informacinio turinio, arba jo nereikia. Vis dėlto, jei Beikeris atkreiptų dėmesį į gyvatę be vėlesnių užuominų, sunku būtų teigti, kad Eiblio komunikacija buvo nesėkminga. Tam, kad papildytų Eiblio komunikaciją, Eiblis ir Beikeris pasinaudoja informacija, kurią teikia aplinka. Žodžio „žiūrėk“ vartojimas yra nebūtinai, net jei Eiblis norėtų kažką ištarti. Šioje situacijoje tiktų ir „Ei!“ ar kažkas panašaus. Pritarimas tam yra pripažinimas, kad „žiūrėk“ *reikšmė* yra tik nežymiai svarbi, jei išvis yra svarbi Beikerio reakcijai į Eiblio komunikacinį elgesį. Vis dėlto vargu ar keistųsi mūsų modelis. Galėtų įvykti vienintelis dydžio <nerimas> pasikeitimas. Jei [laukas] būtų ypač „netriukšmingas“, t. y. jei gyvatė būtų itin gerai matomoje vietoje, galbūt Eibliui nereikėtų (ar jis nenorėtų) ko nors sakyti. Jam tik reikėtų rankos mostu parodyti Beikeriui, kad jis nukreiptų žvilgsnį ir pamatytų gyvatę. Jei lygintume

šià situacijà su [lauko], paklaustume tradiciškai maštančio kalbininko, kokia informacija yra Eiblio pasakyme. Kai kuriomis aplinkybėmis informacija nėra būtina, bet kitomis aplinkybėmis ji yra svarbi. Tai nėra paprasčiausiai Eiblio noras. Eiblio komunikacinis elgesys yra apspręstas aplinkybių, t. y. jis nesielgia akiai.

Žinoma, žmonės nebendruoja atsietai. Trijose sąsajose Eiblio ir Beikerio komunikacinis elgesys negali būti sėkmingai nagrinėjamas tik analizuojant pasakymus. Jei remsimės tradicine lingvistika, kuri teigia, kad žodžiai ar žodžių sandauga yra *reikšmės nešėjai*, t. y. jei mes pritarime poreikiui atsieti komunikacinį elgesį nuo realaus pasaulio trijuose scenarijuose, mums teks atsakyti į klausimą, ar Eiblio pasakymai visuose trijuose scenarijuose turi tą pačią reikšmę, ar jie skiriasi.

Bet koks atsakymas tradicinės krypties kalbininkui sukelia problemų. Pasakyti, kad visų trijų pasakymų reikšmės yra tos pačios, reikštų, kad mes laikomės „vieno kurpalio“ reikšmės požiūrio. Žodžiai prilyginami reikšmei, t. y. tie patys žodžiai turi tas pačias reikšmes nepriklausomai nuo aplinkybių. Žodžių formos (garsinės ar grafinės) yra tik mentalinio reikšmių sąrašo rodikliai. Šis kraštutinis požiūris ignoruoja kitus tradicinės lingvistikos teiginius — polisemiją, bendrą žmonių patirtį. Be jokių abejonių mes tai atmetame. Jei tradicijai atstovaujantis kalbininkas, teigiantis, kad žodžiai ar žodžių sandauga yra reikšmių nešėjai, sako, kad trys Eiblio pasakymai turi skirtingas reikšmes ar besiskiriančias tam tikru laipsniu, tai kalbininkas turės sukurti mechanizmą, įvertinantį skirtumus. Trumpai tariant, jei Eiblio pasakymų reikšmės skiriasi priklausomai nuo scenarijaus, kyla klausimas, kaip Beikeris, girdėdamas tik žodžius, žino, kad jie

skiriasi ir koks tas skirtumas. Tradiciškai atsakymas grindžiamas kažkokia paslaptinga filosofija, o pastaraisiais metais argumentuojama neuromokslu; beje, šis argumentas daugiau susijęs su neuromokslu autoritetu nei jo teikiamais įrodymais.

Mes teigiame, kad komunikacinis elgesys visuose trijuose scenarijuose negali būti tinkamai analizuojamas neatsižvelgus į aplinkybes ir Beikerio situacijos suvokimo poveikį. Trumpai tariant, mes teigiame, kad negali būti tinkamos trijų situacijų analizės atskiriant pasakymus nuo aplinkybių ir analizuojant juos kaip atskirus reiškinius. Joks komunikacinis elgesys nėra išpildytas, jei jis yra atsiejamas. Visada reikia atsižvelgti į komunikacinio elgesio aplinkybes. Kietojo mokslo lingvistika primena, kad reikia studijuoti žmones, bendraujančius realiame pasaulyje. Mes negalime neatsižvelgti į mūsų modelių aplinkybes kartu su kitais elementais — sąsaja, modeliu ir realiu pasauliu.

Faktiniame scenarijuje Beikeris girdi Eiblį ir mato tikrą gyvatę tikroje žolėje. Jei mes nagrinėsime kitus du scenarijus, Beikeris, kai nemato gyvatės, gali nežinoti, apie ką kalba Eiblis. [Lauke], jei Beikeris nemato gyvatės ir paklausia Eiblio apie ją, Eiblis gali pažiūrėti dar sykį. Jei Eiblis dabar nemato gyvatės (ji galėjo nušliaužti į žolę), jis gali suabejoti savo pastebėjimo tikslumu. Tai sukuria visai kitokią tradicinės reikšmės sąvokos suvokimo problemą nei ji yra faktiniame scenarijuje. „Žiūrėk! Žolėje — gyvatė!“ nereiškia to paties kaip „Žiūrėk! Aš manau, kad matau gyvatę žolėje!“ arba „Žiūrėk! Aš mačiau gyvatę žolėje!“ Šie pasakymai yra būdai, kuriais tradicinės kalbotyros mokslininkas, norėdamas išspręsti tradicinės *reikšmės* analizės problemą, galėtų perrašyti Eiblio pirminį pasakymą, jei Eiblis vėliau suabe-

jotų savo pastebėjimo tikslumu. Pirminis pasakymas yra esamas teiginys, bet ne primygtinis teigimas, kad Eiblis mano, kad jis galėjo kažką pastebėti ar pastebėjo kažką praicityje.

Egzistuoja trys komunikacinio elgesio trijuose scenarijuose komponentai: Eiblio komunikacinis elgesys, Beikerio reakcija ir aplinkybės. Tradiciniu komunikacijos požiūriu klausytojas yra pasyvus. Saussure'as pateikia šio teiginio pavyzdį:

Tarkime, turime du žmones — A ir B kalbančius tarpusavyje [...]. Pradinis grandinės taškas yra vieno individo smegenyse, pavyzdžiui, A, kur sąmonės faktai, kuriuos mes vadiname konceptais, yra siejami su kalbos ženklų ar garsų modelių reprezentacijomis. Tarkime, kad esamas konceptas sukelia smegenyse atitinkamą garso modelį. Tai yra psichologinis reiškinys, kuris siejamas su fiziologiniu procesu: smegenys perduoda impulsą, atitinkantį šį modelį, garsą apdorojantiems organams. Tada garso bangos yra siunčiamos iš A burnos į B ausį: grynai fizikinis reiškinys. Po to grandinė vyksta B tik atvirkštine tvarka: iš ausies į smegenis — fiziologinis garso modelio perdavimas; smegenyse — psichologinės šio modelio asociacijos su atitinkamu konceptu. Jei B atsako, šis naujas veiksmas pereis tas pačias fazes — iš B smegenų į A smegenis [...] (Saussure 1986, p. 11–12)

Iš šios citatos aišku, kad Saussure'as nemano, kad aplinkybės yra svarbios. Kaip jis teigia, komunikacinis elgesys yra tik mentalinis reiškinys, atskirtas nuo realaus pasaulio. Arčiausiai realaus pasaulio yra konceptai. Tai nėra tikrasis pasaulis savaime, kuris iškyla A ir B diskusijoje, tai yra kažkoks realaus pasaulio aspektas, kuris buvo paverstas konceptu. Saussure'as, kaip ir daugelis kalbininkų, nustato pasakymų lingvistinės analizės ribas. Nors jis teigia, kad duomenys yra „visa žmonių

kalbos raiška“ (Saussure 1986, p. 6), jis kaip pavyzdžius pasitelkia tik pasakymus.

Ši citata rodo kitą paplitusį atskyrimą tradicinėje lingvistikoje. Manoma, kad visos komunikacijos yra be trūkumų. Saussure'o A visada sugeba tiksliai pakartoti B mintis. Mūsų kasdienė patirtis rodo, kad taip nėra. Pašalinius svarbias detales, mums sunkiau stebėti ir minties procesai tampa neaiškūs. Jei tradicinė lingvistika būtų atsisakiusi nelogiško teiginio, kad komunikacija yra visada be trūkumų, lingvistai suprastų, kad žodžiai nėra *reikšmės nešėjai*, ir pastebėtų, kad pokalbius dažnai lydi prašymai paaiškinti ar pateikti daugiau informacijos, o rašytinius tekstus lydi paaiškinamosios pastabos. Šio papildomo elgesio nereikėtų, jei komunikacija visada būtų be trūkumų.

Kietojo mokslo lingvistikoje (HSL) klausytojas yra aktyvus. Klausytojas supranta ne tik kalbėtoją, bet ir jį supantį pasaulį. Klausytojas nėra tradicinės lingvistikos *tabula rasa* — jis turi pojūčius ir patirtį. [Lauke] būtų visiškai įmanoma modeliuoti, kad Beikeris reaguotų į Eiblių pasakymą „Taip, iš tiesų čia mėlynoji google gyvatė (jei norite, įterpkite tikrą gyvatės vardą vietoj „mėlynoji google gyvatė“). Gali būti, kad Beikeris žino apie gyvates daug daugiau nei Eiblis ir gali papasakoti Eibliui apie gyvatę vien tik pažiūrėjęs į ją. [B] vaidmuo ir [gyvatė] rekvizitas turės kitokias savybes nei mes sumodeliavome. [Gyvatė] turės kažkokią realias „mėlynosios google gyvatės“ savybes arba bent tokias, kokios buvo būtinos, kad Beikeris atpažintų, kad čia baisyji „mėlynoji google gyvatė“. [B] turėtų turėti bent <stebėjimas mėlynoji google gyvatė/ taip> savybę, kuri galėtų įtraukti užduotį, kuri modeliavo tai, kaip Beikeris pasako Eibliui apie gyvatę. Beikeris

„konstruoja reikšmę“ (jei norite vartoti tradicinės lingvistikos terminą) visai kitokia nei tradicinė lingvistika teigtų apie Eiblio pasakymą, kadangi jis, Beikeris, pastebėjo realaus pasaulio objektą. Pagal Kietojo mokslo lingvistiką (HSL) Beikeris „neperteikia reikšmės“ Eibliui ir Eiblis neperteikia reikšmės Beikeriui. Kai jie abu bendrauja, keičiasi modelių savybių dydžiai, o to rezultatas yra jų tarpusavio bendravimas ir sąveika su realiu pasauliu.

Tradicinis kalbininkas gali prieštarauti, kad bet kokia *informacija*, kurią Beikeris gavo apie gyvatę, pasinaudodamas savo pojūčiais, nėra lingvistikos tyrimo objektas. Jis galėtų teigti, kad Eiblio ir Beikerio pasakymo žodžio *gyvatė reikšmė* yra konstanta. Taip gali būti tradiciniame lingvistikos pasaulyje, atskirtame nuo realybės, tačiau Kietojo mokslo lingvistika pabrėžia akivaizdų dalyką: mes gyvename realiame pasaulyje. Ką Eiblis mato kaip „gyvatę“, Beikeris gali matyti kaip „mėlynąją google“. Ar jie mato tą patį objektą? Žinoma. Ar Beikeris daugiau žino apie ją nei Eiblis? Žinoma. Sunku suvokti, kokios gali būti priežastys primygtinai teigti, kad teorija, kuri nuslepia šį faktą, yra teisinga. Tradiciškai teigiama, kad žodis *gyvatė* reiškia tik tai, ką Eiblis nori pasakyti, ir nieko daugiau. Keista, kad taip yra. Gyvatės neegzistuoja realiame pasaulyje. Egzistuoja mėlynosios google, barškuolės, juodosios lenktynininkės. Žodį *gyvatė* dėl patogumo kategorizuodami ar apibendrinami pasitelkia tie, kurie nežino arba nesidomi skirtumais tarp, tarkime, barškuolės ir smauglio. Žmonės bendrauja vartodami tokius apibendrinimus kaip *gyvatė* arba specialius terminus kaip *mėlynoji google*, priklausomai nuo jų patirties, o ne nuo jų ištikimybės lingvistinei teorijai. Tradicinė lingvistika ignoruoja patirtį, o Kietojo

mokslo lingvistika ją pripažįsta. Taip pat Kietojo mokslo lingvistika pabrėžia lūkesčių svarbą², kurie yra grindžiami individo bendravimo su realiu pasauliu nedidele ar pakankamai didele patirtimi. Yngve (1996, p. 291), diskutuodamas apie metaforą, aptaria, kokį vaidmenį turi lūkesčiai modeliuojant metaforinę komunikaciją. Tai yra akivaizdus [gatvės] modelio pritaikymas. Mes pripažįstame, kad *patirtis*, kaip suvokiama šiame darbe, apima ir reikalauja tam tikro paaiškinimo, jei norime, kad mūsų modeliai būtų išsamesni nei čia pateikti.

Faktinė sąsaja apima realaus pasaulio aspektus, kuriuos Beikeris panaudoja reaguodamas į Eiblio elgesį. Metaforinėje sąsajoje Beikeris taip pat naudojasi realaus pasaulio aspektais, kad galėtų suprasti Eiblio elgesį, kuris, nors ir būdamas tik truputį kitoks nei faktinėje sąsajoje, nėra toks tiesmukas kaip faktinėje sąsajoje. Deja, jokios pagalbos Beikeris nesulaukia [sandėlyje]. Ši sąsaja gali atsieti Eiblio elgesį nuo realaus pasaulio taip, kaip tradiciniai kalbininkai daro su savo pavyzdžiais. Beikeriui sunkiau reaguoti į Eiblį ir jis gali netgi visiškai nesuistvarkyti su šia situacija. Jei eksperimentas būtų atliktas, numanoma, kad individo Beikerio elgesys [sandėlyje] būtų labai įvairus.

Tradicinė lingvistika yra linkusi atskirti kalbinius įrodymus nuo tikrovės. Mūsų trečioji sąsaja pateikia grafinį įrodymą, kad kalbinių duomenų atskyrimas nuo realaus pasaulio yra esminė klaida. Pirmosiose dviejose sąsajose mes galime pagrįstai numanyti Beikerio elgesio ribas. [Sandėlis] pateikia mums svarių įrodymų, kad kontekstinės informacijos trūkumas gali su-

² Pastaruoju metu lūkesčiai ir lūkesčių procedūros itin domina Kietojo mokslo lingvistikos atstovus. Tikėtina, kad jie turi daugiau aiškinimo galimybių nei gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio.

kelti individų komunikacinių problemų. Kai [sandėli] analizuojame kartu su tikrais ir metaforiniais scenarijais, akivaizdu, kad [sandėlio] scenarijus vargu ar gali natūraliai atsirasti. Žmonės komunikuoja pasaulyje,

kuriame daugybė kontekstinių užuominų, jie jomis nuolat naudojasi. Jei nesvarstysime ir neanalizuosime šių užuominų, gausime iškreiptą normalios komunikacijos procesą, kuris mums nedaug ką galės reikšti.

Literatūra

COLEMAN, D., 2004. *Linguistic Meaning in the Physical Domain*. 30th LACUS Forum, Houston, TX.

COLEMAN, D., 2005. *Language Learning Input and Input for Learning to Communicate*. 31st LACUS Forum, Houston, TX.

YNGVE, V., 1996. *From Grammar to Science*. Philadelphia: John Benjamins.

YNGVE, V.; WAŚSIK Z., 2004. *Hard Science Linguistics*. New York: Continuum.

Iš anglų kalbos vertė Jurga Cibulskienė

V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO

Konferencijų apžvalgos / Omówienie konferencji

Report and reflections of the 2010 *International Conference on Intercultural Pragmatics and Communication* in Madrid

Tatiana Larina (Russia)

Laura Alba-Juez (Spain)

The 4th International Conference on Intercultural Pragmatics and Communication held at the Universidad Pontificia de Comillas (Madrid, Spain) from 15 to 17 November 2010 without any doubt can be called one of the greatest academic events of the last year in this area. The conference was organized by the CLAN (Corpus of Language and Nature) Research Team at the Universidad Autónoma de Madrid and the Mouton de Gruyter *Intercultural Pragmatics Journal*.

Over 180 participants from a number of European countries and such faraway places as the USA, Canada, Mexico, China, Korea, Australia, Japan and others presented their papers focused on various intercultural and cross-cultural aspects of pragmatics, impact of culture on communication, the problems of understanding, cross-cultural socialization, development of cultural awareness, and pragmatic competence.

The conference was not only a great opportunity for exchanging opinions and learning new ideas, but also an educational event of great importance, for the plenary speakers, as well as many of the participants, can be said to be among the most outstanding contemporary scholars in the discipline.

The key event of the conference was John Searle's plenary talk, which he devoted to the philosophical question "What is an object?" Opposing to the philosophers of language who assume a prior inventory of objects to the discussion of reference, John Searle, in his elegant and persuasive manner, argued that reference is itself part of the same cognitive apparatus that enables us to organize the data of our experiences into 'objects'. The main idea of his talk is that without answering the question "What is an object?" we cannot intelligently address the question "How do we refer to the objects?"

Deidre Wilson, from University College London and the *Centre for the Study of Mind in Nature* (Oslo), focused on the problem of understanding and believing in

communication. She pointed out that while speakers have two distinct goals — to be understood and to be believed, hearers have two corresponding tasks — to understand the speaker's message, and to decide whether to believe it or not. She considered the relation between understanding and believing, and surveyed some recent evidence suggesting that alongside the pragmatic capacity for understanding utterances, there is a capacity for 'epistemic vigilance', which enables hearers to protect themselves against mistakes or deliberate deception by speakers. She analyzed how the pragmatic capacity and the capacity for epistemic vigilance might interact, and drew out some implications for pragmatics.

Istvan Kecskes, professor of Linguistics and Communication at the State University of New York, Albany, USA, and the editor of *Intercultural Pragmatics* journal, who was one of the conference organizers, devoted his presentation to such an important theoretical issue as interculturality, and related it to pragmatics research in a socio-cognitive framework. He defined interculturality as a situationally emergent and co-constructed phenomenon that relies both on relatively defined cultural norms and models as well as situationally evolving features. Persisting in advantages of a socio-cognitive approach to pragmatics, he emphasized that it takes into account both societal and individual factors of communication and is considered an alternative to current theories of pragmatics that consider communication an idealistic, cooperation-based, context-dependent process in which speakers are supposed to carefully construct their utterances for the hearer taking into account all contextual factors, and hearers do their best to fig-

ure out the intentions of the speakers. Not denying the decisive role of cooperation, context and politeness in communication, he pointed out that intercultural pragmatics gives equal importance to egocentrism, chaos, impoliteness, aggression, and other negative phenomena in the analysis of language production and comprehension. The socio-cognitive approach serves as a theoretical framework for intercultural pragmatics to incorporate and reconcile two seemingly antagonistic sides of the communicative process and explain the dynamic interplay of prior and emergent knowledge and contexts.

Raymond Gibbs from University of California at Santa Cruz, attempted to answer the question "Can there be a pragmatic theory for the entire world?" He stated that the multidisciplinary study of pragmatics has always struggled with the tension between attempts to explore broad human pragmatic abilities, presumably held by all people, and showing the subtle ways that communication is always dependent on specific people and social/cultural situations. In his talk he described some aspects of this tension in the study of pragmatics, using some of his work in experimental psycholinguistics as examples. Arguing that both stability and instability in linguistic pragmatics emerges from self-organizing tendencies, he claimed that both broad regularities and specific variations in pragmatic behaviors can be accounted for by self-organizational processes that operate without explicit internal rules along multiple time-scales of experience (i.e., from neurons to culture). He suggested some reasons for adopting this perspective on human performance as a way of keeping pragmatics both scientifically sound and sensitive to the cross-

cultural, and socially-specific, variations in pragmatic behavior.

François Recanati, from Institute Jean-Nicod, raised another question — “How Radical is Radical Contextualism?” and considered 4 issues dealing with the debate over Contextualism:

- *the modularity issue* (is semantic competence sufficient to assign truth-conditions to arbitrary sentences of one’s language, or is pragmatic competence also needed?);
- *the extent of context-sensitivity issue* (is context-sensitivity pervasive in natural language, or it is a rather restricted phenomenon?);
- *the generalization of context-sensitivity issue* (are all/most expressions similar to indexicals?);
- *the pragmatic modulation issue* (is the semantic contribution of expressions calibrated through the operation of ‘free’ pragmatic processes like metonymy, narrowing or sense-extension?).

Admitting the fact that on each issue there are two sides, corresponding to the overall debate between Contextualism and Literalism, François Recanati formulated clearly his own position in favour of the contextualist side on all four issues.

Rachel Giora from University of Tel Aviv, who was also among the plenary speakers, talked more about communicative practices than about the theoretical aspects of communication. She devoted her talk to contrastive analyses of negation in Hebrew, English, German, and Russian, and, based on vast experimental data, she attempted to prove that negation is not necessarily a suppressor operator, but that it can be an enhancer, inducing metaphoricity.

The authors of oral presentations talked about various aspects of pragmatics in in-

tercultural contexts. Quite a number of them traditionally devoted their talks to different speech acts, their culture-specific characteristics, socio-pragmatic, regional and gender variation, as well as the problem of acquisition of their differences. Among the speech acts discussed were requests in German, Polish and Russian (Eva Ogiermann) and in Brazilian Portuguese (Beatriz De Paiva), responding to a request to promise (Carmen García), promising in Western and African Cultures (Regina Blass), asking for advice (Anne Marie Devlin), Iraqi and Malaysians acceptance and refusal to invitations (Sala-siah Che Lah and Hiba Qusay Abdul Sattar), English and Spanish closings (Lucía Fernández Amaya), apologies (Gregory Taylor) and others. José Mateo and Francisco Yus (Universidad de Alicante) presented an Intercultural Pragmatic Taxonomy of insults emphasizing that in different cultures people can use insults with different communicative purposes. Cesar Felix-Brasdefer (Indiana University) analyzed service encounters in Mexico and the US and compared the different openings and types of requests.

Politeness versus impoliteness across cultures is also a traditional subject for discussion at conferences on pragmatics and communication. Marta Dynel from University of Łódź devoted her talk to teasing out the problematic interdependence between the Gricean model of communication and the theories of politeness and impoliteness which draw on it. Gila A. Schauer and Jonathan Culpeper (Lancaster University) presented some interesting findings of their comparative analysis of impoliteness events in English and German, while Keivan Zahedi and Mahbouben Taghizadeh talked about maxims of politeness, their

linguistic manifestation and priority in Farsi and English. The joint presentation by Pilar Garces Blitvitch (University of North Carolina at Charlotte), Nuria Lorenzo Dus (Swansea University) and Patricia Bou Franch (University of Valencia) explored the use of code-switching and rudeness as indexes of affiliation and disaffiliation within two forms of Latino identity positioning: bilingual versus monolingual speaker and US-born versus immigrant.

Another scope of the questions discussed at the conference dealt with socio-cultural dimensions and their impact on communicative behavior. In her substantial presentation, Anna Gladkova, from University of New England (Australia), pointed out dominating social categories which impact Russian styles of communication and demonstrated how these differing styles of interaction apply to the domain of emotion display in the Russian culture. Mignette Marcos Garvida (Ryerson University, Canada) talked about identity and power in Filipino society. Francisco Miguel Ivorra Pérez (Universidad de Alicante) in his paper "Equality or Deference?" focused on the influence of power distance on the communicative strategies of US and Spanish businessmen. Maicol Formentelli (Università degli Studi di Pavia, Italy) provided a model of interpersonal stance based on four socio-semiotic dimensions of interaction: formality, power, social distance, and respect.

A number of presenters focused on the pedagogical aspect of intercultural pragmatics and communication discussing different ways of developing the learners' pragmatic competence (Svetlana Kurtes, Cambridge university; Neil Murray, University of South Australia) and the problem of intercultural pragmatics acquisition

(Barry Pennock-Speck and Begoña Clavel Arroitia, Universitat de València-IULMA). Elly Ifantidou (University of Athens) examined how pragmatic competence may be used as an indicator of linguistic proficiency in a way that allows for a reliable assessment of academic learners' language ability. Zohreh Eslami (Texas A&M University) investigated pragmatic transfer and transfer of socio-linguistic rules and impact of learner subjectivity on pragmatic language choice.

One of the panels of the conference, the one in which we participated, was organized by the FunDETT (Functions of Language: Evaluation in Different Text Types) Research Group (a project funded by the Spanish Ministry of Science and Innovation), and was devoted to the evaluative function of language¹. In this panel there were three presentations: Carmen Santamaría focused on the discourse function of evaluation and on how this function is realized for the expression of affect, judgment and appreciation in social networks. Mercedes Díez Prados and Ana Belén Cabrejas Peñuelas talked about the evaluative function of cohesive devices in political texts. In our presentation (titled *The expression of evaluative polarity through types of impoliteness across the English, the Spanish and the Russian cultures*) we analyzed the different ways in which interlocutors express and interpret evaluation by means of impolite acts. We took Kaul de Marlangeon's (2008) typology of impolite acts for Spanish and Kaul de Marlangeon and Alba-Juez's (forthcoming) development of the typology for English as points of departure, this time extending

¹ More information about this project can be found at <http://www.uned.es/proyectofundett/>

the analysis to the Russian language and culture. We focused on the way the evaluative function of language is realized through different types of impolite acts, and, taking into account previous studies on this linguistic function (e.g. Martin 2000; Hunston, Thompson 2003; Martin, White 2005; Bednarek 2008) and on the phenomenon of (im)politeness (Lakoff 1973; Brown, Levinson 1987; Leech 1983, 2007; Kaul de Marlangeon [1992] 1995—2003; Culpeper 1996; Culpeper, Bousfield, Wichmann 2003; Bousfield, Locher 2008) we tried to elucidate the manner in which the evaluative function helps in the realization of other prominent sub-functions of language, such as *expressing disagreement*, *blocking the flow of communication* or *organizing discourse*, among others. In addition, and after testing the typology for Russian, we carried out an empirical analysis with the aim of establishing some similarities and/or differences among the three cultures with respect to the type of impoliteness and the actual language used by the speakers of the cultures under scrutiny in the realization of evaluative impolite acts. The corpora used for the analysis consisted of examples of everyday communication and conversation in the three cultures, as well as the fictional language of some films and television shows. The work presented has both a theoretical and an empirical dimension:

On the one hand we tested the applicability of Kaul de Marlangeon's (2008) typology of impolite acts for Russian with a special focus on their evaluative polarity and on the sub-functions performed, and on the other hand we compared — through the analysis of the examples found in the corpora — the various realizations of the evaluative function both across the different types of impoliteness and the three cultures studied.

Although all the topics were of great interest, in a short overview like this one, it is virtually impossible to make justice to all presenters by mentioning and discussing them all.

For more details concerning all the issues discussed (besides the above, there were *ironic communication*, *humour*, *emotions*, *metaphor*, *political discourse*, *advertising discourse*, *bilingualism*, *figurative language*, and many other crucial topics) one may go to <http://conference.clancorpus.net>.

It would be unfair to finish the report without mentioning the host of the conference, Prof. Jesús Romero-Trillo, and his team. We want to thank them for the perfect organization of this unforgettable event, as well as for the outstanding Spanish hospitality, including charming smiles, friendliness, permanent support, and an unforgettable lavish dinner with a stirring flamenco performance.

References

- BEDNAREK, M., 2008. (Ed.) Evaluation in Text types. *Functions of Language*, 15 (1).
- BOUSFIELD, D., MIRIAM, A. L., 2008. (Eds). *Impoliteness in Language. Studies on its interplay with Power in Theory and Practice*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.
- CULPEPER, J., 1996. Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics*, 25, 349—367.
- CULPEPER, J.; BOUSFIELD, D.; WICHMANN, A., 2003. Impoliteness revisited: With special reference to dynamic and prosodic aspects. *Journal of Pragmatics*, 35, 1545—1579.
- HUNSTON, S., 2008. The evaluation of sta-

tus in multi-modal texts. In: M. BEDNAREK, ed. Evaluation in Text types. *Functions of Language*, 15 (1), 64—83.

HUNSTON, S.; THOMPSON, G., 2003. (Eds.) *Evaluation in Text. Authorial Stance and the Construction of Discourse*. Oxford: Oxford University Press.

KAUL DE MARLANGEON, S., 2003. La fuerza de cortesía-descortesía y sus estrategias en el discurso tanguero de la década del '20. *Revista de la Sociedad Argentina de Lingüística*, 3, 7—38. Available from: <http://www.edice.org/Documentos/SKaul.pdf> [Accessed 16 01 2010].

KAUL DE MARLANGEON, S., 2008. Tipología del comportamiento verbal descortés en español. *Actas del III Coloquio del Programa*

EDICE. Cortesía y conversación: de lo escrito a lo oral. Valencia/ Estocolmo: Departamento de Filología Española, Universidad de Valencia, 254—266.

KAUL DE MARLANGEON, S.; ALBA-JUEZ, L. (forthcoming). *A typology of impoliteness behaviour for the English and Spanish cultures*. Paper presented at the LIAR II Conference, Lancaster, U.K., July 2009.

MARTIN, J. R., 2000. Beyond Exchange: APPRAISAL Systems in English. In: HUNSTON, S., THOMPSON, G., eds. *Evaluation in Text*. Oxford: Oxford University Press.

MARTIN, J. R.; WHITE, P. R. R., 2005. *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. New York: Palgrave Macmillan.

Кnygų recenzijos / Recenzje książek

ЧЕРВИНСКИЙ, П. П., 2010. *Номинативные аспекты и следствия политической коммуникации*. Тернополь: Крок. 344 с. ISBN 978-966-2362-10-7

Александра М. Пономарева

(Rusija / Rosja)

Прагматический подход к научному знанию – это примета времени. «В какой сфере можно применить изыскания ученых и насколько они полезны?» – такие вопросы задают научному сообществу государство и общество. С этой точки зрения книгу профессора П. П. Червинского можно назвать утилитарно-актуальной. Сложно найти такого агента современных общественных отношений, которому были бы неинтересны проблемы воздействия на адресата, построения эффективных коммуникаций. Особенно актуальными эти вопросы становятся в условиях столкновения различных идеологий – как на государственном, так и на бытовом уровне, жесткой политической борьбы, а также в тех социумах, в которых государство вынуждено, стремится (вынужденно стремиться) общаться со своими гражданами. В основе общения государства и общества всегда лежит некая идеологическая система, репрезентацию которой можно исследовать через тексты политической коммуникации. «Основу языка политики может, но не обязательно должна, составлять какая-то идеология, воспринимаемая и понимаемая как система понятий и идей,

мировоззренческая, системоценностная, и, возможно, ... философская», – считает автор книги «Номинативные аспекты и следствия политической коммуникации» (с. 20). Книга представляет удачную попытку исследования идеологической системы советского периода путем изучения инструментов ее реализации – номинации, категоризации и эволюции. На наш взгляд, впервые изучен процесс трансформации идеологической системы (по терминологии автора, «эволюции политизированных парадигмосистем»), описаны итоги и последствия перехода от языка советского времени к языку последующего узувального состояния (номинативные и перцептивные следствия десоветизации в языке в конце XX – начале XXI века) (см. с. 7). Язык становится источником получения информации о картине мира, особенностях общественных институтов и массового сознания (см., например, с. 126). Автору, при том, что он находится в русле исследований языка советского периода, в которых последний зачастую определяется как тоталитарный, «дубовый», «деревянный», партийный, официоз, новояз, удается сохранить некую отстра-

ненность, избежать оценочности, что повышает научную ценность книги.

Концептуальная выверенность, четкая трехчастная структура изложения материала в соответствии с направлениями «номинация», «категоризация», «эволюция», глубокий анализ словарного и обширного самостоятельно собранного языкового материала – все это позволило автору представить сложную научную проблему интересно и увлекательно.

Автор убедительно доказывает, что политическое коммуникативное взаимодействие оказывается более сложным, по сравнению с коммуникативным воздействием вне его публично-социальной проявленности (с. 8–19), и именно номинация «содержит в себе заряд той идеологической и общественно-политической системы, на базе и в недрах которой она протекает, которую отражает» (с. 34). Номинатив может служить инструментом концентрированного выражения отношений участников коммуникационного акта, а в идеологически маркированных политических коммуникациях служит инструментом решения конфликта путем подавления оппонента.

«Механизм подключения» коммуниканта к той или иной идеологической системе представляется автору таким: «Говорящий актуализирует социальную оценку имеющихся представлений, характерных для данного коллектива, распространенных, известных в нем, и связанную с системой ценностей, моралью, приоритетами, статусными оценками и впечатлениями. Обращаясь к ним, он получает возможность реализации собственных коммуникативных – интенциональных, модальностных – установок как коммуниканта» (с. 41).

Особое значение, по мнению автора, имеет изучение апеллятивов – номинативов, референциальность которых имеет смещенный в сторону воздействующей, апеллятивной функции характер, поскольку может послужить основой для разработки типологии политического воздействия, типологии языков политики, типологического описания апеллятивной речевой деятельности в целом (с. 52–53, 59).

Приемы и способы социальной оценочности в современном публицистическом тексте автор исследует с точки зрения «героя» – «на основании социально-психологической позиционной типажности с коррелируемой к воображаемому герою времени позицией автора и психологизацией его ценностных социальных свойств» (с. 64). Это позволяет выделить 5 типов исходной субъективной позиции авторов текстов, определяющей окраску, характер и вид используемых способов и приемов социальной оценки. Выделяемые типы можно определить в отношении 1) силы, 2) статуса, 3) дистанционности, 4) приобщения, 5) перехода (приобретения-утраты) (с. 65) и представить их подробное описание (с. 66–71).

В разделе «Категоризация» находим весьма любопытную предметно-тематическую дифференциацию номинативных единиц языка советской действительности с выделением и описанием следующих групп: «партитивы», «корпоративы», «массивы», «институтивы», «персоналии» (субъектная часть), «локативы», «предметы», «структуративы», «серии» (объектная часть), «активы», «компресивы», «состояния», «прогрессивы», «проективы», «периоды» (предикатная часть) (с. 74–83).

В своем анализе диахронических изменений языка автор делает акцент на весьма необычном аспекте: его интересуют в первую очередь те формы языковой эволюции, которые имеют не постепенно последовательный, а резкий, скачкообразный, революционный характер (с. 174).

П. П. Червинский в своих изысканиях использует метод семантического анализа, трансформируя его, представляя, по сути, новый жанр исследования – назовем его семантическим эссе, что позволяет раскрыть глубинные механизмы образования идеологем, тонко описать смысловые переплетения имплицитных и эксплицитных смыслов в их семантической структуре (с. 57, 113, 125, 137 и др.).

Весьма интересной является идея словаря «Негативно оценочные лексемы языка советской действительности. Обозначение лиц», представленная в предисловии к словарю (с. 268) и образцах словарных статей (с. 292–315). Автор решает задачу уточнения семантики слов в условиях и с учетом особенностей советской действительности.

Конечно, в рамках представленного исследования невозможно решить все проблемы, связанные с исследованием взаимосвязи идеологических систем и политических коммуникаций. Открытым остается вопрос о существовании «идеальной» идеологической модели, по отношению к которой советскую идеологическую систему можно рассматривать как «искаженную», «идеологически предобусловленную», «мировоззренчески и системоценностно препарированную»

(с. 12). И здесь можно согласиться с мнением автора, который считает, что деидеологизация языка политики вряд ли возможна (с. 23).

Не всегда прослеживается в книге авторское разграничение таких терминов, как *политический*, *политизированный*, *идеологический*, *мировоззренческий* и т.д.

Представленное исследование с его терминологической базой, инструментарием, методами сбора и изучения языкового материала советского периода, по сути, является методологической базой для научной работы по описанию языка любой политико-идеологической системы.

Идеология и политика, исследуемые через язык, в свою очередь дают представление о языке, его семантике, лексическом составе, фразеологии, о процессах его развития и обновления, о его динамике, позволяют определить те связи и тенденции, которые управляют механизмами развития и обновления, составляя, в конечном счете, основу языковой эволюции (см. с. 49).

Автор считает, что исследование политических социально-ценностных систем могло бы способствовать лучшему восприятию и пониманию реализуемой политики, определяя ее фазы, потенциалы, возможные последствия и действительные, а не пропагандируемые политические значимости (с. 50). Материалы книги могут стать фундаментом прикладных работ, связанных с развитием компетенций в сфере политического дискурса.

PAPLAUSKIENĖ, Virginija. *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos kelias*. Kaunas: Naujasis lankas, 2009, 288 p. ISBN 978-9955-03-593-0

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė

(Lietuva / Litwa)

Liūnės Sutemos poezija ilgą laiką jungė tik nedidelį gerbėjų ratą. Algirdas Titas Antanaitis studijoje *Lietuvių egzodo literatūra*¹ tai yra aiškines jos eilėraščių sudėtingumu, gausybės simbolių neapibrėžtumu, teigęs, kad poetės kūryba savo įvaizdžiais išreiškia labai intymų uždara poetinį pasaulį, kuriame tik nedaugelis rafinuotų poezijos gerbėjų sugeba atrasti kažką artimą sau, savo poetiniams išgyvenimams. Jam savotiškai antrino Laimutė Adomaitienė: „Susidaro pirmas įspūdis, kad Liūnės Sutemos eilėraščiai aiškūs ir paprasti, tačiau tai apgaulinga: būtina skverbtis į juos. Naujaisiuose kūriniuose lyrinis herojus byloja tarytum asketo vienuolio ištartus žodžius, gimusius tyloje ir vienatvėje. Meditacija, susikaupimas, susitaikymas su „Vienintelio“ valia ir rimitis padeda lyriniam „aš“ būti stoviškam ir sutikti lemtį ramiai. Metafizinės sąvokos: „būtis“, „nebūtis“, „amžinybė“, „mirtis“, „tikėjimas“ ir kt. tampa svarbiais poetiniais apmąstymais“².

Tai vis dėlto paprasta ar sudėtinga ši poezija?

Atsakymą pateikė Virginija Paplaus-

kienė, parašiusi puikią studiją apie išeivijos kūrėją Liūnę Sutemą (poeto Henriko Nagio seserį, prozininko Mariaus Katiliškio žmoną Zinaidą Verą Nagyte-Katiliškienę, g. 1927 m. liepos 5 d. Mažeikiuose), priskiriamą „bežemių kartai“ (Vytautas Kavolis), „nužemintųjų generacijai“ (Algimantas Mackus). Knygą vienija ir struktūruoja svarbiausieji Liūnės Sutemos gyvenimo taškai, o jų apibendrinimas ir interpretacijos papildo išvalgas apie kūrybinio kelio posūkius. Prie knygos pridėtas kompaktinis diskas, kuriame įrašyti Liūnės Sutemos skaitomi eilėraščiai iš rinkinio „Tebūnie“. 2007 metais rašytojai už dvasinės saugos poeziją šiame rinkinyje buvo paskirta Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija (įteikta 2008-02-17 Lemonite, JAV). Tai aktuali studija ir akademeinei, ir plačiajai visuomenei, kadangi iki šiol išsamaus tyrimo, skirto Liūnės Sutemos gyvenimui ir kūrybai, nebuvo. Jos kūryba literatūros kritikų tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje vertinama itin palankiai. Danos Vasiliauskienės, Viktorijos Daujotytės-Pakerienės, Rimvydo Šilbajorio, Vytauto Kavolio darbų apie Liūnę Sutemą svarbiausios išvalgos, o juo labiau asmeninis bendravimas su Zinaida Nagyte-Katiliškienne paskatino Virginiją Paplauskienę įdėmiau pažvelgti į šios kūrėjos gyvenimą ir paa-nalizuoti savo knygoje visus literatūrinius

¹ *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, 1992. Čikaga: Lituaniistikos institutas.

² Adomavičienė, L., 2009. *Liūnės Sutemos sugrįžimas. Draugo šeštadieninis priedas „Kultūra“*. 2009-09-26. Prieiga: <http://www.tekstai.lt/tekstai-apie-tekstus/106-s/5448-laimut-adomaviiien-lins-sutemos-sugrimas.html> [Žiūr. 2010-10-13].

rašytojos tekstus. Knygos autorė yra susipažinusi su visais iki jos tyrimo parašytais darbais apie Liūnę Sutemą (Juliaus Kaupo, Algimanto Mackaus, Jurgio Blekaičio, Vytauto Aleksandro Jonyno, Aušros Marijos Sluckaitės-Jurašienės, Živilės Bilaišytės, Valdemaro Kukulo, Vito Areškos ir kitų). Virginiją Paplauskienę konsultavo profesoriai Juozas Girdzijauskas ir Viktorija Skrupskelytė.

Studiją sudaro du koncentrai. Pirmasis, pavadintas „Lietuva — Vokietija — Amerika“, skirtas išsamiai Liūnės Sutemos biografijai. Antrasis koncentras „Kūryba“ skirtas egzodo rašytojos kūrybos analizei ir interpretacijai, apžvalgai, sąsajoms su kūrybine išėivijos aplinka atskleisti. Poetės gyvenimo ir kūrybos kelią iliustruoja gausios nuotraukos, dokumentų, rankraščių, laiškų, dienoraščių ir užrašų knygelių faksimilės, jos vyro Mariaus Katiliškio piešiniai. Kalbėjimo apie Liūnę Sutemą tonacija — asmeniška, kamerinė. Akivaizdu, kad Virginija Paulauskienė ne tik perteikia savo patirtį, išpūdžius, patirtus bendraujant su rašytoja ir jos aplinka, bet ir bando kalbėti Liūnei Sutemai artimu moterišku balsu, atskleisti savo ir Zinaidos Nagytės „kūrybinio dialogo“ kontrapunktus. Knygoje susipina gyvenimo „dokumentacijos“ aptarimas, metaforiški intarpai, rašytojos dienoraščių ir eilėraščių parafrazės, gana dažni lyriški nukrypimai į kontekstus ir kupinas susižavėjimo kalbėjimas apie poetės asmenines patirtis ir kūrybą.

Pirmoji knygos dalis parengta chronologiniu principu. Surinkta, apibendrinta ir išvalgiai kūrybiškai interpretuojama gausi informacija apie Liūnės Sutemos gyvenimo ir kūrybos kelią nuo vaikystės iki paskutiniojo tekstų rinkinio. Skyrių sudaro trys dalys, kiekviena iš jų skirta tam tikram Liūnės Sutemos gyvenimo ir kū-

rybos laikotarpiui: „Lietuva. 1927—1944 m.“, „Vokietija — Austrija. 1944—1949 m.“, „Amerika. Nuo 1949 m.“.

Nušviečiami iki šiol mažai žinoti Liūnės Sutemos biografijos faktai, pasaulėžiūros ypatumai. Išvalgiai akcentuojamos poetės estetinės ir filosofinės nuostatos, literatūriniai pomėgiai — atskleidžiama, kaip dar tik šešiolikos Zinaida skaitė F. Nietzsche's *Taip kalbėjo Zaratustra*, o septyniolikos R. M. Rilke, kaip brolis padėjo pažinti ir klasikinę, romantiškąją vokiečių bei latvių poeziją, prozos kūrinius, kuriuos jaunoji poetė skaitė originalo kalba, taip pat ir moderniuosius rašytojus: H. Ibseną, G. Hauptmaną, K. Hamsuną, S. Lagerlöf, S. Salmineną ir kt. (p. 27). Knygoje išryškinamas autentiškas Liūnės Sutemos gyvenimo santykis su aplinka, kurioje jai teko gyventi ir kurti. Aptariant kiekvieną aštresnį rašytojos gyvenimo posūkį, tarsi sekamas sesers ir brolio dvasinis ryšys — jų bendravimas, keitimasis patirtimi, išpūdžiais, parodų, muziejų literatūrinių vakarų lankymas, poezijos skaitymų (Vincio Mykolaičio-Putino, Kazio Bradūno, Vytauto Mačernio, Broniaus Krivicko, Alfonso Niliūno ir kt.) klausymas. Registruojant kontekstinius įvykius, žmones, reiškinius, knygoje atskleidžiama, kaip formavosi Liūnės Sutemos poetinis skonis, būdo bruožai, polinkis į literatūrą, filosofiją.

Kultūrinis ir literatūrinis gyvenimas Austrijoje ir Vokietijoje Antrojo pasaulinio karo metu ne tik išsamiai apžvelgiamas, bet ir liudijamas kūrėjų-išeivių laiškais, dienoraščiais, pokalbių su jais ištraukomis. Ši medžiaga papildo conceptualius Ramučio Karmalavičiaus ir Dalios Kuizinienės mokslinius tyrimus apie pokario kūrybinę lietuvių-išeivių veiklą už gimtinės ribų. Išsamiai aprašomas lietuvių įsikūrimas ir

kultūrinio darbo pradžia Amerikoje, Santaros-Šviesos organizacijos veikla, „Margučio“ radijo, žurnalo „Metmenys“ įsteigimas. Virginija Paplauskienė skiria daug dėmesio kūrėjams, paveikusiems Liūnės Sutemos pasaulėjautą ir pasaulėvaizdį: Henrikui Nagiui, Juliui Kaupui, Algimantui Mackui. Tai leidžia parodyti Liūnės Sutemos išskirtinumą išeivių kūrėjų kolektyve, jos sudėtingas savosios kūrybinės vietos paieškas, asmeninio gyvenimo peripetijas ir kartu ypatingą moterišką prieitį prie žmonių ir tekstų.

Įvairūs duomenys surinkti labai kruopščiai, iš literatūrinių ir publicistinių šaltinių, atsiminimų knygų, dienoraščių, įvairių dokumentų, Lietuvos ir užsienio literatūrinių ir kultūrinių fondų (daugiausia iš Kaune esančio Maironio lietuvių literatūros muziejaus), asmeninių laišku „gyvųjų liudijimų“. Šioje knygos dalyje atsiskleidžia Virginijos Paplauskienės unikali patirtis ir žinios, sukauptos dirbant Maironio lietuvių literatūros muziejaus Išeivių literatūros skyriuje, bendraujant su išeiviais. Aptariant Liūnės Sutemos asmeninio gyvenimo įvykius, ypač susijusius su kūrybine veikla ir asmeniniu gyvenimu, knygoje išvengiama subjektyvių interpretacijų, pateikiama objektyvi, išsami ir aprašomos kūrėjos, ir jos aplinkos, įvairių įtakų ir platesnių kontekstų panorama. Visos skyriaus dalys parašytos nenukrypstant nuo tradicinio literatūros istorijos modelio, kai medžiaga dėstoma chronologiniu principu sistemiant įvykius, siejant juos į prasmingą visumą, išryškinant esminius, aktualiausius reiškinius.

Antroje darbo dalyje, rašant apie Liūnės Sutemos kūrybą, taip pat laikomasi minėto rašymo principo, tačiau dominuoja analizė ir interpretacija. Knygos autorė aiškiai pasako, kad rašytoja priklauso poetams, pa-

sukusiems iš tradicinio romantinės pasaulėžiūros kelio ir į poeziją pažvelgusiems ne lyriniu, o analitiniu žvilgsniu. Nuolat prasmingai prisimenami pirmoje dalyje aptarti svarbiausi kūrybinio kelio momentai ir ypatingi žmonės, susiję su Liūnės Sutemos gyvenimu, išvalgas integruojant į poetinio pasaulio aiškinimą. Išsamiai aptariamas poetės kūrybos kontekstas — rašytojų bežemių kartos pasaulėjauta, svarbiausios kūrybinės linijos, literatūros kritikų nuomonės subtiliai įpinamos į Virginijos Paplauskienės interpretacijas. Argumentuotai svarstoma apie Liūnės Sutemos kūrybinius metodus, poetinio žodžio formavimąsi, egzistencialistinės filosofijos įtaką jos poezijai, ekspresionizmo stilistikos, lietuvių mitologijos apraiškas tekstuose, naujos poetinės kalbos kūrimą.

Kaip minėta, poetės gyvenimo svarbiausieji taškai padeda autorei paaiškinti poetinio žodžio formavimąsi sąmonėje, lūpose, popieriuje. Viename iš antrosios darbo dalies skyrių aptariamos egzistencialistinės filosofijos idėjos (M. Heideggerio estetika, A. Schopenhauerio „gyvenimo filosofijos“ nuostatos), paveikusios poetės gyvenimą ir kūrybą. Nemažai skyriuje kalbama apie lemiamą reikšmę Liūnės Sutemos kūrybai dariusių Europos rašytojų — J. W. Goethe's, R. M. Rilke's, S. Lagerlöf, vokiečių ekspresionistų — kūrybą.

Poetinė kūryba tiriama ir kompoziciniu, struktūriniu aspektu, ieškoma pagrindinių motyvų dermės, iškeliamos svarbiausios rinkinių poetinės ir egzistencinės problemos. Išskirta viena svarbiausių ir ryškiausių Liūnės Sutemos kūrybos tema — moters kūrėjos prigimties vaizdavimas, pasaulėvaizdžio ir pasaulejautos atskleidimas. Įžvalgiai aptariama šio motyvo plėtotė visuose rinkiniuose, atskleidžiama savita stilistika, jo sąsajos su giminingų poetų

(Jono Kossu-Aleksandravičiaus, Salomėjos Nėries, Antano Miškinio) posmuose ryškėjančiu moters motyvu. Aptariamos ir kitos temos: gimtosios žemės praradimo jausmas, svetimos žemės prisijaukinimas, išėjimo, kelionės topas, broližudystės nuodėmė, kiti biblijiniai motyvai. Akcentuojama asmeninė namų ir ateities neturėjimo situacija, kuri Liūnės Sutemos tekstuose pavirsta poetine kasdienybe. Dėmesys skiriamas poetės žodynui, simbolikai, įvaizdžiams, kalbos išsaugojimo problemai, grafiniams eilėraščių sprendimams, vaizdingiausioms poetinėms priemonėms. Virginija Paplauskienė parodo, kaip poetė per pačius elementariausius daiktus ir reiškinius įbūtina kalbą, išreiškia autentiškos, pirmapradės kalbos ilgesį, kaip per naikinimą perkuria savo pasaulį. Knygos autorė atskleidžia, kaip Liūnės Sutemos poetinėje kūryboje per ilgesio prarastam laikui ir sąmoningumo netekčiai problemų gvildinimą „apvalomas“ žodis, atsisakoma laiko jam uždėtų prasmų, kaip jis atgauna savo reikšmę. Tėvynės kalbos praradimas, egzistencinis išgyvenimas ir išisakijimas naujo poetinio pasaulio ir naujos kalbos

realybėje atliekamas įprasminant buvimą tarp tikrovės ir nerealybės, sapno, anapus. Dėmesio vertos išvalgos apie tai, kad rašytoja polemizuoja su tradicija, ją atgaivindama pasakose, sapno būsenose, pasaulio tikrovę transformuodama į poetinę tikrovę. Atlikdama įsikūrimo veiksmą per naikinimą, poetė artina žodį prie daikto ir daiktą prie žodžio. Knygos autorė veda prie minties, kad visi tradiciniai tautosakos ar krikščioniškojo simbolizmo siužetai Liūnės Sutemos ištiriami dabarties atžvilgiu, kad ji sukeičia prasmes ir iš naujo sukuria (perkuria) žodžio, daikto ir žmogaus sąvokas. Atskirų elementų analizė Virginijai Paplauskienei leidžia atkoduoti Liūnės Sutemos kūrybinius sprendimus-atsakymus į amžinus būties ir nebūties, kūrybos „badmečio“ ir pilnatvės klausimus. Atskleidžiama, kaip poetės kūryba virsta tekstų transformacija, kaip sukuriamas egzistenciškai aktualus laikas, erdvė, gramatika.

Studijos autorė atvėrė nepakartojamą, individualų Liūnės Sutemos kūrybinį pasaulį. Tyrimas liudija Virginijos Paplauskienės metodiškumą, nuoseklumą, išvalgumą, puikų kalbos jausmą.

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ КРИВЫЕ

ГРИНБАУМ, О. Н., 2010. Роман А. С. Пушкина «Евгений Онегин»: ритмико-смысловый комментарий. Главы первая, вторая, третья: Учеб. пособие. Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ. 232 с. ISBN 978-5-288-05069-5

Юрий В. Шатин

(Lietuva / Litwa)

В свое время Лейбниц определил искусство как духовную деятельность, бессознательно оперирующую числами. Не менее важной оказывается и другая часть подразумеваемого определения: в какой мере сознательное оперирование числами открывает перед нами тайну искусства, можно ли в кривых линиях графиков и алгебраических формулах выразить невыразимо спрятанное в стихотворных строках? Ответить на этот вопрос помогает книга профессора Санкт-Петербургского университета О. Н. Гринбаума «Роман А. С. Пушкина «Евгений Онегин»: ритмико-смысловый комментарий». В ней автор на материале первых трех глав стихотворного романа выявляет связь ритма и смысла.

После гениальной книги Андрея Белого «Символизм», положившей начало научному изучению стиха, остро встал вопрос о содержательном наполнении описанных вариаций четырехстопного ямба. Владислав Ходасевич, определивший открытие Белого как новый закон Архимеда, тем не менее «начал настаивать на необходимости изучения ритмического содержания вести не иначе,

как в связи с содержанием смысловым. Внесмысловая ритмика, – замечал поэт, – мне казалась ложным и вредным делом». Итогом многолетних споров и размышлений двух деятелей культуры стала новая книга Белого «Ритм как диалектика и «Медный всадник», которая вызвала неоднозначную реакцию академического стиховедения прежде всего потому, что в ней впервые через счисление повторов и контрастов была обнаружена связь ритма с двумя тематическими группами пушкинской поэмы: темой Петра и темой Евгения. Эта корреляция дала поэту и исследователю заключить, что ритмическая «кривая не есть каприз, случай, а аналогон содержания».

К сожалению, на протяжении 80 лет после выхода книги «Ритм как диалектика» проблема связи ритма и содержания упорно игнорировалась большинством стиховедов. Именно поэтому выход книги петербургского исследователя следует приветствовать как начало перемен, открывающее перед стиховедением XXI века новые перспективы. В своем научном труде О. Н. Гринбаум формулирует

комплексное понимание ритма, включающее «философско-феноменологические и эстетико-формальные основания конструктивного принципа русского классического стиха и его конкретную реализацию в стихах Пушкина» (с. 9). Подобное понимание выходит за рамки традиционного стиховедения и требует для оценки привлечения специалистов иных областей знания, в частности, математиков и экспериментальных психологов. Не будучи здесь знатоком, я сосредоточусь лишь на одном аспекте работы, который мне представляется самым важным: на аспекте стиховедческом. Сразу хочу отметить, что автором книги сделано многое как в плане теории стиха, так и в конкретных разработках, расширяющих границы понимания пушкинского текста.

Теоретическое значение исследования О. Н. Гринбаума отвечает общей тенденции современного стиховедения, сместившего акценты с изучения общих свойств русского стиха на обнаружение закономерностей в каждом отдельно взятом тексте. Впечатляющие достижения К. Ф. Тарановского, А. Н. Колмогорова, М. Л. Гаспарова, выявили общие теоретико-вероятностные законы стиха, его отличия от прозы, этапы развития, но оказались мало применимы к пониманию конкретных поэтических феноменов. Как известно, любой феномен заключает в себе две противоположности – универсальность и уникальность. Понимание универсальных законов искусства является необходимым, но недостаточным условием для эстетической оценки. Гениальность поэта начинается как раз с преодоления универсальных черт и создания уникальных словесных образований. Как в свое время удачно

пошутил Сальвадор Дали, статья гениальным художником очень просто: сначала надо научиться рисовать как Леонардо да Винчи, а потом рисовать как хочется. Разумеется, второе немислимо без первого, но и первое без второго обрекло бы нас на бесконечное повторение пройденного.

В этой связи представляется абсолютно верным один из основных постулатов книги О. Н. Гринбаума, противопоставляющий статистическому методу в современном стиховедении «метод динамический (гармонический), опирающийся в своих основах на принцип «золотого сечения» как на универсальный закон художественной формы. Динамические свойства этого закона в его векторно-геометрическом и алгебраическом представлениях позволяют преодолеть статический (статистический) исследовательский стереотип и распространить поиск применимости принципа «золотого сечения» к объектам эстетической природы, в том числе к поэтическим текстам».

Парадокс, однако, заключается в том, что вопрос об универсальности и уникальности «золотого сечения» остается до сих пор открытым. Его абсолютная правота оказывается несомненной в пределах пушкинской поэтики и становится дискуссионной как только мы покидаем ее чертоги. Весьма вероятно, что творчество Пушкина в целом представляет собой максимальное приближение к гармоническому идеалу, точно так же как все, что было «до» и «после», можно определить как отдаление в разной степени от этого принципа. Ведь закон «золотого сечения» играет основополагающую роль не только в поэзии, но и в прозе мастера. В каждой из Повестей

Белкина» как раз на точку 1,618... приходится резкий поворот сюжета, после которого действие начинает развиваться в противоположном направлении. Насколько последующая поэзия и проза отделились от этого принципа – часть более общей проблемы, связанной с переходом русской словесности от изящной к натуральной форме.

Таким образом, если с точки зрения теоретического стиховедения работа О. Н. Гринбаума скорее очерчивает границы будущих исследований, чем создает завершенную, непротиворечивую систему, то в контексте конкретных пушкиноведческих изысканий ее плоды оказываются весьма обильными и чрезвычайно интересными. Весьма конструктивным представляется подход «поглавного» анализа «Евгения Онегина». Современники Пушкина и последующие поколения не могли одинаково воспринимать текст стихотворного романа по той простой причине, что, начиная с середины 1830-х, читатель получал «Евгения Онегина» целиком, тогда как читатели предшествующего поколения двигались от главы к главе, не зная дальнейшего развития, поскольку временные промежутки между главами могли измеряться годами. Язык романа оказывался в двух измерениях, диахронии и синхронии, если воспользоваться терминами Ф. де Соссюра, и, следовательно, требовал двух различных систем описания. Отсюда и происходит важный для современной пушкинистики тезис, согласно которому «появившиеся позже новые главы романа несколько изменяют наше прежнее восприятие уже прочитанных текстов, что в части ретроспективного анализа экспрессивно-гармонической составля-

ющей стиха и его ритмо-смысла может внести ряд неоправданных искажений в общую картину динамического развития пушкинского романа».

Диалектика ритмо-смысловых отношений позволила О. Н. Гринбауму рассмотреть холономный характер романа. Подобно тому, как клетка живого организма несет, помимо информации о себе, сообщение о природе всего организма, так и начальные строфы «Евгения Онегина» содержат в себе основные риторико-стилистические приемы: внутренний монолог, речь автора, прямое обращение к читателю, отступление и авторскую оценку. По сути, Пушкин сразу же выявляет парадигму речевых средств, которая в своем синтагматическом развертывании и обуславливает магический кристалл свободного романа.

Не менее важным оказывается раздел о ритмико-экспрессивных ореолах «Евгения Онегина», где ритм понимается как средство, которое «формирует в читателе смену ощущений, лежащую в основе субъективного времени проживаемой им жизни» (с. 80). В свою очередь сама смена ощущений благодаря ритму может становится объектом определенных измерительных процедур, позволяющих выявить спектр различных состояний и связать их с развитием сюжета.

Несомненно, многие пушкинисты возьмут на вооружение весьма интересные наблюдения о связи ритма «Евгения Онегина» с сюжетной метафорой в романе. В свое время известный античник и мифолог О. М. Фрейденберг определила сюжет как систему развернутых в словесное действие метафор. Продолжая и модифицируя подход исследовательницы, О. Н. Гринбаум предлагает (вслед

за Э. Лассан) несколько иной вариант решения – «вычленение слов-ключей, вскрывающих собственно когнитивные состояния субъектов дискурса, включающие как его рациональные знания, так и подлинные предпочтения, намерения, верования» (с. 109). Такие слова-ключи во многом определяют точки бифуркации «Евгения Онегина», где в наибольшей степени совершается тот энергичный обмен между текстом и читателем, о котором в свое время писал П. А. Флоренский.

Наконец, в книге О. Н. Гринбаума вы без труда найдете много частных наблюдений, не только обогащающих понимание пушкинского романа, но и наглядно демонстрирующих преимущества предлагаемой ученым методологии. Наиболее яркий пример подобной демонстрации – рассмотрение двух вариантов «Песни девушек» из третьей главы. Как известно, современное стиховедение стремится избежать анализа «инометрических» вкраплений в основной текст, ограничиваясь лишь констатацией этого явления. Исследователь

же не только вскрывает механизм вписывания трехстопного хорея с дактилической клаузулой, но и восстанавливает пушкинскую логику замены чернового варианта с «трагическим сюжетом» на канонический со счастливым любовным финалом, который «психологически точно завершает всю третью главу на высокой гармонической, но экспрессивно слабо обозначенной ноте».

Итак, особое построение труда О. Н. Гринбаума, существующего как «оконченность в форме неоконченности», сулит соблазнительные возможности новых интерпретаций последующих глав романа. Нет сомнений, что достоинства принятого автором подхода будут звучать в них еще более весомо, возможно, без обильного (иногда чрезмерно обильного) цитирования предшественников. Пушкинский фон прописан в этой книге более чем достаточно, а ритмико-смысловые фигуры, временами прячущиеся за собранием пестрой коллекции иных мнений, надеюсь, окончательно убедят скептиков в научной правоте автора.

Mokslinio gyvenimo dienoraštis / Z życia naukowego

Spausdintinių reklamų duomenyno idėja: projektas „Reklamų sociolingvistika“

Daiva Aliūkaitė

(Lietuva / Litwa)

Tyrėjos iš Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto (doc. dr. Rita Baranauskienė, lekt. dr. Eglė Gabrėnaitė, doc. dr. Daiva Aliūkaitė) ir Lietuvių kalbos instituto (vyriaus. mokslo darbuotoja dr. (HP) Rita Miliūnaitė ir vyresn. mokslo darbuotoja dr. Virginija Vasiliauskienė) 2010 metų rudenį pradėjo vykdyti Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą projektą „Reklamų sociolingvistika“ (RekS). Projekto „Reklamų sociolingvistika“ vykdytojų veiklos ilgalaikis tikslas — rengti ir taikyti sociolingvistines metodologines schemas spausdintinei reklamai tirti. Tiriamasis dalykas — reklamų sociolingvistika — apima reklamos tekstų kalbinių priemonių repertuarą, adresanto ir adresato vaidmenis reklamos tekste ir kt.

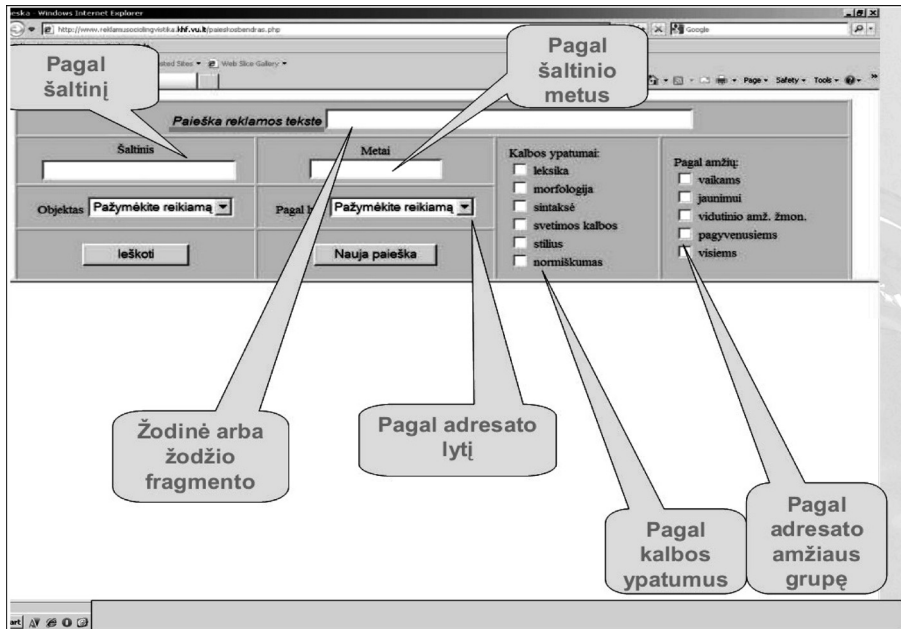
Projekto vykdytojos apsisprendė, kad „Reklamų sociolingvistikos“ išeities taškas — reklamų duomenyno koncepcija. Ši idėja lėmė tyrimo eigą. Per tris projekto vykdymo mėnesius „Reklamų sociolingvistikos“ projekto vykdytojos pirmiausia nustatė medžiagos kaupimo ir pirminio klasifikavimo principus.

Formuojant tiriamosios medžiagos duomenyną, įvairių sričių spausdintinė reklama nuskaityta iš didžiausio tiražo savaitinio žurnalo „Žmonės“ ir didžiausio Lietuvos

dienraščio „Lietuvos rytas“ priedo kassavaitinio žurnalo „Stilius“. Atsitiktine tvarka pasirinkti 2006—2010 metų žurnalo numeriai ir nuskaityta ne mažiau kaip po 100 reklamų iš kiekvienų metų leidinio numerių.

Tyrėjos atrinkdamos tiriamąją medžiagą paisė sociolingvistinio žymetumo kriterijaus. Reklamų sociolingvistikai mažiausiai rūpi tos reklamos, kurios skirtos visiems, t. y. indiferentiškos pagal adresatų lytį ir amžių, todėl kaupiant medžiagą atsakyta sociolingvistiniu požiūriu amorfiškų reklamų, išskyrus tuos atvejus, kai raška liudijo kitų kalbų įtaką, nemotyvuotą ar motyvuotą nenormiškumą ir pan.

Pirmiausia tiriamoji medžiaga — spausdintinės reklamos — suklasifikuotos pagal reklamuojamo produkto ar paslaugos sritį. Perrašant spausdintines reklamas duomenynui, nustatyti ir reklamų adresatai. Adresato amžiaus ir lyties žymos duomenyne vienos iš klasifikacinių. Adresatas nustatytas ir pagal verbalinę informaciją reklamoje (eksplikuojamą, pvz., *Edita — žurnalas moteriai*, ar implikuojamą, pvz., *blakstienos siekia žvaigždes*), ir pagal vaizdą reklamoje. Be to, bandomojoje reklamų duomenyno versijoje klasifikavimo, paieškos principai pagrįsti funkciškai orientuotų kalbos priemonių aprašu.

1 pav. RekS duomenyne galimos paieškos

2010 m. gruodžio 20 d. surengtas metodologinis seminaras „Reklamų sociolingvistika“, kuriame projekto vykdytojos akademinė auditorijai pristatė reklamų duomenyno bandomąją versiją (seminaro medžiaga <http://www.reklamusociolingvistika.khf.vu.lt/seminaras1.htm>). Tyrėjos pranešimuose pagrindė reklamų sociolingvistikos projekto idėją, išsakė teorinius argumentus dėl reklamos sociolingvistikos diskurso, eksplikavo reklamų diskurso empiriką kaip vieną iš prielaidų rasti sociolingvistiniam požiūriui į reklamą (plg. svetimųjų kalbų sklaidą reklamoje).

Seminare įvertintas lingvistinis tyrimų fonas, t. y. aptarti ankstesni reklamos diskurso tyrimai Lietuvoje, kuriuose vienaip ar kitaip užsimenami sociolingvistiniai aspektai. Prieš demonstruojant duomenų įrašymo į reklamų duomenyną ir paieškų duomenyne principus, iškleistos adresato

paieškos spausdintinėje reklamoje strategijos, pristatytas funkciškai orientuotas kalbos priemonių aprašas, kurio segmentai įdiegti duomenyne (žr. 1 pav.).

Reikia pasakyti, kad iš esmės reklamų sociolingvistikos duomenynas, bent esamuju etapu, kvalifikuotinas kaip kokybinio tyrimo įrankis. Sociolingvistinė spausdintinių reklamų analizė (plg. panaši stilistika = panašūs adresatai (?)), naudojantis reklamų duomenynu, leis formuluoti hipotezes dėl korelacijų tarp kintamųjų, taigi suponuos tam tikros medžiagos būtinybę, o tai, savo ruožtu, leis tikslinti pirminę duomenyno versiją.

Projekto vykdytojos tikisi, kad 2011 m. rudenį reklamų sociolingvistikos duomenynas turės laisvą prieigą, ir tokia spausdintinių reklamų santalka bus patogus įrankis visiems, besidomintiems reklamų tyrimais.

Projektas „Kalba Vilnius: Vilniaus kalbos vaidmuo šiuolaikinėje Lietuvoje, 2010“

Loreta Vaicekauskienė

(Lietuva / Litwa)

Lietuvių normatyvinė tradicija yra suformavusi neigiamą požiūrį į Vilniaus miesto ir Vilniaus jaunimo kalbą kaip netaisyklinę ir nenorminę. Tačiau moksliskai žiūrint, kiekviena kalbos atmaina yra savitas ir vertingas istorinių aplinkybių ir ja kalbančios kalbinės bendruomenės konstruktas. Vertinant iš sociolingvistinių pozicijų netgi galima spėti, kad sostinės, kaip prestižinio traukos centro, kalba turėtų turėti prestižą mūsų visuomenėje, tačiau jos santykis su bendrine šnekamąja kalba ir paplitimas TV ir radijuje iki šiol sistemingai nėra tirtas. Praktiškai visiškai netirta ir Vilniaus jaunimo kalba, galinti būti lemiamą bendrinės kalbos raidai.

Tris mėnesius trukusio projekto „Kalba Vilnius“ (finansavo Lietuvos mokslo taryba, vykdė Lietuvių kalbos institutas) tikslas buvo sukaupti reprezentatyvų dabartinės vilniečių ir Vilniaus jaunimo kalbos įrašų korpusą, juos išrašyti, anotuoti pagal keletą aktualių kalbinių bruožų ir atlikti pirminę pagrindinių skiriamųjų tarmės bruožų analizę.

Pagrindiniam tyrimui taikytas sociolingvistinio (Labovo) interviu metodas. Atlikta per 65 interviu su įvairaus amžiaus ir įvairių socialinių grupių vilniečiais — gimusiais Vilniuje lietuviais, kurių tėvai taip

pat gimė arba nuo jaunystės gyvena Vilniuje. Iš viso sukaupta per 46 val. vilniečių kalbos įrašų, 30 val. išrašyta ir fonetiškai bei prozodiškai anotuota. Vilniaus jaunimo kalbos tekstai buvo kaupiami dviejose Vilniaus vidurinėse mokyklose taikant etnografinį stebėjimo metodą ir renkant savanorių informantų įrašus. Iš viso sukaupta beveik 40 val. spontaniškos 14—17 m. jaunuolių kalbos įrašų. Išrašyta ir leksiškai anotuota 15 val. keturiasdešimties moksleivių ir jų pašnekovų kalbos ištraukų. Visi tyrime dalyvavę informantai ir moksleivių tėvai davė raštiškus sutikimus naudoti anoniminius įrašus mokslo tikslais.

Vilniaus kalbos tyrimas atskleidė, kad ryškiausios fonetinės vilniečių kalbos ypatybės — ilgųjų nekirčiuotų balsių trumpinimas prieškirtiniuose ir pokirtiniuose skiemenyse ir trumpųjų kirčiuotų balsių ilginimas ne žodžio gale. Gerokai rečiau pailginami ir žodžio gale esantys trumpieji kirčiuoti balsiai. Retsykiais fiksuojamas kirčiuotų ilgųjų ne žodžio galo balsių trumpinimas, esama ir prieškirtinių, ir pokirtinių trumpųjų skiemenų ilginimo reiškininių. Pasitaiko, kad dėl kirčio vilniečių kalboje pailgėja ir tvirtapradžiai mišriųjų dvigarsių pirmieji dėmenys, o kartais kirtį gauna ir yra pailginami bendrinėje kalboje

nekirčiuotini mišriųjų dvigarsių pirmieji dėmenys. Vis dėlto abejotinas atrodo dažnai kalbos normintojų išsakomas teiginys, kad miestiečiai niveluojantys mišriųjų dvigarsių priegaides: priegaidžių neskiria toli gražu ne visi vilniečiai.

Vilniečių kalboje esama ir kirčio atitraukimo, nukėlimo ar perkėlimo reiškinių. Dažniausiai kirtis vilniečių kalboje atitraukiamas iš trumposios galūnės į ilgąjį (paprastai — tvirtagalį) priešpaskutinį skiemenį. Kirtį į galinį skiemenį nukeliančių žodžių formų vilniečių (ir kiekvieno informanto atskirai, ir visų drauge kartu paėmus) kalboje žymiai mažiau nei kirtį iš galinio skiemens atitraukiančių žodžių formų. Be to, nors yra žinoma, kad visose gyvosios kalbos atmainose esama ir nedėsningų kirčio pasislinkimo atvejų, tačiau nuosekliai, dėsningai kirtis nukeliamas gerokai dažniau nei atitraukiamas. Žodžių formų, kuriose kirtis į galinį skiemenį būtų nukeliamas iš tolesnio nei ketvirto nuo galo skiemens, vilniečių kalboje neužfiksuota. Kirčio perkėlimo reiškiniai dažniausiai pastebimi vilniečiams vartojant daiktavardžius ir veiksmažodžius. Kitose kalbos dalyse kirtis perkeliamas nepalyginamai rečiau. Paprastai kirčio netenka priešpaskutinis, o jį įgyja trečias nuo galo žodžio formos skiemuo.

Sostinės gyventojai savo kalbą linę vertinti kaip bene vienintelę iš didžiųjų Lietuvos miestų neturinčią tarmiškumo žymės, kaip „visos Lietuvos“, bendrinę kalbą. Tokią kalbą jie teigia girdintys ir per televiziją ar radiją. Nemažai vilniečių kaip „taisyklingą“ kalbą vartojantį miestą dar mini ir Kauną, o štai bendrinės tarties etalonu vadinamą suvalkietišką tartį jie suvokia kaip tarmišką arba dirbtinę. Pastebė-

tina, kad visos bent kiek ryškesnės vilniečių tarties ar kirčiavimo ypatybės iš tiesų būdingos sakytinei žiniasklaidai.

Vilniaus jaunimo tyrimas parodė, kad paaugliams kalba visų pirma yra tapatybės raiškos ir žaidimo, kūrybos priemonė. Vienas iš ryškiausių tam pasitelkiamų kalbos elementų būtų slengas ir kitų kalbų intarpai. Aukščiausią statusą jaunuolių grupėje užimantys, dominuojantys moksleiviai vartoja gerokai daugiau keiksmažodžių ir slengo. Pastebėta, kad Vilniaus jaunimo kalboje vyrauja rusiškos kilmės keiksmažodžiai (rusiškai dažniau keikiasi tiek vaikinai, tiek merginos), vaikinų kalbai būdingas rusiškas slengas, o aktyvios merginos vartoja daugiau anglišku intarpų. Kalbos žaismui moksleiviai pasitelkia ir anglų, ir rusų kalbas, taip pat lietuvišką slengą, jų kalboje gausu įvairių anglišku dainų citatų. Vertinant iš bendrinės kalbos požiūrio taško, minėti Vilniaus paauglių kalbos bruožai atrodo kaip normos pažeidimas, tačiau jaunuoliai puikiai sugeba kaitalioji tapatybės kodus — pasitelkdami rusiškus interpus jie demonstruoja jėgą, galią ir vyriškumą, anglų kalba parodo savo išskirtinumą, priklausymą populiariajai jaunimo kultūrai, o bendraudami oficialesnėje aplinkoje prisitaiko prie suaugusiųjų normų.

Kai kurių mokslininkų nuomone, didmiesčių, ir ypač sostinės, gyventojų kalba ir nuostatos veikia bendrinės kalbos vartoseną ir daro įtaką žiniasklaidos kalbai. Projekto metu sukaupta vertinga medžiaga ilgainiui bus nuodugniai išstudijuota ir leis atsakyti ne į vieną mokslui ir visuomenei svarbų klausimą apie Vilniaus kalbos vaidmenį Lietuvoje.

Projektas „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“: kalbos idealai paprastų kalbos bendruomenės narių akimis

Daiva Aliūkaitė

(Lietuva / Litwa)

2010 m. rugsėjo 1 d. pradėtas vykdyti mokslinis projektas „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“. Projektą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (Nacionalinės mokslo programos „Valstybė ir tauta: paveldas ir tapatumas“ projektai). Projekto tema implikuoja kelias tyrimų kryptis. Projekto vykdytojai, mokslininkai iš Lietuvių kalbos instituto, Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto, tikisi konceptualaus diskurso, apimančio ir kalbos empirikos tyrimus, ir ideologinių paradigmu analizę. Per trejų metų projekto vykdymo laikotarpį Lietuvos humanitarinį diskursą papildys išvalgos dėl lietuvių kalbos idealų tarp paprastų kalbos bendruomenės narių, standartizavimo idėjos, kalbinių ideologijų analitinės retrospektyvos ir pan.

Viena iš projekto „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“ veiklų — kalbinių nuostatų tyrimai. Kalbinės nuostatos — tai kategorija, bendravardiklinanti keleriopus netiesioginiais metodais pagrįstus tyrimus. Dėmesys gali būti kreipiamas ir į labai smulkius lingvistinius aspektus, pavyzdžiui, naujųjų svetimžodžių sklaidos dalykus, ir į holistinę kalbos vertę. Projekto „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“ vykdytojai siekia įvertinti bendrinės kalbos, tipiškos viešosios kalbos ir regioninių kodų sklaidos tendencijas ir prestižiškumą.

Galima teigti, kad tarp paprastų lietuvių kalbos vartotojų bendrinės kalbos kompetencija persidengia su dialekto kompetencija. Tyrėjas girdi ir skiria bendrinės kalbos variantą su panevėžietišku, šiaurietišku, žemaitišku ir pan. žymėtomu. Tokia sluoksniuota raiška tyrėjui leidžia formuluoti išvalgų dėl pusiau tarminio kalbėjimo, regioninių bendrinės kalbos variantų ir pan. Paprasto kalbos bendruomenės nario kompetencija skirti idealų bendrinės kalbos variantą ir tarmiškai žymėtus variantus yra ribota, taigi tikėtina, kad paprasti kalbos bendruomenės nariai gali turėti netikslių bendrinės kalbos vaizdinių, vadinamųjų kvazistandartų (žr. Long 1996, p. 131, Aliūkaitė 2009, p. 160—187). Skirtinguose regionuose gyvenantys paprasti kalbos bendruomenės nariai raiškos siekiamybe gali laikyti ne idealų bendrinės kalbos variantą, tačiau bet kurį nors kitą variantą. Siekiamybės vertes įgyjantys kodai (taip pat ir kvazistandartai) gali būti vertinami kaip kalbos bendruomenės narių raiškos idealai, taigi kalbos idealai.

Vienas iš projekto „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“ tyrėjus dominančių klausimų — kokie kalbos idealai tampa raiškos siekiamybe Lietuvos jaunimui. Identifikavus kalbos idealus, pirma, bus galima apibendrinti idealiosios bendrinės kalbos sklaidumą sakytinėje

kalboje, antra, bus galima įvertinti kalbinio tapatumo atitiktį regioniniam tapatumui, trečia, bus galima apibendrinti įvairių lygmenų (pirmiausia garsyno) tarminės raiškos gajumą vadinamuosiuose kvazistandartuose. Tai, savo ruožtu, vertingi duomenys ir geolingvistikai.

Per pirmąjį projekto vykdymo pusmetį tyrėjai atrinko 9 Lietuvos miestus t. y. Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys, Alytus, Marijampolė, Utena ir Telšiai, kuriuose iš vidurinėse mokyklose besimokančio jaunimo, t. y. 10–11 klasės mokinių, bus išrašoma realiosios kalbos pavyzdžių, iš kurių bus parengti *tekstai-stimulai*, kurių klausysis 8–9 klasių mokiniai iš gyvenviečių, patenkančių į lingvistines minėtų miestų įtakos zonas. Būtina pažymėti, kad miestų atranka nėra atsitiktinė. Priimti tam tikri metodologiniai sprendimai: apsispręsta, kad *tekstai-stimulai* turi reprezentuoti skirtingų tarminių regionų variantus ir pagrindinių didmiesčių kalbos variantus.

Tyrėjai siekia užfiksuoti realiąją jaunimo kalbą, taigi informantai bus klaidinami naratyvo užduotimi — jaunuoliai per interviu pasakos, koks yra geras mokytojas. Tokia klaidinimo strategija yra tipiška kalbinių nuostatų tyrimuose, kai siekiama užfiksuoti realią raišką. Naratyvas sutelkia

tiriamųjų dėmesį, jie mano, esą tyrėjui reikia klausiamos informacijos, taigi fiksuojama daugiau mažiau autentiška raiška.

Kaip jau minėta, nuostatų eksperimento tyrimas bus vykdomas Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio, Alytaus, Marijampolės, Utenos ir Telšių miestų įtakos zonose, t. y. gyvenvietėse, kurios yra nutolusios ne daugiau kaip 30 km nuo *tekstų-stimulų* įrašų miesto. Iš viso per tyrimą, siekiant statistinio patikimumo ir reprezentatyvumo, bus apklausta apie 1200 respondentų. Tokia imtis laikytina pakankama, siekiant užfiksuoti išryškėjančius kalbos idealus. Per tyrimą bus taikomi nesąmoningų nuostatų tyrimų principai. Reikia pasakyti, kad nuostatų eksperimento ir standarto prestižo tyrimas yra savarakiška nacionalinė Europos sociolingvistų bendradarbiavimo tinklo SLICE (*Standard Language Ideology in Contemporary Europe*) dalis, taigi projekto vykdytojai tyrimų metodiką derina su kolegų patirtimi.

Tikimasi, kad jau 2011 metų pabaigoje projekto „Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai“ vykdytojai, remdamiesi pirmaisiais kalbinių nuostatų tyrimų duomenimis, galės pasiūlyti įdomių įžvalgų dėl lietuvių kalbos idealų paprastųjų kalbos bendruomenės narių akimis.

Literatūra

ALIŪKAITĖ, D., 2009. Bendrinės kalbos vaizdinių tikslumas: kvazistandarto problema. *Respectus Philologicus*, 16 (21) A, 160–187.

LONG, D., 1996. Quasi-Standard as a Linguistic Concept. *American Speech*, 71 (2), 118–135.

Anonsai / Zapowiedi

7–11 сентября 2011 г. в Вильнюсском университете (Литва) состоится международная научная конференция «**Феномен П. А. Столыпина в истории двух культур**». Рабочие языки конференции литовский, русский, английский. Название и краткая (около 1000 печатных знаков) аннотация доклада и заявка на участие в конференции принимаются **до 1 апреля 2011 года**.

E-mail: marina.lycinskaja@flf.vu.lt

*****

28–30 сентября 2011 г. В Институте грузинской литературы им. Ш. Руставели (Грузия) состоится V Международный научный симпозиум «Современные проблемы литературоведения». Центральная тема симпозиума: «**Мифологическое мышление, фольклор и литературный дискурс. Европейский и кавказский опыт**». Симпозиум посвящается 150-летию со дня рождения Важа-Пшавела. В рамках Симпозиума пройдет работа специальной секции, посвященной жизни и творчеству Важа-Пшавела. Все остальные секции будут укомплектованы в соответствии с поступившими заявками. Рабочие языки симпозиума: грузинский, английский, русский. Для участия в работе симпозиума необходимо **до 1 мая 2011 года** прислать тезисы доклада на русском и ан-

глийском языках (до 250 слов) и заполненную регистрационную форму.

URL: <http://www.litinstitutu.ge/english/russian/5-mejdunar-inf-pismo-01.htm>

*****

3–7 октября 2011 г. в Ялте (Украина) состоится **III Крымский лингвистический конгресс**, на котором предполагается обсуждение следующих проблем:

1. Геолингвистика и языковые миры (типология, взаимодействие, существование, тенденции развития).
2. Георусистика и русофония (описание вариантных форм русского языка).
3. Геоукраинистика (описание вариантных форм украинского языка).
4. Проблемы социолингвистической типологии.
5. Функциональное описание естественного языка и его единиц.
6. Текст и дискурс как объекты гуманитарных исследований.
7. Методические аспекты преподавания филологических дисциплин.

Оргкомитет принимает заявки и статьи объемом от 6 до 8 страниц **до 15 июня 2011 года**.

E-mail: yazik_i_mir@mail.ru

Уважаемые коллеги! Информацию о конференциях, семинарах и других научных событиях Вашего вуза для публикации в "Respectus Philologicus" присылайте нам по адресу <ala.diomidova@yukhf.lt>.

VII. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM

„Respectus Philologicus“ yra tarptautinis regioninis filologijos mokslo srities leidinys, skirtas gramatikos, semantikos ir semiotikos krypties (H 352) tyrinėjimams.

Pagrindinės „Respectus Philologicus“ kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

Leidinyje „Respectus Philologicus“ skelbiami Centrinės ir Rytų Europos regiono mokslininkų probleminiai straipsniai, vertimai, recenzijos, diskusijos, mokslinės veiklos apžvalgos. Straipsnių apimtis — iki 30 000 spaudos ženklų (0,75 autorinio lanko), apžvalgos, recenzijos — iki 10 000 spaudos ženklų (0,25 autorinio lanko). Dėl didesnės apimties publikacijų būtina iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami atspausdinti dviem egzemplioriais, 12 punktų Times New Roman šriftu, 1,5 eilutės intervalu. Prie atspausdinto teksto turi būti pridėta ir elektroninė teksto rinkmena (teksto redaktorius — „Microsoft Word“, „Office 2003“ arba naujesnė versija, rinkmeną galima atsiųsti elektroniniu paštu adresais <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. Tekstai turi būti parengti pagal toliau pateikiamus publikacijų struktūros reikalavimus. Straipsniai, parengti nesilaikant šių reikalavimų, redakcijos nesvarstomi. Redakcija pasilieka sau teisę, esant reikalui, redaguoti tekstą ir kartu nekeisti jo esmės.

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiamus mokslo straipsnius vertina mažiausiai du redaktorių kolegijos paskirti recenzentai. Iš jų bent vienas yra ne redaktorių kolegijos narys. Recenzentų pavardės neskelbiamos. Straipsnio pabaigoje redakcija nurodo datas, kada jis gautas ir kada priimtas publikuoti. Leidinyje skelbiami tik straipsniai, neskelbti nei viena iš pagrindinių leidinio kalbų.

Redaktorių kolegija primena, kad pirmiausia priimami publikuoti straipsniai, atitinkantys žurnalo kryptį. Tai diskurso analizės tarpdalykiniai tyrimai, kognityvinės lingvistikos, semiotikos, literatūros sociologijos, kultūrologijos tyrimai. Redaktorių kolegija publikuoti priima ribotą kiekį straipsnių, neatitinkančių žurnalo krypties, — ne daugiau kaip 2–3 straipsnius į vieną numerį. Priimti publikuoti straipsniai spausdinami atsižvelgiant į rankraščio gavimo eilę.

„Respectus Philologicus“ publikacijų struktūra

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiami mokslo straipsniai turi atitikti tokius reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas bei metodologija, aptarta nagrinėjamos problemos tyrimų būklė, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio straipsnio turi būti pridėta ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų santrauka lietuvių kalba, nurodyti reikšminiai žodžiai ir ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų santrauka anglų, o prie skelbiamo nelietuviškai — ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų anotacija ir reikšminiai žodžiai straipsnio kalba bei ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų apimties santrauka anglų kalba.

Publikacijos pradžioje, kairėje puslapio pusėje, nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, įstaiga, kuriai ji(s) atstovauja (straipsnio kalba), autoriaus įstaigos (autoriaus pageidavimu – namų) adresas (autoriaus atstovaujamos šalies kalba), telefonas, elektroninio pašto adresas, moksliniai interesai. Toliau puslapio centre spausdinama publikacijos antraštė. Straipsnio pavadinimas, autoriaus vardas ir pavardė, atstovaujama įstaiga kartojami prieš *Summary* straipsnio pabaigoje anglų kalba. Pabaigoje nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, mokslinis, pedagoginis vardas (-ai), pareigos atstovaujamos institucijos padalinys.

Nuorodos pateikiamos pagal tarptautinę Harvardo nuorodų sistemą (išsamiau apie šią sistemą žr.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Nuorodos pagrindiniame tekste pateikiamos pagal tokią schemą: skliausteliuose nurodoma šaltinio autoriaus pavardė, leidimo metai, puslapis ar puslapiai. Pvz.: Skaitytojas ar kalbėtojas „pasitelkia savo kultūrinę patirtį aiškindamasis kodus ir ženklus, kurie sudaro tekstą“ (Fiske 1998, p. 17). Autoriaus pavardės galima neminėti, jei iš konteksto visiškai aišku, kuriam autoriui priklauso nurodomas darbas. Jeigu šaltinis turi daugiau negu du autorius, nurodoma tik pirmojo autoriaus pavardė: (Kubilius *ir kt.* 1999, p. 131). Jei literatūros sąrašė du ar daugiau autorių yra bendrapavardžiai, autoriaus pavardė nuorodoje papildoma vardo inicialu: (Kubilius V. 1999, p. 15).

Paaiškinimai ir pastabos pateikiamos pagrindinio teksto puslapio apačioje 10 p. šriftu. Jų numeracija ištisinė.

Literatūros sąrašas pateikiamas po pagrindinio teksto (arba po paaiškinimų, jei jie yra). Šaltiniai sąrašė išdėstomi abėcėlės tvarka pagal autorių pavardes. Šaltiniai kirilica arba kitais nelotyliškais šriftais pateikiami sąrašo pabaigoje. Šaltiniai nurodomi pagal šiuos pavyzdžius:

Nurodant knygą:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Knygos pavadinimas*. Leidimo numeris (jei ne pirmasis). Leidimo vieta: Leidėjas.

Nurodant grožinį kūrinį, straipsnį ar kitą smulkesnį tekstą iš knygos:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas. *In*: Knygos autoriaus ar sudarytojo (pastaruoju atveju prieš sudarytojo pavardę pridedama santrumpa Sud.) Vardo inicialai. PAVARDĖ. *Knygos pavadinimas*. Leidimo vieta: Leidėjas, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito teksto pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, numeris, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš elektroninio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas*. Prieiga: Interneto puslapio adresas [Žiūr. data].

Jei tas pats autorius tais pačiais metais paskelbė daugiau negu vieną nurodomą šaltinį, jie skiriami raidėmis a, b, c ir t. t., rašomomis prie leidimo metų. Literatūros sąrašė šaltiniai pateikiami chronologiškai pagal išleidimo datą.

Lietuviškame tekste senesni lietuviški asmenvardžiai rašomi pagal dabartinės rašybos normas, o nelietuviški asmenvardžiai — originalo forma pagal leidinio *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba* (parengė SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. Vilnius: Mokslas, 81—89) reikalavimus. Pirmą kartą tekste pateikiamas visas vardas (vardai) ir pavardė, o toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Nelietuviškame tekste asmenvardžiai rašomi pagal tos kalbos rašybos tradicijas. Nuorodose visi aprašai rašomi originalo forma.

Tekste minimus kitakalbius arba senesnius literatūros kūrinių, mokslo veikalų, periodinių leidinių pavadinimus rekomenduojama rašyti originalo forma. Jeigu jie verčiami arba trumpinami, skliaustuose arba išnašoje reikia nurodyti originalų pavadinimą. Nuorodose ir literatūros sąrašė visi pavadinimai rašomi originalo forma.

Knygų, žurnalų ir kitų atskirų leidinių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, o smulkesnių, atskiro leidinio nesudarantių, grožinės literatūros kūrinių, straipsnių ir kitų tekstų — kabutėse.

Grožinę literatūrą tekste rekomenduojama cituoti originalo kalba išlaikant autentišką rašybą ir skyrybą. Kitakalbės grožinės literatūros citatos gali būti išverstos išnašose. Kitakalbės mokslinės literatūros citatas rekomenduojama išversti.

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI

„Respectus Philologicus” – to międzynarodowe regionalne czasopismo naukowe z dziedziny nauk humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem gramatyki, semiotyki i semantyki (H 352).

Podstawowymi językami „Respectus Philologicus” są języki polski, litewski, angielski i rosyjski.

W „Respectus Philologicus” publikowane są artykuły naukowe o charakterze problemowym, przekłady, recenzje, dyskusje uczonych regionu i przeglądy działalności naukowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Wielkość artykułu – do 30 000 znaków drukarskich (0,75 arkusza autorskiego); przeglądy, recenzje – do 10 000 znaków drukarskich (0,25 arkusza autorskiego). Przekroczenie dopuszczalnej wielkości publikacji wymaga wcześniejszego uzgodnienia z redakcją. Przesłane do publikacji materiały powinny być wydrukowane przy zastosowaniu 1,5 odstępu między wierszami, czcionka: 12 Times New Roman w 2 egzemplarzach. Jednocześnie powinna być przedłożona wersja elektroniczna (edytor tekstów – Microsoft Word, Office 2003 i późniejsze wersje; materiały można przysłać pocztą elektroniczną na adres: <eleonora.lassan@ff.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>). Teksty powinny odpowiadać wyszczególnionym poniżej wymogom odnośnie struktury publikacji. Prace nie spełniające wymogów stawianych przez redakcję nie będą przyjmowane. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania zmian redaktorskich w nadesłanych publikacjach bez zmiany istoty treści.

Każdemu artykułowi naukowemu, który otrzymuje redakcja, kolegium wyznacza dwóch recenzentów, z których jeden nie jest członkiem kolegium redakcyjnego. Recenzja jest przeprowadzana anonimowo. Na końcu artykułu redakcja wpisuje datę otrzymania i przyjęcia artykułu do druku. Publikowane są jedynie oryginalne prace naukowe, które nie były publikowane w żadnym z podstawowych języków czasopisma.

Kolegium redakcyjne przypomina, że w pierwszej kolejności przyjmuje do druku materiały odpowiadające kierunkowi czasopisma. Są to badania interdyscyplinarne w zakresie analizy dyskursu, prace z dziedziny językoznawstwa kognitywnego, semiotyki, socjologii literatury i kulturologii. Materiały nie odpowiadające profilowi czasopisma będą przyjmowane do publikacji w ograniczonej ilości – max. 2-3 artykuły w numerze. Prace przyjęte do druku publikowane są według kolejności ich złożenia w redakcji.

Struktura publikacji w „Respectus Philologicus”

Do „Respectus Philologicus” przyjmowane są artykuły naukowe, odpowiadające wymogom dotyczącym takiego rodzaju publikacji. W artykule koniecznym jest sformułowanie i określenie metodologii badania naukowego, przeanalizowanie istniejących badań dotyczących danego zagadnienia, przedstawienie i uzasadnienie rezultatów analizy materiału, wyszczególnienie wykorzystanej literatury. Artykuł naukowy w języku polskim powinien mieć dołączoną adnotację (nie mniej niż 1 000 znaków drukarskich) w języku polskim, słowa kluczowe w języku polskim i angielskim i streszczenie w języku angielskim (nie mniej niż 2 000 znaków drukarskich). Na początku artykułu, z lewej strony, podaje się imię i nazwisko autora, instytucję, którą reprezentuje autor, adres instytucji i adres domowy (wg życzenia autora), telefon i adres poczty elektronicznej, zainteresowania naukowe. Poniżej, pośrodku strony – tytuł artykułu. Tytuł artykułu, imię i nazwisko autora, instytucja, którą reprezentuje autor, należy powtórzyć w języku angielskim na końcu artykułu, przed *Summary*. Na końcu podaje się imię i nazwisko autora, tytuł/stopień naukowy, stanowisko zajmowane w jednostce reprezentowanej instytucji.

Odsyłacze bibliograficzne są cytowane według systemu harwardzkiego (więcej o systemie zob. http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Odsyłacze w tekście podstawowym zaznaczamy następująco: w nawiasie – nazwisko autora, rok wydania, po przecinku – strona lub strony.

Np. „Część ciała nie może występować w funkcji instrumentu” – pisał Grochowski (Grochowski 1974, s. 163).

Nazwisko autora można pominąć, jeżeli z kontekstu jednoznacznie wynika, że jest on autorem cytowanej pracy. Przy pracach zbiorowych podajemy nazwisko pierwszego autora (Kubilius *i in.* 1999, p. 131). Jeżeli w spisie wykorzystanych źródeł i opracowań dwóch lub więcej autorów ma to samo nazwisko, to w odsyłaczu przy nazwisku autora należy umieścić inicjał imienia (Kubilius *V.* 1999, p. 15).

Objaśnienia i uwagi należy umieszczać na dole strony i opracowań czcionką 10. Numeracja ciągła pozycji w całości spisu.

Spis wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy po tekście podstawowym (lub po objaśnieniach, o ile takowe są). Źródła w spisie podajemy w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów. Źródła zapisane cyrylicą lub innym, nie łacińskim alfabetem umieszczamy na końcu spisu. Źródła opisujemy następująco:

Dla monografii:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Nazwa książki*. Numer wydania (jeżeli nie pierwsze). Miejsce wydania: Wydawca.

Dla utworów literatury pięknej, artykułów lub innych, niedużych tekstów z książki:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki. *In:* Inicjały. NAZWISKO autora lub red./oprac./ed. książki (w takim wypadku przed nazwiskiem należy umieścić skrót red./oprac./ed.). *Tytuł książki*. Miejsce wydania: Wydawca, strony.

Dla artykułów z wydań periodycznych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu. *Tytuł wydania periodycznego*, numer, strony.

Dla artykułów z wydań internetowych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki*. Dostępne na stronie: Tytuł strony internetowej [od *data*].

Jeżeli ten sam autor w tym samym roku ogłosił więcej niż jedno cytowane źródło, należy je opatrzyć literami a, b, c itd., umieszczając przy roku wydania. W spisie wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy od najstarszego do najpóźniejszego.

Imiona własne pisze się zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii. W odsyłaczu, pojawiającym się w tekście po raz pierwszy, podaje się nazwisko i inicjały, dalej można ograniczyć się tylko do nazwiska tego autora.

Występujące w tekście zapożyczone i przestarzałe nazwy źródeł literackich, badań naukowych, wydań periodycznych zaleca się podawać zgodnie z oryginałem. W przypadku, kiedy są one tłumaczone lub skracane, w nawiasie lub w odsyłaczu trzeba koniecznie podać nazwę w oryginale. W odsyłaczach i spisie wykorzystanych źródeł i opracowań wszystkie nazwy i tytuły należy podawać w oryginale.

Tytuły książek i innych publikacji oddzielnych w tekście pisze się za pomocą kursywy, a tytuły niedużych utworów literackich, artykułów i innych tekstów nie będących publikacją samodzielna – w cudzysłowie.

Literaturę piękną zaleca się cytować w języku oryginału, zachowując zasady pisowni i interpunkcji źródła. Tłumaczenie cytatu z utworu literackiego w języku obcym można przytoczyć w przypisie. Cytaty z literatury naukowej w języku obcym zaleca się przytaczać w tłumaczeniu.

GENERAL REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS

“*Respectus Philologicus*” is a philological periodical dealing with the problems of grammar, semiotics and semantics (H 352).

The main languages of the journal are English, Lithuanian, Polish and Russian.

“*Respectus Philologicus*” publishes scholarly articles, translations, reviews, overviews, and discussions of the philological research in the region. The size of articles is up to 30 000 printed characters; the size of reviews and overviews is up to 10 000 printed characters. In case the paper exceeds the normal length the editors’ consent for its publication is needed. Texts for publication should be submitted in two hard copies printed in Font 12 Times New Roman with 1,5 space between the lines. A copy on a floppy disc (Microsoft Word, Office 2003 or newer version) should be added to the hard copy. Contributions can also be sent by e-mail: the address is <eleonora.lassan@ff.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. The authors of the manuscripts are expected to conform to the format and documentation requirements that are given below.

All articles submitted for publication in “*Respectus Philologicus*” are reviewed by at least two academics appointed by the Editors’ Board: one of the reviewers is not a member of the Editorial Board. Reviewers stay anonymous. The dates of submission and acceptance for publication of the paper are indicated by the editors at the end of the manuscript.

The editorial board of “*Respectus Philologicus*” reminds, that priority to be published is given to the articles, that correspond to “*Respectus Philologicus*”’s main trend, which is: interdisciplinary researches in the field of the analysis of a discourse, researches in the field of cognitive linguistics, semiotics and sociology of literature, cultural science. Articles that do not conform with “*Respectus Philologicus*”’s profile, are accepted for the publication in a limited quantity – no more than 2 or 3 articles per issue. Accepted articles are published in accordance to an order of their arrival to the board.

Format and Documentation Requirements

Articles submitted for publication in „*Respectus Philologicus*“ should include the aim(s) and methodology of the research, give an overview of the work previously done on the investigated problem, substantiate the achieved results of the research and have a list of references. The manuscript should also contain an abstract of at least 2 000 printed characters in volume in English, key words in English and Lithuanian, and a summary of at least 1 000 printed characters in Lithuanian.

The author’s full name, academic affiliation, office (or home) address, telephone, e-mail address and research interests should be typed in the top left-hand corner of the first page, and the title of the article should be given below in the centre of the page. The author’s full name, degree, position and academic affiliation are to be presented at the end of the article.

References should be presented according to the international Harvard System (comprehensive explanation in: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Citations in the text are referred to in the text by giving the author’s surname, the year of publication and the page numbers.

e.g. As Harvey (1992, p. 21) said, “good practices must be taught” and so we...

The author’s surname is not given in parentheses if it naturally occurs in the context. If there are more than two authors, the surname of the first author should be given followed by et al.

e.g. Office costs amount to 20% of total costs in most business (Wilson *et al.* 1997)

If there are several authors with the same surname, the author's name is supplemented with initials.

Explanations and notes should be given as footnotes and should be printed in Font 10. The numeration is continuous.

References to documents cited in the text should be listed at the end of a piece of work (or after the notes). They are arranged in alphabetical order by author's surnames. References in Cyrillic and other non Latin type should be given at the end of the list. They are referred according to the examples:

Reference to a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. *Title*. Edition (if not the first). Place of publication: Publisher.

Reference to a work of artistic literature, article or short texts from a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of a fictional work, article or short texts. *In*: INITIALS. SURNAME, of author or editor of publication followed by ed. or eds. if relevant. *Title of book*. Place of publication: Publisher, Page number(s).

Reference to an article in a journal:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of article. *Title of journal*, Volume number and (part number), Page numbers.

Reference to an article from web recourses:

Author's SURNAME, INITIALS., Year. *Title* [online]. (Edition). Place of publication, Publisher (if ascertainable). Available from: URL [Accessed date].

When an author has published more than one cited document in the same year, these are distinguished by adding lower case letters (a, b, c, etc.) after the year. In References they should be listed chronologically (earliest first).

Proper names should be spelt in accordance with the latest orthographical norms. When mentioned for the first time, a personal name should include both first and last names, but when repeated the family name is sufficient. If the work is written in another language, proper names should be written according to the spelling rules of that language.

When books or periodicals published in foreign languages are mentioned in the paper, their titles are to be put in the original language. If their titles are translated or abbreviated, their original title should be indicated in brackets or in footnotes. All titles in footnotes are to be written in their original language.

Titles of books, journals and other periodicals should be italicized. Titles of other works that are not separate publications are to be given in quotation marks.

Quotations from the fictions should be written in their original language and their original spelling and punctuation should be preserved. Citations from the fictions in foreign languages may be translated in footnotes, while quotations from scholarly works are expected to be translated.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

“*Respectus Philologicus*” – филологический журнал, посвященный исследованиям в области грамматики, семиотики и семантики (Н 352).

Основные языки “*Respectus Philologicus*” – литовский, польский, английский, русский.

В журнале “*Respectus Philologicus*” публикуются проблемные научные статьи, переводы, рецензии, дискуссии ученых региона и обзоры научной деятельности в регионе. Объем статей – до 30 000 печатных знаков (0,75 авторского листа), обзоры, рецензии – до 10 000 печатных знаков (0,25 авторского листа). Превышение объема публикации следует заблаговременно оговаривать с редакцией. Присылаемые для публикации материалы должны быть отпечатаны через 1,5 интервала, шрифт 12 Times New Roman в 2 экземплярах. Одновременно должна быть представлена электронная версия (текстовый редактор – Microsoft Word Office 2003 и выше). Материалы можно присылать электронной почтой по адресам: <eleonora.lassan@ff.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>.

Тексты должны соответствовать приводимым ниже требованиям к структуре и оформлению публикации. Статьи, оформленные с нарушением настоящих «Требований», редакция к рассмотрению не принимает. Редакция оставляет за собой право в случае необходимости вносить в текст редакционные изменения, не искажающие основное содержание статьи.

Для каждой поступающей в редакцию “*Respectus Philologicus*” научной статьи редакционная коллегия назначает двух рецензентов, один из которых не является членом редакционной коллегии. Рецензирование проводится анонимно. В конце статьи редакция указывает даты поступления и принятия статьи к печати.

“*Respectus Philologicus*” публикует только статьи, не выходившие ранее на языках журнала.

Редколлегия журнала напоминает, что в первую очередь к публикации принимаются статьи, соответствующие направлению журнала. Это междисциплинарные исследования в области анализа дискурса, исследования в области когнитивной лингвистики, семиотики и социологии литературы, культурологии. Статьи, не соответствующие профилю журнала, принимаются к публикации в ограниченном количестве – не более 2-3 статей в номер. Статьи, принятые к публикации, печатаются в порядке поступления рукописи в журнал.

Структура публикаций в “*Respectus Philologicus*”

В “*Respectus Philologicus*” принимаются научные статьи, соответствующие требованиям, предъявляемым к публикациям такого рода. В статье необходимо сформулировать цель и определить методологию научного исследования, рассмотреть соответствующие исследования по данной проблеме, представить и обосновать результаты анализа материала, указать использованную литературу. Научная статья на русском языке должна быть снабжена аннотацией (не менее 1 000 печатных знаков) на русском языке, ключевыми словами на русском и английском языках и резюме на английском языке (не менее 2 000 печатных знаков).

В начале статьи, слева, указываются имя и фамилия автора, учреждение, представляемое автором (на языке статьи), адрес учреждения (на языке представляемой автором страны), контактный телефон, адрес электронной почты, область научных интересов автора. Ниже, в центре страницы, располагается название статьи. Название статьи, имя и фамилия автора, аффилиация повторяются перед *Summary* – на английском языке. В конце указываются имя и фамилия автора, ученая степень, звание и должность в представляемом автором учреждении.

Библиографические отсылки оформляются по международной гарвардской системе (подробнее см.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Библиографические отсылки в тексте оформляются следующим образом: в круглых скобках указывается фамилия автора, год издания, страница (или страницы).

Напр.: В середине прошлого века прозвучал знаменитый призыв разобраться в сущности явления, называемого «разрушительным залпом словесной артиллерии по крепости рассудка» (Болинджер 1987, с. 24).

Фамилию автора можно не упоминать, если авторство указываемой работы понятно из контекста. Если отсылка дается на работу нескольких авторов, указывается фамилия первого автора, напр.: (Баранов *и др.* 2004, с. 15). Если в списке литературы есть однофамильцы, в таком случае фамилия автора в отсылке сопровождается инициалом, напр.: (Баранов А. 1990).

Пояснения и замечания располагаются в конце страницы в виде постраничных сносок (шрифт 10, нумерация сноска сплошная).

Список литературы располагается в конце текста. Источники приводятся в алфавитном порядке по фамилиям авторов. В начале списка указываются источники на латинице, затем – на кириллице и иных графических системах. Источники оформляются следующим образом:

Для книг:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название книги*. Номер издания (если это не первое издание). Место издания: Издательство.

Для произведений художественной литературы, статей или других небольших текстов из книги:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста из книги. *In:* Инициалы автора или составителя. (В последнем случае перед инициалами составителя добавляется сокращение «Сост.».) ФАМИЛИЯ. *Название книги*. Место издания: Издательство, страницы.

Для текстов из периодических изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста. *Название периодического издания*, номер, страницы.

Для текстов из электронных изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста*. Режим доступа: адрес страницы в Интернете [См. дата].

Если в тексте упоминаются опубликованные в том же году труды одного автора, в таком случае в библиографической отсылке и списке литературы год издания сопровождается буквой а, б, в и т. д. (в хронологическом порядке, если это возможно).

В тексте на литовском языке литовские **антропонимы** пишутся в соответствии с современными нормами правописания, остальные антропонимы – в оригинальной форме согласно правилам, изложенным в «Орфографии и пунктуации литовского языка» (Сост. SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. *Lietuvių kalbos rašyba ir skryba*. Vilnius: Mokslas, 81–89). В тексте на других языках антропонимы пишутся в соответствии с традициями правописания в тех языках. При первом упоминании в тексте указываются полностью имя и фамилия, в дальнейшем тексте можно указывать лишь фамилию того же лица.

Упомянутые в тексте иностранные или старинные названия литературных произведений, научных трудов, периодических изданий рекомендуется писать в оригинальной форме. Если подобные названия даются в переводе, в скобках или сноске следует указать оригинальное название. В сносках, библиографических отсылках и списке литературы все названия пишутся в оригинальной форме.

Художественную литературу рекомендуется цитировать на языке оригинала, сохраняя правописание и пунктуацию источника. В сносках можно приводить перевод цитаты из художественной литературы на иностранном языке. Цитаты из научной литературы на иностранном языке рекомендуется давать в переводе.

VIII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY / OUR AUTHORS

Aliūkaitė Daiva

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros vedėja, docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński — Wydział Humanistyczny w Kownie, kierownik Katedry Filologii Litewskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Head of Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Bankauskaitė-Sereikienė Gabija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro direktorė, vyresnioji mokslo darbuotoja; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński — Wydział Humanistyczny w Kownie, Katedra Filologii Litewskiej; starszy pracownik naukowy i dyrektor Centrum Badań Socjokulturowych Uniwersytetu Wileńskiego — Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Senior Researcher and Head of Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Bijeikienė Vilma

Vytauto Didžiojo universiteto Užsienio kalbų centro docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet im. Witolda Wielkiego, Centrum Języków Obcych; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vytautas Magnus University, Centre of Foreign Languages; Lithuania

Birbilaitė Inesa

Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto doktorantė; Lietuva

Doktorantka — Uniwersytet im. Witolda Wielkiego, Wydział Nauk Politycznych i Dyplomacji; Litwa

PhD Student — Vytautas Magnus University, Faculty of Political Science and Diplomacy; Lithuania

Chwastyk-Kowalczyk Jolanta

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorė; Bibliotekininkystės ir žurnalistikos instituto direktoriaus pavaduotoja mokslo reikalams; Lenkija

Prof. dr hab. — Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; zastępca do spraw naukowych Dyrektora Instytutu Bibliotekoznawstwa i Dziennikarstwa; Polska

Prof. Dr Habil. — Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences In Kielce; The Deputy Head for Academic Affairs of the Institute of Library Studies and Journalism; Poland

Cibulskienė Jurga

Vilniaus pedagoginio universiteto Filologijos fakulteto docentė, Anglų kalbos didaktikos katedros vedėja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Wileński Uniwersytet Pedagogiczny, Wydział Filologiczny, kierownik Katedry Dydaktyki Języka Angielskiego; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius Pedagogical University, Faculty of Philology, Head of Department of English Didactics; Lithuania

Garbul Liudmila Pavlovna

Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Romanų kalbų katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński, Instytut Języków Obcych, Katedra Języków Romańskich; Litwa

Lecturer, PhD — Vilnius University Institute of Foreign Languages, Department of Romance Languages; Lithuania

Glushakov Pavel S.

Humanitarinių mokslų daktaras, nepriklausomas tyrėjas; Latvija

Dr nauk humanistycznych — niezależny naukowiec; Lotwa

PhD — independent researcher; Latvia

Grigaliūnienė Jonė

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Anglų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Angielskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Department of English Philology, Faculty of Philology, Vilnius University; Lithuania

Yudina Natalia Vladimirovna

Vladimiro valstybinio humanitarinio universiteto profesorė, Mokslo ir tarptautinių ryšių prorektorė; Rusija

Prof. dr hab. — Włodimirski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny, Prorektor ds. Badań Naukowych i Współpracy z Zagranicą; Rosja

Prof. Dr Habil. — Vice-rector for Research, International and Public Relations of Vladimir State University for the Humanities; Russia

Kamarovskaja Tatyana

Baltarusijos valstybinio pedagoginio M. Tanko universiteto profesorė, Rusų ir visuotinės literatūros katedros vedėja; Baltarusija

Prof. dr hab. — Białoruski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. M. Tanka, kierownik Katedry Literatury Rosyjskiej i Powszechniej; Białoruś

Prof. Dr Habil. — Belarussian State Pedagogical University M. Tanka, Head of Department of Russian and World Literature; Belarus

Kovtun Natalia Vadimovna

Sibiro valstybinio universiteto Filologijos ir kalbinės komunikacijos instituto Rusų ir visuotinės literatūros katedros vedėja, profesorė; Rusija

Prof. dr hab. — Syberyjski Uniwersytet Federalny, Instytut Filologii i Komunikacji Językowej, kierownik Katedry Literatury Rosyjskiej i Powszechnej; Rosja

Prof. Dr Habil. — Siberian Federal university, Philology and Language Communication Institute, Head of Department of Russian and Foreign Literature; Russia

Krasnovas Aleksandras

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentas, humanitarinių mokslų daktaras; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński — Wydział Humanistyczny w Kownie, Katedra Filologii Litewskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Kumetaitienė Jūratė

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Skandinavistikos centro asistentė; Lietuva

Asystent — Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, Centrum Skandynawistyczne; Litwa

Assistant — Vilnius University, Faculty of Philology, Centre of Scandinavian Studies; Lithuania

Kuzmina Natalia Arnoldovna

Omsko valstybinio F. M. Dostojevskio universiteto profesorė, filologijos mokslų daktarė, Stilistikos ir viešosios kalbinės komunikacijos katedros vedėja; Rusija

Prof., dr nauk filologicznych — Omski Państwowy Uniwersytet im. F. Dostojewskiego, kierownik Katedry Stylistyki i Języka Komunikacji Masowej; Rosja

Prof. Dr Habil. — Omsk State University n. a. F. M. Dostoevsky, Head of Stylistic and Language of Mass Communications Department; Russia

Lojko Maria

Gardino valstybinio universiteto Užsienio kalbų katedros nr. 1 docentė; Baltarusija

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Państwowy w Grodnie, Katedra Języków Obcych nr 1; Białoruś

Assoc. Prof. Dr — Grodno State University, Department of Foreign Languages №1; Belarus

Makarova Viktorija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro mokslo darbuotoja, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Romanų kalbų katedros lektorė; Lietuva

Pracownik naukowy, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński — Wydział Humanistyczny w Kownie, Centrum Badań Socjokulturowych; lektor w Katedrze Języków Romańskich, Instytut Języków Obcych, Uniwersytet Wileński; Litwa

Researcher, Lecturer, PhD — Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Vilnius University Institute of Foreign Languages, Department of Romance Languages; Lithuania

Martinonytė Aldona

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros magistrantūros studentė; Lietuva

Studentka studiów magisterskich — Uniwersytet Wileński — Wydział Humanistyczny w Kownie, Katedra Filologii Litewskiej; Litwa

MA Student — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Mazurkiewicz Michał

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose adjunktas; Lenkija
Adiunkt, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Adjunct, PhD — Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce; Poland

Mickienė Ilona

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių kalbos katedros docentė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński — Wydział Humanistyczny w Kownie, Katedra Filologii Litewskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Paplauskienė Virginija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros doktorantė; Lietuva

Doktorantka — Uniwersytet Wileński — Wydział Humanistyczny w Kownie, Katedra Filologii Litewskiej; Litwa

PhD student — Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Poljakov Oleg

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros profesorius, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras; Lietuva

Prof. dr hab. — Uniwersytet Wileński — Wydział Humanistyczny w Kownie, Katedra Filologii Litewskiej; Litwa

Prof. Dr habil. — Vilnius university, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Polowniak-Wawrzonek Dorota

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose Lenkų filologijos instituto adjunktė, humanitarinių mokslų daktarė; Lenkija

Adjunkt, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Filologii Polskiej; Polska

Adjunct, PhD — Institute of Polish Philology at Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce; Poland

Ponomariova Aleksandra Michajlovna

Rostovo valstybinio ekonomikos universiteto Marketingo ir reklamos katedros docentė, filologinių mokslų daktarė; Rusija

Doc., dr nauk filologicznych — Państwowy Uniwersytet Ekonomiczny w Rostowie, Katedra Marketingu i Reklamy; Rosja

Assoc. Prof. Dr — Rostov State Economic University, Department of Marketing and Advertising; Russia

Savich Elena Vladimirovna

Baltarusijos valstybinio universiteto doktorantė; Baltarusija

Doktorantka — Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny w Mińsku; Białoruś

PhD student — Belarusian State University; Belarus

Shatin Yuri Vasiljevich

Novosibirsko valstybinio pedagoginio universiteto profesorius, habilituotas filologinių mokslų daktaras; Rusija

Prof., dr hab. nauk filologicznych — Nowosybirski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny; Rosja

Prof. Dr habil. — Novosibirsk State Pedagogical University; Russia

Sypniewski Bernard

Rowano universiteto docentas; JAV

Prof. nadzwyczajny — Uniwersytet Rowan; USA

Assistant Professor at Rowan University; USA

Vaicekauskienė Loreta

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Skandinavistikos centro lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, Centrum Skandynawistyczne; Litwa

Lecturer, PhD — Vilnius University, Faculty of Philology, Centre of Scandinavian Studies; Lithuania

Vitkauskienė Vilhelmina

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Prancūzų filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych — Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Romańskiej; Litwa

Assoc. Prof. Dr — Vilnius University, Faculty of Philology, Department of French Philology; Lithuania

Weber Marek

Białystoko technikos universiteto Užsienio kalbų mokymo centro vyr. dėstytojas; Lenkija

Starszy wykładowca, dr — Politechnika Białostocka, Studium Języków Obcych, Białystok; Polska

Senior lecturer, PhD — Technical University of Białystok, Foreign Language Teaching Centre, Białystok; Poland

RESPECTUS PHILOLOGICUS 2011 Nr. 19 (24)

Leidžiamas nuo 1999 m.

Viršelio dailininkas *Gediminas Markauskas*

Maketavo *Vida Vaidakavičienė*

21,1 aut. l. 35,5 sp. l.

Tiražas 150 egz.

Leidžia VU Kauno humanitarinis fakultetas ir
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego —
Wydział Humanistyczny w Kielcach

Išleido VšĮ Vilniaus universiteto leidykla

Universiteto g. 1, LT-01122 Vilnius

Spausdino Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla

T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius